

**AKRA KÜLTÜR SANAT VE
EDEBİYAT DERGİSİ**

AKRA JOURNAL OF CULTURE, ART AND LITERATURE

ISSN 2148-0370

YIL: 6 Sayı: 15 / Mayıs-Ağustos 2018
YEAR: 6 Number 15 / May-August 2018

Baskı ve Cilt / Printing and Binding

HAT BASKI SANATLARI
Maltepe Mahallesi Litros Yolu Sokak Matbaacılar Sitesi D:A Blok ZA5, 34010
Zeytinburnu/İstanbul

Adres / Address

Evliya Çelebi Mahallesi
Hatboyu Caddesi, No: 2/2 TUZLA/İSTANBUL

Tel: +90 532 732 00 21 (Türkçe İletişim)
Tel: +90 533 578 27 54 (For English)
Tel: +90 545 933 24 14 (Pour le Français)

TUZLA BELEDİYESİ KÜLTÜR YAYINLARI
TUZLA MUNICIPALITY CULTURAL PUBLICATIONS

Akra Kùltür Sanat ve Edebiyat Dergisi / (AKRA-JOURNAL) yılda üç kez yayın yapan uluslararası hakemli bir dergidir. **AKRA JOURNAL** dergisinde yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukuki açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları **AKRA JOURNAL**'a aittir. Yayınlanan yazılar yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Yayın Kurulu ve editörler dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. Gönderilen yazılar iade edilmez.

Akra Journal of Culture, Art and Literature (AKRAJOURNAL) is a 3 times a year published international journal. Authors bear the sole legal responsibility for their published works in **AKRAJOURNAL**. Akra International Journal of Cul-ture Art Literature and Educational Sciences (**AKRA JOURNAL**) has the sole ownership of copyright to all published works. No part of this publication shall be produced in any form without the written consent of **AKRA JOURNAL**. The Editorial Board makes the final decision to publish articles. No article is returned to authors.

Akra Journal of Culture Art Literature and Educational Sciences (AKRA JOURNAL) est une revue à comité de lecture internationale, publié trois fois par an. Les auteurs assument la responsabilité juridique de leurs travaux publiés sur **AKRA JOURNAL**.

AKRA JOURNAL a la propriété exclusive du droit d'auteur pour toutes les œuvres publiées. Aucune reproduction partielle ou complète des œuvres publiées ne peut être produite sans le consentement écrit d'**AKRA JOURNAL**. Le comité de rédaction prend la décision finale de publier les articles. Aucun article n'est retourné aux auteurs.

Uluslararası Hakemli Dergi 2018, Yıl: 6 / Sayı:15
International Refereed Journal, 2018, Volume: 6 / Number: 15

**AKRA KÜLTÜR SANAT VE EDEBİYAT
DERGİSİ**

AKRA JOURNAL OF CULTURE, ART AND LITERATURE

ISSN 2148-0370

İmtiyaz Sahibi / Publisher

Dr. Şadi YAZICI

Editor / Editör / Éditeur

Mustafa ÖZDEMİR

Editör Yardımcıları / Co-editors / Co-éditeurs

Dr. Tahir Erdoğan ŞAHİN
Dr. Uğur BAŞBOĞAOĞLU
Dr. Salim DURUKOĞLU
Dr. Ahmet KARA
Doç. Dr. Bilal GENÇ

e-mail: akrajournal@gmail.com

www.akrajournal.net

Sanat Danışmanları

Prof. Dr. Nakış KARAMAĞARALI
Yrd. Doç. Dr. Can ŞAHİN
Cengiz BAHŞI

Genel Koordinatör

Güven ADA

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK, Fırat Üniversitesi
Tahir Erdoğan ŞAHİN, Emekli Akademisyen
Prof. Dr. Erdal AKPINAR, Erzincan Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ALICI, Erzincan Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Salim DURUKOĞLU, İnönü Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Doğan ARSLAN, Medeniyet Üniversitesi
Üzeyir GÜNDÜZ, Çocuk Edebiyatçısı
Hamdi ÜLKER, Eğitimci-Yazar
Dr. Salih DİRİKLİK, Yönetmen-Senarist
Dr. Lütfü ŞEHSUVAROĞLU, Emekli Akademisyen
Dr. Lütfü ÖZŞAHİN, Dinler Tarihcisi ve Siyaset Felsefecisi

Uluslararası Hakemli Dergi 2018, 6 (15)
International Refereed Journal, 2018, 6 (15)

Danışma Kurulu / Board of Advisory / Conseil Consultatif

Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK,
Fırat Üniversitesi – Türkiye

Prof. Dr. Fuzuli BAYAT,
Millî Bilimler Akademisi Bakü – Azerbaycan

Prof. Dr. Yelena ÇEKUŞKİNA,
Churagh Devlet Üniversitesi – Çuvaşistan

Prof. Dr. Sadettin YILDIZ,
Lefke Avrupa Üniversitesi - Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

Doç. Dr. Oguz HACİYEV,
N. Devlet Üniversitesi – Nahcivan

Doç. Dr. Baktygul KULZHANOVA,
Al-Farabi Kazakh National Üniversitesi – Kazakistan

Dr. Margareta ARSLAN,
Universitatea Babeş-Bolyai – Romanya

Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi
Akra Journal of Culture, art and Literature
AKRA JOURNAL, 2018, 6, (15)

HAKEMLER / REFEREES (Soyadı sırasına göre)

Prof. Dr. Erdal AKPINAR	Erzincan Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ALICI	Erzincan Üniversitesi
Prof. Dr. Fuzuli BAYAT	Milli Bilimler Akademisi/Bakü
Prof. Dr. Vedat BİLGİN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Nusret ÇAM	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Yelena ÇEKUŞKINA	Churagh Devlet Üniversitesi/Çuvaşistan
Prof. Dr. Cemalettin ÇOPUROĞLU	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Osman DEMİRDÖĞEN	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Şener DEMİREL	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Hacı DURAN	Adıyaman Üniversitesi
Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail E. ERÜNSAL	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail GÖRKEM	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Kenan İNAN	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Turgut KARABEY	Erzincan Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin KARADAĞ	100.Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Nakiş KARAMAĞARALI	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan KAVRUK	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Zeki KAYMAZ	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Halil KOCA	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Abdullah KORKMAZ	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Murat NIŞANCI	Erzincan Üniversitesi
Prof. Dr. Yıldırım ÖZBEK	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Zekai ÖZDEMİR	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Rafet ÖZKAN	Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Metin ÖZKUL	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Nurettin ÖZTÜRK	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Kemal POLAT	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Mukim SAĞIR	Erzincan Üniversitesi
Prof. Dr. Saim SAKAĞLU	Emekli öğretim üyesi
Prof. Dr. Fikri SALMAN	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Canan SEYFELİ	Dicle Üniversitesi
Prof. Dr. Nesrin SİS	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ŞEKER	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ	Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet TAŞĞIN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Nihat TEMEL	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Necmettin TOZLU	Bayburt Üniversitesi
Prof. Dr. Enver TÖRE	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Şehabettin YALÇIN	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Hakkı YAZICI	Afyon Üniversitesi
Prof. Dr. Ali YILDIRIM	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Sadettin YILDIZ	Lefke Avrupa Üniversitesi/Kıbrıs Türk.
Prof. Dr. Ayşe YÜCEL ÇETİN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Gülden Sağol YÜKSEKAYA	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Fatih Arslan	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Uğur ATAN	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Sezai BALCI	Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. Bayram BAŞ	Yıldız Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa ÇEVİK	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Doç. Dr. Yasin DOĞAN	İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Ali DUMAN	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Recep DÜNDAR	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Abdulkadir GÜL	Erzincan Üniversitesi
Doç. Dr. Oguz HACİYEY	N. Devlet Üniversitesi / Nahcivan
Doç. Dr. Hatice İÇEL	Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Bilal GENÇ	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim KAPLAN	Çukurova Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet KARA	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Yusuf KEŞ	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Osman KONUK	Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Baktygul KULZHANOVA	Al-Farabi Kazakh National Ü / Kazakist.
Doç. Dr. Özlem KUMRULAR	Bahçeşehir Üniversitesi
Doç. Dr. Levent MERCİN	Dumlupınar Üniversitesi
Doç. Dr. Nizamettin PARLAK	Erzincan Üniversitesi
Doç. Dr. Needet TOZLU	Erzincan Üniversitesi
Doç. Dr. Orhan YAZICI	İnönü Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Doğan ARSLAN	Medeniyet Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Handan ASLAN	Fırat Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Uğur BAŞBOĞAOĞLU	Adıyaman Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ufuk BİRCAN	Dicle Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Gülda ÇETİNDİĞ SÜME	Fırat Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Salim DURUKOĞLU	İnönü Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Bahadır KÖKSALAN	İnönü Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ebru ŞENOCAK	Fırat Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mehmet YARDIMCI	Emekli Öğretim Üyesi
Dr. Margareta ARSLAN	Universitatea Babeş-Bolyai /Romanya

Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi
SOBIAD tarafından dizinlenmektedir

CİLT: 6 SAYI: 15 – Mayıs-Ağustos 2018

VOLUME: 6 NUMBER: 15 – May-August 2018

SAYI HAKEMLERİ / REVIEWER / REVİEWER

Prof. Dr. Mehmet Karaosmanoğlu
Doç. Dr. Abdülkadir Gül
Prof. Dr. Nihat Temel
Prof. Dr. Kemal Polat
Prof. Dr. Kenan Ziya Taş
Dr. Tahir Erdoğan Şahin
Prof. Dr. Ayşe Yücel
Prof. Dr. Hatice İçel
Prof. Dr. Esmâ Şimşek
Yrd. Doç. Dr. Gülda Çetindağ Süme
Prof. Dr. Mustafa Alıcı
Doç. Dr. İbrahim Kaplan
Doç. Dr. Fatih Arslan
Yrd. Doç. Dr. Ebru Şenocak
Prof. Dr. Ali Yıldırım
Prof. Dr. Hasan Kavruk
Doç. Dr. Bayram Baş
Yrd. Doç. Dr. Salim Durukoğlu
Doç. Dr. Bilal Genç
Yrd. Doç. Dr. Namık Ülkersoy

İÇİNDEKİLER

DOSYA: 1

Hakemli Yazılar.....9

TAHİR ERDOĞAN ŞAHİN

Strabon'un Hayaşa Bölgesi Kentleri; Satala'dan Zimara'ya.....11-39

Prof. Dr. MUSTAFA ALICI

Üç Kudüs: Kudüs'e Siyonist, Evanjelic ve Reel Politik Yaklaşımlar.....41-58

MUSTAFA ÖZDEMİR

Pontos Krallığı Bronz Sikkeleri (VI. Mithradates Dönemi; İÖ, 111/63).....59-79

Prof. Dr. ESMA ŞİMŞEK

Kara Mizahın Ağıtlara Yansıyan Yüzü.....81-102

Yrd. Doç. Dr. EBRU ŞENOCAK

Televizyon Reklamları ve Dil İllüzyonları.....103-122

MUSTAFA BAYAR

İbn Haldun'a Göre Bireyin Beslenme

Alışkanlığının Kişilik Gelişimine ve Dinî Hayata Etkisi.....123- 134

Yrd. Doç. Dr. SALİM DURUKOĞLU

İNCİ HİLALHAN EROL

Kadının Kurmaca Edebiyatta İkincil Statüde Kalması Üzerine Bir Deneme

(Virginia Woolf - Kendine Ait Bir Oda Eseri Örneği).....135-144

Prof. Dr. SÜLEYMAN DÖNMEZ

Öğrt. Görv. ŞEMSEDDİN KOÇAK

Kutadgu Bilig'de Çocuk Eğitimi.....145-192

SELEN PEKESLAN ÖZDAŞ

Muzaffer İzgü'nün Ökkeş Adlı Roman Serisinin

Değerler Eğitimi İle Şekil ve İçerik Özellikleri Açısından İncelenmesi.....193-228

Yrd. Doç. Dr. TULAY GÜMÜŞER

An Analysis Of Disappearing Traditional

Turkish Quilting: Tire District Case229-237

DOSYA: 2 Kültür-Sanat- Edebiyat.....239

MÜMİNE ERESER

80. Doğum Yılında Prof. Dr. Saim

Sakaoğlu ile Emeklilik Yıllarını Konuştuk241-260

BAHAETTİN KARAKOÇ <i>Hiç Binmedim Leylâsız Trenlere</i>	261
NAFİZ NAYIR <i>Benim Dünyam</i>	263
HAMDİ ÜLKER <i>Demircinin İti</i>	264-265
ŞABAN ÇETİN <i>Sitem</i>	266
HARUN ÖZMEN <i>Şubatta Mit</i>	267
RİFAT ARAZ <i>Söyledim “Aşkımı”, Zamana Böyle!..</i> <i>Özümde, “Köz” Oldu Hasretin Sen’in!</i>	269-270
<i>Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi Yayın İlkeleri</i>	271

DOSYA: 1
HAKEMLİ YAZILAR

STRABON'UN HAYAŞA BÖLGESİ KENTLERİ; SATALA'DAN ZIMARA'YA

Tahir Erdoğan ŞAHİN*

Öz: Hellenistik ve Roma dönemleri Anadolu kentlerinin yeri ve konumu hakkında önemli bir bilgi kaynağı Amasyalı Strabon'un *Geographika* adlı eseridir. Eserde adı geçen kent ve yerleşim alanlarının bazıları Hayaşa Bölgesi ve bu bölge içinde yer alan Yukarı Fırat Havzası'ndadır. Satala'dan Melitene'ye kadar uzanan alanda bulunan yerleşim alanlarının bazıları MÖ, II. binlerde inşa edilmişlerdir. Bölgedeki yerleşim alanları Strabon'un belirttikleriyle sınırlı değildir. Bu kentlerin çevresinde yer alan diğer yerleşim alanları hakkında bilgi edinilmesi, elde edilen bilgi ve veriler ışığında sağlıklı lokalizasyon girişiminde bulunmak, yöre ve Anadolu kültür tarihi için özel bir öneme sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Strabon, kent, yerleşim, yol, arkeolojik buluntu.

THE HAYASHA REGIONAL CITIES OF STRABON; FROM STALA TO ZIMARA

Abstract: An important source of information about the location of Anatolian cities is the work of *Geographika* by Amaseia Strabon. Some of the towns and settlements mentioned in the work are in Hayasha and the Upper Euphrates Basin in this region. Some of the settlements ranging from Satala to Melitene were built in 2000 B.C. The settlements in the region are not limited by mention of Strabo. Gathering information about other settlements around these cities and making a healthy localization attempt in the light of the data has a special significance for the history of Anatolian culture.

Key Words: Strabon, city, settlement, road, archaeological find.

Hayaşa'nın Coğrafi Konumu ve Çevresi

Kuzeyde; bugünkü Şebinkarahisar- Bayburt hattı ile güneyde; Eğin- Bingöl hattı arasında kalan alan Azzi- Hayaşa Krallığı'nın egemen olduğu bölgedir. Ancak, gerek Şebinkarahisar gerekse Eğin, Azzi /Hayaşa Krallığı'nın egemenlik alanı dışında olmakla birlikte, bu yapıyla yakın ilişki içerisinde olmuştur. Bunlardan biri de Amasya'dır.

Geliş tarihi: 25. 03. 2018 / Kabul tarihi: 19. 04. 2018

DOI:

*. Dr. Akademisyen.

Harita 1 : Azzi/ Hayaşa Krallığı'nın (MÖ, 1500-800) sınırları ve bölgeleri.

Hitit yazılı belgeleri yanı sıra arkeolojik veriler ışığında değerlendirildiğinde, Azzi/Hayaşa Krallığı'nın toprakları; doğuda Kop Dağları, batıda Zara-İmralı yöresi, kuzeyde Gümüşhane Dağları ve güneyde Murat Irmağı arasında kalan alanla sınırlı olduğu görülmektedir. Merkezi Arziya (Erzincan) olan ülke içerisinde; *Arziya*, *Azzi*, *Dukkamma*, *Kummaha*, *Zuhma* ve *Matien/Mans* yerel yönetimleri bulunmaktadır. Arziya'dan Sivas'a kadar uzanan alan, güney ve güney batısında bulunan Hitit merkezleri Kuşşara ve Şamuha yönünden yapılan "Yukarı Ülke" (KUR URU UGU TI) diye tanımlanan bölge içine girmektedir. Nitekim, Şuppiluliuma kayıtlarında, babası Tuthalya döneminde yaşanan olaylar hakkında verilen bilgide "..Diğer taraftan Yukarı Ülke'den Azzili düşman geldi" ibaresinin yer alması,¹ bunu kanıtlayan unsurlardan yalnızca biridir.

Amasya, pek çok yerleşim alanı gibi Anadolu tarihinde önemli

1. KBo IV. 28 (= CTH 88); A. Goetze, *Kizzuwatna and the Problem of Hittite Geography*, New Haven 1940, s. 21; "*Anatolia From Shuppiluliuma to the Egyptian War of Muvattalish*", *History of The Middle East and The Aegean Region c.1380-1000 B.C.*, CAH 2.2- chp XXI, Cambridge University Press 1975, s.117- 118.

ve özgün bir konuma sahiptir. Bu önem, kent ve çevresinde yaşanan tarihi olaylar ile bu gelişmeleri belgeleyen arkeolojik ve yazılı belgelerde somut bir biçimde görülmektedir.² Hitit belgelerinde “Hakmiş,³ Mithridates/Pontos Krallığı Dönemi’nde “Amaseia”,⁴ Selçukludan bugüne “Amasya” olarak telaffuz edilen kent, geçmişte çok sayıda düşünür, bilim adamı ve tarihçisiyle ünlüdür. “Benim kentim (Amaseia), içinden Iris Irmağı’nın (Yeşilirmak) aktığı geniş ve derin bir vadiye kurulmuştur. İnsan emeği ve doğa buraya hem kent hem de kale karakterini olağanüstü bir şekilde sağlamıştır. Çünkü burası yüksek ve çok sarp bir kaya olup dimdik ırmağa doğru iner ve ırmak tarafında, kentin kurulmuş olduğu yerde, kıyıda bir duvar ve her iki tarafta sivri tepelere doğru uzanan duvarlar vardır.”⁵ diye kentinin tanımını yapan “Geographika”

Resim 1: Satala’da bir tarla duvarında kullanılan yapı taşı örnekleri.

(Γεωγραφικά/Coğrafya) yazarı Strabon (MÖ. 64 – MS, 24) bunlar arasındadır.

Strabon’un genelde Anadolu hakkında verdiği bilgiler yanı sıra kuzeyde Kelkit Çayı ve vadisinden güneyde Malatya’ya kadar uzanan ve Yukarı Fırat Havzası kapsamında olan yerler

2. Azzi/Hayaşa hakkında geniş bilgi için bak. Tahir Erdoğan Şahin, **Hayaşa Bölgesi Tarihi- 1**, Ankara 201. Amasya hakkında yapılan çok sayıda ve nitelikli çalışmalar neşredilmiştir. Bu çalışmalar hakkında derli- toplu bir bibliyografya için bak. Yavuz Bayram-Avni Erdemir, *Amasya Bibliyografyası Denemesi, I. Amasya Araştırmaları* (2.Kitap), 13-15 Haziran 2007, Amasya Valiliği Yayınları, Amasya 2007, s. 841-875

3. KUB XXXVI 120 I; (7) A-NA mHu-uz-zi-ia LÜURU Ha-ak-mi-eş-ša, (8) [I] GU4 I UDU QA-TAM-MA 7 Hakmiş’li Huzziia’ya; Leyla Murat, *Hitit Tarihi-Coğrafyasında Hakmiş ve İştahara Ülkelerinin Konumu, Tarih Araştırmaları Dergisi*, S.44, Ankara 2008, s. 181-204.

4. MÖ, II. yüzyıl son çeyreğinde Mithridates zamanında Amasya kenti adına bastırılmış sikke yanı sıra MÖ, I. yüzyıla ait diğer sikkelerde (Amasya Müzesi sikke envanteri) AMASEIA-AMΑΣΣΙΑ, AMΑΣΣΕΙΑΣ yazıları okunmaktadır. A. Yüce, **Amasya Müzesi**, Amasya, 2004, s. 6; Hüseyin Üreten, *Amasya Müzesi’nde Sergilenen İki Buluntu Işığında Roma Dönemi’nde Amaseia: Neyi Biliyoruz? Neyi Bilmiyoruz?*, **Karadeniz Araştırmaları**, Güz 2012, S. 35, s. 191-206. not:1.

5. Strabon, **Geographika/ Antik Anadolu Coğrafyası**, (çev. Adnan Pekman), İstanbul 2000, XII. 3. 39 (s. 50). Bu çalışmada Strabon’a ilişkin dipnotlarda () içinde verilen numaralar A. Pekman’ın çevirisinde yer alan sayfayı göstermektedir.

Harita 2 : Azzî/Hayaşa Bölgesi yerleşim alanları.

hakkında verdiği bilgi,⁶ tarihsel geçmişte Hayaşa diye bilinen coğrafyanın batısıyla büyük oranda örtüşmektedir.

Satala: Kelkit'e bağlı bugünkü Sadak köyünün Antik Çağ yazarlarının belirttiği "Satala" olduğu arkeolojik ve yazılı kayıtlarla kesinleşmiştir. Köylüler tarafından bulunan bazı tuğla parçaları üzerinde, kargâhı Satala şehrinde olan Legio Apollinares'in arması okunabilmiştir. XVI. lejyonun kuruluş tarihi hakkında kesin bilgi olmasa da, Augustus Dönemi'nde var olan lejyonlardan biri olduğu bilinmektedir.⁷

Parthlar karşısında yeni tedbirler almak isteyen Titus Flavius Vespasianus (MS, 69-79), kısa süren hükümdarlık döneminde XVI Flavia Firma lejyonunun yerine MS, 75 yılında Legio XV.

6. Strabon, XII/1, 1.(1).

7. Tymoti B. Mitford, *Cappadocia and Armenia Minor: Historical Settings of the Limes*, ANRW- II. 7.2, Berlin-New York 1980, 1169-1228; *The Inscriptions Of Satala (Armenia Minor)*, aus: *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 115, Bonn1997 s.137-167; Oğuz Yarılgas, *Legio XV. Apollinaris'in Doğu'daki Görevleri ve Satala'ya Konuşlandırıldığı Tarih Üzerine, Eskiçağ Yazıları- 10*, İstanbul, 2016, s. 127; Mehmet Ali Kaya, *Roma Lejyonleri ve Anadolu, Tarih Araştırmaları - XXII/36* (2005), s. 89; Hüseyin Uzunoğlu, *Anadolu'da Roma Lejyonları, Eski Çağ Yazıları- 2*, İstanbul 2012, s. 98, 113.

Apollinaris'i ikame etmiştir.

Lejyonun en önemli görevi Doğu Anadolu'da güvenliği sağlamak yanı sıra Trapezus (Trabzon), Antiochia (Antakya) hattı boyunca uzayan ticari ve askeri yol güzergâhının denetimini de sağlamaktır. Yine I. yüzyılda İmparator Domitianus ve Nerva zamanında batıdan gelerek Kapadokya üzerinden denize kadar uzanan askeri yolların kilit noktası Satala'dır. İki önemli yol Nicopolis'te birleşip buradan farklı bölgelere gidilebiliyordu. Güneye giden yol Satala'dan Arauraka (Melikşerif), buradan Carsaga (Cengerli), Kemah üzerinden ya da Kuruçay üzerinden Melitene'ye varırdı.

Resim 2: Satala yerleşim alanı içerisinde bulunan su kemeri kalıntıları.

Romalıların doğuda Parthlarla olan mücadelesinde Fırat Havzası boyunca kurduğu askerî tahkimat alanlarının özel bir önemi vardır. MS, II. yüzyılda başlayan bu tahkimat inşası ve lejyon yerleştirilmesi işlemleri uzun süre gündemde olmuştur.⁸

Bir dönem Yukarı Fırat Havzası'nın ve sınırların

korunup gözetilmesi açısından stratejik bir öneme sahip olan Satala'nın kuruluş amacı Prokopius'un da ifadesine göre bu stratejik gerekçeye dayalıdır.

Resim 3: Satala kenti içerisinde bulunan hamam kalıntıları.

Resim 4: Satala yerleşim alanı kıyısında bulunan (Mithra?) tapınım mağarası.

⁸. Ercüment Yıldırım, *Roma İmparatorluğu'nun Doğu Sınırını Korumak İçin Fırat Nehri Boyunca Kurulan Lejyonlar*, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c/vol.: 13 – S. 4, s. 170.

Resim 5 : *Suissa kentinin kuzeybatısında Çimen Çayı Vadisi'nin sağ yamaçları. Ana kayalarda Roma öncesine giden tapınım mağaraları ve yerleşim izleri bulunmaktadır.*

Roma İmparatorluğu' nun doğu sınırının içinde bulunduğu bu karışık duruma karşın Prokopius'ün verdiği bilgi, Satala'nın ilk kuruluşundan çok Roma'nın ihtiyaç duyduğu kadim kentin askerî bir karargâh olarak yeniden tahkim edildiği biçiminde değerlendirmek gerekir.⁹

Trabzon- Samosata askerî yolunun ulaştığı çok önemli bir kavşakta bulunan ve Romalılarca "Küçük/Batı Armania" projesine dâhil edilen Satala'nın Erzincan'la

güçlü ticari ve kültürel bağları bulunmaktaydı. Zaman zaman asker ve bürokrat sayısı artan Satala'nın ihtiyaç duyduğu meyve ve sebze Erzincan'dan temin edilmiş olmalıdır.

Traianus (MS, 98-117) Kafkas ve Euxin (Karadeniz) prenslerinin önerisiyle Ermenistan'a sefer düzenlediğinde bir süre Satala'da kalmıştır.¹⁰ Bu tarihten sonra Satala öncelikle ve sürekli ordugâh kentlerinden biri olmuş VI. yüzyıla kadar önemini korumuştur.

Satala'da bulunan bir tanrıçaya ait büst British Museum'dadır. Bu tanrıça büstü büyük bir ihtimalle Grekler'in "Artemis" diye andığı Anahita'ya aittir. (bak. Resim 23) MÖ, IV. yüzyılın ilk yarısından kalan bu büst, Anahita kültürünün merkezi tapınağının bulunduğu Akilisen/Arzincan' dan alınmıştır.

Suissa: Satala ile Arauraka arasında, yani bugünkü Çimen Dağları'nın kuzey eteklerinde; bü

Resim 6: *Balahor, Çimen Çayı Vadisi yamaçlarında İlk Çağ Dönemi'nde kayalıklar üzerine yapılan yontulardan bir kesit.*

9. Georg Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, (çev. F. Işıltan), Ankara 1991, s. 90-91.

10. Hüseyin Uzunoğlu, *agm*, s. 113.

yük ihtimalle Balahor – İşkilor köyleri arasındaki Han Harabeleri muntıkasında bulunuyordu. Satala’dan (Sadak) gelen yol Suissa üzerinden Arauraka’ya gitmekteydi.

Balahor Köyü Kalesi, Tapınım Mağarası ve Eski Yerleşimi:

Balahor köyü Kelkit’in güneyinde, Erzincan iline yakın köyler arasındadır. Tarbas köyünün batısında, Barahor Vadisi kıyısındadır. Barahor Vadisi ve kuzeyinde yer alan yükseltilerde, İlk Çağ Hayaşa ve Roma yerleşimi olduğuna ilişkin veriler barındırmaktadır.

Arauraka (Arvaraci – Arabraka) : Satala’dan gelen güney batı yolu, Suissa’dan sonraki yerleşim merkezi Arauraka’ya ulaşır. Eski kayıtlarda 72,42 kilometre (45 mil) mesafede olduğu kaydedilir. Ptolemy’deki yazımı “Saravraka” yahut “Salambria”dır. Constantine Porphyrogenitus’de “Arabraka” şeklinde yazıldığını belirten Ramsay, Arauraka kelimesinin Galli bir kabilenin ismi olan Rauraci ile alakasına dikkati çeker. Antonine rehberinde Aravracos denilen yerleşim Suissa ve Carcagis arasında gösterilir.¹¹ Biz bu sıraya uygun olarak yol güzergâhını belirledik. Sair eski otoritelerde Apaupaka’nın da aynı yer olduğu görüşündedirler.¹² Ramsay’dan başka Cumont¹³ ve Hirschfeld¹⁴ buranın Melikşerif’le aynı yerde addedilebilecek muntıkada; Kömür

Resim 7 : Kova köyü yakınında bulunan eski tapınak alanında bulunan kadın ve erkek figürünün yer aldığı kabartma.

Resim 8 : Horun - Pösür mevkiileri arasında bulunan bir sütun başlığı. Refahiye ilçe merkezinde bulunan bir evin bahçesinde.

Çayı kaynakları yöresinde olduğunda müttefikler. Ancak, Kömür Çayı kaynaklarına yakın alanda bulunan Karsaga kentidir.

11. S. W. Ramsay. **Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası**, (çev. M. Pektaş), İstanbul 1961, s. 304 – 305.

12. S. W. Ramsay, s. 72. deki liste.

13. F. Cumont – E. Cumont; *Voyage d’exploration archéologique dans le Pont et la Petite Arménie*, **Studia Pontica/II**. Bruxelles 1910, s. 329.

14. Hirschfeld *Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft*, Paul-Wissova. Aravene madd.

Arauraka ise bugünkü Melikşerif köyünün 1 km. kuzeyinde Aktaş Deresi kenarındadır. Bu dere güneyde Balkar Çayı'na karışıp batı yönünde Kocaçay ile birleşip Köroğlu Çayı'na akmaktadır.¹⁵ Kömür Çayı ile Balkar Çayı arasında Kurtlutepe Dağı bulunmaktadır.

St. Martin'e göre Araroka veya Arznc'ik, Aşharti-daşt kantonundaki Acpte'e tekabül etmiş olmalıdır.¹⁶ Ancak Aşharti-daşt'daki (Aşkar Ova) bu Ezbider (Arznc'ik) lüzumundan fazla batıdadır.¹⁷ Arauraka'yı savunan ihtişamlı surlar, İmparator I. Basil (867–886) tarafından, başarısız kaldığı Malatya seferi dönüşü sırasında diğer kalelerle birlikte yıkılmıştır.

Resim 9: Kova köyünün doğusunda doğal kaya üzerine kazılı yol işareti.

Melikşerif arazisindeki Tombultepe'nin Arauraka'nın geçmişe ait bir parçası olduğu anlaşılma ile birlikte, antik dönem kaynaklarında belirtilen nitelikler açısından merkez bölge olmadığı, Arauraka öncesi terk edilen bir alan olduğu görülmektedir. Antik Çağ içinde zikredilen Arauraka'nın 4 km kuzeyde yer alan Köse-

dağ silsilesinin¹⁸ güney ve güneybatı eteklerinde olduğu bu mahalde bulunan unsurlardan anlaşılmalıdır.

Melikşerif- Arauraka kenti güneyinde Gömüsü mevkiinde bulunan Roma Dönemi yapılarından birine tesadüf ettik. Kent merkezinin yakın çevresinde bu tür yapı kalıntıları görmek mümkündür. Doğu Roma- Hristiyanlık Dönemi'nde eski Arauraka'nın 500 m. kadar güneye taşındığı ya da güney alana yayıldığını düşündürecek bazı buluntular ve adlandırmalar vardır. Bugün Kilise Deresi ve Dertepesi düzlüğü eski kentin güney ve güneydoğusunda yer almaktadır.

Arauraka'nın 3 km. güneyinde, Kova köyü arazisinde, ihtimal ki önce kadim bir Anahita tapınağı iken daha sonra Roma Dönemi Mithra ritüel alanı ve sonrasında kiliseye dönüştürülen bir yapı mevcuttur. Vadinin içerisinde, Roma öncesi su kıyısında yer alan ritüel kayaları ve

15. Mustafa Özdemir, **Refahiye Tarihi**, İstanbul 2007, s. 22.

16. J. Saint **Martin**, **Memoire sur l'Armenie**, Paris, 1818, s. 188.

17. Erns Honigmann, **Bizans Devletinin Doğu Sınırı**, (çev. F. Işıltan), İstanbul 1970, s. 68.

18. Erzincan- Sivas arasında yer alan Köseadağ'dan ayrı olarak Melikşerif ve Ekecik köylerinin kuzeyindeki yükselti de aynı adla anılır.

Resim 10,11,12,13 : Arauraka'nın 3 km. güneyinde, Çakmaklı'nın (Olotodariza) 10 km. doğusunda, Kurtlutepede Dağı'nın kuzey ormanlık vadisinde ve Kova köyü yakınında bulunan eski bir tapınak iken sonradan manastıra dönüştürülen bir yapıdan çıkarılan unsurlar. Objelerdeki boyamalar buluntuları muhafaza eden ailenin çocukları tarafından işlenmiştir. (Erzincan Müzesi envanterine kaydedilmişlerdir).

bir mağara kaçak kazılarla tahrip edilmiştir. Ancak, tapınak alanından çıkarılan sütun başlığı, keramikler, insan figürü kabartmalar ve bilgisini edinsek de henüz ulaşamadığımız bir kitabe; bu tapınak merkezli alanın önemini göstermektedir. Söz konusu alanın doğusunda bazı doğal kayalar “yol/yön gösterme taşı” olarak değerlendirilmiştir.

Olotoidariza: Suissa'dan Arauraka'ya varan yol, buradan güneybatı istikametinde Baskaudariza'ya (Başgerçenis köyü) ya da yine batı yönünde Nikopolis'e gitmek için Olotoriza'ya uğradı.

Peutinger'de "Oleberda" olan bu yeri, Ptolemy'deki Charax'la (I. Rarax) aynı tuttuk. Olotoidariza'nın (Oleberda) Refahiye'nin 15 km. kuzeybatısındaki Horun köyünün batı arazisindeki mıntıkada yer alan Doblaktepe yerleşim alanı olabileceği akla gelmekle birlikte, konumu ve verileri açısından Kalkancı Köyü'nün 1.5 km. kuzeydoğusunda bulunan Çakmaklı'nın eski yerleşim alanı olması çok daha mümkündür. Ancak, Peutinger (Oleberda) ile Ptolemy (Charax) gerçekten ayrı yerler için kullanılıyor ise, yakın alanlar arasında bunları eşleştirebileceğimiz iki ayrı yerleşimin varlığını görmek gerekir. Ramsay, Olotoidariza, Ole Oberda ve Klotoidariza ile aynı yer olduğu görüşündedir.¹⁹

19. S. M. Ramsay, s. 57.

Resim 14: Çakmaklı mevkiinde bulunan Roma Dönemi "yol taşı". Kabaca yuvarlaklaştırılmış taşın kitabe ve XXX işaretinin bulunduğu üst bölümünde ağaç türü gösterge oku takılacak biçimde oyuk yapılmıştır. MS, 98-117 yılları arasında hüküm süren Roma imparatoru "Nerva" (Marcus Ulpius Nerva Traianus/ Trajanus) ismi okunmaktadır.

Olotodariza/Çakmaklı'nın Dumanlı'nın güneyinde yer alan Basgadariza ile Olotodariza arası uzaklık yaklaşık 15 km. dir.

Olotodariza'yla eşitlediğimiz Çakmaklı, kadim geçmişi bir yana, Roma Dönemi'nde güneyde Karsaga üzerinden Kummaha'ya, batıda Basgadariza üzerinden Hydara ve Zımara'ya, 15 km. kuzeydoğusunda bulunan Arauraka üzerinden Suissa ve Satalaya giden üç yol arasında kavşak konumundadır. Yaptığımız yüzey araştırmalarında tespit ettiğimiz "Roma km/mil taşı" bu konuda Çakmaklı ören yerini Olotodariza'yla eşleştirmek konusunda bize nesnel bir kanıt olması açısından önemlidir.

Kalkancı, Cibolar, Şahverdi arasında bulunan yerleşim iki su kaynağı arasında kuzey güney yönünde uzanan bir düzlük üzerindedir. Yüzeydeki zengin keramikler arasında İlk Tunç Çağı'na ait olanlar bulunmaktadır.

Resim 15: Divir Kalesi çevresinde bulunan ve dibek taşı olduğu anlaşılan unsurlardan biri.

Sonraki zamanlarda da önemini koruyan yerleşim özellikle Roma Dönemi'ne özgü bir alan olduğu izlenimini vermektedir. Batısında yer alan Kurtlutepe ile yerleşim alanı arasındaki yükselti tahkimata elverişli mevkilerdir. Ekime uygun arazi- lere sahip Olotodariza'nın yörenin merkezî kentlerinden biri olduğu anlaşılmaktadır.

Basgoidariza (Başgercanis?): Strabon'da önemli olan ve Mithridat'ın değer verdiği yerler arasında; Hydara ve Sinoria ile birlikte adı geçen yerdir.²⁰

Ramsay, Polemaniacus'daki (Pontus Polemenikos = Justinian teşkilatında 7 bölgeden biri) Basgoidariza'nın Küçük Ermenistan adı altına sokulan bölgedeki Klotodariza'dan pek uzak olmayacağını söyler.²¹

Bugünkü Başgercanis köyü çevresinde yaptığımız yüzey araştırmaları sonucu tespit edebildiğimiz

Resim 16: Başgercanis'in kuzey batısında Divir Kalesi'nin bulunduğu yükselti.

eski yerleşim izlerine Divir Kalesi'nin güney düzlüklerinde rastlayabildik. Bu alan şimdiki Başgercanis'in 2 km. kuzeybatısındadır. Söz konusu kale, Roma- Bizans Dönemi'nde Basgoidariza'nın güvenliği için tahkim edilmiş olmalıdır.

Nikopolis: Roma- Bizans kaynaklarında geçen ve Roma komutanı Pompeius'un VI. Mithridates'i yenmesi sonrası (MÖ, 65) kurulan Nikopolis'lerden (Zafer kenti)²² biri bugünkü Pürk köyü arazisindeki eski Roma yerleşimidir.

Roma- Pontos dönemlerinde çevrenin merkezî kenti olan Nikopolis; Komana, Koloneia, Polemonium, Neocaesarea (Niksar) ve Sebasteia (Sulusaray- Sivas), Arauraka (Melikşerif), Arzingan (Akilisene bölgesinde Erzincan) arasında eski kara yollarının kesiştiği bir alanda ve Suşehri'ne yakın bir mesafededir.

MS, 499 yılında meydana gelen deprem²³ Nikopolis kentini ve Şima Kalesi dâhil önemli güvenlik yapılarının yıkılmasına neden olmuş, bu kent eski görkemli niteliğini giderek kaybetmiştir. Pürk (Nikopolis) kentinin köyleşmesine karşın kuzeydeki Koloneia (Şebinkarahisar) kentinin yıldızı parlamaya başlamıştır. Güneyden gelen Arap saldırıları Kemah- Başgercanis (Basgoidarize) üzerinden kuzeybatı Suşehri- Kelkit vadisine uzanınca, bu yörede önemli bir nüfus azalması

20. Strabon, XII/3. 28 (s. 40).

21. S. M. Ramsay, s. 57.

22. Strabon, XII/3. 28 (s. 40).

23. A. Polat- O. Tatar- H. Gürsoy- V. Karabacak- C. Zabcı- T. Sançar, 1939 *Erzincan Depremi Yüzey Kırığının Ortaköy-Suşehri Segmenti Üzerinde Paleosismolojik Bulgular, Kuzey Anadolu Fay Zonu, Türkiye Jeoloji Bülteni*, c. 55, S. 3, Ağustos 2012, s. 140.

olacaktır. Bu gelişmeler üzerine Pürk/Nikopolis Metropolit Koloneia'ya taşınmış, taşındığı eski alanlar onun yetki alanında olmuştur.²⁴ Bu süreçte Şebinkarahisar Metropolit "Nikopolis- Koloneia Metropolit" unvanına sahiptir. Zamanla Koloneia adı kullanımdan kalkınca, Koloneia olan Şebinkarahisar "Nikopolis" olarak da anılmaya başlamıştır.

Sinoria/ Seleoberroia: İlk Çağ yerleşim alanlarını lokalizasyonunda her zaman göz önünde tutulacak hususlardan biri, aynı adla iki ya da daha fazla yerin olabilmesidir. Tanrısal olan ya da kişilere izafeten aynı adla anılan yerlerin birden fazla olması yanı sıra konum benzerliği de bu konuda önemli rol oynar. Sinoria da bunlardan biridir. Bunlardan biri Nikopolis (bugünkü Pürk köyü) yakınındaki Sinoria olup Strabon dışındaki kaynaklarda "Seleoberroia" diye anılır. Diğeri Zımara- Pingan- Honaria köylerine yakın olan ve bugün Sime köyü olan Sinoria'dır. Aşağıda Strabon'un ifadelerinde görüleceği gibi, Mityléne'li (Midilli adası, yani Lespos'un başkenti) tarihçi Theophenes tarafından konumu göz önüne alınarak bir imlâ oyunuyla Sinoria denmiştir.²⁵ Strabon değişen kelimeyi vermez, "imlâ oyunu" ifadesiyle bunun Seleoberroia olabileceğinin ip ucunu verir.

Bu yer adı değişiminin yerin konumuna uygun olarak "imlâ oyununa bağlı" masum bir girişim olduğunu düşünmüyoruz. Büyük Pompeius'un yakın dostu olan Theophenes'in bir düşman tarafından (Mithridates Eupator) inşa edilen yerleşimin adını Romalılaştırma amacı taşıdığı kanaatindeyiz.

Mithridates Eupator güçlü olduğu, yani ülkesini Fırat'a kadar genişlettiği dönemde Paryadros Dağ silsilesinin (Kaçkarlardan bugünkü İliç yönünde uzayan yükseltiler)²⁶ muhtelif yerlerinde yetmiş beş kadar kale inşa ettirmiştir. Bunların en önemlileri Hydara, Basgoidariza ve Sinoria'dır.²⁷

Refahiye-Ezbider arasında, tahminen Alakilise nahiyesi çevresinde bir yerde olan Seleoberroia (Saleberya), tanımlaması açısından

24. W. M. Ramsay, s. 59.

25. Latince Synoria, Türkçede "sınır" kelimesine de oldukça yakındır. Erzincan- Bayburt yörelerinde halk sınır'a "sinor" dediği bilinmektedir. Bu nedenle Baybut'a bağlı Sinor köyünün Synoria'yla değil, sonraki zamanlarda Türklerin doğrudan "Sinor" dediği bir yerleşim olma ihtimali daha güçlüdür. Ayrıca, Bayburt-Sinor köyü coğrafyası her hangi bir koruyucu kale inşası için uygun olmayan düzlük, ormansız ve alçak tepelerden ibarettir.

26. Charles Texier, **Küçük Asya**, (çev. Ali Suat), İstanbul 1939/40, s. 113.

27. Strabon, XII/3. 28 (s. 40).

bakıldığında Strabon'un "Sinoria" dediği yerle örtüşmektedir. "*Sinoria, Büyük Armania'nın sınırlarına yakındı. Bu nedenle Theophenes imlâsını Synoria (sınır ülkesi) olarak değiştirmiştir. Bölgede genel olarak Paryadros Dağ silsilesi arasında iyi sulanmış ve ormanlık yerlerin bulunuşu ve birçok yerlerin derin vadiler ve dik uçurumlarla kaplı oluşu, böyle kaleler yapmaya çok elverişlidir. Bu nedenlerle, hazinelerinin çoğunu yerleştirdiği kaleleri burada yaptırmıştır. Ve sonuçta, gerçekten Pompeius ülkeyi istilâ ettiği zaman, Mithridates Pontos Krallığı'nın bu en uç kısımlarına kaçmış ve Akilisené'de (ki) Dasteria yakınında olan sulak bir dağı ele geçirmiş ve kuşatılınca, dağları aşarak Kolkhis'e ve oradan Bosporas'a kaçmaya zorlanıncaya kadar, burada kalmıştır. Bu yerin (Dasteria) yakınında Küçük Armania'da Pompeius, Nikopolis adında bir kent kurmuştur.*"

Buna göre;

- *Synoria* , Armania'nın yakınında Pontos Krallığı'nın uç bölgesindedir,

- Paryadros Dağ silsilesi (Gümüşhane Dağları dâhil güney doğu yönünde Kuruçay/İliç'e kadar uzayan silsile) üzerinde, ormanlık ve sulak bir yerdir,

- Akilisené (Erzincan) bölgesine yakın Dasteria'dadır,

- Korunaklı ve kale yapımına uygun bir konumdadır,

- Mithridates Eupator'un batıdan gelen Roma güçlerinden kaçması ve Kafkaslara varabilmesi için en uygun yol, kuzeydoğudan Kelkit Vadisi ya da paralel güzergâhı izlemektir, öyle de yapmıştır.

- Batı Armania içinde olan Nikopolis (Pürk köyü) buraya yakındır.

Strabon'un zikrettiği konum oldukça açıklayıcıdır. Söz konusu veriler bu yerin Refahiye'nin kuzey batısında, bugün büyük bir kent olduğuna ilişkin izleri barındıran Çavuş köyü arazisinde bir mevkidir. "Çavuşun Önü" ya da "Kendirli Şehri" diye söylenen mevkiinin güneyinde ormanlık ve sulak olmasıyla bilinen Dumanlı Dağı bulunmaktadır. Çavuş köyü yakınındaki stratejik bir yükselti üzerinde "Toprak Kale" vardır. Tam karşısında ise Hasanlı Höyük yer almaktadır. Çavuşun Önü ya da Kendirli Şehri olarak söylenen mevki de çok sayıda Roma Dönemi'ne ait keramik unsurlar, yapı izleri ve yapı taş malzemeleri bulunmaktadır. Bu taş unsurlardan bazılarının Çavuş köyü binalarında da kullanıldığı görülmektedir.

Hasanlı Höyük'ün merkez olduğu bu bölgenin Hayaşa Dönemi'ndeki adının Dasteria'ya yakın bir isim olarak Dukkamma olması ayrıca dikkate değer.

*Resim 17- 18: Karsaga kenti çevresinde bulunan keramik unsurlar.
(Mustafa Özdemir'in arşivinden).*

Lytararizon: Prokopius, Olotoidariza ve Saunaria'yı (Sinorya) zikrettiği yerde Lytararizon'dan da bahseder. Lytararizon'un (Alytararizon) Basgoidariza veya yörede adı geçen diğer yerleşim alanlarından herhangi biriyle aynı yer olup olmadığı meçhul.²⁸ Bu yeri tespit edemedik. Strabon'daki Hydara ile alakasının olup olmadığını bilmiyoruz.

Karsaga (Carcagis-Carsat): Karsaga, Satala'dan Meliten'e kadar uzanan yol üzerinde, Arauraka'dan sonra gelen yerleşme merkezidir. Roma devrinin işlek yollarında bulunan ve zamanın önemli kentlerinden addedilen Karsaga, daha önceki yüzyıllarda vücut bulan bir yerleşme alanı üzerinde oluşmuştur.

Bu yerleşme alanı, bugünkü Refahiye ilçesine bağlı Cengerli köyünün batısındaki yeni mahallesinden güneyindeki Horopul Çayı'na kadar uzunluğu yaklaşık 1 km'yi bulan büyük bir arazi üzerinde bulunmaktadır.

Cengerli Kalesi civarlarında yapısı ve yaşları birbirinden farklı çok sayıda keramik unsurlar bulunmaktadır. Bunların bir kısmı Roma-Doğu Roma/Bizans Dönemi'ne aittir.

Bu unsurlar, ne oldukları konusunda kesin bir şey belirtemeyeceğimiz kadar ufalanmış objelerin konik veya delikli çömlek parçalarıdır.

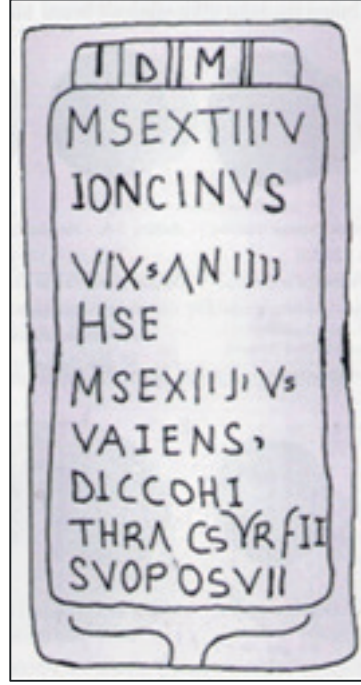
28. W. M. Ramsay, s. 57-58.

Resim 19: Karsaga kentinde bulunan kitabe. “(DM) Tanrılara ve Atalara / Sextilius Longius, dört sene ömrü oldu, burada gömüldü. M. Sextilius I, Trakya ve Syria’da gelmiş alayın onbaşı, oğlu için anıt yaptırdı.” (Erzincan Müzesi)

Aynı bölgeye ait satıhtan toplanabilenler arasında ancak tek harfleri kalabilen tabletlerin kırık parçaları vardır. Ancak birkaç adet küçük küp, sağlam olarak elimize geçebilmiştir.

Bölgede Roma-Bizans Dönemi’ne ait bina kalıntıları, yuvarlak topraktan veya taştan yontulmuş sütun altlıkları halen görülmektedir. Yüzeyde bulunanlar haricinde köylülerden alınan küçük mermer bir heykelcik (ebat: 7x 4 cm) ve ihtimal ki, ilaç taşı olarak kullanılan (sihri şekillerle bezeli) madeni bir çanak ve bazıları sağlam keramik unsurlar elde edilebilmiştir.

Karsaga, güneydoğudaki Kummaha’ya (Kamakha/Kemah) batıdan Basguardariza üzerinden Sebastia’ya (Sivas), Sinebra üzerinden Zimara ve Malatya’ya giden yolların kilit noktasındaydı. Buradan kuzeydoğu veya güneydoğu üzerinden Erzincan’a varılabiliyordu.

Resim 20 : Carsaga kentinin 3km doğusunda bulunan Çamlıca Vadisi (Kelhozan) mevkiinde bulunan toprak ağırşaklardan biri (Memduh Atasoy’un arşivinden).

Resim 21: Karsaga kenti buluntu örnekleri. (Erzincan Müzesi'ne verdiğimiz objeler arasındadır).

Karsaga'da Bulunan Astrolojik Kap: Mithra kültü Hayaşalılardan Hristiyanlığa kadar, yaşadığı bölgede o bölge halkları ve ege-menlerince kendi kültürel nitelikleri doğrultusunda biçimlenmiş bir inançtır.²⁹ Bu inanç içinde astrolojik sembolizmin ayrı bir önemi vardır.

Antik Çağ yazarları ve günümüz araştırmacıları, Pers ve Roma Mitra öğretisinde uzayda yer alan iki yıldız küresi ile yedi gezegen sembolü (yedi kapılı merdiven) üzerinde dururlar. Romalılara ait boğa kurbanı heykel ve kabartmalarında yedi gezegen; boğa, köpek (canis minor), yılan (hydar), kuzgun (corvus), akrep'tir. Bunlara öldürülen boğanın kuyruğunda yer alan buğday başağı (spika) ile "yedi kapılı merdiven" olarak sembolize edildiğinde³⁰ ise en tepede bulunan sekizinci kapı da ilave olduğunda $7 + 2 = 9$ rakamına da erişilebilir.

29. G. R. Garthwaite, **İran Tarihi**, (çev. F. Aytuna), İstanbul 2007, s. 57.

30. Walter Burkert, **İlkçağ Gizem Tapıları**, (çev. B. S. Şener), Ankara 1999, s. 78, 140, 160; Mircea Eliade, **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi-1**, (çev. A. Berktaş), İstanbul 2003, s. 248-249.

Karsaga'da ve Hıristiyanlığın yaşandığı Karsaga kentinde (Cengerli köyü, Tepetarla mevkiinde) bulunan astrolojik sembollerle donatılı tabak geleneksel Mithra sembolleri yanı sıra farklı unsurlarıyla da oldukça ilginçtir. Resimde görüldüğü gibi Karsaga astrolojik tabağında; merkezde biri büyük ve yanlarında üç, kenarda el içinde kavrananla birlikte toplam dört adet küre bulunmaktadır. Hurri- Hayaşa mitolojisinde "ullukummi", Hititlerde "illuviyanka" ve Yunan- Roma döneminde "hydra" diye adlandırılan su yılanı/ejderin iki adet kabartması, biri diğerinden büyük iki adet de fare bulunmaktadır. Tabakta astral çizgi zeminine ikisi üçerden altı birinde iki, üstte ise bir olmak üzere dokuz unsurun dokuz gezegen karşılığı olduğu kanaatindeyiz. Tabak içinde on dört paralel daire çizgi, meridyen tarzı dik inip orta kürede birleşen elli dört, elli altı çizgi vardır.

Resim 22 : Asrolojik kap. (Nusrettin Şahin'den temin edilmiştir.)

Astral tabağın madeni alaşımı ve döküm tekniği seri bir üretiminin olabileceğini akla getirmektedir. Yapımı MS, XVI. yüzyıldan önceki bir döneme ait olmalıdır, çünkü bu tarihten sonra yöreye Müslüman Türk topluluklarının yerleştiği Osmanlı Tapu Tahrirlerinden bilinmektedir. Bu, Hıristiyanlığın hüküm sürdüğü dönemlerde de eski inançların yaşatıldığına dair bir kanıt niteliğindedir.

Anahita Büstü ve Altın Kanathlı Dağ Keçisi Heykelciği:

Gerek Hayaşa- Urartu madeni eşyaları gerekse bu Karsaga tabağının yapımındaki nitelik, MÖ, IV. yüzyılda Erzincan Anaitis Tapınağı'nda bulunan (Romalılar tarafından Satala'ya götürülen ve kaçırılıp şimdi British Müzesi'nde tutulan) tanrıça büstü gibi sanat eserlerinin bu yörede üretildiğinin de kanıtıdır. Arkeolojik buluntularda ve yazılı kaynaklarda Erzincan ve çevresinde Hayaşa Krallığı'ndan Bizans'a kadar dini-kültürel çizgi yanı sıra madeni sanat eserleri konusunda da bölgesel özgünlüğün ve tekniğin niteliği oldukça açıktır.

Kemah-Tordan kasabasındaki heykel gümüş bir kaide üzerine yerleştirilmiş olup fildişi ve billur malzemeden yapılan, ışıltısı nedeniyle “ak ışıltı saçan tanrı” diye ünlenen tanrı heykelleri günümüze gelmemekle birlikte, döneme yakın kaynaklar tarafından yeterince tasvir edilmişlerdir.³¹

Satala’ya taşınan büst yanı sıra günümüze gelmeyen diğer verilerin kaynağının hâlâ sağa sola (İran veya Roma gibi) yamanmak istenmesi, bu tür envanter konusunda bilindik geleneksel ezberlerden kaynaklanıyor olmalıdır.

Erzincan, kuzeyde Karadeniz, Kafkasya, Güney Asya; güneyde Filistin’den Basra Körfezi’ne, batıda Ege’den doğuda İndus’a kadar olan alan üzerinde, uygarlık tarihinin ilk ve en başta gelen merkezlerinin bulunduğu Ashirand’ın önemli bir bölümünü teşkil etmektedir. Bu önem yalnızca siyasal gelişmelerin etkinliği üzerinden değil; bilim, sanat ve kültürel akışlar cephesiyle de kendini göstermektedir.

Bölgede, Anadolu’nun tek Baal-şamin tapınağının (Tortan) yanı sıra en önde gelen Anahita/Anaitis tanrıça tapınağının (Til) bulunması,³² yöredeki uzak alanlar arası kültürel ve dinî ilişkilerin merkezi konumunda olduğunu yeterince yansıtmaktadır. Bilim- sanat bütünlüğü içerisinde ve estetik duyarlılık açısından bakıldığında, Hayaşa ve Urartular Dönemi verileri

Resim 23 : Anahita'nın bronz büstü (38.1 cm) ve bronz el. (British Museum).

31. Canan Seyfeli, *Erken Ermeni Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık Öncesi Ermeni Tanrılar Panteonu*, , **Ondokuz Mayıs Üniv. İlahiyat Fak, Dergisi**, 2011, S. 30, s. 145.

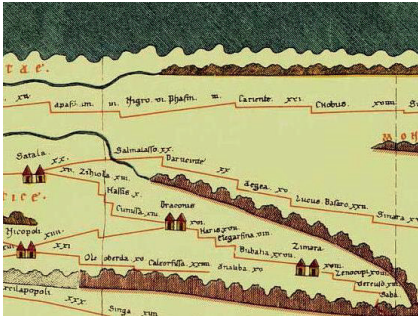
32. Strabon, **The Geography of Strabo**, Literally Translated with Notes The First Six Books by H. C. Hamilton, Esq. The Remainder bu W. Falconer, Vol. II, London 1903, XI, 14/16; Agat’angeğos, **Patmut’ivn Hayots**, Matenagirk Hayots, II. Hator, V. Dar, Ant’iliyas Libanan: Kat’oğikosut’yun Hayots Metzı Tann Kilikioy 2003. V/1-3,10-11, 20- 23 ; VI/2-3; XII/2 ; CIX/8-11 ; H’orenatsı, **Hayots Patmut’ivn**, Matenagirk Hayots, II. Hator, V. Dar, Ant’iliyas-Libanan: Kat’oğikosut’yun Hayots Metzı Tann Kilikioy, 2003 II/14, 60.

sonrasında erişilen düzeyi gösteren pek çok veri bulunmaktadır. Erzincan'dan alınıp Satala'ya ve oradan kaçırılıp British Müzesi'ne götürülen Anahita büstünden ayrı olarak yine bu bölgeden kaçırılıp Berlin Staatliche Müzesi'ne götürülen altın dağ keçisi heykeli de bunlar arasındadır.

Synoria: Refahiye'nin kuzeybatısında Nikopolis (Pürk köyü) yakınında ve Dasteria bölgesinde bulunan Sinoria'dan ayrı ikinci Sinoria'dır. Bu yer Ptolemy'de adı geçen Saunaria'dır. Antonine'de ise Sinnervas'dır. Karsaga ya da Arauraka'dan Synoria'ya (Saunaria- Sinnervas-Sinebra) varılır ve buradan Analiba'ya; oradan da Zimara'ya gidilirdi.

Kaynakların verdiği bilgiler, yöredeki tarihsel veriler ve ad karşılaştırması kriterlerine uygun olarak Snoria'nın bugünkü Sime köyü olduğu kanaatindeyiz.

Analiba : Synoria'dan sonra buraya gidilirdi. Ptolemy, Peutinger, Antonine ve sair eski yazarların kayıtlarında Analiba (Analibla) diye anılmaktadır. Ptolemy, buranın Fırat'ın batısında, Küçük Armania'da olduğundan bahseder. Eski yazılı kayıt ve somut dokümanların karşılaştırılması yoluyla edindiğimiz kanaat, Analiba'nın şimdiki Armudan olduğu yönündedir. Hayaşa Krallığı'nın güneybatı uç bölgesinin en önemli yerleşimlerinden biri olduğunu düşündüğü-

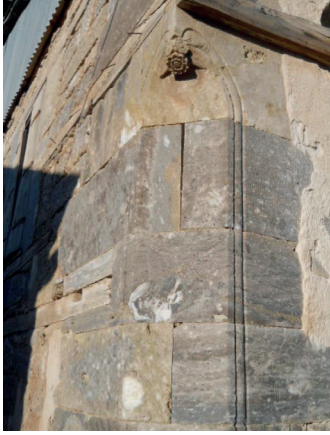

Resim 24 : Altın Kanatlı Dağ Keçisi heykelciği (MÖ, 400-350). Erzincan'da kaçak kazılarla bulunup Berlin'de Anadolu Antik Eserler Bölümü Müzesi'ne götürülmüştür.

Resim 25 : Peutinger'in tablosunda Yukarı Fırat Havzası'ndan bir kesit. Satala, Analiba, Zimara vs.

müz Armudan'ın Urartu Dönemi'nde bu krallığa bağlı olup olmadığını bugün için bilemiyoruz.

Ancak Hellen-Roma paganist geçiş üzerinden Hayaşa/Paulikien Hıristiyanlığının yaşandığını, daha sonra Doğu Ermeni Kilisesi egemenliğine sokulduğunu ileri sürebileceğimiz etno-arkeolojik veriler bulunmaktadır.

Resim 26: Küçük Armudan'ın (Hydara ?) bugünkü konutlarından birinde kullanılan ve bir konutun köşesini oluşturan yılan figürlü taşların yan ve cepheden görünüşü.

Hydara: Pontus kralı Mithridates Eupator zamanında Paryadros dağ silsileleri üzerinde yapılan en önemli üç kaleden biri Hydara'dır. Büyük Armudan'ın (Analiba) hemen doğusunda Küçük Armudan'da bulunan yılan (hydara) kabartması oldukça kayda değer. Yerleşim alanı içerisinde, bazıları işlemeli, eski taş bloklar hâlâ durmaktadır. Çift başlı ejder, Türk mimari sanatında ve

30

Eğin'de görüldüğü üzere pek çok etnografik unsurlarda ve kavram olarak On İki Hayvanlı takvimde rastlanmaktadır.³³

Alt mahzen katından anlaşıldığı kadarıyla, daha önceki dönemlere ait bir tapınağın yıkılıp üzerine inşa edilen Büyük Armudan Kilisesi'nin binasının yapı malzemesinin bir bölümünün de yine K. Armudan'ın eski tapınaklarına ait olma ihtimali vardır. Analiba yerleşimine ait veriler özellikle Küçük Armudan'ın çeşitli konaklarında kullanılan malzemelerdir. Bunlar çoğunlukla koyu renk taşlardır. Sarı ve açık renk taşlar ile bunlar üzerine yapılan işlemler sonraki dönemlere ait olduğu izlenimini vermektedir.

Resim 27: Küçük Armudan köyündeki bina köşesinde yer alan çift yılan kabartmasından ayrıntı.

33. Can Şahin, *Türk Sanatında ve Anadolu Kervansaraylarında Ejder Motifi, Kayseri Sultanhan Örneği*, Akra /Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi, S. 1, İstanbul 2013, s. 211- 234.

Resim 28 : B. Armudan köyü içerisinde bulunan kilise kalıntısından bir kesit.

Penga: Pahhuwa bölgesinin merkez kenti. Eğin'in 30 kilometre kuzeybatısında, bugünkü idari düzenlemeye göre İliç, Divriği ve Eğin ilçelerinin birleşim yerindedir.

Jorke Vincet, Fırat çevresi gezilerinde Eğin'den sonra Penga'ya (Pingan) gittiğini belirtir. Buna göre, gittiği Penga'nın, Eğin'in 30 km kuzeybatısındaki Pingan (Penga) ha-

rabeleri olduğu açıktır.³⁴

Kemah'la Pingan, eski adlandırmayla Kummaha ve Pahhuwa arasında uzanan Fırat'ın güneyi boyunca aynı doğrultuda Munzurlar uzanmaktadır. Munzur'un bu kuzey yamaçları ve vadileri İlk Çağ'ın yerleşim, kale ve gizemli bazı tapınım alanlarıyla dikkati çeker. Aynı yoğunlukta olmasa bile, ırmağın sağ, yani kuzeyinde de benzer bulunurlar göze çarpmaktadır. Bunlardan Uru (Akça), Vaslı (Boğaziçi) ve Sunguru (Taşbulak) köyleri vadinin kuzeyinde bulunan önemli yerleşimlerdir.

Fırat'ın solundaki Pöstü (Eskibağlar), Dedek, Urfat (Muratboynu) ve Hudu köyleri, kadim yerleşimlerle ilintilidirler. Kuzeydeki Uru ve Sunguru ile güneydeki Urfat köylerinin adları arasındaki "ur/uru" müşterekliği ilginçtir.

"Uru" ve Uru Köyü: Uru köyü, kadim geçmişe ait adını koruyan nadir yerleşimlerden biridir. Sumercede pek çok kelime "ur"la başladığı gibi, "uru", başta "şehir" olmak üzere çeşitli anlamlarda yaygın olarak kullanılmıştır. Akadça karşılığı "alum"dur. Uru'ya takılan diğer sözcüklerden hareketle de çok sayıda sözcük üretilmiştir; uru-sağ= başşehir gibi.³⁵ Yine "Uru-ga-ki-na" gibi bazı kişi adları başında kullanılarak, o kişinin şehir için taşıdığı anlam vurgulanmıştır.

Uru, Hurri ve Hitit dilinde de "şehir", "yer", "ülke" anlamında kullanılır.³⁶ Uru yerleşimi Hayaşa coğrafyasında (örn. İlk Çağ

34. Jorke Vincet, *A Journey in The Valley of the Upper Euphrates*, England 1896, s. 334.

35. Nafiz Aydın, *Büyük Sümerce Sözlük*, Ankara 2013, s. 756- 758.

36. E. H. Sturtevant, *Eti Dili Sözlüğü*, (çev.M.B. Çelebi), İstanbul 1946; s. 213. Ahmet Ünal, *Hititçe- Türkçe/Türkçe- Hititçe Büyük Sözlük*, Ankara 2016, s. 568.

kalıntılarının yer aldığı Kemah/ Sunguru köyü, Uru köyü, Urufat köyü, İliç/Urik köyü) yer alır ve kuşkusuz Hayaşalılar da yine “şehir”, “yer”, “yerleşim”, “kasaba” anlamında kullanmışlardır.

Zimara (Zibatra/Zubatra-Zurpata): Zimara, Analiba'dan sonra varılan ve batıdan gelen Divriği (Tephrike) yoluyla birleştiği, böylece Malatya'ya inen üç yolun kesişim yerinde; Fırat kenarındadır. İlk Çağ yazarlarınca zikredilir. Roma Dönemi'nde olduğu kadar, Doğu Roma (Bizans) zamanında da yerinin niteliğine binaen önemini korumuş, Bizans-Arap mücadelelerinin yapıldığı mntıklar arasında kalmıştır. VIII. ve IX. yüzyıllar içerisinde Bizans ve Araplar arasında el değiştirmiş, bir ara İmparator Theophilos (829-842) tarafından 837'de tahrip edilmiştir. Yine aynı yüzyıl içinde tekrar Arapların eline geçmiş, bu kez de İmp. Basileios (I. Basil) tarafından yağmalanan yerlerden olmuştur. 930'larda eserini kaleme alan Kudama'ya göre, Zibetra yine Arap-Bizans sınırı üzerinde, fakat Bizans arazisi içindedir.³⁷

Çevre yüzey buluntuları, Zimara'nın aynı adı taşıyan köy yanı sıra çevreyi de içeren bir alan olduğu söylenebilir. Arkeolojik veriler özellikle Hinora adlı yerleşim çevresinde yoğunudur. Bu nedenle Hydarra'nın burası olma ihtimalini de göz önünde tutmak gerekmektedir.

Pingan Harabeleri, Punkua/Pahhuwa:

Şamuha ve Arziya kentlerinin geçtiği yerlerde zikredilen Pittiyariga'nın yeri konusunda da kesin bir yargıya varılmamıştır.³⁸ Şamuha ile yakın olduğu, aralarında ırmak üzerinden taşımacılık yapıldığı³⁹ düşünüldüğünde, bu kent de Fırat sahiline yakın olması gerektiği anlaşılmaktadır.

Şehir adlarının geçtiği bir bayram metninde kurban sunulan Hitit kentleri Nenisankuwa, Adunuwa, Apzisa, Sarissa ve Şamuha biçiminde sıralanmıştır. Bu sıralamada Pittiyariga ile Arziya'nın geçmesi, söz konusu yerlerin Şamuha ile Divriği- Sivas arasında bulunuşları nedeniyledir. Zira, Sarissa Sivas'ın 50 km. kadar güneyinde bulunan Kuşaklı olarak lokalize edilmektedir.⁴⁰

37. Kudama b. Ca'fer, **Kitab al Harac**, (edt. De Goeje- BGA, VI), Leyde 1889, s. 195.

38. O.R. Gurney, *The Upper Land, matum elitum*, **Hittite Studies in Honor of Harry- A. Hoffner Jr**, (Edt. G. Beckman- R. Beal- G. McMahon), 2003, s.124.

39. **KUB XXXI 79**.

40. Andreas Müller-Karpe, “*Kuşaklı- Sarissa/Yukarı Ülke'de Bir Kült Merkezi*”, **Hititler ve Hitit İmparatorluğu**, Bonn, 2002, s. 47- 475.

Pingan'ın ise Pahhuwa bölgesi olarak lokalize edilmesi oldukça akla yakındır.⁴¹

Tevcila (Thencira):

Zimara'dan sonra güneye gidilen yol üzerinde, Fırat sahilinde bulunan İlk Çağ yerleşme alanlarından. Eğin'in kuzeydoğusundaki yükseltiler üzerindedir.

Antoninus'un rehberinde Satala- Malatya arasındaki kentler; Satala, Suissa, Arauracos, Carcagis, Sineruas, Analiba, Zimara, Teucila, Sabuh, Dascousa, Ciaca, Melitena biçiminde sıralanır. Adı geçen Teucila'nın (Tevcila/Tevkila, Thencira/ Theukira) Eğin, daha doğrusu Eğin çevresinde bir yer olabileceği mümkün görülmektedir.⁴² Nitekim Zimara aynı söyleyişle bugüne geldiği gibi, Hititlerde “Şamuha” olarak kayıtlara giren ve yörede Samuka da denilen yerin Sabuh olduğu (bugünkü Ençiti- Maçkir yöresi) anlaşılmaktadır. Zimara ve Sabuh arasında zikredilen Tevkila da doğal olarak Eğin ve yakın çevresinde olmalıdır.

Grek ve Roma kaynaklarında, belirtilen yerleşimler bu uygarlıklar tarafından kurulmuş olmaları hâlinde bunu belirttikleri, değilse, kadim yerleşim alanını kendi lisanlarınca ifade ettikleri bilinmektedir. Arkeolojik buluntular Tevkila'nın İlk Çağ güvenli kale-kentlerinden biri olarak bugünkü Eğin'in Taşdibi Mahallesi'nin batısındaki yüksek mevkiye konumlandığını göstermektedir. Hitit metinlerinde Tegarama ise bugünkü Gürün'le lokalize edilmektedir. Tegarama, Teprike (Divriği) ve Tevkila arasındaki benzerlik ilginçtir. MÖ, II. bine tarihlenebilen Tevkila'nın esasta Hatti-Hitit veya Luwi kökenli bir adı olduğu, Greklerin bunu Tevcila/Theukira biçiminde telaffuz ettikleri anlaşılmaktadır.

Buna göre; Türklerden önceki yerleşimlerin genelinde yapıldığı gibi kadim olan bu adın Grek, Roma/Bizans, Ermeni veya Türkçe kaynaklarda Tevkila'nın “Eğin” olarak değil, Tevkila'ya benzer bir biçimde söylenmiş olması gerekirdi. Örneğin Teprike= Divriği, Şamuha= Samuka/Sabuh, Dalanda=Darende vb. Ancak, “Tevkila” ve “Eğin” arasında hiçbir benzerlik olmadığı ortadadır. Bunun en akla yakın açıklaması, Tevkila'nın kadim bir yerleşim alanı olduğu fakat; terk edildiği, Eğin'in ise bu eski kale yerleşim alanıyla aynı yerde değil, çevresinde

41. J. Garstang, *Şamuha and Malatia*, JNES I, 1942, s. 459.

42. W. M. Ramsay, s. 305; Vincent W. Yorke, *A Journey in the Valley of the Upper Euphrates Source*, The Geographical Journal, Vol. 8, No. 5 (Nov., 1896), s. 453- 472.

ve sonraki yüzyıllarda konumlanan bir yerleşim olduğudur. Nitekim, “Eğın” adına Türklerden önceki hiçbir kayıta rastlanmaz. Yörede bulunan en eski kayıt ise Dilli vadisinde yer alan ve Proto-Göktürk alfabesiyle yazılı olan bir taştır. Dilli Vadisi’nde bulunan bu Türkçe yazılı taş Eğın kasabasının kuruluşundan önceki bir zamana, MS, VIII- X. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir.⁴³

Fırat Irmağı, doğuda Munzur ve batıda Sarıçiçek Dağları arasından Eğın Boğazı’na girer. Eğın, vadinin batı yakasına kurulmuştur. Zimara’dan sonra güneye gidilen yol üzerinde, Fırat sahilinde bulunan yerleşme alanlarındandır.

Antoninus’un rehberinde adı geçen Tevcila’nın (Thencira/Theukira) adlı yerleşme olabileceği tahmin edilmektedir.⁴⁴ Helen dilinde boğaz, geçit olan Tevcila’nın, Satala - Melitene (Malatya) yolu üzerinde, Zimara ile Sabus yerleşmeleri arasında Fırat kenarında kurulmuş bir kent olarak geçmesi⁴⁵ bu görüşü desteklemektedir.⁴⁶

Resim 29 : Şamuha kent alanının güneyinde yer alan kaya kapı/geçit yolu.

Urartu egemenliğinin batıda Kızıldağ’a, güneybatıda Harput yöresine kadar uzadığı bilinmektedir. MÖ, I. binden V. yüzyıla kadar Eğın ve çevresi yine Şamuha’nın bir parçası olarak Urartu Devleti’nin güneybatı uç kısmında, merkeze en uzak yerler arasındadır. Urartu sonrasında Eğın yöresindeki yerleşmeler Akilisen-Daranalis bölgesinin güneyinde, Sophane /Dzop’un (Harput çevresi) kuzeybatı ucunda bulunmaktadır.

Şimdiki Eğın’ın konumlandığı alanda İlk Çağ’da var olduğuna ilişkin bilgi ve buluntular oldukça sınırlıdır. Ancak miladi ilk yüzyıllardan itibaren önem kazanan bir köy, giderek büyüyen bir kasaba olduğu açıktır. İlk kuruluş yeri olarak, batıda yer alan Taşdibi Mahallesi’nin

43. Cengiz Saltaoğlu, *Anadolu Türk Runik Yazıtları ve Erzincan Kemaliye Dilli Deresi Dil Anıtı*, **Türk Dünyası Tarih-Kültür Dergisi**, S. 299, İstanbul 2011, s. 40.

44. V. Yorke, *A Journey in The Valley of The Upper Euphrates*, **The Geographical Journal**, C. 8, s.465’den nakl. Erdal Karakaş, *Kemaliye’nin Kuruluşu, Gelişmesi ve Fonksiyonel Özellikleri*, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi/ Fırat University Journal of Social Science**, c. 14, S. 2, s. 19-48, Elazığ 2004, s. 22.

45. W. M. Ramsay, s. 305.

46. E. Karakaş, *agm*, s. 22.

batısında savunma amacı göz önünde bulundurularak inşa edilmiş ve bugün çok az kalıntıları bulunan kale üzerinde durulmaktadır. “Batıdaki dağlık alan üzerinde yer alan kale konum itibariyle hem vadinin kuzey ve güneyini kontrol altında tutabilme, hem de doğusundaki nehir sayesinde rahatça savunma yapılabilme imkanına sahiptir.”⁴⁷ Bu alanda kale- kent kuruluşunda Kadıgözü su kaynağının da önemli bir unsur olduğu anlaşılmaktadır.

Vartenik (Vardenik): Yakuti ve Safiaddin de “Vartanis” diye zikredilir. Sumaysat (Şimşat) civarında mühim bir kaledir. Şimdiki Eğin kazasının doğusunda Munzur Dağı'ndaki Vartenik piskoposu olmalıdır. Vartenik'in güneyinde bulunan Başvartenik ise bu zikredilen yer olsa gerektir.

Sabus: Tavecila'dan sonra bu eski yerleşme alanı gelmekteydi. Samuka harabeleri olarak anılmaktadır. Hititler döneminde kutsal Şamuha kentidir.

Resim 30, 31, 32 : Eski Şamuha kenti alanında (Sosik) bulunan kaya mezarları, sarnıç ve yontu mekânlar.
(Fot. Şevket Pamuk)

47. E. Karakaş, *agm*, s. 23.

Hitit kaynaklarında ülkenin doğusunda ilişki kurulan alanlar içerisinde Kummaha yanı sıra Şamuha, Aripşa, Dukkamma, Tipiya ve Ura gibi yerlerin adı geçer. Bunlardan Şamuha, önemli bir yönetim ve kült merkezi olması nedeniyle Hitit belgelerinde sıklıkla zikredilir. Şamuha'nın neresi olduğu konusunda farklı yorumlar olmakla birlikte, bu kentin Malatya-Elazığ-Fırat vadisi arasında kalan topraklar içinde olduğu uygun görülmüştür.⁴⁸ Şamuha'nın merkez olduğu bu alan Kummaha'nın güneyindeki Fırat vadisi olarak tanımlanmıştır.⁴⁹ Buna göre Eğin çevresinin MÖ, XV- XIV. yüzyıllarda Şamuha'ya bağlı olduğu ve bu alanın kuzey ucunda yer aldığı söylenilebilir.

Ençiti Kalesi: Samuka ile aynı bölge içerisinde, 1600 rakım üzerinde hâlâ kalıntıları durmaktadır. Kale içerisinde iki adet su sarnıcı bulunmaktadır. Çivi yazılı belgelerden hareketle Şamuha kenti surlarının 1800 m. uzunluğunda ve orta büyüklükte bir kent olması tahmini önemli ölçüde doğru görünmektedir.⁵⁰

Hititlerdeki İştâr “koruyucu” sıfatı ile Sumer kökenli “sevgi ve aşk” tanrıçası İnanna’dan ayrılır.⁵¹ Hurrilerin “Şauşga” adını verdikleri İştâr da yine bu toplum aracılığıyla Hitit kültürüne dâhil edilmiştir. Bu koruyucu ve sert mizaçlı/savaşçı tanrının, tasvirlerde kanatları ve silahları olan İştâr’ın teşmil edildiği kutsal kent Şamuha’dır. Hitit tabletlerinde “*Şamuha şehrinin İştari*” yanı sıra “*Şamuha şehrinin Savaş Tanrısı*” olarak zikredilir.⁵²

Ençiti Harabeleri: Eğin’e bağlı Aşutka köyü arazisinde İlk Çağ yerleşme alanlarından. Sonraki yüzyıllarda savunulmasının kolaylığı için kale inşa olunmuştur.

Miran Yerleşim Alanı, Kalecik Kalesi ve Şamuha: Çat (Sing) köyü, Eğin-Aşutka’ya bağlı, ilçe merkezinin 20 km. güneyindedir. Miran Çayı’nın aktığı, kayalık yamaçlı iki dağ arasındaki vadide, bir yamacı kurulmuş olan köy alanı, Eski Miran kentinin de bulunduğu mevkidir. Aynı alanda bulunan Ençiti, Maşkir ve Sing köyleri, esasında

48. M. Pehlivan, **Hayâşa**, Erzurum 1991, s.34.

49. M. Pehlivan, **age**, s. 34. Belirtilen diğer yerlerin (Aripşa, Dukkamma, Tipiya, Ura) lokalizasyonu için bak. Tahir Erdoğan Şahin, **Hayâşa Bölgesi Tarihi- I**, s. 167 vd.50. R. Lebrun, “*Şamuha Foyer Religieux d L’emrire Hittite*”, Lauvain- La Neuve, 1976, s. 13.’den nkl. T. Yiğit, *agm*, s. 278.; Sedat Alp, **Anatolia I**, 1956, s. 77.

51. M. Darga, **Eski Anadolu’da Kadın**, İstanbul 1984, s. 49.

52. Güngör Karauğuz, **Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine göre Hitit Devletin Antlaşma Metinleri**, Konya 2002, s. 89,90 ve birçok yerde.

Resim 33 : Eski Şamuha kenti alanında bulunan Sosik Mağarası'nın duvar yüzeyi kabartmalarından bir kesit.

6esasında Şamuha büyük yerleşimi kapsamındadırlar. Sing köyü güneyindeki keramikler MÖ, II. bine aittir. Eski Şamuha'nın korunması ve savunma kaleleri aynı yöredeki dağ yükselteleri üzerinde inşa edilmiş Kalecik Kalesi ve diğer gözetleme unsurlarıdır. Birçok yerleşim alanı gibi Miran'da kaçak kazılar yapılmış, bilim adamlarımızdan Prof. Dr. Ali Demirsoy ve uzman Yusuf Durmuş 18.05.2009 tarihinde ilgili mercilere yazılı olarak yöre-

nin korunması talebinde bulunmuşlardır.

Samuka Harabeleri: Şamuha, dinî ve tarihi açıdan büyük öneme sahiptir. Urartular Dönemi'nde, eteğinde yer aldığı yükseltinin yamacında tahkimli bir kale-kent inşa edilmiştir. Hitit kült merkezi olan Samuka, Roma ve sonraki süreçlerde de önemini korumuştur. Anadolu kasabalarından biri olan Ençiti, günümüze kadar gelen kilisesi ve sair üniteleriyle dini-toplumsal özelliğini uzun süre devam ettirmiştir.

Şirzi Köyü Kalesi: Eğin'in 4 km. kuzeydoğusundaki Şirzi köyü arazisi içerisinde çevreye hakim kayalık üzerinde inşa edilen İlk Çağ kalelerinden biridir.

Daskousa: Kuzeyindeki Sabus (Saba)'dan Daskousa gelinir ki, daha sonra Kiaka'ya varılıp, oradan da Malatya'ya gidilirdi.⁵³ Fırat sahilinin batısında olan bu yerin karşısında Penga bulunuyordu. Ptolemy, bu kenti hem Fırat sahillerinde ve Küçük Armania'da (Dagousa biçimiyle) hem de Melitene bölgesinde kaydeder.⁵⁴ Ptolemy'nin bu çelişik gibi duran ifadeleri iki ayrı Daskousa olabileceği konusunda yorumlara neden olmuştur.⁵⁵ Daskousa'nın Roma-Bizans savunma hatları üzerinde ve aynı zamanda bazı imparatorlar döneminde karargâh merkezi olduğunda her hangi bir kuşku yoktur.

53. W. M. Ramsay, s.56, 305.

54. W. M. Ramsay, s. 305

55. E. Karakaş, *agm*, s. 23-24.

KAYNAKÇA

- Alp, Sedat; **Anatolia I**, 1956.
- Aydın, Nafiz; **Büyük Sümerce Sözlük**, Ankara 2013.
- Bayram, Yavuz – Erdemir, Avni; *Amasya Bibliyografyası Denemesi, I. Amasya Araştırmaları* (2.Kitap), 13-15 Haziran 2007, Amasya Valiliği Yayınları, Amasya 2007.
- Burkert, Walter; **İlkçağ Gizem Tapıları**, (çev. B. S. Şener), Ankara 1999.
- Cumont F. – Cumont E.; *Voyage d'exploration archéologique dans le Pont et la Petite Arménie, Studia Pontica/II*. Bruxelles 1910.
- Darga, M. ; **Eski Anadolu'da Kadın**, İstanbul 1984.
- Eliade, Mircea; **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi-1**, (çev. A. Berktaş), İstanbul 2003.
- Garstang, J. ; *Şamuha and Malatia, JNES I*, 1942.
- Garthwaite, G. R. **İran Tarihi**, (çev. F. Aytuna), İstanbul 2007.
- Goetze, A; **Kizzuwatna and the Problem of Hittite Geography**, New Haven 1940; *"Anatolia From Shuppluliuma to the Egyptian War of Muvattalish"*, **History of The Middle East and The Aegean Region c.1380-1000 B.C.**, CAH 2.2- chp XXI, Cambridge University Press 1975.
- Guidoboni, E. – Traina, A. - Traina, G; **Catalogue of Ancient Earthquakes in the Mediterranean Area up to the 10th Century**. INGV, Roma, 1994.
- Gurney, O. R.; *The Upper Land, matum elitum, Hittite Studies in Honor of Harry- A. Hoffner Jr*, (Edt. G. Beckman- R. Beal- G. Mc Mahon), 2003.
- Hirschfeld Realencyclopaedie der Classischen Altertumswissenschaft**, Paul-Wissova. Aravene madd.
- Honigmann, Erns; **Bizans Devletinin Doğu Sınırı**, (çev. F. Işıltan), İstanbul 1970.
- Karakaş, Erdal; *Kemaliye'nin Kuruluşu, Gelişmesi ve Fonksiyonel Özellikleri, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi/ Fırat University Journal of Social Science*, C. 14, Sayı: 2, Elazığ 2004.
- Karağuz, Güngör; **Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine göre Hitit Devletinin Antlaşma Metinleri**, Konya 2002,
- Kaya, Mehmet Ali; *Roma Lejyonerleri ve Anadolu, Tarih Araştırmaları - XXII/36* (2005).
- KBo IV. 28 (= CTH 88): Keilschrifttexte aus Boğazköi** 36, Berlin 1992.
- KUB**: Keilschrifturkunden aus Boğazköi, Berlin 1921- 1991.
- Kudama b. Ca'fer, **Kitab al Harac**, (edt. De Goeje- BGA, VI), Leyde 1889.
- Martin, J. Saint; *Memoire sur l'Arménie* , Paris, 1818.
- Mitford, Tymoti B. ; *Cappadocia and Armenia Minor: Historical Settings of the Limes, ANRW- II. 7.2*, Berlin-New York 1980, 1169-1228; - *The Inscriptions Of Satala (Armenia Minor)*, **aus: Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik** 115, Bonn1997.
- Murat, Leyla; *Hitit Tarihi-Coğrafyasında Hakmiş ve İştahara Ülkelerinin Konumu*, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, S.44, Ankara 2008.
- Müller-Karpe, Andreas; *"Kuşaklı- Sarissa/Yukarı Ülke'de Bir Kült Merkezi"*, **Hititler ve Hitit İmparatorluğu**, Bonn, 2002.
- Ostrogorsky, Georg; **Bizans Devleti Tarihi**, (çev. F. Işıltan), Ankara 1991.
- Özdemir, Mustafa; **Refahiye Tarihi**, İstanbul 2007.
- Pehlivan, M. ; **Hayaşa**, Erzurum 1991.

- Polat, A.- Tatar, O. – Gürsoy, H. – V.Karabacak – Zabcı, C. - Sançar,T.; *1939 Erzincan Depremi Yüzey Kırığının Ortaköy-Suşehri Segmenti Üzerinde Paleosismolojik Bulgular, Kuzey Anadolu Fay Zonu, Türkiye Jeoloji Bülteni*, C. 55, S. 3, Ağustos 2012.
- Ramsay, S. W.; **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, (çev. M. Pektaş), İstanbul 1961.
- Saltaoğlu, Cengiz; *Anadolu Türk Runik Yazıtları ve Erzincan Kemaliye Dilli Deresi Dil Anıtı, Türk Dünyası Tarih-Kültür Dergisi*, S. 299, İstanbul 2011.
- Seyfeli, Canan; *Erken Ermeni Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık Öncesi Ermeni Tanrılar Panteonu*, **Ondokuz Mayıs Ün. İlahiyat Fak. Dergisi**, Samsun 2011.
- Strabon, **Geographika/ Antik Anadolu Coğrafyası**, (çev. Adnan Pekman), İstanbul 2000; Strabon, **The Geography of Strabo**, Literally Translated with Notes The First Six Books by H. C. Hamilton, Esq. The Remainder bu W. Falconer, Vol. II, London 1903, XI.
- Sturtevant, E. H.; **Eti Dili Sözlüğü**, (çev. M.B. Çelebi), İstanbul 1946.
- Şahin, Can; *Türk Sanatında ve Anadolu Kervansaraylarında Ejder Motifi, Kayseri Sultanhan Örneği, Akra /Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi*, S. 1, İstanbul 2013.
- Şahin, Tahir Erdoğan; **Hayâşa Bölgesi Tarihi-I,II**, Ankara 2014.
- Texier, Charles; **Küçük Asya-3**, (çev. Ali Suat), İstanbul 1939/40.
- Uzunoğlu, Hüseyin; *Anadolu'da Roma Lejyonları, Eski Çağ Yazıları- 2*, İstanbul 2012.
- Ünal, Ahmet; **Hititçe- Türkçe/Türkçe- Hititçe Büyük Sözlük**, Ankara 2016.
- Üreten, Hüseyin; *Amasya Müzesi'nde Sergilenen İki Buluntu Işığında Roma Dönemi'nde Amaseia: Neyi Biliyoruz? Neyi Bilmiyoruz?*, **Karadeniz Araştırmaları**, Güz 2012, S. 35.
- Vincet, Jorke; **A Journey in The Valley of the Upper Euphrates**, England 1896.
- Yarlıgaş, Oğuz; *Legio XV. Apollinaris'in Doğu'daki Görevleri ve Satala'ya Konuşlandırıldığı Tarih Üzerine, Eskiçağ Yazıları- 10*, İstanbul, 2016.
- Yıldırım, Ercüment; *Roma İmparatorluğu'nun Doğu Sınırını Korumak İçin Fırat Nehri Boyunca Kurulan Lejyonlar, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt/Vol.: 13 – S. 4.
- Yüce, A. ; **Amasya Müzesi**, Amasya, 2004.

ÜÇ KUDÜS: KUDÜS'E SİYONİST, EVANJELİK VE REEL-POLİTİK YAKLAŞIMLAR

Prof. Dr. Mustafa ALICI*

Öz: Davud (as.) tarafından fethedilen Kudüs, sadece Yahudiler tarafından değil aynı zamanda Hristiyanlar ve Müslümanlar tarafından kutsal şehir olarak kabul edilir. Babil ve Roma gibi Kudüs'ü tahrip edici güçlerin yanında etnik bir tekelci Siyonist yaklaşım, Yahudi asıllı bir Mesih'in gelip kuracağı Yeryüzü Krallığı'nın başkenti olarak Kudüs'ten bahseder. Teolojik bir tekelci bakış açısıyla Evanjelistler'e göre kutsal metinlerde anlatılan ve İsa Mesih'in kucacı ve Tanrı tarafından kendi halkı için tasarladığı göksel bir şehirden bahsedilebilir. Son olarak Müslümanlar ise tarihsel kökenlerine bilinçli olarak bağlı kaldıkları ve bütün insanların barış içinde yaşadığı reel-politik bir şehir olan Kudüs algısına sahiptirler.

Anahtar Kelimeler: Siyonizm, Evanjelistic Kilise, Yahudilik, Hristiyanlık, İslam.

THREE JERUSALEMS: ZIONIST, EVANGELISTIC AND REEL-POLITICAL APPROACHES TO JERUSALEM

Abstract: Jerusalem, conquered by the King Prophet David, is considered a holy city not only by Jews but also Christians and Muslims. Along with destructive powers such as Babylonian and Roman, Zionist approach to Jerusalem could be perceived as the Capital of the Earthly Kingdom to be founded by Jews under Jewish Messiah. However, for the Evangelical sect The New Testament speaks of a new Jerusalem, founded by Jesus Christ as a Heavenly city fashioned by God Himself for those who are known as His people. Lastly Muslims have a reel-political outlook towards Jerusalem based on a consciousness on the historical roots of the city, where the whole mankind could live in peace.

Key Words: Zionism, Evangelistic Church, Judaism, Christianity, Islam

Giriş

Dinlerin tarihine bakıldığında şehirlerin, sadece insanlar, sokaklar ve binalardan oluşan medeniyet alanları olmadığı görülür. Onlar, aynı zamanda jeo-teolojik, teo-politik yönleri olan, ilim, eğitim ve kültüre ev sahipliği yapan ve aynı zamanda ticaretin de kalbinin attığı yerlerdir.

Geliş tarihi: 06. 02. 2018 / Kabul tarihi: 26. 04. 2018

DOI:

*Erzincan Üniversitesi Dinler Tarihi Bölümü.

Kudüs-ü Şerif veya Yahudilerin “barışın şehri” adını verdikleri Yerusâlim, (İngilizce Jerusalem), antik çağlardan günümüze kadar çok boyutlu anlamlarıyla bu özelliklere sahip nadir şehirlerden biridir. Erken dönem Bronz Çağı’nda (yaklaşık MÖ, 3150- MÖ, 2900) inşa edilen ve kadim dünyada Kenanlılara ait sıradan bir şehir iken İsrail peygamberlerinden Yuşa zamanında alınması için çaba gösterilen (Yuşa, 10/1-4; 14/1-24) ama başarılı olunamayan Kudüs, önceleri Yebusiler adındaki bir kavmin elinde bulunuyordu.

Bundan dolayı şehre Yebus adı da verilmekteydi. Yahudi tarihinde ilk kral olan Talut’un ölümünden sonra savaşçı peygamber Davud (as.) kral olmuş ve ilk icraat olarak Kuzey ve Güney kabilelerini toparlamayı başararak Kudüs’ü putperestlerin elinden kurtarmış, Ahit Sandığı’nı içindeki Tevrat ile birlikte bu şehre nakletmiş (mesela 2. Samuel, 6. bab: I. Krallar, 6- 8. bablar) ve şehri, krallığının politik ve dinî başkenti yapmıştı (Lawrence, 2003: 31-32).

Yahudi geleneğine göre şehre Yerusâlim adını veren Hz. Davud olmuştur. Bu şehrin kuzey ve güney İsrail kabilelerinin tam ortasında bulunması, Yahudi halkı için önemli bir coğrafi konumlama idi. Şehir aynı zamanda savunma açısından da elverişli bir mevkiye bulunuyordu. Zira şehrin doğu ve batı yakaları derin iki vadi tarafından kuşatılmaktaydı ve bu Kudüs’e yönelik istila girişimlerini engelliyordu. Hz. Davud, şehirde önceleri Yebusilerin kalesi olarak kullanılan ve şehrin en yüksek tepesini oluşturan Zion adlı yeri kraliyet sarayı olarak inşa ettirmiş, Ahit Sandığı’nı şehre getirerek bu sandığın içindeki ilahi gizemli varlık olan Sekine’yi barındıran Kudüs’ü dinî açıdan da ulusun başkenti yapmıştı. Hz. Davud, Ahit Sandığı’nı İsrail’in ibadet ettiği, toplanma çadırının içine koymasına rağmen toprak ve kral sahibi olan kavme, bir tapınak inşa etme düşüncesindeydi. Yahudi kaynaklarına göre devrin peygamberi Nathan’ın vahyiyle Tanrı’nın bu tapınağı inşa etmesini istemediğini öğrenen Hz. Davud, bu fikirden vazgeçmiş (I. Tarihler, 17. bab.). Tapınak inşa etmek oğlu Hz. Süleyman’a (as.) nasip olmuştur (Nelson’s, 1986: 549-551).

Yahudilere göre Tanrı Kudüs’ü, ebedî mekânı olarak seçmiştir. Tanrı şehri olarak bu yer, Krallar Dönemi’nde idari merkez olmasını bu ilahi tercihe borçlu olmuştur. Nitekim gittikçe imparatorluğun politik ve ekonomik merkezi haline gelen Kudüs’ün önemi, Hz. Süleyman (as.) Dönemi’nde ve sonraki dönemlerde sürekli olarak artmıştı. Bilhassa Pagan dönemden kalma Kenan mabetleri şehri kuşatmasına rağmen Hz. Süleyman, babasının rüyasını gerçekleştirmiş ve Süleyman Mabedi diye bilinen tapınağı ve saray kompleksini inşa etmişti. İsrail’in kutsal

şehri haline getirilen Kudüs, Yahudi kutsal metinlerinin Krallar kitabında da anlatıldığı üzere bütün ritüellerin kiblesi haline dönüştü (Lawrence, 2003: 32-33).

Süleyman Mabedi veya Beyt Ha Mikdaş, Rabbanî geleneğin idaresinde gittikçe sıradan insanların girişinin sınırlandırıldığı iç avluları olan, bu avluların tam ortasında oldukça süslü küp şeklinde küçük bir tapınağın bulunduğu yerdi. Bu küçük tapınağın dışında muhteşem bir sunak bulunuyorken içinde ise Kutsalların Kutsalı denilen bir iç oda bu oda da ise Musa Şeriatı'na ait tabletler ile İsrailoğullarının Mısır'dan ve Sina çölünden getirmiş olduğu hatıratın bulunduğu Kutsal Ahit Sandığı yerleştirilmişti. Bu tapınak, Yahudileri tapınak merkezli bir millete dönüştüren ve Harun peygamberin soyundan gelen rahipler ve Levili mabet hizmetçilerinin sevk ve idaresinde Musa'ya Sina'da verilen tüm kült faaliyetlerini icrada anahtar rol üstleniyordu (Peters, 2005: 4835).

MÖ, 922 yılında Hz Süleyman ölünce İbrani krallığı MÖ, 930 yılında resmen ikiye bölünmüştü. Yahuda (Judah) ve Bünyamin (Benjamin) adlı güney kabileleri Kudüs'ü başkentleri olarak kabul etmişler, şehir politik açıdan ayrılmış olmasına karşın, kuzey kabileleri tarafından da ibadet için gelinen kutsal şehir olma özelliğini sürdürmüştü. Yahuda kralları nöbetleşe olarak pagan tesirleri benimsemiş ve sözde monoteist yapmışlar bu tavırlar ise Kudüs'ün her açıdan düşüşünü ve tahririni hızlandırmıştı (Nelson's, 1986:551; Lawrence, 2003: 32).

Kudüs'ü tahrip edici pagan güçler ile onların İsrail içindeki işbirlikçileri, Kudüs'teki monoteist geleneği ortadan kaldırmayı hedeflemişlerdi. Bu güçler, Davud ve Süleyman peygamberlerin fethedip inşa ettikleri Kudüs'ü kendilerine rakip görüp ona düşmanlık edenlerin yaklaşımını yansıtmaktadır. Sözgelimi MÖ, 722 yılında kuzeydeki kabilelerin bulunduğu İsrail Krallığı, Asurlular tarafından yıkılınca Güney Krallığı Kudüs'ün başkentliğinde varlığını bir müddet daha sürdürmüştü. Babil Krallığı, MÖ, 597 yılında şehri almış, liderlerini ve üst tabakadakileri sürgüne gönderip kukla bir kral tayin etmişlerdir. Ancak, bu kral da isyan edince Babilliler Buhtunnasr idaresinde geri dönerek MÖ, 587'de Yahuda'yı tamamen yıkmış ve halkı Babil'e tutsak ve köle olarak götürmüştür. Yeremya 51. Bab'ta anlatılan kıssaya göre Babil Kralı Buhtunnasr, Kudüs'ü talan ve tahrip edip bütün şehirle birlikte Sarayı, Süleyman Mabedi'ni (Beyt ha-Mikdaş) tüm kurumsal kimliğiyle ve fiziksel görünümüyle ortadan kaldırmış, şehir yaklaşık seksen sene her türlü teolojik, ekonomik ve kültürel önemden tecrit edilmişti (Nelson's, 1986:551-552; Lawrence, 2003: 32).

Yaklaşık yarım asır sonra (MÖ, 537) Babil esaretinden kurtulan ve Filistin topraklarına geri dönmelerine izin verilen Yahudiler, ruhbanların öncülüğünde Süleyman Mabedi'ni yeniden inşa etmişlerdir. Ancak MS, 67'de henüz yapılanması tamamlanan bu mabed, sadece üç yıl sonra MS, 70 yılındaki Yahudi isyanı sonucu Romalı Titus ve ordusu tarafından yakılıp yıkılmaktan kurtulamamıştır. Bu tarihten sonra Kudüs'ün İsrail kimliği tamamen silinmiştir. Yahudiler zorunlu olarak diaspora kültürüyle tanışmak zorunda kaldılar. Tanrı ile sürekli yürüdüğü iddia ettikleri ve kendilerini “İnsanların Işığı” (Lumen Gentium) gören bu kavim, tahrip ve tahrif edici pagan güçler tarafından Tanrı'nın evinden ve Davud'un görkemli şehrinden uzaklaştırıldı. Günümüzde bu ikinci mabetten ve geleneğin inşa ettiği şehirden kalıntı bile kalmamıştır (Lawrence, 2003: 31- 38).

Bu çalışmamızda Kudüs hakkında ilahi dinlerde ortaya çıkan değerlendirmeleri bilhassa Siyonist (Yahudi), Evanjelik (Hristiyan) ve reel politik (Müslüman) anlayışları tarihsel fenomenolojik yaklaşım bağlamında değerlendireceğiz.

1.“Ebedî Yeryüzü Başkenti”

Olarak Kudüs: (Siyonist Yaklaşım)

Yahudi kutsal metinlerinde halkı Babil'e sürgüne gitmiş bir şehir olan Kudüs, öncelikle seçilmiş halk olan insanlarla dolu ama dul kalmış, bir prenses olmasına rağmen köle gibi vergi veren bir kadına, bütün dostlarının ihanet ettiği birine dönüşmüştür (Söz gelişi Ağıtlar, 1/1-3; Yeremya, 52.bab). İbrani peygamberleri, Kudüs'ün ilahi koruma altında olmasına rağmen kaderinin halkının ahlaki yapısına bağlı olduğu konusunda sürekli uyarılmışlardır. Söz gelişi onlar, İsrail'in günahları arttığında Tanrı'nın bizzat bu şehri sözlü olarak yerden yere vuracağını veya yabancı düşmanları sert bir şekilde üzerlerine salacağını haber vermişlerdi (mesela Yeremya, 7/1-15; İşaya, 40/1-2; 52/1; 7-8). Bunun yanında İbrani peygamberleri, eskatolojik açıdan şehrin yeniden ihtişamlı bir şekilde inşa edileceğini, tapınağın yeniden yapılacağını ve yeni duvarlarıyla Yeni Kudüs 'ün ortaya çıkacağını, Davud soyundan gelen bir Mesih'in idaresinde kötülüklerin mağlup edilip barışın hakim kılınacağını bildirmişlerdi (İşaya, 40/1-2; Yeremya, 30/18-19; 31/38- 39).

Yahudi kutsal kitap külliyatı (Tanah) Kudüs'ün kutsallaşma sürecini İsrail'in teo-politik tarihi içinde bir süreç içinde değerlendirir. Öyle ki başlangıçta putperest bir şehirken kral Davud sayesinde kutsanmış ve İsrail'in merkezi olmuştur. Ahit Sandığı ve içindeki Tevrat'ın

(Sefer Tora'nın)bulduğu Mabel'in bu şehirde olması, Tanrı'nın gizemli varlığı olan Sekine'nin (şakinah) ağlama duvarında oluşu gibi sebepler de Kudüs'ün kutsiyetini seçilmiş halk merkezli olarak artırmıştır. Babil Sürgünü'nden itibaren Yahudilerin Kudüs özlemini Mezmurlar şöyle dile getirir: "Ey Kudüs! Seni unutursam sağ elim kurusun. Seni anmazsan dilim damağım birbirine yapışsın." (Mezmurlar 137); (Hasanoğlu, 2015: 125- 146).

Apokaliptik Yahudi literatürü de Kudüs'ün dünya başkenti olarak maddi âlem içindeki rolünü vurgular: Amots oğlu Yeşaya'nın Yahuda ve Yerusâlim'le ilgili görüşü: RAB'bin Tapınağı'nın kurulduğu dağ, Son günlerde dağların en yücüsü, tepelerin en yükseği olacak. Oraya akın edecek ulusların hepsi. Birçok halk gelecek, "Haydi, RAB'bin Dağı'na, Yakup'un Tanrısı'nın Tapınağı'na çıkalım" diyecekler. "O bize kendi yolunu öğretsin, Biz de O'nun yolundan gidelim." Çünkü yasa Siyon'dan, RAB'bin sözü Yerusâlim'den çıkacak. RAB uluslar arasında yargıçlık edecek, birçok halkın arasındaki anlaşmazlıkları çözecek. İnsanlar kılıçlarını çekiçle dövüp saban demiri, mızraklarını bağcı bıçağı yapacaklar. Ulus ulusa kılıç kaldırmayacak, savaş eğitimi yapmayacaklar artık. Ey Yakup soyu, gelin RAB'bin ışığında yürüelim (İşaya, 2/1-5).

Kitab-ı Mukaddes sonrası dönemde Yahudi geleneğinin Kudüs'e bakışı ise geçmişe özleminden ziyade geleceği inşa şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu geleneğe göre Kudüs, millî ve dinî yeniden canlanma umutlarının köşe taşı hükmünde olup son günlerdeki Yahudi beklentilerinin odağını teşkil edecektir. Antik yakın doğu geleneklerinde yüksek bir dağ üzerinde kurulu kutsal bir şehir imgesi daima mevcuttur. Bu bağlamda Beytül Makdis'in bulunduğu Siyon (Zion) dağının evrenin gerçek merkezi olarak algılanması dikkat çekicidir. Bu anlayış daha sonraki Helenistik ve Roma dönemlerinde ortaya çıkacak olan benzer yaklaşımlara da katkı sağlayacaktır (Lawrence, 2003: 33-34).

Politik açıdan Siyonizm, Yahudilerin kutsal topraklarda ibadet etmelerini, oraya yeniden geri dönerek tekrar eski şanlı günlerine geri dönmeyi amaçlayan, kökleri II. Tapınak Dönemi'ne kadar giden, 19. yüzyılın sonlarından itibaren gelişme gösteren teo-politik bir Yahudi ideolojisidir. Siyonizm, diğer milletlerden üstün, güya onlar adına seçilmiş bir halk olan Yahudilerin, Tanrı Yahve'nin kendileriyle yaptığı özel ahit karşılığında onlara vadedilen toprağa, kral ve tapınağın Filistin'de yeniden yapılandırılmasına yönelik güçlü vurguları olan bir ideolojidir. Kudüs, tekelci ve dışlayıcı bir anlayışa sahip Siyonizm'e göre sadece Yahudiliğe ve Yahudilere aittir. Siyonizm daha özel anlamda

Yahudileri, kendilerini vaat-ifa diyalektiğine sahip olan ve hiçbir millete daha önce verilmeyen ilahi ve fiziksel güçlerle donatılmış bir halk olarak görür (Daccarett, 2005: 315- 345).

Siyonizm, vadedilen toprakların kutsallığını katmanlar hâlinde anlar. Buna göre Nil'den Fırat'a kadar uzanan bölge Yahudi halkına Tanrı tarafından hibe edilmiştir. Bu topraklar Tevrat kadar mukaddestir. İkinci katmanda tarihte Hz. Yuşa ile başlayan, Davud ve Süleyman peygamberler tarafından fethedilen topraklar anlayışı bulunur. Üçüncü katmanda Siyonistlerin ezeli-ebedi başkent kabul ettikleri Kudüs şehri yer alır. Dördüncü katmanda ise Zion tepesinde yer alan Beyt ha-Mikdaş (Beyt'ül- Makdis/Süleyman Mabedi) varken son ve çekirdek katmanda ise bu mabedin içinde kutsal ahit sandığının bulunduğu kutsalın en kutsalı denilen mekân yer alır. Yahudilere göre yeryüzündeki en mukaddes yer burasıdır ve şimdilerde Müslümanların elindedir.

Bu gibi kutsal metinler, Siyonizm için eskatolojik ve aşırı politik anlamlar içerirler. Bu metinlerden yola çıkarak bütün insanların İsrail'e köle olması, On Emrin verildiği Sina Dağı'nı temsil eden İsraili peygamberler geleneği yerine II. Tapınak Dönemi'nde gittikçe güçlenen ruhbanları ima eden Zion Dağı'nın en yüce dağ oluşu, Kudüs'ün sadece İsrail'in değil tüm dünya için anahtar roller üstlenmesi, insanların karanlık içinde İsrail'in ise tüm insanlığın ışığı olması gibi anahtar ifadeler dikkat çekmektedir. Ancak buradaki temel nokta Siyonistlerin teolojiye bulandırılmış siyasi anlayışında İsa Mesih dışında başka bir Mesih'in gelip Kudüs'ü ve tapınağı kurması ve kral olarak devleti idare etmesi beklentisi vardır. Böylece Siyonizm, bu gibi ideallerin gerçekleştirilmesi için kurumsal açıdan İsrail'in politik ve ekonomik açıdan gelişmesini, atalardan kalma gördükleri anavatanlarına dönmeyi teşvik etmeyi, tarihin seçilmiş kutsal tarih hâline almasını hedeflemektedir (Taylor, 1972: 35-51).

Günümüzde Filistinli Müslümanlara karşı terör estiren İsrail'in Siyonizm'den destek aldığı tavrı belirleyicidir. Zira Yahudiler bir taraftan seçilmiş halk öğretisi ve sosyo-kültürel açıdan oluşturdukları sinagog merkezli tecrit ve dışlama zihniyetiyle diğer insanları ötekileştirmekte diğer taraftan Kudüs'ü başka kültürlerinden arındırılmış salt bir Yahudi yerleşim merkezine dönüştürmek istemektedir.

2. “Cennetin Krallığı”

Olarak Göksel Kudüs: (Evanjelik Yaklaşım)

Hristiyanlara göre Rab İsa Mesih'in alçakgönüllü, adil, kurtarıcı bir kral olarak sıpaya binmiş hâlde Kudüs'e girişi hem Eski (Zekeriya,

9/9) hem de Yeni Ahit'te (Matta, 21/5) açıkça betimlenmiştir. O'nun tapınağa girip para bozanlar, güvercin alıp satanlar gibi kutsal yerden ilahi olmayan unsurları kovması ve orasını sadece duaya özel kılması (Matta, 21/12-13) Haçlıların ileriki dönemlerde sit alanını Hristiyan olmayan unsurlardan arındırma ve tekelleştirme siyasetleri için başlangıç noktası sayılabilir. Hristiyanlığın doğduğu kent olarak Kudüs ile Kilise özdeşleştirilmektedir; şöyle ki Kilise, özgür ve tüm dindarların anası olan göklerdeki Kudüs'ün imgesini ve şeklini temsil etmektedir (Gal. 4/26).

Kudüs'ün Hristiyan kutsal kitap külliyyatı içindeki vizyonunu en tafsilatlı Yuhanna'nın Vahyi adlı metin betimler. Bu kitapta eskatolojik bir vizyonla çerçevesi çizilen Kudüs, göksel, inciler içinde pırıl pırıl parlayan, manevi hazlarla dolu ve mekânsal unsurlar yerine insanlardan oluşan yeni ve "ilahî" bir şehirdir (Vahiy, 18., 19., 20. ve 21. bablar). Bir cennet olarak inşa edileceğinden yeryüzündeki herhangi bir şehre eşdeğerde olamaz. Dahası Yuhanna'nın gözünde Kudüs haricindeki bütün şehirler zalim Babil ile özdeş olduğundan yıkılmalıdır. İnci, yakut gibi değerli taşlardan yapılmış surlarla çevrili Göksel Kudüs, bir perspektif veya dünya görüşü, rafine edilmiş bir salt iyilik kültürü, aklın kavrayamayacağı kadar estetik mimarilerle dolu bir yerdir. Buna karşılık Göksel Kudüs'ün hükümrânlığı dışında kalan bütün şehirler, Babil gibi şeytanın dünya görüşüyle özdeşleşen bütün şehirler ve medeniyetler, tamamen yok olacaktır. İnci yakut gibi değerli taşlar içindeki Kudüs, bir şehirden de öte bütün metafizik ihtişamıyla ve azametiyle Tanrı'nın katından inen göksel bir devlettir, dünyadır, evrendir, bir paradigmadır. Zira bu şehirde Tapınak da Ahit Sandığı da Mesih'in bedenidir (Vahiy, 21/22). Doğal olarak Tanrı artık "Sekine" olarak Ahit Sandığı'nda değil İsa Mesih'in bedenindedir. Neticede Kudüs ile özdeşleşen yeryüzü cennete dönüşecek, Tanrı'ya vefalı insanlar kusursuzluğa, mükemmel bir uyuma ve barış ortamına ulaşacaktır [özellikle Vahiy, 20. ve 21. bablar ayrıca İşaya 33:24; 35:1- 2] (Field, 1986: 7-17).

Tekelci ve yekpare bir bakış açısına sahip olan Yuhanna'nın Kudüs vizyonunda Hristiyan olmayanlara yer ve yaşam hakkı yoktur. Tanrı'nın ışığının aydınlatıldığı bu şehirde güneş veya aya ihtiyaç olmayacaktır. Dahası Göksel Kudüs'ün içinde azizler olarak sadece Hristiyanlar yaşarken surların dışında bulunan ve ona doğru gelen diğer milletlere ise şan ve şeref veren Kudüs'ün kendisidir. Dolayısıyla bu soyutlanmış ve tekelci şehire korkak, imansız, katil, fuhuş yapan, büyücü,

putperest, yalancı, murdar, iğrenç ve aldatıcı olan hiçbir unsur giremeyecek ama bu gruplar içinde inanıp kurtarılanlar ise yeni ülkeye dâhil olacaklardır (Vahiy, 21/5-8 ve 21/22-27).

Tarihsel açıdan bakıldığında MS, 324 yılında Kudüs, Constantine yönetimindeki Bizans idaresine geçmişti. Constantine, şehirde Ki-yame kilisesini inşa edip Hristiyan unsurların gelişmesine imkân sağlamıştı. 614 yılında Pers Kralı II. Hüsrev tarafından yakılıp yerle bir edilmesine rağmen Bizanslılar 629 yılında şehri yeniden ele geçirip Yahudileri şehirden kovmuşlardı (Wilken, 1988: 214- 237; Lawrence, 2003: 39).

Sasaniler gibi pagan tahriplerinin şiddetiyle Hristiyan zihniyetinin tekeli ve arındırma zihniyetinin birbirini dengelediği söylenebilir. Öyle ki MS, 7. Yüzyılda daha çok belirgin hâle gelen Hristiyan kutsal topraklar anlayışında çok kırılmalı bir hassas bir tekeli bakış açısı hakimdi; buna göre Hristiyanlar sadece burada yaşamalı ve metruk bölgeler bile canlandırılıp her şeyiyle bir Hristiyan vatanına dönüştürülmeiydi. Toprağı işleyen, orada ölen ve ataları orada gömülü olanlar bu toprakları kutsallaştırmalı ve özel tarihin kutsal kıldığı bir ülke hâline gelmeliydi. Sonuçta bu dönemdeki Hristiyanlara göre nesillerin paylaştığı tarih, toprağı ataların toprağı hâline getiren asıl unsurdur (Wilken, 1988: 236- 237; Smith, 1978: 110).

11. yüzyılın başında Dürzi inancına mensup Fatimî Sultanı Hakim bi-Emrillah'ın İsa'nın haça gerildikten sonra üç gün kadar gömülüp göğe çekildiği yere inşa edilen Kutsal Kilise'yi bireysel bir tasarrufu olarak yıktırmasını fırsat bilen Papa II. Urban, 1095 Kasım'ında Fransa, Clermont'da Kudüs'ün dinsiz, sapkın, despotik Tanrı tanımaz Müslümanların elinden kurtarılması için halkı Haçlı Seferlerine davet etti. Ona göre Kudüs her şeyiyle Tanrı krallığına yani Hristiyanlığa aitti. Papa, İsa Mesih'in burada yaşadığını ve buradan göğe yükseldiğini ilk kilisenin burada kurulduğunu dolayısıyla Milenyum başında yeniden Tanrı krallığının burada tesis edilmesi için inananları Müslümanlarla savaşa çağırdı (Kalın, 2016: 88-89).

Haçlılar, 15 Temmuz 1099 tarihinde "Kutsal Ülke" adını verdikleri Kudüs'ü ele geçirmiş - 1187 yılında tekrar Müslümanlar fethedinceye kadar şehri İsa Mesih'in ikinci gelişinde inşa edilecek bin yıllık krallığa hazırlamışlardı. Bu amaç doğrultusunda Haçlılar tarafından şehirdeki bütün Hristiyan olmayan unsurlar temizlenmiş Yahudileri, Müslümanları katliamdan geçirmiş şehir, Yahudi ve Müslümanlardan tamamen soyutlanmış, onların kutsal yerleri ziyaret etmeleri yasaklanmış, özellikle şehir halkı öldürülüp kiliseler haricindeki Yahudi ve

Müslüman mabetleri ve kutsal yerleri yok edilip kaleler inşa edilmiş ve tamamen bir “Hristiyan şehrine” dönüştürülmüştü (Al- Kilani, 2001: 620; Lawrence, 2003: 40; Ocak, 2014: 143- 144).

Geleneğe, hiyerarşiye ve tarihsel gelişmelere özel önem vermesini kilisenin devamı için gerekli gören Roma Katolik Kilisesi, Yahudi kutsal tarihindeki Kudüs ve Mabel anlayışını koruyarak üzerine kendi yaklaşımını bina eder. Katolıklara göre Kudüs’ün tarih içindeki gelişim safhaları, bilhassa 1099 tarihinde Latin-Haçlıların şehri ele geçirip ve onu bir Hristiyan Kudüs’e dönüştürmesi, 1187 yılında Selahaddin Eyyubi tarafından şehrin Müslümanlarca fethi dikkatlice okunması gereken yönlerdir. Gene onlara göre şehrin tarihi yerleşim planı, topografyası, Hristiyan demografik yapısı ve arkeolojik mirası dikkat çeken taraflardır. Son olarak bu yaklaşım İsa Mesih’in göğe yükseldiği yerde Haçlıların inşa ettiği kiliseye ve Tapınak Şövalyelerinin bu şehirdeki imar, yardım ve savaşçı faaliyetlerine vurgu yapar (Baldi- Vasco- Sabella, 2003: 760-772).

Katolik resmi belgelerinde yerde bulunan Kilise, Filistin’deki Kudüs ile özdeş olarak aynı zamanda “inanınların annesidir” (Galatyalılara, 4/26). Kilise’yle özdeş olan bu yerdeki Kudüs, Mesih’in âşik olduğu, sadakat gösterip nafakasını temin ettiği, tertemiz “kadın” ve “azize” bir eştir (Efeslilere, 5/25-29). Katolıklara göre tıpkı yerdeki Kudüs gibi son günlerde ortaya çıkacak olan Göksel Kudüs imajı da Tanrı’nın Krallığı’nın gerçek varisi olan Katolik hiyerarşi geleneğinin devamı niteliğindedir. Bu imaj, bilhassa sert mizaçlı Malta Şövalyelerinden ve Haçlılarınkinden farklı değildir. Öyle ki Katolik vesikalalarına göre Göksel Kudüs’e girecek olan dindarlar, Kilise’nin öncülüğünde daha önce yerdeyken tatmış oldukları nimetleri artık göksel olarak tadacaklardır. Burası, söz gelişi, hacıların rahatça ibadetlerini yapabileceği, yerdeki ayınların gökte de devam ettirileceği, hem Mabel’in hem de Toplanma Çadırı’nın baş temsilcisi olan Mesih’in Tanrı’nın sağ tarafına oturacağı, ilahiler ve şarkılar söyleyen göksel orduların sahibi İsa’ya övgülerin olduğu, azizlerin hatıratına hürmet gösterildiği bir yerdir (Denzinger, 1995: 1475, 4111).

Ancak Kudüs’e özel önem veren Hristiyanlar arasında Evanjelistler daha fazla dikkat çekmektedir. Ana akım Protestanlık içinde Evanjelistler, 18. yüzyılın sonları ve 19. Yüzyılın başlarında John Wesley ve George Whitefield’in öncülüğünde doğan ve 20. yüzyılda John R. Mott, D. L. Moody, Billy Sunday gibi teologlar yoluyla güncelleştirilerek başta Britanya ve Kuzey Amerika olmak üzere Batı ülkelerinde şekille-

nen Baptistler, Metodistler, Presbiteryenler, Episkopalyenler ve Kongregasyonalistlerden gibi İncil'e özel vurgu yapan bütün kilise cemaatlerini içermektedir (Özkan, 2005: 12-14; Bedir, 2013: 78).

Evanjelistler için İsa Mesih'in Kudüs'e girişi, ölümü ve yeniden dirilişi Yahudi kutsal şehri imajından Yeni Kudüs Teolojisine dönüşümü gerçekleştirmiştir. Bu kısmen Kudüs'ün nihai yargılama yeri kabul edilmesi (Luka, 13/33-35; 19/41- 44; 21/20-24) dolayısıyla ilahi kurtuluş planı bağlamında şehrin artık tarihsel açıdan Yahudilerce yüklenen görevlerini yerine getirmeyecek oluşundandır. Bir başka ifadeyle Evanjelistlere göre şehir her türlü Yahudi özelliğini yitirmeli ve "göksel" yani "gerçek" kimliğine kavuşmalıdır. Zira göksel Kudüs, İsa Mesih'in uluhiyetine, rabliğine ve azametine işaret eder (Walker, 2008: 592).

Bu bağlamda Hristiyan dünyası içinde en fazla Evanjelistler, Kudüs konusunda tekelsel bir anlayışa sahiptir. Bu akıma mensup olanlar, Protestan ana akımı içinde bulunan ve misyoner karakterde İsa Mesih'in rab oluşuna, O'na kulluğa özel önem veren, O'nun getirdiği ve müjde adı verilen mesajına özel vurgular yapan, İncil'i merkeze alan bir mezheptir. İnsanın İnci'le göre yani İsa Mesih'in yaşamına uygun bir şekilde "değişimini" öğreten Evanjelizm, hiyerarşik ve skolastik bir bakış açısına sahip olup, papalığın din otoritesini reddeden Protestan bir gelenek olarak İsa Mesih'in Rab ve yargılayıcı sıfatıyla ikinci gelişine ve O'nun kurtarıcı kimliğine özel önem veren bir Hristiyanlık anlayışıdır. Evanjelistlere göre tarihin zirve noktası, bu ikinci gelişidir. Zira İsa Mesih, Göksel Yeni Kudüs'ü inşa ederek Tanrı'nın görkemini izhar edecek, nihai yargılamayı yapacak, iyiler ve kötülerin safını belirleyip cennet ve cehennemin sınırlarını çizecektir (Gönültaş, 2003: 12-65; www.alirafetozkan.com).

Evanjelistler, kutsal kitaplara literal anlamlar bağlamında yaklaşır. Bu yüzden kutsal metinlerdeki özellikle Yuhanna'nın Vahyi'ndeki Kudüs betimleri Evanjelistler için öne çıkar; bu kitapta ilahi vizyonla belirlenen Kudüs (özellikle Vahiy, 18 ve 21. bablar) son günlerde kurulup kıyamette devam edecek olan eşsiz şehir olan "Yeni Kudüs'tür". Bir "cennet" olarak inşa edileceğinden yeryüzündeki herhangi bir şehre eşdeğerde olamaz. Dahası İncillerdeki pasajları literal anlayan Evanjelistlerin gözünde Kudüs haricindeki bütün şehirler, karanlıklar içindeki zalim Babil ile özdeş olduğundan yıkılmalıdır. Buna karşın inci ve yakut gibi değerli taşlar içindeki Kudüs, bir şehirden de öte bütün metafizik ihtişamıyla ve azametiyle Tanrı'nın katından inen göksel bir devlet-

tir, dünyadır, evrendir, bir paradigmadır. İnci, yakut gibi değerli taşlardan yapılmış surlarla çevrili Göksel Kudüs, bir perspektif veya dünya görüşü, rafine edilmiş bir salt iyilik kültürü, aklın kavrayamayacağı kadar estetik mimarilerle dolu bir yerdir. Buna karşılık Göksel Kudüs'ün hükümranlılığı dışında kalan bütün şehirler, Babil gibi şeytanın dünya görüşüyle özdeşleşen bütün şehirler ve medeniyetler tamamen yok olacaktır. Neticede Kudüs ile özdeşleşen yeryüzü cennete dönüşecek, Tanrı'ya vefalı insanlar kusursuzluğa, mükemmel bir uyuma ve barış ortamına ulaşacaktır [Vahiy 18,19, 20 ve 21. Bablar ayrıca İşıya 33: 24; 35:1- 2] (Field, 1986: 7-17).

Daha detaylı bir şekilde anlatmak istersek; Evanjeliklere göre Tanrı ilk insandan bu yana katmanlar hâlinde yedi devir yaratmış en son devri altın çağa, Mesih'in çağına, ayırmıştır. Milenyum çağı adı verilen bu şaşaalı dönemde İsa Mesih başkumandan olarak gelecek "Tanrı tarafından seçilmiş ilk halkı olan Yahudileri ve Kutsal Hristiyan cemaatini yani ikinci seçilmiş halkı toplayıp kötülerle savaşacak. Deccal (Antichrist) adı verilen kötülerin ordusunun kumandanı yenilgiye uğrayacak ve Göksel Kudüs başkent olduğu, Mesih'in de yargıç kral olduğu bin yıllık barış dönemi başlayacaktır. Zira Babil'in aksine Kudüs, her türlü kötülükten damıtılmış ve ilahi olmayan şeylerden arındırılmış bir şekilde Tanrı'nın tüm yargılamalarından beri olacak (Vahiy, 21/9.). Kurtulmuşların evi, Tanrı Kuzusu İsa Mesih'in gelini ve Tanrı'nın görkemi ve gizemli varlığı (şakinah) hâline dönüşecektir (Vahiy, 21/9 ve 2; 21/11).

Mesih'in biran önce gelmesini isteyen Evanjeliklere göre Orta Doğu'da ortaya çıkan her türlü siyasal karışıklık, kaos, savaş gibi olumsuzluklar İsa Mesih'in ikinci gelişinin bariz belirtileridir. Zira bütün bunlar, tarihte İsrail'in başına geldiği gibi Tanrı'nın kurtarıcı planının birer parçası ve İsa Mesih'i müjdeleyen ön-hazırlıklardır. Bu kaosların en büyüğü belki de Armageddon savaşıdır. Yuhanna'nın Vahiyi, 16. Bab, bu savaşın Kudüs'ün kuzeyinde bulunan Ar-Megiddo adlı bir yerde iyiler ile kötüler arasında meydana geleceğini kehanetle bildirir. Bu savaş, aynı zamanda İsa Mesih'in gökyüzünden inişiyle başlayan nihai bir durumu anlatır. Evanjelikler bu savaştan önce mutlaka bu bölgede kaotik bir durumun defacto olarak mevcut olmasını kabul ederler.

Dolayısıyla Evanjeliklerin şu an için İsrail'e tam destek vermelerinin ardında bu eskatolojik teolojilerle örgülü politik inançlar yumağı bulunmaktadır. Zira dışlayıcı ve tek otorite kabul eden bir anlayışla "Evanjeliklerin Kudüs'ü", tek bir cümleyle maddi olmayan bir yapılanma olarak gelecekteki "Hristiyan cennetini" ve "göksel melekûtu"

yansıtan bir yerdir. Bunun için İsrail'in kaybolmuş kuzularının bir araya gelmesi yani üçüncü bir restorasyon veya iyileştirme öne çıkarılarak İsa Mesih'in gelişinin hızlandırılması amaçlanmaktadır. Evanjelistler, Armageddon Savaşı'nın İsrail ile kuzeyden, doğudan ve batıdan saldırıcağı olan "dünyanın kötü hükümdarları" arasında cereyan edeceğine inandıklarından bunun öncesinde İsrail'e her türlü maddi ve manevi yardımın yapılmasını amaçlar ve her yıl İsrail Devleti için yardım kampanyaları düzenlerler. Zira Evanjelistler, son günlerde İsrailoğullarının çoğunluğunun Mesih'i kabul ederek kurtulacağına bazılarının ise kötülerle beraber olarak yok olacaklarına, Mabet'in olduğu yerde bulunan Kubbetü's-Sahra'nın hatta yerine yapılan Yahudi 3. mabedinin de Luka İncili 21/5-36'da anlatıldığı üzere yıkılıp Kudüs'te İsa Mesih'in kendisinden başka tapınılacak bir şey kalmayacağına inanırlar. (Taşpınar; www.yorungedergi.com)

Evanjelist kiliselerin Amerikan siyasetinde etkin olduğu bilinmektedir. Hristiyan aşırı sağ içinde kendine yer bulan ve teo-politik yönü güçlü Evanjelistler, radikal, dışlayıcı ve Mesih merkezli öğretileri sebebiyle "Fundamentalist Hristiyanlar" veya "Amerikan Talibani", teo-politik yaklaşımları sebebiyle de "Aşırı Sağ" olarak isimlendirilmektedir.

Evanjelistler, bilhassa Kudüs ve altın çağ bağlamında siyonizmin temel argümanlarını İsa Mesih'in ikinci gelişine monte etmeleri sebebiyle "Siyonist Hristiyanlar" olarak isimlendirilmektedirler. Siyonist Hristiyan isimlendirmesinden rahatsız olmayan bazı Evanjelist cemaatler, 1948 yılında Filistin'de kurulan İsrail devletini Kitab-ı Mukaddes'in bir kehaneti olarak kabul etmektedirler. Zira onlara göre mikro açıdan İsrail üzerindeki İlahi plan ile makro açıdan insanlık üzerindeki İlahi plan eşgüdümlü olarak işlemektedir (Stockton, 1987: 234).

Bu doğrultuda küresel açıdan Siyonistlerin (Yahudi) görüşleriyle aynı düzlemde öğretiler taşıyan tehlikeli bir siyaset yaklaşımına sahip olan Evanjelist Hristiyan grupların İslam ve Müslümanlar konusunda olumsuz bakış açıları da kızgın ve düşmanca söylemlerle kendini belli eder. Söz gelişi etkili Evanjelist vaizlere göre İsrail topraklarında meydana gelecek olan İsa Mesih'in ikinci gelişinden önce ortaya çıkacak olan kıyamet alametlerinden biri de İsrail'e bir tehdit olarak görülen İran ile büyük bir askeri savaş olacaktır. Evanjelistlere göre kutsal haç yeniden yüklenip İslam ile ahir zaman savaşı yapmak gerekir. Zira sıradan Müslümanlar dâhil İslam toplumlarının tamamı "radikal ve İncil düşmanlarıdır" (Lean, 2015: 84- 238).

3.”Mabed ile Özdeş Şehir” Olarak Kudüs: (Reel-Politik Yaklaşım)

Müslümanların ilk kiblesi olan Mescid-i Aksa ve mübarek kılınan Kudüs hakkındaki Müslüman algısının oluşmasında özellikle Yahudi asıllı mühtedilerin, sosyo-politik faktörlerin, zahitlerin ve Kur’an ve hadis gibi temel İslam kaynaklarını yorumlayan âlimlerin etkisi vardır. Tekelci bir zihniyete sahip olan Yahudi ve Hristiyan bakış açılarının Müslümanların hoşgörüyeye dayalı bakış açısını meydana getirmede dolaylı tesirlerinden bahsedilebilir (Kafri, 2006: 383).

Müslümanların bu bölgeye yaklaşımında teolojiden beslenen tarihle şekillenen aktüel ve reel-politik faktörlerin etkisi büyüktür. Bu faktörler Hz. Peygamber Dönemi’nden itibaren Müslüman toplumların Kudüs ve Mescid-i Aksa’ya ilgisindeki etkin unsurları olmuştur. Söz gelişi teolojik açıdan mübarek ve mukaddes olarak vasıflandırılan Kudüs ve Mescid-i Aksa hakkındaki ayetlerin varlığı (söz gelişi, A’raf, 7/137, İsrâ, 17/ 1; Enbiya, 21/81; Sebe’, 34/18), tarihsel açıdan bilhassa İsrail tarihi boyunca bu toprakların İbrani Peygamberlerin yurdu olması ve Hz. Peygamberin Mescid-i Aksa’yı ziyaret edilecek üçüncü mescit görmesi, İslam tarihi açısından Mescid-i Aksa’nın Müslümanların ilk kiblesi olması, İsrâ ve Miraç olaylarının geçtiği yer olması öne çıkan faktörler arasında sayılabilir (Altun, 2017: 156- 162).

Bunlar içinde doğrudan Mescid-i Aksa’ya ve Kudüs’e işaret eden Kur’an-ı Kerim ayeti öne çıkar:

“Bir gece, kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (Muhammed) kulunu Mescid-i Harâm'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir; O, gerçekten işitendir, görendir” (İsrâ, 17/1). Bu ayet, açık bir şekilde mabede ve şehre kutsallık veren temel faktörün şehrin kendisi veya halkı değil, doğrudan Kuddüs olan Allah olduğunu göstermektedir.

Tarih boyunca Müslümanların, vahyin kutsadığı bir şehir olan Kudüs ile Mescid-i Aksa’yı özdeş gördüğü açıktır. Daha açık bir ifadeyle Kudüs’ün kutsallığı, kendisinde bulunan Mescid-i Aksa’nın kutsallığının gereği ortaya çıkmıştır. Müslümanlar, bu mukaddes yerleri, ne geçmişteki nebevi şanını politik amaçlarla kurgulayan Siyonistler gibi dışlayıcı bir baskı aracına dönüştürmüşler ne de Evanjeliclerin tekelci ve arındırılmış göksel Kudüs’üne çevirmişlerdir. Müslümanların Kudüs’ü reel politik bir anlam taşır ve bunu yansıtır. Daha açık bir ifadeyle Müslümanlar, Yahudi ve Hristiyan unsurları hayatın birer gerçekliği (reel politik bir durum) olarak görmüş ve onların sosyal, kişisel, ekonomik açıdan hürriyetlerini tanımış, onların kendi sosyo-kültürel

çevrelerini inşa etmelerine izin vererek geniş bir vizyona sahip kucaklayıcı bu dünyaya ait ve zamanın ruhunu barındıran bir bakış açısına sahip olmuşlardır. Nitekim Orta Çağ boyunca Müslümanlar, dünya hayatında barışı koruyan insanlar oldukları için Kudüs'ü Hz. Davud'un ve Hz. Süleyman'ın kral olarak yaşam sürdürdüğü, sokaklarında peygamberlerin dolaştığı Hz. Peygamberin İsrâ'yı ve Miracı gerçekleştirdiği bir barış yurdu olarak görmüşlerdir. Yahudilerin Kudüs'teki nüfusu her geçen asırda daha da artmış özellikle Osmanlı'nın Yükselme Dönemi'nde Yahudilerin Kudüs'teki statüsü oldukça iyi seviyelere çıkmış ve Türk idaresinin çoğulcu yaklaşıma sahip derin hoşgörüsü altında refah içinde ve rahat bir yaşam sürmüşlerdi (Cohen, 1984: 55-250).

Müslümanların Batı ile olan ilişkilerindeki reel-politik durumlar tarih boyunca büyük rol oynamış, Müslüman tarafın güçlü argümanlarıyla zaman zaman şaşırtıcı ittifakların, açıklık, uzlaşma ve bir arada yaşama kültürüne dayalı ortak değer inşaları da görülmüştür. Müslümanlar, diğer insanlarla beraber, kültür, sanat, mimari, edebiyat, teoloji, hukuk gibi alanlarda yakınlaşmalar içine girmiş etkileşimlerde bulunmuşlardır (Kalın, 2016: 23).

Bu reel politik ilişkilerin en fazla yaşandığı mekanlardan biri olarak Kudüs-ü Şerif, 638 yılında Hz. Ömer'in şehri fethetmesiyle 1099 yılında Haçlıların eline geçinceye kadar reel politik bir barış şehrine dönüştü. Hz. Ömer şehre girince patriği muhatap alarak Kudüslülere bir ahitname verdi. Hicri 15. yılda yapılan ahitnameyle Hz. Ömer, cizye ödemeleri şartıyla Hristiyanların ve Yahudilerin dini yapılarına, dîni sembollerine (mesela kiliselerine, havralarına) dokunulmayacağını ibadet yerlerinin daraltılmayacağını veya işgal edilmeyeceğini haçlılarına ve mukaddesatına dokunulmayacağını dinlerinden dolayı aşağılanmayacaklarını ve her çeşit sosyo-kültürel haklarını (mesela isteyen istediği gibi mal ve mülk sahibi olabilecek, istediği yerde ikame edebilecek) güvence altına aldı (Söylemez, 2014: 38-39).

Müslümanlar, Hz. Ömer zamanında bina edilen mescit ve 687 yılında Kubbetü's-Sahra gibi şehre ihtişamlı mabetler kazandırırken aynı zamanda Yahudi ve Hristiyanların da ibadetlerini rahatça yapabilmelerine imkan sağladılar. Hatta Müslüman idareler tarafından Yahudilerin şehre yeniden kabul edilmesine, sinagoglar veya dini okullar yapmalarına yeniden izin verildi (Lawrence, 2003: 39-40).

Kudüs Müslümanlar tarafından fethedilince *Beytü'l-Makdis* veya *Beytü'l-Mukaddes* adıyla anılmaya başlandı. Böylece Müslümanların gözünde Kudüs ile Kutsal Mabet eşitlenmiş ve özdeş hâle dönüşmüş

oldu. Hatta Memluklar Dönemi'nde şehrin kutsiyetini artırıcı bir isimlendirme olarak "kutsal yer" anlamında *Kudüs* denmeye başlandı (Taş, 2016: 61). Bu durum Müslümanlarca Kudüs'ün kutsanarak mabet ile özdeş kılınması, harem-i şerif statüsüne kavuşarak her türlü kötülükten beri kılınması ve dinen özgürlük ortamının sağlanması anlamına geldi.

Nitekim birinci milenyumun başından (1099), 1187 yılına kadar haçlıların idaresine geçen Kudüs, 1187 yılında Selahaddin Eyyubi tarafından fethedilerek Yahudiler ve Müslümanların huzur içinde şehre dönmelerine Hristiyanların da barış içinde yaşamalarına izin verildi. 1244- 1517 yılları arasında şehre hakim olan Memluklular, medreseler camiler inşa ederek şehrin İslamlaşması konusunda büyük gayret gösterirken diğer din mensuplarının da kendi ibadethanelerini inşa ederek özgürce ibadet etmelerine her türlü kolaylığı sağladılar. Müslümanlar, yüzyıllar süren hakimiyetleri boyunca gündelik hayatın devam etmesini sağlayarak, medeniyet ve irfan anlayışının gelişmesine katkıda bulunarak sosyo-kültürel açıdan büyük bir barış ve hoşgörü tesis ettiler. Bunun yanında Haçlılar, çıktıkları seferlerde gördükleri maddi ve manevi zenginlikleri (taş malzemeler ve mimari, kağıt, alkol, ilaç malzemeleri, pusula, şeker kamışı, kavun, karpuz, limon gibi yiyecekler), kadim düşünce sistemlerine dair eserleri ve insanlığa ait değerleri Batı'ya taşıdılar (Ocak, 2014: 133-155).

Selahaddin Eyyubi'nin gayesi bu şehri asli işlevine tekrar kavuşturmaktı. Zira İslam kaynaklarına göre Hz Ömer'in Hristiyanlarca en kutsal yerlerden kabul edilen Kıyame Kilisesi'nde Patriğin yaptığı ibadet davetini (ilerde İslamlaştırılabileceği endişesiyle) kabul etmemesi Kudüs'ün statüsünü korumaya yönelik bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Bu teklife karşı Hz. Ömer, Mescid-i Aksa'nın yerini sormuş ve orada ibadet etmişti.

Kudüs, 1517 yılında Yavuz Sultan Selim Han tarafından bizzat fethedilerek Osmanlı idaresine altına girmişti. Yavuz, fethin akabinden başrahip Atalya'ya bizzat kendi el yazısıyla verdiği ve Hz. Ömer'in verdiği emirnameye atıflar yaptığı bir emirname ile Kudüs'ün reel-politik durumunu koruduğunu göstermiştir. Bu emirnamede Yavuz, Kudüs'te yaşayan tüm ayrimüslimlere dinî ve sosyal özgürlükler hatta özerklik bahşetmiştir (Söylemez, 2014: 39- 42).

Osmanlı kaynakları bize göstermektedir ki bu kilisenin anahtarı Hristiyan mezhebi ve görüşüne mensup kişilerin değil bir Müslüman ailenin elindedir. Bu, Müslümanlara duyulan güvenin, İslam'ın barış yapıcı gücünün ve Kudüs'e bakışının bir özeti sayılmalıdır (Nicault, 2001: 70-72). Zira günümüzde bile şehrin giriş kapılarının birinde "La

ilâhe illallah İbrahim Halilullah (Allah'tan başka ilâh yoktur İbrahim Allah'ın dostudur.)" yazan Osmanlı kitabesi, şehrin Müslümanlar elinde kuşatıcı, barışçı, koruyucu ve kollayıcı statüsünü gelip geçenlere haykırmaktadır. Bu kitabe aynı zamanda aziz milletimizin ufkunun genişliğini ve kucaklayıcı Osmanlı barışının ve Türk hoşgörüsünün en büyük delilidir. Zira Müslümanlar ve özellikle Osmanlılar, sahip olduğu politik gücü, Siyonistler ve Evanjelikler gibi tek tipleştirmek ve zulmetmek için değil, mazlumları koruyup kollamak, hakkı izhar edip batılı izale etmek için kullanmışlardır.

Sonuç

Yahudilerin kendi vatanlarına geri dönme gibi masum bir taleple 19. Yüzyılın ortalarında başlayan Siyonist düşünceye göre Filistin toprakları Yahudilere ait olmalıdır. Onlara göre Kutsal mekan içinde Müslümanlara ait mabetler bulunmasına rağmen Yahudilere ait bir mabet bulunmamaktadır. Zira Yahudi inancı kendini bu sit alanına bağlı kılmaz aksine tüm toprağa bağımlı ve ilintili kılar.

Dolayısıyla Siyonizm, İsrailoğullarını toprak ve tapınakla birleştiren bir yaklaşımla, kutsal topraklar içinde olup bitene değil kutsal topraklara ne olup olmadığına bakarak daha politik ve ideolojik bir bakış açısına sahiptir. Bir başka ifadeyle Yahudi düşüncesinde yer alan "yeniden ihya", "yeniden Tanrıya dönme" "yeniden teşekkül etme", ve anavatana dönme gibi kavramlarına uygun olarak geliştirilen Siyonizm, bizzat Yahudi adlı bir Mesih eliyle III. Mabad'ın yeniden inşa edileceği ve başkenti Kudüs olan yeryüzü krallığının tesis edilip tüm insanların tabi olacağı bir yaklaşıma sahiptir. Dolayısıyla Siyonizm, Kudüs merkezli bir millî onarım, seçilmiş halkın seçilmiş vatanına tekrar kavuşması, İsrail'in Mesih önderliğinde kendi rolüne kavuşması gibi tekelci ve dışlayıcı kavramlara sahiptir. Ancak günümüzde kutsal site içinde Yahudilere ait Batı Duvarı /Ağlama Duvarı haricinde hiçbir şey yoktur.

Hristiyanlığa gelince; Hristiyanlar içinde en fazla Evanjelik kiliseler, Göksel Kudüs imgesini çok fazla kullanır. Özellikle Evanjeliklerin kalkış noktası olarak sıkça başvurdukları Yuhanna'nın Vahyi, Hristiyanların Kudüs'e bakışında etkilidir. Bu metne göre Kudüs, Yeni Tanrı Halkı olan Hristiyanlardan oluşan ruhani bir şehirdir. İnci, yakut gibi değerli taşlarla ve altın gibi kıymetli madenlerle süslenmiş tüm ilâhi olmayan unsurlardan arındırılmış, tapınağı İsa Mesih'in zâtı olduğu başka maddi tapınağı olmayan bir yerdir.

Hristiyanlar, Ortadoğu'da Göksel Kudüs merkezli Kutsal Kitap kehanetlerinin gerçekleşmesi yönünde yorumlayan düşünceleri sebebiyle İsrail devletine ve bu devletin geleceğine büyük sempati duyarlar. Onlar için Göksel Kudüs'e bu dünya hayatına ait ama Hristiyan olmayan hiçbir unsur giremeyecektir. Öyle ki "Hristiyan Siyonistler" olarak isimlendirilen Evanjelikler, bu işlerin İsa Mesih gelmeden önce yapılması gerektiğinde hemfikirlerdir. Dolayısıyla Kudüs'ün biran önce yeniden eski günlere dönmesi İsa Mesih'in gelişini hızlandıracaktır.

Tarih boyunca insanlığın birikimini yaşatan, her türlü tahrip edicilikten ve tekelcilikten uzak Mescid-i Aksa ve Kudüs anlayışına ancak Müslümanlar sahip olmuşlardı. Bu bölgede yaşayan Yahudiler de kabul etmektedir ki Kudüs, Müslümanlar tarafından fethedildiğinde ancak "barış şehrine" dönüşebilmiştir. Zira Müslümanlar, reel-politik açıdan Kudüs tahrip olsa da onun mukaddes oluşunu koruyan Mescid-i Aksa ile özdeşleştirmişler ve ona gerçek değerini bahşetmişlerdir.

Müslümanlara göre Hz. Davud'un fethedip "Selam Şehrine" dönüştürdüğü Kudüs, insanlığın tüm irfani birikimlerini kucaklayan, medeniyet inşa edici özelliğini koruyan, her türlü tahrife, tahribata karşı Allah'ın dinini yayanların tavrıyla yani ihya edici bir tavırla idare edilmedir. Aslında bu yaklaşım Mekke'yi fetheden Hz. Peygamberin (s.a.v.) tavrıdır. Bizzat Arabistan'dan kalkıp şehri fetheden Hz. Ömer'in tavrı, sahabelerin tavrı, zalim Haçlıların elinden şehri kurtaran Selahaddin-i Eyyubi'nin tavrı, Yavuz Sultan Selim'in tavrıdır.

Neticede denebilir ki tahripkar güçlerle zaman zaman yerle bir edilen, milletler ve geleneklere dayalı kutsallıkların artık işe yaramadığı bunun yerine gelecek beklentisine sahip tekelci zihniyetlerle "arındırılmak" istenen Kudüs ve harabe hâldeki Beytü'l-Makdis, bizzat Allah'ın bereketli kıldığı bir alandır. Bu mukaddes bölge, tarih boyunca her devirde Müslüman idareler tarafından gerçek hüviyetine kavuşturulmuş ve gelecekte de barış yurdu statüsünü yine Müslümanlar eliyle yeniden kazanacaktır. Barışı ve hoşgörüyü koruyan Müslüman yaklaşım olmadığı takdirde bu mübarek şehir, tarih boyunca şahit olduğu zulümlere yeniden maruz kalacak; acı, kan ve gözyaşından başka insanlığa sunacak şeyleri olmayan tekelci ve tahripçi güçler eline geçebilecektir.

KAYNAKÇA

Al-Kilani, Shamsuddin; "The Muslim Fascination with Jerusalem: The Case of the Sufis", *Islamic Studies*, 40, 3/ 4 (Autumn- Winter 2001), 601- 630.

Altun, İsmail; "Sahabe Gözünde Kudüs ve Mescdi-i Aksâ", *ILTED*, 47 (2017), 153- 169.

Baldi, D. -P. Vasco- B. Sabella (2003); Jerusalem”, *New Catholic Encyclopedia*, (Second Edition), ed. Berard L. Merthaler, Washington: The Catholic University of America, 760-772.

Bedir, Şener Faruk; “ Reformasyon’dan Günümüze Evanjelik Hristiyanlık”, *Birey ve Toplum*, 3/ 6 (Güz 2013), 73- 97.

Cohen, Amnon (1984); *Jewish Life Under Islam: Jerusalem in Sixteenth Century*, Cambridge: Harvard University Press.

Daccarett, Paula; “ 1890s Zionism reconsidered: Joseph Marco Baruch”, *Jewish History*, 19 /4 (2005), 315- 345.

Denzinger – *Enchiridion Symbolorum Definitiorum e Declarationum de Rebus Fidei et Morum* (1995), ed. Peter Hünemann, Bologna: Edizione Dehoniane.

Field, Rosalind; “The Heavenly Jerusalem in Pearl”, *The Modern Language Review*, 81/1(January 1986), 7-17.

Lawrence, H. Schiffman; “Jerusalem: Twice Destroyed, Twice Rebuilt”, *The Classical World*, 97 /1 (Autumn, 2003), 31-40.

Lean, Nathan (2015); *İslamofobi Endüstrisi*, Ankara: D.İ. Başkanlığı Yayınları.

Hasanoğlu, Eldar, Kafri- Livne, Ofer, “Notes et Document (Jerusalem in Early Islam: The Eschatological Aspect”, *Arabica*, 53/3 (July 2006), 382- 403.

Kalm, İbrahim (2016); *Ben, Öteki ve Ötesi- İslam- Batı İlişkilerini Tarihine Giriş*, İstanbul: İnsan Yayınları.

Nicault, Catherine (2001); *Kudüs 1850-1948*, İstanbul: İletişim yayınları.

Nelson’s, *Illustrated Bible Dictionary* (1986), “Jerusalem”, ed. Herbert Lockyer, Nashville: Thomas Nelson Publishers, 549- 554.

Peters, F. E (2005); Jerusalem: An Overview”, *Encyclopedia of Religion (Second Edition)*, ed. Lindsay Jones,, New York: Thomson Gale, 4834- 4838.

Ocal, Ahmet; “Haçlı Seferlerinin Ortaya Çıkışı ve (Doğu- Batı Dünyaları Açısından) Doğurduğu Sonuçlar”, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14/ 3- 14 (2014), 133-155.

Özkan, Ali Rafet (2005); *Amerikan Evanjelleri*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.

Smith, Jonathan, Z. (1978); *Map is not Territory: Studies in the History of Religions*, Leiden: E. J. Brill.

Söylemez, Mehmet Mahfuz; “ Kudüs ve Osmanlı Arşiv Vesikaları Işığında Yahudilerin Bölgeye Yerleşmeleri Üzerine Notlar”, *Süriy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/ 2 (2014), 33-56.

Stockton, Ronald R.; “ Christian Zionism: Prophecy and Public Opinion”, *Middle East Journal*, 41/ 2 (Spring 1987), 234- 253.

Taş, Kenan Ziya (2016); *Osmanlı’nın Son Cihan Projesi Kudüs Selahaddin Eyubî Külliye-i İslâmiyesi*, İstanbul, Post Yayınları.

Taylor, Alan, R.; “ Zionism and Jewish History”, *Journal of Palestine Studies*, 1 /2 (Winter 1972), 35- 51.

Walker, P. W. L., (2008); “ Jerusalem”, *New Dictionary of Biblical Theology*, ed. T. Desmond Alexander, Leicester: Intervarsity Press, 589- 592.

Wilken, Robert L.; “ Byzantine Palestine: A Christian Holy Land”, *The Biblical Archeologist*, 51/4 (December 1988), 214- 217, 233- 237.

<http://www.alirafetozkan.com/ckfinder/userfiles/files/EVANJEL.pdf>
(23.01.2018)

<http://www.yorungedergi.com/yazar/ismail-taspinar/ 23.01.2018>

PONTOS KRALLIĞI BRONZ SİKKELERİ*

(VI. MİTHRADATES DÖNEMİ; İÖ, 111-63)

Mustafa ÖZDEMİR**

Öz: İÖ, 298 yılında kurulan ve bağımsız olarak varlığını İÖ, 63 yılına kadar sürdüren Pontos Krallığı; İÖ, 63 yılından itibaren Roma'nın egemenliğini tanımak zorunda kaldı.

Özellikle VI. Mithradates Eupator Dönemi'nde Roma ile çetin mücadelelere girildi. Artan masrafları karşılamak için bol miktarda sikke basıldı. Refahiye'de bulunan ve çoğunluğu Amisos (Samsun) ta basılan bronz sikkeler VI. Mithradates Eupator Dönemi'ne aittir.

Anahtar Kelimeler: Pontos, VI. Mithradates , Amisos, Sinope, bronz sikke.

ONTOS KINGDOM BRONZE COINS (VI. MITHRADATES PERIOD; 111-63 BC)

Abstract: The kingdom of Pontos, founded in 298 BC and independently existed until 63 BC, had to recognize the sovereignty of Rome since 63 BC.

Especially, During the Mithradates Eupator VI. period, fierce struggles were fought with Rome. Lots of coins were printed to cover the rising costs. The bronze coins in rafahiye, mostly printed in Amisos (Samsun) Mithradates VI .belong to the Eupator period.

Key Words: Pontos, Mithradates VI. , Amisos, Sinope, bronze coins

Pontos Krallığı'nın Coğrafi Sınırları

Pontos Krallığı, Anadolu'nun kuzeyinde yer almaktadır. Batısında Paflagonia, güneyinde Kapadokia, doğusunda Küçük Ermenistan Krallığı ile sınırlıdır. Kafkas Dağlarının uzantısı sayılan *Paryadres Dağları*, Pontos'u doğudan batıya doğru ikiye ayırır. Verimli ovaların bulunduğu Pontos'u *Halys* (Kızılırmak), *İris* (Yeşilirmak) ve diğer akarsular vadilere ayırmaktadır.

Günümüzdeki Amasya, Artvin, Bayburt, Çorum, Erzincan, Giresun, Gümüşhane, Kastamonu, Ordu, Rize, Samsun, Sinop, Sivas, Tokat ve Trabzon illerine ait topraklar o sırada Pontos Krallığı'nın egemenlik alanındaki toprakları teşkil etmekteydi

Geliş tarihi: 04.04. 2018 / Kabul tarihi:19. 04. 2018

DOI:

*. Yazımıza konu olan sikkeler, tarafımdan Erzincan müzesine verilmiştir.

**.. Eğitimi.

Pontos Krallığı'nın Kısa Tarihçesi

Büyük İskender'in ölümü (İÖ, 10 Haziran 323)¹ üzerine, ülkesi generalleri arasında paylaşıldı. Doğu Karadeniz Bölgesi'ni içine alan *Eski Kapadokia*, İskender'in sekreteri *Eumenes*'e verildi,² ancak kendisi *Makedonyalı* olmadığı için Makedonyalılarca sevilmiyordu. Bu yüzden fethedilmemiş topraklar verilmek suretiyle diğer generaller kendisini İmparatorluk topraklarının dışına çıkarmak istediler. *Büyük Frigya*'yı almış olan *Antigonos* ise krallığını ilan ederek İskender İmparatorluğu'na ait toprakları ilhak etmek istiyordu. Netice itibarıyla generaller arasındaki çekişme her geçen gün büyüyerek devam ediyordu.

Daha önce İskender tarafından azledilmiş olan Pontos Satrabı* *Mithradates*, bu karışık durumdan yararlanmak için ortaya çıktı. *Antigonos* ile mücadeleye girişmiş olan *Eumenes*'in yanında yer aldı. Ancak İÖ, 315 yılında yapılan savaşta *Eumenes*, *Antigonos*'a esir düşüp öldürülünce *Mithradates* saf değiştirerek *Antigonos*'un tarafına geçti. *Antigonos*, *Mithradates*'i dostça karşıladı. Kendisiyle çok samimi dostluk kurmanın yanında babasının malikânesi olan *Kiyos* ile *Misya* şehirlerinden *Karin* beldesini de has olarak kendisine verdi.³

O sırada *Antigonos*'un her geçen gün gücünün artmasından endişelenen diğer komutanlar *Kassandros*, *Lyzimakkos*, *Ptolemaios* ve *Selevkos* güçlerini birleştirerek *Antigonos*'a karşı cephe aldılar (İÖ, 302). Dostu *Mithradates*, *Antigonos*'un yenileceğine kesin gözü ile baktığından gizlice *Kassandros* ile anlaşma teşebbüsünde bulundu. Durumdan haberdar olan *Antigonos*, ücretli cellatlar tutarak *Mithradates*'i öldürttü. Ayrıca, *Mithradates*'in oğlu *Mithradates Ktistes*'i de öldürtmek istedi, ancak kendi oğlu *Demetrius*, onun arkadaşı olduğundan *Mithradates Ktistes*'i durumdan haberdar ederek kaçmasını sağladı.⁴

Genç *Mithradates Ktistes*, *Antigonos*'un sarayından kaçtıktan

1. A. B. Bosworth, *Büyük İskender'in Yaşamı ve Fetihleri*, Dost Yayınları, 1. baskı, Ankara 2005, s. 216-217.

2. Siegfried Lauffer, *Büyük İskender*, İlya İzmir Yayınevi, 1. baskı, İzmir 2004, s. 192.

*. **Satrap:** I. Darius zamanında Pers İmparatorluğu çok geniş topraklara sahip olmuştu. Yönetimde rahatlık sağlamak amacıyla Darius, ülke topraklarını idari birimlere (eyaletlere) ayırdı (İÖ, 340). Bu idari birimlere "Satraplık" denirdi. Satraplıklara Pers İmparatorları tarafından geniş yetkilere sahip valiler atanırdı. Bu valilere ise "Satrap" deniyordu.

3. Şemseddin Günaltay, *Yakın Şark IV (II. Bölüm) Romalılar Zamanında Kapadokia, Pon ve Artaksiad Kırallıkları*, TTK Yayınları, 2. baskı, Ankara 1987, s. 282.

4. Adem Işık, *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, TTK Yayınları, 1. baskı, Ankara 2001, s. 11.

sonra *Paflagonia*'da *Olgassys* (İlgaz) *Dağlarının* eteklerindeki *Kimiata*'ya gelerek kendine bir üs kurdu.⁵ Az önce belirtildiği üzere güçlerini birleştiren Kassandros, Lyzimakkos, Ptolemaios ve Selevkos; *İpsos** *Savaşı*'nda Antigonos'u yenince (İÖ, 301) saklandığı yerden çıkan Mithradates Ktistes, Halys'in iki tarafına propagandacılar gönderdi. Makedonyalıların uzun süre ağır baskıları altında kalan Pontos Kapadokiası ile Paflagonia halkı; Pers Hâkimiyeti Dönemi'ndeki huzurlu ortamı hatırlayınca bu çağrıya umut bağlayarak bir kurtarıcı gözü ile baktıkları genç Mithradates Ktistes'in etrafında toplandılar.⁶ Genç Mithradates de *Amaseia* (Amasya)'yı başkent yaparak bağımsızlığını ilan etti. Böylece Pontos Devleti'nin temeli atılmış oldu (İÖ, 301-298). Kendisi de I. Mithradates Ktistes (*Kurucu Mithradates*) olarak tarihe geçti. *İris* (Yeşilirmak) Havzası ile *Amniat* (Göksu) Vadilerindeki bereketli topraklara egemen oldu.⁷

I. Mithradates ölünce yerine oğlu *Ariobarzanes* geçti (İÖ, 266-255). Ariobarzanes de babası gibi genişleme siyasetini devam ettirdi. Yaklaşık on yıllık hükümdarlığından sonra tahtını oğlu *II. Mithradates*'e bıraktı (İÖ, 255-220). Bu hükümdar zamanında fazla fetih olmadı. Ölünce yerine oğlu *III. Mithradates* geçti (İÖ, 220-185). İlk olarak üzerinde kendi portresi bulunan Pontos sikkesi bu hükümdar döneminde basılmıştır.⁸

III. Mithradates'i İÖ, 185 yılında oğlu *Pharnekes* öldürüldü ve tahta kendisi geçti (İÖ, 185-169). Bu hükümdar çok hırslı ve yetenekli idi. *Amastriat* (Amasra)'i ve *Sinope* (Sinop)'yi içine alan 650-700 km'lik kıyı şeridini yönetimi altına aldı. Hükümdarlığı sırasında *Paflagonia*'yı işgal etti ve Kapadokia Kralı *IV. Ariarethes*'i de yenererek bu kralın ülkesini ve hazinelerini ele geçirdi. Daha sonra *Bithynia*, *Bergama*, *Kyzikos* ve *Hereklia* ittifakı ile yapmış olduğu savaşta yenilince işgal ettiği toprakların hepsini kaybetti. İÖ, 169 yılında ölünce yerine kardeşi *IV. Mithradates Philapator* geçti (İÖ, 169-150). Bu imparator, Roma ile iyi ilişkiler geliştirdi. Karadeniz boylarını korumak için deniz teşkilâtı kurdu ve kara ordusunun kadrosunu da genişletti. İÖ, 150

5. age., s. 12.

*. **İpsos**: Sultan Dağlarının kuzey eteklerinde yer alan Çay ilçesi yakınındaki bir bölgenin adı. (Anadolu Uygurlukları, Görsel Yayınları, İstanbul 1982, c. 2, s. 346.)

6. Ş. Günaltay, age., s. 282; Oğuz Tekin, *Pontos Krallığı*, Eski Anadolu ve Trakya, İletişim Yayınları, 1. baskı, İstanbul 2007, s. 164-165.

7. Mahmut Goloğlu, *Anadolu'nun Millî Devleti Pontos*, Goloğlu Yayınları, 1. baskı, Ankara 1973, s. 53-55.

8. Oğuz Tekin, age., s. 165; Adem Işık, age., s. 12.

yılında ölünce yerine oğlu V. *Mithradates geçti* (İÖ, 150-120). Bu imparator, başkenti Amaseia'dan Sinope'ye taşıdı. Tapınaklara cömertçe yardımlarda bulunduğu için Yunanlılar kendisine *iyiliksever* anlamına gelen “*Evergete*” sanını verdiler. Roma'nın dostu ve müttefiki olan V. *Mithradates, Roma-Kartaca Savaşı*'nda Romalıların yanında yer aldı. Roma da bu yardımına karşılık olarak *Hellespontos Frigyası*'nı vererek V. *Mithradates*'i ödüllendirdi. Daha sonra karısı Laodike'nin kıskırttığı bir grup tarafından V. *Mithradates öldürüldü* (İÖ, 120). Laodike, bu tarihten itibaren oğlu *Mithradates Hrestos* ile birlikte ülkeyi İÖ, 111 yılına kadar yönetti.⁹

VI. Mithradates Eupator Dönemi (İÖ, 111-63)

Laodike'nin; kocasını öldürttüktan sonra oğlu *Mithradates Eupator*'u da ortadan kaldırmak istediği anlaşılınca Mithradates Eupator dostları tarafından kaçırıldı ve dağlarda yaşamaya başladı. Dağların çetin ve korkunç şartlarına ve her türlü zorluklarına katlanan *Mithradates Eupator* yedi yıl aradan sonra geri dönerek başkent Sinope'yi ele geçirdi. Ardından annesini hapsedti ve kız kardeşi Laodike ile evlendi.* “*Büyük*” lâkabıyla *VI.Mithradates Eupator* olarak Pontos Tahtı'na oturdu.

VI. Mithradates Eupator, sınırlarını genişletmek amacıyla komutanı *Diophantos*'u Kırım'a ve Karadeniz'in doğusundaki Kolkhis'e sefere gönderdi ve bu seferden önemli miktarda gelir elde etti.¹⁰ O sırada Roma'nın iç karışıklarından yararlanan VI. Mithradates Eupator, Bithynia Kralı *III. Nikomedes*'i yayına çekerek *Paflagonya*'yı işgal etti (İÖ, 108-107). Bu kadarla yetinmeyen VI. Mithradates, Roma'nın hegemonyası altında bulunan bazı krallıkları ülkesine ilhak etti. Böylece Romalılarla otuz yılı aşkın sürecek olan mücadeleyi başlatmış oldu. Bu süre içinde yapılan mücadelelerde zaman zaman Romalılara üstünlük sağlamasına rağmen önce *Sulla* (İÖ, 89-88), sonra da *Lukullus*

9. Ş. Günaltay, age., s. 299-302.

*. Her ne kadar devletin adı sonradan *Pontos Rum Krallığı* olarak anılıyor olsa da Pontos krallarının hepsi Pers asıllı idiler ve Rumlukla hiçbir alakaları yoktu. Zaten Mithradates Eupator'un, kız kardeşi Laodike ile evlenmesi Perslere ait bir gelenektir. Ayrıca, bölge halkının ise hemen hepsi doğu kökenli olup batıdan Pontos bölgesine herhangi bir insan göçünün yapıldığı söz konusu değildir. Ancak Karadeniz kıyılarına Rum tacirlerin küçük ticaret kolonileri kurmaları neticesinde bir kültür alışverişi olduğu söz konusudur. Pontos kralları Roma ile sürekli mücadele etmişler ve millilik vasıflarını korumaya çalışmışlardır. (Daha geniş bilgi için bk. Mahmut Goloğlu, *Anadolu'nun Milli Devlet Pontos*.)

10. Oğuz Tekin, age., Sivas Definesi, s. 5.

(İÖ, 69) komutasındaki Roma ordularına yenildi. Mücadeleyi elden bırakmayan VI. Mithradates, *Zela* (Zile) yöresinde Roma ordusunu büyük bir yenilgiye uğrattı (İÖ, 67).¹¹ Bu zaferin ardından bir başka Romalı komutan olan *Pompeis* ile savaşmayı sürdürdü. Ancak, *Dasteria** ile *Synoria*** arasında ormanlık, sarp ve dar bir araziden geçerken Roma ordusunun baskınına uğradı. Ordusunun tamamına yakını imha edildi. Sağ kalan sekiz yüz kişi ile birlikte *Synoria*'ya güçlüklerle varabildi (İÖ, 64).¹²

Romalıların takip etmesi sonucunda *Synoria*'da kalamayan VI. Mithradates, Karadeniz'in kuzeyindeki başkent *Pantikapaion*'a gitti. Başkente varınca oğlu *Pharnakes*'in isyanıyla karşılaştı. Tecrübeli Kral isyanı bastırdı. Sevdiği ve kendisine çok benzeyen oğlunu, *Vezer Me-nofan*'ın ısrarıyla affetti. Arzusundan bir türlü vazgeçmeyen *Pharnakes*, Romalı mültecilerin desteği ile tekrar isyan ederek krallığını ilan etti. Her şeyin bittiğini anlayan VI. Mithradates, hiç değilse kentten çıkıp gitmesine müsaade edilmesini istedi. İsteğine olumlu cevap alamayınca intihar ederek hayatına son verdi (İÖ, 63).¹³

Çok çeşitli halklardan oluşan ve yirmi iki dilin konuşulduğu *Pontos Krallığı*, VI. Mithradates Dönemi'nde dört ana bölgeye ayrılmıştı. *Refahiye*'nin içinde bulunduğu *Pontos Kappadokia*'sında *Diakopen*, *Eanarea*, *Eazaken*, *Fazemenitid*, *Kamisa*, *Kolopen*, *Komana*, *Korani-tid*, *Ksimen* ve *Zelitid* vardı. Bu bölgelerin başındaki valiler çeşitli yetkilerle donatılmıştı. Görevlerinin arasında önemlilerinden birisi, krallığa ait hazineleri korumak geliyordu.¹⁴

VI. Mithradates Dönemi Bronz Sikkeleri

Pontos Krallığı'nda en çok sikke VI. Mithradates Dönemi'nde basılmıştır. Bu Kral, Anadolu'daki krallıkları ülkesine ilhak etmek istemesi ve uzun yıllar Roma ile savaş hâlinde olması neticesinde çok sayıda ücretli asker beslemek zorunda kaldı. Bu askerlerin giderlerine ilaveten Roma Senatosu üyelerine gerek duyulduğu zaman rüşvet vermesi, parayla ülkeler satın almaya kalkışması ve şaşaalı hayatını devam ettirebilmesi için paraya çok ihtiyaç duyuluyordu. Bu yüzden VI. Mithra-

11. Adrienne Mayor, *Mithradates*, (çev. Gürkan Ergin), Türkiye İş Bankası Yayınları, 1. baskı, İstanbul 2013, s. 215-219, 251-263.

*. *Dasteria*: Tunceli yöresinde VI. Mithradates'in, Pompeius'a karşı son savunma yaptığı yer.

** . *Synoria*: Refahiye'nin yaklaşık 10km kuzeybatısındaki bir bölgenin adı

12. Ş. Günaltay, age., s. 522-523.

13. Ş. Günaltay, age., s. 532-534; Adem Işık, age., 177-178.

14. Ş. Günaltay, age., s. 466, 471, 472.

dates Dönemi'nde altın, gümüş ve sayısı milyonları aşan bronz sikke basılmıştır. Altın ve gümüş sikkelerin üzerine kendi adı, bronz sikkelerin üzerine ise basıldığı kentlerin adı yazılıyordu.

Aynı zamanda sikkeler, ekonomideki gerilemenin ve gelişmelerin şaşmaz ölçüsü olmakla birlikte ekonomi tarihi için de önemli bilgi kaynağıdır. Ayrıca, basım teknikleri ve sikkeler üzerindeki motifler döneminin sanat zevkini ve sanat anlayışını da yansıtmaktadır.¹⁵

Ayrıca, sikkelerin çapları ve ağırlıkları basıldıkları dönemin yöneticilerinin yönetim anlayışlarını da ortaya koymaktadır. Mesela, VI. Mithradates, kendisinin Pers soyundan geldiğini iddia ettiği için Pers kahramanı Perseus'u tip olarak kullandığı sikkeler, ağırlık ve çap olarak diğer sikkelere oranla daha büyüktür.¹⁶

Sikkeleri basan kentler ise şunlardır:

Pontos kentleri: *Amaseia, Amisos, Kaberia, Khabakta, Koman, Gaziura, Laodikeia, Pharnakeia, Taulara ve Aimilion.*

Paphlagonia kentleri: *Abonothekhous, Amastris, Pimolisa ve Sinope.*

Refahiye'de Bulunan Bronz Sikkeler

Yazımıza konu olan sikkeler Refahiye'nin yaklaşık 8 km kuzeyinde bez parçasına sarılı olarak tarım arazisinde bir çiftçi tarafından bulunmuştur. Güneşle temas edince bez parçasının ufalandığını bu şahıs ifade etmiştir.

Sikkelerin Amisos (*Samsun*) ve Sinope (*Sinop*) kentlerinde basıldığı sikkeler üzerindeki lejandlardan¹⁷ anlaşılmaktadır. Ancak, 34 no'lu sikke muhtemelen Amastris'te basılmıştır.

Sikkelerin üzerindeki lejandlar, sikkelerin arka yüzünde ve figürlerin iki yanında yer almaktadır. Sadece *Zeus* figürü olan sikkelerde yazı, kartalın üzerinde durduğu şimşek demetinin altındadır.

Sikkelerin üzerindeki yazılar ise şöyledir:*

AMİSOS: AMI-ΣΟΥ

SİNOPE: ΣΙΝ-ΩΠΗΣ veya ΣΙΝΩ-ΠΗΣ

AMASTRİS: AMAΣ-ΤΡΕΩΝ veya AMAΣΤ-ΡΕΩΝ

15. Nezahat Baydur, *Roma Sikkeleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1. baskı, İstanbul 1998, s.10; Cecile Morisson, *Antik Sikkeler Bilimi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1. baskı, İstanbul 2002, s. 55-57.

16. Oğuz Tekin, age., s. 73-74.

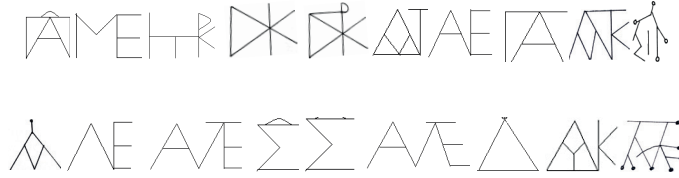
17. **Lejand:** Sikkelerin üzerindeki yazılara verilen ad. (A.S. Tulay, *Genel Numizmatik Sözlüğü*, s. 128)

*. Bazı sikkelerin üzerindeki yazılar eksiktir. Ancak okunabilir bölümlerini tamamladığımız zaman belirtilen yazılar ortaya çıkmaktadır.

Sikkelerin üzerindeki monogramların farklı oluşu; sikkelerin farklı dönemlerde ve farklı otoriteler tarafından basıldığını göstermektedir. Aynı tip sikkelerde az da olsa ağırlık ve fiziksel bakımdan bazı farklılıklar görülmektedir. Bu farklılıklar muhtemelen o günlerin tekniği ile ilgilidir.

VI. Mithradates Dönemi, bronz sikkelerini ilk birimlendiren Imhoof-Blumer olmuştur. Yapılan birimlendirmeye göre sikkeler 20, 8, 4 ve 2 g' lıktır. 20 g'lık en büyük sikke "obolos", 8 g'lık sikke "tetrakhalkos", 4g'lık sikke dikhalkos, 2g'lık sikkese ise khalkos olarak adlandırılmıştır.¹⁸

Sikkelerin üzerinde görülen monogramların ne anlama geldiği ve neyi ifade ettikleri konusunda bazı görüşler ileri sürülmüştür, ancak tam anlamıyla ne anlama geldikleri henüz çözülmüş değildir. Sikkelerin üzerinde görülen monogramlar ise şöyledir:

Bazı sikkelerin üzerinde ise iki monogram olmasına karşın 31, 32, 33 no'lu sikkelerde monogram bulunmamaktadır. 42, 43, 44 no'lu sikkeler ise fazla deforme olmasından dolayı monogramları ve basıldığı kentler tespit edilememiştir. Bu sikkeler "BELİRSİZ" başlığı altında verilmiştir.

Buluntuda toplam 44 adet sikke olup, bu sikkeler dört tipi içermektedir:

Tip 1:

Ön yüz, Aigis'in¹⁹ ortasında Medusa²⁰ başı; arka yüz, sağa yürüyen Nike (*Zafer Tanrıçası*), omzuna yaslı olarak tuttuğu palmye dalı. (37 adet)

18. Oğuz Tekin, age., s. 76

19. **Aigis:** Hephaistos (Ateş tanrısı)'un *Amalthia* adlı keçinin derisinden yaptığı kalkan. Kalkanın ortasında Medusa başı kenarlarında ise yüz tane saçak bulunuyordu. Zeus, bu kalkanı Athena'ya bağışladı. (Behçet Necatigil, *100 Soruda Mitoloji*, s. 90)

20. **Medusa:** Phoryks (Deniz Tanrısı)'un üç kızından birisi. Yılan saçlı olan Medusa, baktığı kimseyi taşla çevirirdi. İçlerinde sadece Medusa ölümlü idi. Perseus, Medusa'nın başını kesti. (B. Necatigil, age., s. 85.)

Tip 2:

Ön yüz, sağa dönük Zeus²¹ başı; arka yüz, ışık demeti üzerinde kartal. (3 adet)

Tip 3:

Ön yüz, sağa dönük Genç Dionysos²² başı; arka yüz, Thyrsos²³ ve Cista Mystica.²⁴ (2 adet)

Tip 4:

Ön yüz, Attika miğferli²⁵ Athena²⁶ başı sağa dönük; arka yüz, Perseus²⁷ ayakta, ayaklarının önünde kafası kesik olarak uzanmış Medusa. (2 adet)

21. **Zeus:** Gök tanrısı olan Zeus, Greklerin en büyük tanrısı idi.

22. **Dionysos:** Şarap tanrısı. Zeus'un Semele'den olan oğlu.

23. **Thyrsos:** Dionysos, ayinlerde taşıdığı, ucunda çam kozalağı bulunan ve etrafında asma dalları ve bazen sarmaşık yaprakları bulunan özel sopa. (A. S. Tulay, age., s. 200)

24. **Cista Mystica:** Antik Çağ'da dinî amaçla kullanılan sepet. (A. S. Tulay, age., s. 54)

25. **Attika miğferi:** Atina sikkeleri üzerinde tanrıça Athena'nın giydiği miğfer.

26. **Athena:** Zeus'un kızı. Savaş ve akıl tanrıçası olarak bilinir. Aynı zamanda tarımın ve el sanatlarının da koruyucusudur. Savaşta zor durumda kalanlara da yardımcı olur. (O. Tekin, *Antik Nüsmatik ve Anadolu*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s.126-127)

27. **Perseus:** Zeus'un, Argos Kralı Akrisios'un kızı Danae'den olan oğlunun adı. Athene ve Hermes'in yardımı ile Medusa'nın başını kesmiştir.

KATALOG

AMİSOS

(SAMSUN)

Referans: Oğuz Tekin, Sivas Definesi, 1999: 33-35/ Grek ve Roma Sikkeleri, 1994: 245; Göktürk–Cebesoy, Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1993 Yıllığı: 56-63; A. Y. Tavukçu/ M. Ceylan, Tokat Müzesi'ndeki Helenistik Dönem Amisos Sikkeleri, 2013: 534-536; Vedat Keleş, Erzurum Arkeoloji Müzesi Roma Sikkeleri, 2009: 29-102; Ahmet Semih Turan, Genel Nümizmatik Sözlüğü, 2001.

LEVHA: I

Ön yüz: Sağa dönük Athene Parthenos'un başı, Attika miğferli, miğferinin üzerinde muhtemelen Pegasoso süsü bulunmaktadır.

Arka yüz: : Perseus ayakta duruyor, sol elinde Medusa'nın başı, yerde ise Medusa'nın cansız bedeni Perseus'un önünde uzanmış şekilde durmakta.

1. 19g 26.5mm Envanter No: 1 / 2018

Monogram:

67

2. 20g 26.5mm Envanter No: 2 / 2018

Monogram:

LEVHA: II

Ön yüz: Genç Dionysos başı, sağa dönük.

Arka yüz: Thyrsos ve Cista Mystica (kutsal sepet).

3. 8g 19mm Envanter No: 3 / 2018

Monogram:

4. 9g 19mm Envanter No: 4 / 2018

Monogram:

LEVHA: III

Ön yüz: Sağa dönük Zeus başı.

Arka yüz: Şimşek demeti üzerinde kanatları açık kartal.

5. 8g 19mm Envanter No: 5 / 2018

Monogram:

6. 8g 19mm Envanter No: 6 / 2018

Monogram:

7. 7,5g 17mm Envanter No: 7 / 2018

Monogram:

LEVHA: IV

Ön yüz: Aigis'in ortasında Medusa başı.

Arka Yüz: Sağa doğru yürüten Nike, omzuna yaslı olarak tuttuğu palmye dalı bulunmakta. Sağ veya sol tarafta monogramlar bulunmakta. (Bazı sikkelerde monogram bulunmamaktadır.)

8. 9g 19mm Envanter No: 8 / 2018

Monogram:

9. 8g 18mm Envanter No: 9 / 2018
10. 8g 17mm Envanter No: 10 / 2018

Monogram:

- 11.** 6g 18mm Envanter No: 11 / 2018
12. 7g 18mm Envanter No: 12 / 2018
13. 7.5g 18mm Envanter No: 13 / 2018
14. 7g 18mm Envanter No: 14 / 2018

Monogram:

- 15.** 8g 19mm Envanter No:15 / 2018

Monogram:

- 16.** 7g 19mm Envanter No: 16 / 2018

Monogram:

- 17.** 8g 18mm Envanter No: 17 / 2018

Monogram:

- 18.** 6.5g 19mm Envanter No: 18 / 2018

Monogram: ?

- 19.** 8g 18mm Envanter No: 19 / 2018

Monogram:

- 20.** 8g 22mm Envanter No: 20 / 2018

MUSTAFA ÖZDEMİR

Monogram:

21. 8g 19mm Envanter No: 21 / 2018

Monogram:

22. 7g 19mm Envanter No: 22 / 2018

Monogram:

23. 7g 19mm Envanter No: 23 / 2018

Monogram:

24. 7g 20mm Envanter No: 24 / 2018

Monogram:

25. 7g 19mm Envanter No: 25 / 2018

Monogram:

26. 6.5g 19mm Envanter No: 26 / 2018

27. 8g 21mm Envanter No: 27 / 2018

28. 8g 19mm Envanter No: 28 / 2018

Monogram:

29. 7g 20mm Envanter No: 29 / 2018

Monogram:

30. 7g 19mm Envanter No: 30 / 2018

Monogram:

MONOGRAMSIZ SİKKELER

31. 8g 18mm Envanter No: 31 / 2018
32. 8g 18mm Envanter No: 32 / 2018
33. 7,5 19mm Envanter No: 33 / 2018

AMASTRİS

(AMASRA)

34. 7g 19mm Envanter No: 34 / 2018

Monogram:

SİNOPE

(SİNÖP)

35. 7g 18mm Envanter No: 35 / 2018
36. 8g 19mm Envanter No: 36 / 2018
37. 8g 20mm Envanter No: 37 / 2018

Monogram:

38. 8g 19mm Envanter No: 38 / 2018

Monogram:

39. 8g 18mm Envanter No: 39 / 2018
40. 7g 20mm Envanter No: 40 / 2018

Monogram:

MONOGRAMSIZ

41. 7g 19mm Envanter No: 41 / 2018

MUSTAFA ÖZDEMİR

BELİRSİZ*

42.	8g	19mm	Envanter No: 42 / 2018
43.	7g	19mm	Envanter No: 43 / 2018
44.	7g	17mm	Envanter No: 44 / 2018

*. 42, 43 ve 44 numaralı sikkeler fazla deforme olduğundan basıldığı kentler ve monogramları tespit edilememiştir.

AMİSOS
(SAMSUN)

LEVHA: 1

LEVHA: 2

LEVHA: 3

LEVHA: 4

Ön yüz

Arka yüz

Ön yüz

Arka yüz

8

Ön yüz

Arka yüz

Ön yüz

Arka yüz

11

10

Ön yüz

Arka yüz

Ön yüz

Arka yüz

12

13

Ön yüz

Arka yüz

Ön yüz

Arka yüz

14

15

Ön yüz

Arka yüz

Ön yüz

Arka yüz

16

17

Ön yüz

18

Arka yüz

Ön yüz

19

Arka yüz

Ön yüz

20

Arka yüz

Ön yüz

21

Arka yüz

Ön yüz

22

Arka yüz

Ön yüz

23

Arka yüz

Ön yüz

24

Arka yüz

Ön yüz

25

Arka yüz

Ön yüz

26

Arka yüz

Ön yüz

27

Arka yüz

MUSTAFA ÖZDEMİR

Ön yüz

Arka yüz

Ön yüz

Arka yüz

28

29

Ön yüz

Arka yüz

30

MONOGRAMSIZ

Ön yüz

Arka yüz

Ön yüz

Arka yüz

31

32

Ön yüz

Arka yüz

33

AMASTRİS

Ön yüz

Arka yüz

34

SİNOPE
(SİNOP)

Ön yüz

Arka yüz

Ön yüz

Arka yüz

Ön yüz

35

Arka yüz

Ön yüz

36

Arka yüz

37

38

Ön yüz

Arka yüz

Ön yüz

Arka yüz

39

40

Ön yüz

Arka yüz

41

BELİRSİZ

Ön yüz

42

Arka yüz

Ön yüz

43

Arka yüz

Ön yüz

44

Arka yüz

KAYNAKÇA

İŞİK, Adem; *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, TTK Yayınları, 1.baskı, Ankara 2001.

MAYOR, Adrienne; *Mithradates* (çev. Gürkan Ergin), Türkiye İş Bankası Yayınları, 1.baskı, İstanbul 2013.

TULAY, Ahmet Semih; *Genel Nüsmatik Sözlüğü*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1.baskı, İstanbul 2001.

Anadolu Uygarlıkları, Görsel Yayınları, İstanbul 1982.

NECATİGİL, Behçet; *100 Soruda Mitolojya*, Gerçek Yayınları, 3.baskı, İstanbul 1995.

MARRISSON, Cecile; *Antik Sikkeler Bilimi Nüsmatik*, (çev. Z. Çizmeli Ögün), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1. baskı, İstanbul 2002.

GOLOĞLU, Mahmut; *Anadolu'nun Milli Devleti Pontos*, Goloğlu Yayınları, 1. baskı, Ankara 1973

BAYDUR, Nezahat; *Roma Sikkeleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1.baskı, İstanbul 1998.

TEKİN, Oğuz; *Antik Nüsmatik ve Anadolu*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2. baskı, İstanbul 1997.

_____, *Pontos Krallığı, Eski Anadolu ve Trakya*, İletişim Yayınları, 1. baskı, İstanbul 2007.

_____, *Grek ve Roma Sikkeleri*, Yapı Kredi Yayınları, 1. baskı, İstanbul 1994.

_____, *Sivas Defnesi*, Yapı Kredi Yayınları, 1. baskı, İstanbul 1999.

ATLAN, Sabahat; *GreK Sikkeleri (Arkaik-Klasik-Hellenistik)* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1. baskı, İstanbul 1993.

LAUFFER, Siegfried; *Büyük İskender*, İlya İzmir Yayınevi, 1. baskı, İzmir 2004.

KARWIESE, Stefan; *Antik Nümiizmatığe Giriş*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1. baskı, İstanbul 1995.

GÜNALTAY, Şemseddin; *Yakın Şark IV (II. Bölüm) Romalılar Zamanında Kapadokia, Pont ve Artaksiad Krallıkları*, TTK Yayınları, 2. baskı, Ankara 1987.

KARA MİZAHIN AĞITLARA YANSIYAN YÜZÜ*

Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK**

Öz: Ağıt, insanoğlunu derinden etkileyen acı bir olay veya durumun ezgi eşliğinde yansıtılmasıdır. Başta ölüm olmak üzere çeşitli felaketler, hastalıklar, kazalar ve ayrılıkların yanı sıra kaybedilen bir eşya, ölen bir hayvan ya da istenmeyen bir olay için de ağıt yakılabilir. Yürekte hissedilen üzüntünün mısralarla dışa vurumu olan ağıtların gülmeye ya da mizahla ilgisi en son akla gelecek şeydir. Oysa toplumda yaşanan bir takım acılar, tenkit edilen bazı olaylar ve davranışlar ağıtlarla ifade edilirken acı bir gülümsemeyle de kara mizaha gönderme yapılır. Ayrıca bazı fıkralarda ağıtlar, mizahi bir üslupla ele alınarak, toplumda görülen yanlışlıklar ve kusurlar bu şekilde hicvedilir.

Bu bağlamda, “kara mizah – ağıt” ilişkisini iki ana başlık altında değerlendirebiliriz:

1. Ağıtlarda Yer Alan Mizahi Unsurlar: Özellikle bir hayvanın veya eşyanın kaybı ya da sevilmeyen bir insanın ölümü, geleceğe dair hayalleri altüst eden bir olay, salgın hastalık, para etmeyen ürün, eve getirilen kuma vb. olaylar üzerine ağıtlar yakılarak olay mizahi bir şekilde hicvedilir. Ayrıca bazı insanların ölümü üzerine yakılan ağıtların üzüntüden çok sevinç yaratması, diğer bir ifadeyle ölenin arkasından sevinme, kişilerarası iletişim açısından trajikomik bir durumdur ve hem ağıtlarda hem de fıkralarda örneklerine rastlanır.

2. Fıkralarda Yer Alan Ağıt Örnekleri: İnsanları bir taraftan güldürürken diğer taraftan düşündüren bazı fıkra metinleri içerisinde ağıt örneklerine rastlamak mümkündür. Bu tür örneklerle, toplumda hoş gitmeyen tavır ve davranışlar mizahi bir yaklaşımla eleştirilir.

Bu çalışmada, örneklerden hareketle birbirinin zıttı olan “ağlamak ve gülmek” eylemlerinin yer aldığı fıkra ve ağıtların, sosyal eleştirilere birlikte kaynaklık ederek kara mizahi yansıtması çeşitli yönleriyle araştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: ağıt, mizah, kara mizah, fıkra, hiciv.

BLACK HUMURR'S FACE WHICH ISREFLECTED TO LAMENTES

Abstract: Lament is reflection of suffering an event or situation, that deeply affects human beings, in accompany with the songs. Lament can be made for a variety of disasters, including in particular the death, illnesses, accidents and separations as

Geliş tarihi: 17.03. 2018 / Kabul tarihi: 03. 04. 2018

DOI:

* Bu yazı, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi ve Türk Dil Kurumu tarafından 13-15 Mayıs 2016 tarihinde Rize’de düzenlenen; “Türk Edebiyatında Mizah Sempozyumu”nda sunulan bildirinin düzenlenmiş ve değiştirilmiş halidir.

** Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

well as a lost thing, an animal which died or an unwanted event. Any relation of laments, which are the reflection of sorrow felt in heart by verses, with the humor is the last things that may come to mind. However, while some sufferings lived in the society, some criticized events and behaviors are expressed with laments, a reference is made to black humor also with a bitter smile. In addition, in some jokes, the laments are taken up in humorous manner and the mistakes and imperfections seen in the society are satirized in this way.

Within this context, we can evaluate the relationship of "black humor - lament" under two main titles:

1. Humorous Elements Included in Laments: Laments are made for, in particular, the loss of an animal or property or death of a disliked person, an incident that turned upside down dreams for future, or the events such as epidemics, products which do not cost, co-wife brought to home and etc., and the events are satirized in a humorous way. Also that the laments made for the death of some people create much more pleasure than sorrow, in other words, feeling joy behind the dead, is a tragicomic situation in terms of interpersonal communication and its examples are found in both laments and jokes.

2. Lament Examples Included in Jokes: It is possible to find lament examples included in some joke texts which make people laugh on one hand and makes them think on the other hand. In such examples, the disliked attitudes and behaviors in the society are criticized with a humorous approach.

In this study, with reference to the examples, the reflection of black humor by the jokes and laments, in which the actions of "to cry and to laugh", which are opposite to each other, are included, by their being a resource together for social criticism will be studied by its various aspects.

Key Words: lament, humor, black humor, joke, satire.

Giriş

Mizah, yalın bir gülümsemenin ötesinde düşünme, eleştirme ve sorgulamayı içerir. Çünkü mizah yaratılırken toplumda hoş gitmeyen, yanlış/kusurlu olan ve insanları rahatsız eden birtakım davranışlar hicvedilir. Bu bağlamda mizah ve mizahın bir uzantısı olan fıkra; "güler yüzle tokat atmak" gibidir. Kara mizah ise, üzücü bir olayı, bir acıyı, sıkıntıyı mizahi bir üslupla anlatmadır. Yani gülerken ağlamak ya da ağlanacak halimize gülüp gözyaşlarımızı içimize akıtmaktır.

Mizahi unsurlara, şiirden hikâyeye, bilmecedan seyirlik oyunlara kadar birçok edebî metin ve sanat eserinde rastlamak mümkündür. Biz burada içinde ağıt bulunan fıkralarla mizahi konuların işlendiği ağıtları birlikte ele alarak, bu türlerde mizahın nasıl ve hangi amaçlarla kullanıldığını değerlendirmeye çalışacağız. İlk bakışta, bir birinin zıttı gibi görünen fıkra ile ağıt arasında herhangi bir bağ yok gibi düşünülse de aslında ikisi de aynı noktada kesişmektedir. Mizahta olduğu gibi fıkraların ortaya çıkışında da sosyal bir hiciv, eleştiri ya da alay vardır. Toplumda yaşanan birtakım acılar, tenkit edilen bazı olaylar ve davranışlar fıkralarla ifade edilirken bazılarında acı bir gülümsemeyle kara mizaha

da gönderme yapılır. Güldürürken düşündüren fıkralar için; “güldüşün” teriminin kullanılması da bundandır. Ağıtlar ise insanoğlunu derinden etkileyen üzücü bir olay veya durumun özel bir ezgi eşliğinde manzum olarak söylenmesidir. Başta ölüm olmak üzere çeşitli felaketler, hastalıklar, kazalar ve ayrılıkların yanı sıra kaybedilen bir eşya, ölen bir hayvan ya da istenmeyen bir olay için de ağıt yakılabilir. Bir anlamda, yüreklerde hissedilen üzüntünün mısralarla dışa vurumu olan ağıtlarda bazen sadece söyleyenlerin hissettikleri acılar dile getirilirken bazen de hissedilen acı, mizah ile birleştirilerek çeşitli olay ve kişiler tenkit edilir. İşte, sosyal eleştirinin etkin olduğu bu tür ağıtlarda, üzüntüden çok hiciv, alay, eleştiri ve mizah ön plandadır. Dikkat edilirse bu özellikler aynı zamanda mizah ve fıkraların da temelini oluşturmaktadır.

Konuyla ilgili metinleri araştırdığımızda, içerisinde ağıt yakma geleneğine göndermelerin yapıldığı çok sayıda fıkra ile mizah ve hicvin iç içe girdiği ağıt örneklerine rastladık. Bu örneklere bağlı olarak, “kara mizah – ağıt” ilişkisini iki ana başlık altında değerlendirmeyi uygun gördük:

1. Fıkralarda Yer Alan Ağıt Örnekleri: İnsanları bir taraftan güldürürken diğer taraftan düşündürme özelliğine sahip olan bazı fıkra metinleri içerisinde ağıt örneklerine rastlamak mümkündür. Bu tür örneklerle, toplumda hoşça gitmeyen tavır ve davranışlar mizahi bir çerçeveye içerisinde tenkit edilmekte ve her birinde farklı bir konu eleştirilmektedir. Bu konuları şu şekilde sıralayabiliriz:

1.1. Sevilmeyen Akrabaların Ölümü: Toplumda, birbirini seven gelin–kaynana örneklerine rastlansa da, genel anlamda bunların birbirlerini sevmedikleri bilinen bir gerçektir. Bu duruma başta mani ve türkülerimiz olmak üzere çeşitli türlerde sıkça rastlanmaktadır. Fıkralarımız arasında da bu tatlı çekişmeler mizahi bir üslup ile anlatılır. Hiç şüphesiz, bir insan sevmediği birisinin ölümüne fazla üzülmeyiz, ama sevincini de açık bir şekilde göstermez. Bir taraftan ağlıyormuş gibi rol yaparken diğer taraftan geleneklere uymak adına ağıtını da yakar. Ancak, yakılan ağıtın sözlerine dikkat edildiğinde, bu ölümün üzüntüden çok sevinç yarattığı fark edilir. Örneğin Mersin’de anlatılan “Kaynana” adlı fıkroda üç gelinin, kaynanalarının ölümü üzerine söyledikleri ağıt şu şekildedir: *Üç gelini olan bir kaynana, vakti gelince ölür. Kaynananın arkasından ağıtçılar ağıt yakarlarken, gelinler dayanamaz ve onlar da sırasıyla ağıta devam ederler. Önce birinci gelin söz alır:*

“Uzak götürüüüüüün, oyyyyyy oyyyyyy, uzak götürün ooooooy!”

Diğer gelin devam eder:

“Derin koyuuuuuun oyyyyyy oyyyyyy, derin koyun ooooooy!”

Üçüncü gelin de:

“Çıkar da geliiiiitir oyyyyyy oyyyyyy, çıkar da gelir ooooooy!” der (Artun 2013: 185-186).

Dikkat edilirse, bu fıkrada, çok istemelerine rağmen kaynaklarının ölümüne sevinemeyen üç gelin vardır. Üçü de içlerinde aynı korkuyu yaşamaktadırlar. Kaynana ölmüştür, ama Allah muhafaza ya mezarından çıkıp geliverirse! Onun için ilk iki gelinin sözleri üçüncünün sözüne hazırlıktır: kaynanayı defnedenlere; uzaklara götürmeleri ve mezarını derin eşmeleri hatırlatılır. Sebebi ise yeniden dirilip gelme korkusudur!

Aynı fıkra karı-koca arasında da, bazen kocası ölen kadının ağzından bazen de karısı ölen kocanın ağzından söylenir. Örneğin, Erzurum’da anlatılan; “O Gözler Ondadır” adlı fıkrada; *cimri bir adamın iki hanımı vardır ve kumalar birbirlerini çok sevmektedirler. Ancak ikisinin ortak bir derdi vardır. O da kocalarının cimriliğidir. Adam bir gün büyük karısına:*

“Gari, ben ölsem ağlar mısın?” diye sorar.

Büyük karısı:

“Heç ağlamaz mıyam herif” der.

Adam, ikinci karısına da aynı soruyu sorar ve aynı cevabı alır. Bunun üzerine adam, bir gün ölü numarası yapar. Hanımları bunu yere yatırır. Sonra aç oldukları için; “Önce terekteki kavurmayı yiyelim sonra ağlayalım.” derler.

Terek yüksek olduğu için adamı tereğin önüne çekip üzerine basarak kavurmayı alacakları sırada adam kalkar ve ikisini de bir güzel döver.

Aradan biraz zaman geçince adam gerçekten ölür. Hanımları başında ağlarken:

“Mezarını derin eşin oy oy, derin eşin oy oy...”

“O gözler ondadır gelir oy oy, gelir oy oy...” diyerek ölümünden emin olmak isterler (Kılıç ve Atnur 2006: 181-182).

Bu fıkrada tenkit edilen konu, kocanın cimriliğidir. Aslında, bir yerde eğer iki hanımı olan bir kocadan bahsediliyorsa ilk akla gelen kumaların kavgalarıdır. Oysa burada iki hanımın gayet iyi anlaştıkları ve ikisinin de aşırı derecede cimri olan kocalarından şikâyetçi olduklarını görmekteyiz. Onun için kumalar, eşlerinin ölümüne üzülme yerine

mutlu olmuşlardır. Üstelik ölüme bağlı ağıt söyleme geleneğini gerçekleştirenlerin sevinçlerini gizleyerek yeniden dirilip gelmesinden endişe duyduklarını ifade etmişlerdir.

Dörtüol'da anlatılan; "Derin oy" adlı fıkra da yukarıdaki örneklerle benzemektedir. Ancak burada ağıtı söyleyen kocadır. *Karısından bıkip usanan bir adam; "Ölse de kurtulsam" diye dua eder ve gün gelir kadını mezara defnederken, ağlama numarası yapan adam yüksek sesle:*

"Derin oy, derin oy" diye sızlanır. Yakın bir arkadaşı adamın ağlayıp ağıt yaktığını zannederek yaklaşıp:

"Ağlayıp sızlama, sana 20 yaşında genç bir kız alırsın." der.

Adam sevinir:

"Yahu, o hınzır bir kadın. Çıkıp da gelmesin diye, mezarı derin oysunlar diye ağlıyorum." der! (Aslan 2010: 80).

Bu fıkrada da hemen her ailede görülen karı koca kavgaları dile getirilmiştir. Adam, yeni ve daha genç bir hanım alma hayaliyle ölen eşine üzülme şöyle dursun sevinçten göbük atacaktır neredeyse. Ağlayıp ağıt yakma bahanesiyle işini sağlama bağlayarak, mezardan çıkıp gelme ihtimaline karşılık, yanındakilere cesedi derine gömmelerini hatırlatır.

Verdiğimiz üç örnekte de, ağıtın kim tarafından veya kim için söylendiği değişse de değişmeyen tek şeyin, insanların bazen istemedikleri kişilerin ölümlerine, üzülme yerine sevinçlerini görmekteyiz. İstemeyen kişiler ise evliliğe bağlı olarak kabullenme ve birlikte yaşamak zorunda oldukları kaynana/kaynata, hanım veya kocadır. Bu örneklerle, -tasvip edilen bir durum olmasa da- bazen bir kaynananın bazen de bir eşin, hayatı çekilmez hale getirebileceği vurgulanmaktadır. Ölenin yakını, ölenin öylesine bıkmıştır ki, gerçekleşmesi mümkün olmayan bir durumdan yani yeniden dirilip gelmesinden bile korkmaktadır.

1.2. Din Değişirme: Konuyla ilgili tespit edebildiğimiz sadece bir fıkra bulunmaktadır. Fıkra, Müslüman olan bir Ermeni'nin kısa bir süre sonra ölmesi üzerine annesinin duyduğu endişeyi bir ağıt ile dile getirdiğini görmekteyiz. Fıkra şu şekilde anlatılmaktadır:

"Agop Müslüman olur, fakat üç ay sonra ölür. Annesi başına oturup saçını başını yolarak ağıt yakar:

*"İsa'yı küstürdün Agop'um,
Muhammed de seni tanımaz Agop'um,*

*Ortada kaldın Agop'um...!*¹

Aslında saç-başı yolup vücuda zarar vererek ağıt yakma, eski Türk inancına ait bir gelenektir. Türklerin, yağ merasimlerinde cenazeyi bir çadıra koyduktan sonra etrafında saçlarını başlarını yolup, yüzlerini yırtarak ağladıkları bilinmektedir. Bu fıkra, ağıt yakma geleneğinin yanı sıra ağlarken vücuda zarar verme özelliğini de görmekteyiz. Diğer taraftan fıkra, inancı ne olursa olsun, bir annenin evladı için duyduğu endişe dile getirilmektedir. Annenin dinî konulardaki bilgisizliği ; “İsa’yı küstürdün, Muhammed de seni tanımaz, ortada kaldın Agop’um!” sözleriyle kendini gösterir. Hâlbuki dinimize göre, Müslüman olan bir kişi, o saatten sonra artık kabul ettiği dinden sorumludur.

Burada hicvedilen konu, ilgili kişinin din değiştirdikten hemen sonra ölmesidir. İnsan, ne zaman öleceğini bilemez. Ama konuya İslâmî açıdan bakıldığında, “hayırlı işlerde acele ediniz” sözünde olduğu gibi, yapmak istenilen önemli işlerin yarınlara ertelenmemesi gerektiği, son anda yapılan değişikliklerin bazen fayda sağlamayacağı mesajı da düşünülebilir.

1.3. Yabancı Dil Öğrenme Arzusu: Günümüzde yabancı dil öğrenme gereği, hayatın olmazsa olmazları arasına girmiştir. Yabancı dille eğitim yapan okulların yanı sıra, ilköğretimde de yabancı dil derslerinin zorunlu olduğu hepimizin malumudur. Ayrıca çoğu iş yerinde çalışabilmenin birinci şartı, yabancı dil bilmektir. İşte, bu etkileşime bağlı olarak bir fıkramızda, kocası ölen kadın, onun başına oturup ağıt yakarken bu durumu mizahi bir üslupla tenkit etmektedir. Fıkra şu şekilde anlatılmaktadır:

Bir kadının kocası ölür. Kadın başına oturup ağıt yakmaya başlar:

“Benim kocam çok akıllıydı / çok zekiydi

İngilizce bilirüdi...! / Fransızca bilirüdi...! / Almanca bilirüdi...!, Japonca biliüdi...!”

Kızı, annesinin söylediklerini duyunca gizlice dürtüp ikaz eder:

“Gız ana nerden çıkardın? Babam, hiç yabancı dil bilmezdi!”

Annesi devam eder:

“Bilmese de gayret eder idi...! / Azimliydüüü...! Öğrenirdüüüü...!”

1. Fıkra, 22.03.2014 tarihinde Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi Doğan Kaya’dan derlenmiştir.

Dikkat edilirse, “*Kel ölünce sırma saçlı, kör ölünce badem gözlü olur.*” misali kadın, ölen eşini en güzel cümlelerle övmek ister. Günümüz şartlarında itibar gören meziyetlerin başında yabancı dil bilmenin geldiğini düşündüğü için de eşini bu şekilde metheder. Yani, ahlakı, karakteri ve insani davranışları bir tarafa bırakılarak, dikkatler adamın yabancı dil bilip bilmeme konusuna çekilmiştir. Bu fıkra ile yabancı dile meylederek kendi kültürüne yabancılaştan kişilere de gönderme yapılmıştır. Ama asıl vurgu son cümlededir: “*Bilmese de gayret eder idi!*” Başarının yolu gayretten ve azmetmekten geçer. Azim, kapasiteden de, güçten de, yetkiden de daha önemlidir. Divânü Lugât’it-Türk’te geçen; “*Azm ile sıçkan tahtayı deler*” atasözü bu düşünceyi çok güzel açıklamaktadır. Azim, bütün başarıların anahtarıdır. Yani ölen adamın yabancı dili henüz öğrenememiş olması bir kusur veya zayıflık değildir. Kadına göre, onda o azim olduktan sonra mutlaka öğrenirdi, ama ömrü kifayet etmemiştir.

1.4. Dizi Seyretme Bağımlılığı: Bazı insanların dizi merakı hatta bağımlılığı çeşitli şekillerde hicvedilir. Özellikle âşıklarımız, televizyonda belirli diziler başlayınca her şeyden elini eteğini çekip televizyonun karşısına geçen insanları mizahi bir üslupla eleştirirler. Fıkralarda da aynı konunun hicvedildiğini görmekteyiz.

Burada vereceğimiz örnek aslında yaşanmış bir olaydır. 89-90’lı yıllarda izleyiciyi ekranlara tutsak eden Brezilya dizisi “*Mariana*”nın oynatıldığı dönemlerde bir adam ölür. Hanımı ağlayarak ağıt yakar:

“*Oyyy Mariana’yı da çoh severdi...! O Keto, o anayı nanca üzi derdi.*”²

Bu örnek, fıkra olmasa da kara mizahın acı yüzünü açık bir şekilde göstermektedir. Genellikle, cenaze yerlerinde sohbet konusu ölenin yaptıklarıdır, yakılan ağıtlarda da ölenin hayattayken yaptığı güzel şeylerden söz edilir. Burada, ölenin arkasından seyrettiği dizinin ve o dizi ile ilgili yorumunun ağıta konu olması, toplumumuzun düştüğü acı gerçeği gözler önüne sermektedir. Bugün televizyon seyretme ve dizi bağımlılığı, her odaya bir televizyonun girmesine, aile fertleri arasında ilişkilerin zayıflamasına ve sohbetlerin azalmasına sebep olmuştur.

1.5. Hayali Olaylar: Yakılan ağıtlar, genellikle yaşanmış bir olay üzerinedir. Çünkü hiçbir insan; “annem ölse de, babam ölse de” ya da “sevdiğim bir insan ölse de” diye hayal kurarak ağıt yakmaz.

2. Bu olaya, Fırat Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu İngilizce okutmanı Öznur Yıldırım, bir taziye yerinde tanık olmuştur.

Ağıtta acıyı yürekten hissedip sonrada bu duyguları mısralara dökme vardır. Ama az da olsa hayali bir olay üzerine söylenen örnekleri de görülür. Bu durum özellikle fıkralarda dikkati çeker. Karatepeli fıkraları arasında yer alan, ancak fıkradan çok mizahi masal özelliği taşıyan “Doğmamış Çocuğun Ölüsüne Ağıt” adlı anlatıda, hayali bir olay üzerine anne, nine ve dedenin karşılıklı ağıt söyledikleri görülmektedir. Anlatının konusu kısaca şu şekildedir: *Bir Karatepeli aile yaylaya göç eder. İlk günün akşamı anne, suya gidip bir türle dönmeyen kızlarının ardından gidince kızının iki gözü iki çeşme ağladığını görür. Annesi niçin ağladığını sorunca, kız; “Anaaa ana! Sabattan ben evlensem, bir çocuğum olsa, şu ağaca çıkacak kadar büyüse. O daldaki kuş yuvalarının içindeki yumurtaları, yavruları merak etse. Çıkıp bakmak istese. O dallara kadar çıksa, sonra da düşüp ölse. Ben anasıyım, nasıl ağlamayayım hatın anam!” deyince, anası da başlar ağlamaya; “Ben de ebesi olurum ağlamam mı?” der. Sonra da karşılıklı ağıt yakarlar. Kız:*

*Gızın bir gişiye varsa
Ondan bir çocuğu olsa
Şu ağaçtan düşüp ölse
Ebesisin ağlaman mı?*

Ebesi de kızından geri kalmaz, o da kızının söylediği ağıtı tekrar edip sonunda; “Ebesiyim ağlamam mı” diye cevap verir. Sonra karısıyla kızının gelmediğini gören koca da bunların yanına gelir. Ağladıklarını görünce sebebini sorar. Karısı, kızının kendisine söylediklerini tekrar ederek:

*Bizim bir torunumuz olsa
Punarin başına gelse
Şu çınardan düşüp ölse
Dedesisin ağlaman mı?*

Adam da bunlarla aynı kafadandır. O da ağıt söyleyerek, “Dedesiyim ağlamam mı” diye cevap verir. Sonra üçü birlikte ağlayarak çadıra gelirler. Adam hanımına dönüp:

*“Torunum düşüp ölmesin
İçimize dert olmasın
Bu yurt bize yurt olmasın
Yık çadırı geçek gidek” der.*

Bunlar sabahı da beklemeden tekrar köylerine dönerler (Keçebaş 2007: 24-25).

Bu anlatıdan çıkarılacak en güzel mesaj; bazı insanların gördükleriyle değil kafalarında kurdukları yanlış düşüncelerle, varsayımlarla hareket etmeleridir. Hayaller, pozitif olduğu sürece başarının temelini oluşturur. Ama olumsuz hayaller, bu örnekte de olduğu gibi insanın hayatını karartmaktan başka bir işe yaramaz.

2. Ağıtlarda Yer Alan Mizahi Unsurlar: Ağıtlar, başta ölüm olmak üzere insanı üzen her çeşit olay için söylenebilir. Genel anlamda, ağıtlarda acı, hüznün ve gözyaşı vardır. Adı üzerinde, “ağıt” ağlamak eyleminden türetilen bir terimdir. Ancak ağıtlar incelendiğinde bazılarının ağıt türü ile tezat teşkil ettiği ve ağlatmaktan çok güldürmek için söylendiği görülür. Özellikle bir hayvanın veya eşyanın kaybı/ölümü ya da sevilmeyen bir insanın ölümü, geleceğe dair hayalleri altüst eden bir olay, salgın hastalık, para etmeyen ürün, eve getirilen kuma vb. olaylar üzerine ağıtlar yakılarak olay mizahi bir şekilde hicvedilir. Bu bağlamda, mizahi olayların, yakılan ağıtlarla dile getirilerek trajikomik bir durumun yaratıldığı görülür. Bunları şu başlıklar altında değerlendirebiliriz:

2.1. Ölenin Arkasından Sevinme: Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi bazı insanların ölümü üzerine yakılan ağıtların üzüntüden çok sevinç yarattığı, diğer bir ifadeyle ölenin arkasından sevinildiği görülür. Bu durum pek tasvip edilmese de acı gerçeği de ortaya çıkarır. Bazı insanlar, hayattayken etrafındaki kişilere öylesine zulmetmiş, onları öylesine üzmüştür ki, ölümü diğerlerinin kurtuluşuna vesile olmuştur. Ayrıca ömür boyu dert ve sıkıntılarla boğuşan insanlar için de ölüm bir kurtuluştur. Bu konuda söylenen ağıtlardan bir kısmı şunlardır:

2.1.1. Çerkez Beyi’ne Ağıt: Konuyla ilgili ilk örneğimiz, özellikle Çukurova yöresinde çok yaygın olan ve “Ağıt Fıkrası” (Elçin 1990: 19) adıyla da bilinen “Çerkez Beyi’ne Ağıt”tır. Bilindiği gibi Avşarlar, masal anlatmada ve ağıt söylemede oldukça mahirdirler. Hemen her Avşar kadını, mutlaka ağıt söylemeyi de, masal anlatmayı da çok iyi bilir. Konuyla ilgili ağıtta da Avşarların bu özelliğine dikkat çekilir. Anlatıldığına göre, çevresinde pek sevilmeyen bir Çerkez Beyi ölür. Türk geleneğine göre ölenin başında ağıt söylemek âdettir. Fakat ağıt söylemek bir yetenek işidir ve Çerkezlerin arasında ağıt söyleyebilecek hiç kimse yoktur! Bunun üzerine kendilerine yakın olan Avşar köyünden bir kadın getirirler. Avşarlarla Çerkezlerin de birbirlerini pek sevmedikleri bilinmektedir. Kadının içinden bir türlü ağıt söylemek gelmez. Uygun bir dil ile “Ağıt yakmak için acıyı içinden hissedeceksin,

sizin beyiniz benim içimi yakmıyor!” dese de etrafındakiler, ısrarla söylemesini isterler. Bunun üzerine Avşar kadın:

*“Ne deyim de ne söyleyim
Ölü bizim olmayışın
Çerkez’de Bey mi tükenir
Kırkı birden ölmeyişin”*

Etrafındakiler şaşkın bakışlarla kadını izlerken içlerinden birisi pişkinliğe vurup; “Devam et nenem” der. Avşar kadın devam eder:

*“Atının da alını sakar
Çizmesine kırbaç sokar
Şurda bir Çerkez Beyi ölmüş
Eti vırıl vırıl kokar*

*Teneşiri tahtı idi
Ölünecek vakti idi
Ne deyim de ne ağlayım
Ciğerimi yaktı idi*

*Ayucuna³ oturducaam
Baş ucuna ötürdücam⁴
Bura seni kabul etmez
Bozkeli’ye yatırdıcam”⁵*

Bu sözler üzerine kadını cenaze yerinden uzaklaştırırlar.” (Kocaman 2014: 100-101).

Aslında hiçbir şekilde ölenin arkasından bu şekilde bir ağıt yakılmaz. Üstelik henüz cenazenin yeni defnedildiği, cenazeye gelenlerin orada olduğu bir anda, insanların duyacağı şekilde böyle sözler söylenmez. Ama ölenin yakınlarının, illa ağıt söylenmeli düşüncesiyle baskı yapmaları kadını çaresiz bırakır. Ağıt söyleyen kadın, bu sözleriyle:

a. Zorla güzelliğın olmayacağını, insanın acıyı yüreğinden hissetmediği sürece ağıt yakamayacağını, diğeri bir ifadeyle insanın ancak sevdiği kişilere ağıt yakabileceğini,

3. Ayakucuna oturduğum.

4. Büyük abdestimi bozduğum.

5. Konuyla ilgili başka bir rivayette ise, atı kaybolan kadın Çerkez Beyi’nden yardım ister. Ama Bey, sürekli kadını oyalayarak ona yardımcı olmaz. Bir süre sonra Çerkez Beyi ölünce koşarak gider ve; “Ağıt yakmadan gömülür mü?” diyerek şunları söyler: “Allah yeni bir iş tutmuş / Uyanmaz uykuya yatmış / Kınaman beni Çerkezler / Nice Türk beygiri satmış, Verin bana papağın / Yamçı, kamçı sizin olsun / Böyle Çerkez mi tükenir / Üç-beş yüzü birden ölstün (Kocaman 2014: 102-103).

b. Her insanın, yaptığı iyilik veya kötülüklerle anılacağını, inancımız gereği ölenin arkasından kötü söz söylemenin uygun görülmemesine rağmen, bazen bunun aksinin de yapılabileceğini anlatmaya çalışır.

Diğer taraftan, cenazede ağıt söylemenin önemli bir gelenek olduğu, zorla da olsa birilerinin ağıt yakması gerektiği düşüncesi de vurgulanmaktadır. Bu gelenek, insanların günlük hayatına öylesine girmiştir ki, aşağıda vereceğimiz örnek, bu durumu çok güzel bir şekilde anlatmaktadır: “Okunan saladan, komşusunun öldüğünü anlayan bir kadının cenaze evine gitmeye hazırlanır. Anasının cenaze evine gitmesini istemeyen küçük kızı Hatice, bu işe engel de olamayacağını bildiği için; ‘Ana, oralarda oyalanma. Hıstana⁶ düşeni ağlayıver de çabuk gel!’ diyerek onu uyarır.” (İşlek ve Tolu 2016: dış kapak). Burada, ağıt yakma olmasa da, insanların illa ki, ölenlerin cenazesine katılması ve üzülse de üzülmese de orada ağlayarak, ölenin yakınlarının acısını paylaşması gerektiği anlatılmaktadır.

2.1.2. Musa Kâzım’ın Ağıtı: Konuyla ilgili ikinci örneğimiz “Musa Kâzım’ın Ağıtı”dır.⁷ Musa Kâzım, harmanda çalışırken bayılır. Yakınları öldüğünü zannedip başına toplanınca, kendisi için ne söyleyeceklerini merak ederek ölü numarası yapar. Musa Kâzım’ın oğlu, kızı, gelini, damadı, hanımları hepsi başındadır. Hastaneye götürmeyi planladıkları Musa Kâzım için önce sırayla ağıt söylemeye başlarlar. İlk olarak kızı söz alır:

*Gözyaşım düştü harmana
Garişti sapa samana
Götürmeyin Erzincan’a
Orda babam ölür oooooy!*

Sonra gelin söyler:

*Harmanın etrafı diken
Çok zalım idi sağ iken
Onda o gözler var iken
Ölmez, geri gelir oooooy!*

Oğlu başlar ağıt yakmaya:

Ecel er aldı babamı

6. Payına, hissene.

7. Bu türküyü, 02 Mayıs 2013 tarihinde, Fırat Üniversitesi Öğrenci Konseyi tarafından düzenlenen; “ 2. Âşıklar Şöleni”nde, Âşık Abdullah Gizlice (Âşikâr) söylemiştir. Türkü, Kul Nuri’ye aittir.

*Gocasız goydu anamı
Bağ mı, bahça mı, tarla mı
Acep hangısı bana galır ooooooy!*

Musa Kâzım'ın, biri "Portlak Gözli", diğeri "Gompir Ağızlı (patates/kartol ağızlı)" lakabıyla bilinen iki hanımı vardır. Önce Gompir (patates) Ağızlı söyler:

*Portlak Gözliyi gayırırsa
Evimiz boğulur yasa
Ölmez burdan dirilirse (Bu işden de sıyırırsa)
Geder üçüncüyü alır ooooooy!*

"Doğru dedi" diyor "Gompir Ağızlı", bu sefer de o söylüyor:

*Var mı benim gibi nazlı
Sesim var bülbül avazlı
Hey bire Gompir (kartol) Ağızlı
Demek benden eyisini bulur ooooooy!*

Bu arada köyün âşığı ile komşular da gelir! Âşık bakar ki, herkes ağıt yakıyor, bir de kendisi söyler:

*Komşular utanın, ardır
Adam ölmüş, işi zordur
Herkesin bir bildiği vardır
Allah eyisini bilir ooooooy!*

Herkes söyleyeceğini bitirince Musa Kâzım yattığı yerden kalıp, o da bir dörtlük söyler:

*Kimi oğlum, kimi kızım
Avratlarım, iki gözüm
Bak hortladı Musa Kâzım
Dirgenin sapı size galır ooooooy!*

Aslında âşık tarafından hayalî bir olaya bağlı olarak söylenen bu ağıt, toplumumuzdaki önemli bir gerçeği dışa yansıtmaktadır. O da birçok insanın, yakınlarının ölümü üzerine ağlarken, öncelikle kendi menfaatlerini düşünmesidir. Ölen adamın yakınlarından; hanımları, oğlu ve gelini olaya kendi taraflarından bakarak sevinirler. Gelin, öldüğüne inanamayıp tekrar dirilmesinden korkarken, hanımlar, eğer dirilirse üçüncü hanımı alacağından endişe duyarlar. Oğlu ise kendisine kalacak mirası hesaplar. En acı gerçek ise, ölenin etrafı kalabalıktır, herkes ağıt

yakmaktadır, ama yürekten üzülen tek bir kişi vardır, o da kızıdır. Herkes kendi menfaatini düşünürken kız, babasının durumu ile ilgili üzüntüsünü dile getirerek onu iyileştirmenin yollarını aramaktadır.

2.1.3. Bekir Emminin Ağıtı: Çukurova yöresinde söylenen bir ağıtta, “Bekir Emmi” sembolize edilerek, insanlarda görülen çarpıklıklar hicvedilmiştir. Şiir incelendiğinde, “Bekir Emmi”nin fiziki özellikleriyle yaptıklarının birbirine uymadığı görülür:

*Yörü Bekir emmi, yörü
Boz çapıdı yerde sürü
Döşü ileri de gıçı (götü) geri
Dik yürürdü Bekir emmi

Yattığı yerden yayılırdı
Kaburgası sayılırdı
Altı aylık masum yıkardı
Pehlivandı Bekir emmi
..... (Erkoçak (t.y.): 235-237)*

Dikkat edilirse, buraya sadece iki dörtlüğünü aldığımız ağıtın mısraları zıtlıklar üzerine kurulmuştur. “*Döşü ileri de gıçı (götü) geri / Dik yürürdü Bekir emmi*”, “*Altı aylık masum yıkardı / Pehlivandı Bekir emmi*”, “*Bir pañçacık bider eker / Çiftçiyidi Bekir Emmi*”, vs. Üzerinde durduğumuz ağıtta sadece fiziki yapıdaki zıtlıklardan söz edilirken, bugün birçok insanın davranışında, söyledikleri ile icraatlarının birbirini tutmadığı bilinen bir gerçektir.

2.1.4. Abdullah’ın Ölümü: Âşık Reyhanî’nin söylediği, “Kurtuldun” adlı iki şiirde de ağıt özelliği görülmemekle birlikte trajikomik bir durum anlatılmakta ve ölenin arkasından söylenmektedir. Şiirde, Abdullah adında bir şahsın çektiği sıkıntılar, mizahi bir üslupla anlatılarak, ölümün onun için bir kurtuluş olduğu ifade edilmektedir:

*Gömleğin yok, Haziran’da üşürdün
Arkan ile kuru geven taşırdın
Her battıkça acı acı kaşırdın
Ne ey oldu kardeş öldün kurtuldun

Üç yüz altmış beş gün oruç tutardın
Senede bir defa iftar ederdin
Et görseydin çiğnemedi yutardın
Ne ey oldu kardeş öldün kurtuldun*

*Reyhani'yim, ıskatına oturduk
Yarı buçuk bir salavat getirdik,
Şeker çuvalına sardık götürdük
Ne ey oldu kardeş öldün kurtuldun (Düzgün 1997: 204)*

Bu şiir de, “Bekir Emmi” örneğinde olduğu gibi zıtlıklar üzerine kurulmuştur. Karşımızda, cebinde kefen alacak parası olmadığı için şeker torbasına sarılan, mahrumiyetten en sıcak aylardan biri olan haziranda dahi üşüyen, yokluktan yemek bulamayıp her gün oruç tutan, ama iftar yapamayan bir kişi tiplemesi vardır! Abdullah adlı şahıs, yokluk içerisinde yaşamış, sıkıntılı bir ömür sürmüş ve gün gelmiş ecel onun da kapısını çalmıştır. Ölüm, onun için bir kurtuluş olsa da, çoğu insanın istemediği bir durumdur. Burada; “Ne ey oldu...” ifadesiyle Abdullah’ın ölümüne sevinme vardır ki, bu durum ölümle sevincin bir arada yaşandığı acı bir gülümsemeyi de beraberinde getirerek kara mizahı yaratır.

2.2. Dünürlerin Atışması: Andırın’ın Kumarlı köyünden Türkmenoğulları ailesi, Kayıkçı köyünden Âşık Süleyman’ın kızlarından birini gelin alır. Damat tarafından bir kadın, gelini görmeye gittiğinde bunu beğenmeyerek şöyle der:

*Gapısında gayık bağı,
Döğme pilavı yağı,
Gelin iyi güzel amma,
Ana tarafı dağı.⁸*

Gelinin anası söylenenleri duyunca çok kızar ve bu kızgınlığını bir ağıtla dile getirir:

*Gırcıdır sözleri
Şımarık olur kızları,
Cingiloğlu'na dağı demiş,
Gumarlı'nın hırsızları.
Cahan'dan su içenner,
Yaylada kenger biçenner
Elli eşşeenen yaylaya göçenner,
Cingiloğlu'na dağı demiş,*

8. Görgüsüz, medeniyetten uzak, kaba.

*Olurudu arıları,
Mal güderdi garıları,
Abuzeroğlu'na dağlı demiş,
Gallinçi'nin delileri. (Temiz 2005: 614)*

Bu ağıtta iki ailenin karşılaştırılması vardır. Dağlı olan taraf ile hırsız/yoklu/deli olan taraf karşılaştırılarak tatlı bir çekişme yaratılmıştır. Dünürlerin, birbirlerini beğenmeyip kusurlarını mizahi bir üslupla ifade etmeleri toplumlarda görülen bir acı gerçeği de hatırlatır. O da birçok evlilikten sonra dünürler arasındaki rekabetin aile huzurunu etkilemesi ve olumsuz sonuçların ortaya çıkmasına sebep olmasıdır.

2.3. Evde Kalmış Kızın Ağıtı: Konuyla ilgili vereceğimiz örnek ağıtta; evlenme çağı geldiğinde taliplilerini beğenmeyip, “Belki daha iyisi gelir” düşüncesiyle her geleni reddederek evde kalan bir kızın duyguları anlatılmaktadır:

*Bahçeciler bahçesini yetirir
Kavalcılar kölgesinde oturur
Çağdaşlarım oğlan uşak yetirir
Amanın emmiler alan olmadı
Şu suna boyumu saran olmadı*

*Ortadan kalkıp da uca yatmadım
Haceneler öğretti sözün dutmadım
Bir kel oğlanınan da kaçıp gitmedim
Amanın emmiler alan olmadı
Şu suna boyumu saran olmadı*

.....
*Bir oğlum olsa da versem hocaya
Okuyu okuyu çıksa yüceye
Razı oldum bir doksanlık kocaya
Amanın emmiler alan olmadı
Şu suna boyumu saran olmadı*

..... (Hicret 2010: 24-25).

İlk bakışta, bir kızın üzüntülerinin dile getirildiği bir ağıt gibi düşünülen şiirin içerisinde yer alan; “*Bir kel oğlanınan da kaçıp gitmedim*”, “*Razı oldum bir doksanlık kocaya*” şeklindeki mısralar, olayı mizahi bir renge büründürmüştür. Vaktinde evlenmeyen kızların, belli bir zamandan sonra hiçbir özelliğini beğenmediği birini daha bulamadığı, yine acı bir gülümsemeyle anlatılır.

2.4. Hayvanlar İçin Yakılan Ağıtlar: Yakılan ağıtlardan bir kısmı, ölen veya kaybolan hayvanlar üzerinedir. Bu ağıtlar incelendiğinde, bazılarının gerçekten ölen/kaybolan hayvana duyulan üzüntüden dolayı söylendiği görülmektedir. Bazıları ise tamamıyla mizahi amaçla söylenmiş olup, ölen hayvan kişileştirilerek farklı bir role büründürülür. Bu tarzda, başta fare olmak üzere, eşek, horoz, tavuk, tilki vb. birçok hayvana ağıt yakıldığını görmekteyiz.

2.4.1. Fareye Ağıt: Çukurova bölgesinde yaygın olarak söylenen bir ağıt, ölen bir fareyi konu almaktadır. Yün eğiren kızlar, çocukların öldürdüğü fareyi görünce, eğlenmek amacıyla olayı dramatize ederler. Fareyi bir insan gibi düşünüp kızlardan bir hanımı, biri de baldızı yerine geçip mizahi bir üslupla ağıt yakarlar. Önce baldız söyler:

*Bire enişte, bire enişte
Bize uğra her dönüşte
Böyle yiğit iflah olmaz
Saydım yedi yara başta*

Hanımı:

*Yüce dağ başında görünürüm
Yılan kavine bürünürüm
Söylemeye erinirim
Dilli dibek ettin beni (Şimşek 1993: 43).*

Bu ağıtta, sevilmeyen bir hayvan olan fare ile alay söz konusudur. Eve giren bir farenin açtığı zarar, bazen azımsanmayacak kadar büyüktür. Ama ölmüş olan bir farenin artık yapabileceği hiçbir şey yoktur. Kızlar, farenin ölüsünü görünce, sevinçlerini fareye yaktıkları ağıt ile gösterirler.

Bir başka ağıtta ise fareye (cardına), işlediği suçların hesabı sorulur:

.....
*Arap atlar bineğinde
Tor şahanlar düneğinde
Neçe cehizimi kesdin
Develoğlu gonağında

Kokular mı aldı burnun
Yoksa aç mıydı garnın
Evli miydin bekâr mıydın
Cardın, bura mıydı yurdun
.....(Gizlice 2012: 536).*

Bunların dışında fare üzerine söylenmiş başka şiirler de vardır. Fareye bu kadar çok ağıt ve şiirlerin söylenmesinin sebebi, öyle zannediyoruz ki, farenin fiziki yapısı ile açtığı zarar arasındaki zıtlıklardandır.

2.4.2. Eşeğe Ağıt: Çöpoğlan adlı bir âşık, atışma şeklinde eşeğin ölümüne ağıt yakar. Çöpoğlan, ağıtın tamamı kendisine ait olduğu hâlde, dörtlüklerden her birini başka bir şahsın (Elif, Şefre Garı, İrbaham Çavuş, Tat Garı ve kendisinin) ağzından söyleyerek eşek üzerine karşılıklı atışma yapmış havasını verir:

Aldı Elif:

*Ben ağlarım için için
Anam çoktur benim suçum
İsmail gelirse anam
Öldürür eşşean uçun*

Aldı Şefre Garı:

*Sık dişini, verme canını
Verirsen de dav'ederim ganını
Öldüyüse kötü m'oldu
Kendisi geyer gönünü
.....*

Aldı Elif:

*Eşşean aldık nalını
Aslı da Elif'in galını (başlığı)
Bıraktırdık ilk gulunu (yavrusunu)
Alamadık bir dölünü*

Aldı Tat Garı:

*Boğazında çıkmış yara
Ben yüzünde sıra sıra
Ağşam deldik yarasını
İt bokunu vura vura*

..... (Erkoçak 2008: 33).

Eşeğin, bir insan cenazesi gibi düşünülüp yakınlarının başında karşılıklı ağıt yakması olayı mizahi bir renge büründürmüştür. Ancak maddi sıkıntı içerisinde olan bir ailenin, eğer bütün güvencesi bu eşek ise, yakılan ağıtın mizahi değil gerçekten üzüntüyü dile getirmek adına söylendiği düşünülebilir.

2.4.3. Kuzuya Ağıt: Konuyla ilgili bir ağıt da kuzu üzerinedir. Nihat Ağa, iki tane kuzu besler. Bütün komşuların gözü, tam yemelik

hale gelen bu kuzuların üzerindedir. Ancak kuzu sahibinin, onu kesmeye hiç niyeti yoktur. Kuzunun kesilmemesinin sebebi, biraz da evin hanımının olaya sıcak bakmamasındandır. Kuzu ile ilgili hayalleri suya düşen Hasan Yılmaz derdini bir ağıtla anlatır:

*Nihat Ağa'nın hatunu
Her an ederim methini
Komşular hep arzu ediyor
Beyaz kuzunun etini

Burası goruğun başı
Dertlidir kuzunun aşısı
Nihat ağa verir amma
Kayıl olmuyor eşi (Çağımınlar 2010: 521).*

Aslında bu ağıtta hicvedilen konu kuzuyu yiyememek değil, hanımının sözüne uyup ondan korktuğu için kuzuyu kesmeye cesaret edemeyen Nihat Ağa'dır. İki dördlükten oluşan bu ağıtta yine bir sosyal eleştiriye gönderme yapılmış ve ne olursa olsun aile içinde hanımların sözünün daha etkili olduğu ifade edilmiştir.

2.4.4. Cins Horozun Ağıtı: Andırın'da yaşayan Deli Ökkeş, cins horozu ölünce çok üzülür ve ağlayarak bir beze sarıp kucağına alır. Bunun o halini gören halası Helime Hanım, onun ağlamasına dayanamarak aşağıdaki ağıtı yakar:

*Bunu sıkıyeci görmedi mi?
Gelip inne vurmadı mı?
Ne ağlıyon bibimoğlu,
Damızlığın galmadı mı?

Gadirli'nin yolu yırak,
Şimdi sehpe burda gerek,
Basmadan kefinnik olmaz,
Bunu gadifiye sarak. (Temiz 2005: 639).*

Ağıtta, gerçekten horozun ölümüne duyulan üzüntü vardır. Ancak ağıtçı, sahibinin gereğinden fazla üzülmeye takılarak; sıhhiyenin horozu muayene etmemesinden, iyileşmesi için iğne yapılmamasından ve kadifeden kefene sarılmasından söz ederek mizahi bir hava yaratır.

Bunların dışında; **atın** (Gizlice 2012: 395-396, Şimşek 1993: 292), **ineğin** (Gizlice 2012: 538, Şimşek 1993: 2291), **öküzün** (Temiz 2005: 636, 637) **köpeğin** (Gizlice 2012: 393-394, Şimşek 1993: 285), **kedinin** (Temiz 2005: 603) **tavuğun** (Şimşek 1993: 284, 286-287, 288,

289-290; Temiz 2005: 631, 632-633), **horozun** (Gizlice 2012: 418; Temiz 2005: 634-635, 639), **tilkinin** (Gizlice 2012: 537) ve **farenin** (Aslan 2011: 71,122-123; Gizlice 2012: 421-422, 536) ölümü veya kaybolması üzerine yakılan ağıtlardan da bir kısmı gerçekten üzüntü ifade ederken bir kısmı mizahi bir üslupla söylenmiştir. Bunlar arasında, özellikle tavuklara musallat olan tilkiyi yakalayıp öldürmek isteyen köylülerin, tilkinin topal olduğunu görünce acıyıp ağıt yakmaları, insanların bir zaafını da dışa vurmaktadır. Bu da, karşıdaki kişi ne kadar kötü, ne kadar hatalı olursa olsun, zayıf bir tarafı fark edildiğinde, suçu affedilip ona acınılmasıdır. Türk halkının en belirgin özelliği olan bu acıma duygusu, sadece insanlar için değil hayvanlar için de geçerlidir. İşte Osmaniye’de topal tilkiye yakılan bu ağıt, konuyu güzel bir şekilde açıklamaktadır. Üstelik son dörtlükte, affedilen tilkinin, aslında halka çok zarar verdiği, Timur’a gönderme yapılarak anlatılır:

*Netdin ayağın birini
Gezen sürünü sürünü
Kele buna soysuz demen
Topal Timur’un torunu* (Gizlice 2012: 537).

2.5. Çeşitli Yiyecekler Üzerine Yakılan Ağıtlar:

Her yörenin kendine mahsus bir yemek kültürü vardır. Buna bağlı olarak da bazı bölgelerde bazı yiyecekler daha çok sevilir. Nitekim Kahramanmaraş’ta tarhana (Temiz 2005: 642, 663), tırşik (Temiz 2005: 668), fıstık (Temiz 2005: 666) ve kabak sevilen yiyecekler arasındadır. Bu sebeple bu yiyeceklerin başına gelen herhangi bir felaket bu konuda ağıt yakılmasına sebep olabilir. Örneğin, adamın biri tarlasına kabak eker. Kabaklar yetişip yenecek duruma gelince Mehirl’oğlu namındaki bir adamın inekleri tarlaya girip bütün kabaklara zarar verir. Duruma üzülen tarla sahibi, çok sevdiği kabaklar için şöyle bir ağıt yazar:

.....
*Gabağın yeniği hayli
Yaprakları ayrı ayrı
Bir bişmesin⁹ yiyemedim
Yaza çıkmam öllüm gayri*
.....
*Altmış gabak birden yandı,
Dumanı denize indi,*

9. Bişme, kabakla domatesten yapılan etsiz bir yemek türü.

*Gurban olam gabak sana,
Kokusu burnuma sindi.*

*Baldırcanı kökten yemiş,
Tomatisi yere sermiş,
İnkâr etme Meherl' oğlu,
Gara Fakı evden görmüş.*

.....(Erkoçak (t.y.): 233-234).

Yine Kahramanmaraş'ın sevilen yiyeceği tarhana da ağıtlara konu olur. Çukurova yöresinin bilge ve şair kadını Hasibe Hatun'un tarhanaya yaktığı ağıtın hikâyesi, yörede şu şekilde anlatılmaktadır: *Atatürk 1938'de Hatay'a gider ve orada hastalanır. Birkaç gün Hatay'da kalan Atatürk, Andırınlı Hasibe Hatun'un ününü duyar ve yanına çağırır. Hasibe Hatun, Atatürk'ün huzuruna çıkıp, ona ağıt ve türküleri söyler. Atatürk, Hasibe Hatun'a: "Sen neyinle meşhursun Hasibe Hatun?" diye sorar. Hasibe Hatun da: "Ben tarhanamla meşhurum Paşam." der. Atatürk: "O zaman seni Ankara'ya bekliyorum." der.*

Hasibe Hatun, o yıl, Atatürk'e hediye götürmek için yaylada özene bezene tarhana yapar. Üstelik daha güzel olsun diye köknar (mezda) ağacının dallarının üzerine serer. Ancak Hasibe Hatun içerirken bir inek gelip tarhananın içine girerek bir kısmını yer bir kısmını da ezip kirletir. Bu durumu çok üzülen Hasibe Hatun, aşağıdaki ağıtı yakar:

*Ellerden ayran topladım,
Emeklerim getdi heçe,
Tarhanamı inek yemiş,
İçlerine sıça sıça.*

*Gısa geydim oldum hanım,
Zaten sıkılıyor canım,
Tarhanayı inek yemiş,
Angara'ya getti ünüm (Temiz 2005: 663).*

Bazılarına göre, tarhanayı ineğin yemesi önemsiz bir olay gibi görülebilir. Sonuçta tarhana, olsa da olur olmasa da olur. Ama o tarhanada, bir kadının hayalleri vardır, geleceğe yönelik umutları vardır. O, özenle hazırladığı tarhanayı alıp Ankara'ya gidecektir, Atatürk'ün huzuruna çıkacaktır, dünya lideri, büyük insan ona teşekkür edecek, övücü

sözler söyleyecek, onu taltif edecektir...! Ama bir inek, bütün hayallerini suya düşürmüştür. Böylece bazılarına göre sadece komik bir olay gibi anlatılan bu ağıtın altına da yine kara mizaha bağlı olarak hüznün ve gözyaşı gizlenmiştir.

Andırın ağıtları üzerine yüksek lisans tezi yapan bir öğrencim, ağıt yakmakla mahir yöre insanının bunların dışında; **gribe** (Temiz 2005: 645), **tüfeğe** (Temiz 2005: 643-644) ve **kanada kavağına** (Temiz 2005: 666) da ağıtlar söylendiğini tespit etmiştir. Ancak konuyu daha fazla uzatmamak için bu örnekleri değerlendiremiyoruz. Yalnız burada dikkatimizi çeken bir nokta var ki, o da hayvanlar, yiyecekler ve diğer nesnelere için ağıt yakan kişiler, genellikle ağıt yakma geleneğinin güçlü olduğu yerlerden (Çukurova) çıkmaktadır. Bu da gösteriyor ki, ağıt söyleme kabiliyetine sahip olan kişiler, bu maharetlerini mizahi olaylar için de kullanmışlardır.

Sonuç ve Değerlendirme:

Bütün bu örnekleri topluca değerlendirdiğimizde; bazen birilerini çok mutlu eden bir olayın, başka birini derinden yaralayabildiğini görmekteyiz. Ama hepsinden önemlisi insan, toplumda yaşanan yanlışları, aksaklıkları ve kusurları asla affetmemiş, yerine göre hiciv, mizah veya istihza yoluyla eleştirmeyi bilmiştir.

Üzerinde durduğumuz örneklerin çoğunda toplumda yaşanan olumsuzluklar mizahi bir üslupla tenkit edilmiştir. İnsanlar, hayatın çeşitli zorlukları karşısında psikolojik rahatlığa ulaşmak için ifadelerinde alay ve hiciv unsurlarına yer vermişlerdir. Özellikle bazı insanların ölümü üzerine yakılan ağıtların, üzüntüden çok sevinç ifade etmesi, diğer bir ifadeyle ölenin arkasından sevinme veya insanların zayıf yanlarıyla alay etme kişilerarası iletişim açısından trajikomik bir durumdur.

Görülüyor ki, toplumda yaşanan birtakım olaylar, kişilerin durumlarına ve ruh hallerine göre farklı şekillerde anlatılmakta ve yorumlanmaktadır. Buna bağlı olarak da bazen ağlanacak hallere gülünmekte, bazen de gülüp geçilmesi gereken haller, zihinlerde büyütülerek bir hayatı karartabilmektedir. Dikkat edilirse seçilen örneklerde, birbirinin zıttı olan iki kavramın, “ağlamak ve gülmek” eylemlerinin birlikte kullanıldığı görülmektedir. Bu durum tesadüfi olmayıp bilinçli yapılan bir harekettir. Gülerken ağlamayı, ağlarken de gülmeyi hatırlatmak insanın davranışlarını kontrol altına almaktır. Gülmek de, ağlamak da tek başına yarım kalacaktır. Çünkü hayatta birçok şey zıtlıklar üzerine kurulmuştur. Farklı kutupların birbirini çekmesi gibi zıtlıklar da birbirini çekerek bütünlüğü oluşturulmaktadır. Tıpkı geceyle gündüzün bir günü,

yer ile gökyüzünün dünyayı, kadın ile erkeğin bir çifti oluşturduğu gibi, gülmek ve ağlamak da zıtlıkta bütünleşip birbirini tamamlayarak insani duyguları olgunlaştırmaktadır.

KAYNAKÇA

- ARTUN, Erman (2013), *Çukurova Halk Kültüründe Mizah*, Adana, Karahan Kitabevi.
- ASLAN, Kadir (2010), *Dörtüyl Yöresi Halk Fıkraları*, Dörtüyl, Hasret Matbaası.
- ASLAN, Kadir (2011), *Halk Âşıklarımız ve Hikâyeli Türküleri*, Dörtüyl, Color Ofset Matbaacılık.
- ÇAĞIMLAR, Zekiye (2010), *Hikâyeleri ile Adana Avşar Ağutları*, Adana, Adana Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- DÜZGÜN, Dilaver (1997), *Âşık Reyhani / Hayatı, Sanatı ve Şiirlerinden Seçmeler*, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- ELÇİN, Şükrü (1990), *Türkiye Türkçesinde Ağutlar*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ERKOÇAK, Asım (2008), “Ağıt ve Türkülerin Sosyal ve Kültürel Hayatımızdaki Yeri”, *Okuntu*, yıl: 3, sayı 2/3, s.31-34.
- ERKOÇAK, Asım (t.y.), *Işık Hele Işık*, Ankara, Tutubay Yayınları.
- GİZLİCE, Abdullah (haz.) (2012), *Yüksel Özden Anısına Ağıt Yarışması / Osmaniye ve Yukarıçukurova Ağutları*, Osmaniye, Osmaniye Folklor Araştırma Derneği Kültür Yayınları.
- İŞLEK, Bekir – Musa Tolu (2016), *Çukurova Folkloru Üzerine Mektuplar / Ağıdı Paylaşmak*, (?), Mercan Matbaası.
- KEÇEBAŞ, Kadir (2007), *Hikâyeleriyle Karatepeli Fıkraları*, Adana, Osmaniye Valiliği Kültür ve Turizm Yayınları.
- KILIÇ, Mehmet Zeki – Yaşar Atnur (2006), *Erzurum Fıkraları*, 2. Baskı, İstanbul, Dergâh Yayınları.
- KOCAMAN, Ali (2014), *Yukarı Çukurova’da Ağutlar ve Hikâyeleri*, Adana, Ekrem Matbaası.
- ÖZCAN, Kasım Hicret (2010), *Hatay’ın Dörtüyl İlçesinden Derlenen Folklor Ürünleri*, Elazığ, F.Ü. Fen – Edebiyat Fakültesi Lisans Tezi.
- ŞİMŞEK, Esmâ (1993), *Kadirli ve Osmaniye Ağutları*, Antakya, Kültür Ofset Basımevi.
- TEMİZ, Mehmet (2005), *Andırın (Kahramanmaraş) ’dan Derlenen Ağutlar (İnceleme- Metin)*, Elazığ, F. Ü. Sos. Bil. Enst. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

TELEVİZYON REKLAMLARI VE DİL İLLÜZYONLARI

Yrd. Doç. Dr. Ebru ŞENOCAK*

Tüketicinin taleplerini arttırmak, ürünün tanıtımını yapmak, anımsanabilmek vb. gibi amaçlarla hazırlanan reklamlar, mesajı tüketiciye özel bir dil ile iletir. Tüketicilerin algılarına, tercihlerine, gelenek ve göreneklerine göre oluşturulan reklam dili, toplumun sosyoekonomik ve kültürel analizleri yapılarak hazırlanır. Hedef kitleye yönelik reklamların özel sunumları ve sloganlarında, toplumun yaşadığı coğrafya, yaş, cinsiyet, kültür ve inanış özellikleri göz önünde bulundurulurken, dilin büyüdü dünyasından da faydalanılır.

Televizyon reklamlarında kullanılan dil illüzyonları ve Türk folklorunun (masal, mani, ninni, türkü, bilmece, halk teması, vb. gibi) unsurları bilinçli olarak tercih edilir. Böylece hazırlanan televizyon reklamlarında, üreticiden tüketiciye iletilen tek yönlü mesaj ile düşündürme, hayal kurdurma, çağrışım yapma, "biz" duygusu uyandırma ve tüketiciyi ikna etme hedeflenir. Robert Dilts'in "Dil İllüzyonları" adlı eserinden hareketle, reklam dilindeki dil illüzyonları (küçük parçalar, büyük parçalar, gerçeklik stratejisi, sonuç kalıbı, yeni bir dünya modeliyle algılama vb. gibi) çözümlenerek, televizyon reklamlarındaki dil-kültür ilişkisi ve dil-kültürün arz-talep ilişkisi üzerindeki etkisi değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Dil, reklam dili, kültür, dil illüzyonları, Televizyon reklamları.

TELEVISION ADVERTISEMENTS AND LANGUAGE ILLUSIONS

Abstract: The advertisements, which are prepared for purposes such as to increase the consumer demands, to advertise the product, and to be able to be remembered, etc., transmit the message to the consumer through a special language. The advertising language, which is created according to the perceptions, preferences, customs and traditions of the consumers, is prepared by making socio-economic and cultural analysis of the society. While considering the geography, age, gender, culture and belief characteristics of the society in special presentations and slogans of the advertisements for the target group, also the magic world of the language is used.

The language illusions used in television advertisements and the elements of Turkish folklore (such as fairy tales, ditty, lullaby, folk song, riddles, folk spectacles, etc.) are consciously preferred. In the television advertisements prepared in such way, it is aimed to make the consumer think with a single-way message transmitted to them

Geliş tarihi: 04. 02. 2018 / Kabul tarihi: 19. 04. 2018

DOI:

*.13-15 Ekim 2016 tarihinde Mersin Büyükşehir Belediyesi tarafından düzenlenen; "Yeniceli Âşık Sıdkî Baba ve Popülerlik Çerçevesinde Kültür-Sanat Sempozyumu"nda sunulan bildirinin düzenlenmiş şeklidir.

** Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

from manufacturer, make them imagine, evoke them, to awaken the "we" feeling in them and persuade them. With reference to Robert Dilts' work "Language Illusions", the language illusions in advertising language (smaller parts, bigger parts, strategy of reality, result pattern, perception with a new world model etc.) are analyzed and language-culture relation in television advertisements and the effect of language-culture on supply demand relation will be evaluated.

Key Words: Language, advertising language, culture, language illusions, Television advertisements.

Giriş

Ürünün tanıtımını yapmak, tüketiciyi ikna etmek ve akılda kalıcı olmak amaçlarıyla hazırlanan reklamlar, tüketicinin algısı ve kültürel değerleri çerçevesinde hazırlanmaktadır. Bilimsel ve toplumsal analizlere bağlı olarak oluşturulan reklam dili, ürünlerin tüketiciye daha cazip hale gelmesini sağlayarak, tüketicinin beğenisini kazanmayı başaracaktır. Dil illüzyonları, NLP olarak kısaltılan Nöro Linguistik Programlamada kullanılmakta olup, "sinir sistemimizin işleyişi (nöro) ve dil yetileri (linguistik) arasındaki sıkı bağ ve davranışları düzenleyip yönlendiren zihinsel stratejilerin, sözel kalıpların oluşumu üzerindeki rolü incelemektedir." (Dilts 2005: 23). Tüketiciyi etkilemeyi ve satışı arttırmayı amaçlamakta olan reklam dili, NLP teknikleriyle hedeflediği kitleye göre biçim alıp ona göre seslenmektedir. "Dil illüzyonları'nda sözü geçen kalıplar, deneyim ve dünya haritalarımızı öz değerlerimizle ilişkilendirecek ve bu süreci geliştirecek dil becerilerini kapsamaktadır." (Dilts 2005: 93). Dil kalıpları, toplumun/bireylerin kültürü, değer yargıları, inanışları, deneyimleri, vb. gibi psiko-sosyal ve sosyo-kültürel unsurlarıyla bağlantılıdır. Bu yüzden birey üzerinde olumlu etkileri bulunmaktadır. "Dil illüzyonları kapsamındaki sözel kalıpların kullanılması bireylerin bakış açıları; 1. Sorun çerçevesinden istenen sonuç çerçevesine, 2. Başarısızlık çerçevesinden geri besleme çerçevesine, 3. İmkânsızlık çerçevesinden olabilirlik çerçevesine çevirmelerine yardımcı olmak amacını taşımaktadır." (Dilts 2005: 39). Reklamlarda aynı mantıkla kullanılan dil kalıpları, tüketicinin "neden?", "güvenli mi?", etkili mi?" vb. gibi sorularına dil ve zihin arasındaki iletişim gücüyle cevap vererek tüketiciyi olumlu yönde etkilemektedir.

Bu çalışmada, Robert Dilts'in "Dil İllüzyonları" adlı çalışmasından hareketle televizyon reklamlarındaki dil kalıpları; çerçeveleme, dil deneyim, niyet ve yeniden tanımlama, tek kelimele yeniden çerçeveleme, küçük parçalar, büyük parçalar, yatay parçalar (benzerlikler bulmak), noktalama ve yeniden noktalama, değerler, motivasyon, kültür ve inanışlar şeklindeki alt başlıklar halinde ele alınacaktır:

1. Çerçeveleme Yöntemi

Dil kalıpları içerisinde en çok yararlanılan yöntem “Çerçeveleme” yöntemleridir. Bu yöntemleri şu şekilde sıralanabilir:

1.1. İstenen Sonuç (outcome)

İnsanlar genellikle arzu ettikleri durumları farkında olmadan olumsuz şartlar ve sıkıntılar ile ifade ederler. "İstenen sonuç veya bu biçimde ifade etmek bir yandan dikkatin sorun üzerine odaklanmasına yol açarken diğer yandan da sorunla ilgili gizli bir önerme çelişkisi yaratmaktadır." (Dilts 1999: 39).

Ziraat Bankası'nın 152. yıl reklam filmi, konuya örnek olarak verilebilir:

Kurguyu yönlendiren kişi şöyle der:

"Neden bir başka bakıyorsun bu memlekete? Sonucu meçhul bir mücadelede, elini taşın altına niye koyarsın? Niye destek çıkarsın ki bir milletin kurtuluş hayallerine? Kafanı çevirip görmezden geleydin ya? Memleketi sıtma sardığında ilaç dağıtmak senin işin mi? Okumayı yeni söken Leyla'nın kut kanaat biriktirdiğini, ilk dükkânına yatıran Hasan'ın geleceğine yatırmak sana mı kaldı? Emekçinin, çiftçinin, sanayicinin derdi sana mı kaldı? Hı! Hadi bunu da geçelim. Sen bankasın. Ferman Dayı hasadı yapar yapmaz oğlunu verecekse sana ne? Hem zaten kim-senin gitmediği yerlere gitmek gibi garip bir huyun da var. Tek bir bankanın olmadığı 400 yere şube açmışsın mesela. Niye? O koca koca projeleri evrimce sen destekleyeceksin de ne olacak, sana ne? Vardır nasıl olsa yapacak birileri, değil mi? Değil! Niye mi? Niyesini 152 yaşına gel, sen de anlarsın. Ziraat Bankası. Bir bankadan daha fazlası."

Reklamda, öncelikle herkesin başına gelebilecek sıkıntılar dile getirilerek soruna ve bu olumsuzlukları yok eden gücün varlığına dikkat çekilir. Kendisinin dar gününde yanında olan koruyucu desteğin ne olduğu konusunda düşünmeye başlayan izleyici, yavaş yavaş bu sorunun cevabını öğrenir. Nemelazımcı olmayan, halk ile bütünleşip hayallerine ortak olan, her derdine deva bulan bir bankanın varlığı tanıtılarak, yatırım tercihi olması amaçlanır. Halkın hastalığını tedavi ettirme, evladını evlendirme, dükkân açma gibi sıkıntıları dile getirilerek bu durum karşısında hissettikleri sorgulanarak, olumsuzluklardan kendisini kurtaran banka olmasaydı ne olurdu? sorusuna cevap aranır. Reklamın sonunda, Ziraat Bankası'nın 152 yıllık tecrübesi "*Bir bankadan daha fazlası*" sloganıyla vurgulanır. Reklamda sorunlar ve ona çözüm bulan bankanın, dilsel ve görsel tanıtımıyla kendi yaşantısı arasında bağ kuran izleyici, aradığı bankayı bulmuş olur. Çünkü onun istediği, tam da tanıtıldığı

gibi güvenilir, tecrübeli, sorunlara çözüm bulan ve her ne zaman kapısını çalsa reddedilmeyeceğini bildiği dost bir bankanın varlığıdır.

1.2. “Sorun” veya “Başarısızlık” (feedback versus failure)

"Sorun veya başarısızlık çerçevesi istenen sonuç çerçevesinin zıttı olarak istenmeyene ve yanlışa odaklanmaktadır. Bu çerçeve istenmeyen semptomlar ve bunların nedenlerinin araştırılmasına yol açarken, diğeri arzulanan sonuçlara, hedeflere ve bunları elde etmek için gerekli kaynakların araştırılmasına yol açmaktadır." (Dilts 2005: 38).

"Cif Ultra Beyaz" reklamı örnek olarak verilebilir:

Bir varmış, bir yokmuş... Vaktiyle bembeyaz bir saraya gri bir lanet çökmüş. Kötü sabun ve kireç artıkları, saraya hızla yayılmaktaymış. Derken, kraliçe, yeni Cif Ultra Beyaz'la belirmiş. Cif'in çamaşır suyu katkılı formülü ve mikro partikülleri sayesinde beyazımsı saray, bembeyaz oluvermiş. Cif ile sarayınız yeniden bembeyaz olsun. Cif Ultra Beyaz, temizlikte daima mutlu ve ışıltılı son."

Sorunlar üzerine kurgulanmış reklam filmi, "bir varmış, bir yokmuş" şeklinde bir masal tadında başlar. Daha ilk bakışta tüketiciyi "bunlar eskidendi, artık imkânsız değil!" şeklinde bir beklentiye sokarken, reklamın ilerleyen kısmında, gri bir lanetin çökerek bembeyaz sarayın nasıl beyazımsı olduğu sorununa odaklanılır. Tüketici sabun ve kireç artıklarının neden olduğu bu sorundan nasıl kurtulacağını, arzuladığı beyazlığa kavuşamama nedenlerini ve sorunu çözemeyen deterjanların eksiklerini düşünmeye başlar. Reklam filmi, kraliçenin, Cif Ultra Beyaz'ı müjdelemesiyle biter. Masallardaki mutlu son, reklamın sloganı olarak "Cif Ultra Beyaz, temizlikte daima mutlu ve ışıltılı son." şeklinde vurgulanır. Masalların gizemli dünyasından seslenen reklam, bembeyaz temizliğin hayal olmadığını, doğru ürünle gerçekleştirebileceğini, "sorun" veya "başarısızlık" şeklindeki dil kalıbıyla tüketiciye iletirken ürünün cazibesini artırmaktadır.

1.3. “Sanki” (As If)

Dış dünyayı algıladığımız ölçüde tanımlarız ve kendimizi karşılaştığımız yaşam koşullarına adapte ederiz. “Sanki” çerçevesi, herhangi bir kişi ya da grubun arzuladığı sonucu sanki başarmışçasına ya da sanki başka bir kişi veya varlıkmişçasına davranması sürecidir. Söz konusu bu çerçeve bir yandan, bireylere gelecekteki istedikleri durumu tanımlama ve dünyayı algılama biçimlerini zenginleştirmede yardımcı olurken diğeryandan mevcut dünya haritalarındaki kısıtlama ve dirençlerin üstesinden gelmelerinde de yardımcı olmaktadır." (Dilts 2005: 143).

"Omo" reklamı, konuya güzel bir örnektir:

Anne hayal eder:

"Benim küçük oğlum yarın büyür de büyük bir aşçı olabilir. Ya da insanların hayatlarını kurtarabilir. Belki de dünyayı değiştiren buluşlar yapabilir."

Anne bu hayalleri kurarken o sırada, mama sandalyesinde yemek yiyen çocuk, annenin üzerini batırarak gülücükler atar. Farklı bir ses anında devreye girerek:

"Bırakın yarınki başarılarına ilk adımlarını bugünden atsın. Kirlenerek öğrensin. Siz de yeni omo'yla kısa programda yağlı lekeleri hızla çıkarın. "Omo, kirlenmek güzeldir."

Omo reklamında, öncelikle tüketicinin dikkati, bebeğin ileride aşçı, doktor, bilim adamı olma başarısına yoğunlaştırılır. Daha sonra bugünün yaramaz, kirleten küçüklerinin yarının büyük adamı olacağı bağlantısıyla ürünün tanıtımı yapılır. "Başarma güdüsü, kişilerin harekete geçmelerine, yaşamları ve kariyerleri için gayret etmelerine, büyük uğraşlar vermelerine sebep olur. Zorlukları yenmek, kendini aşmak, ötekilerle rekabet edip onları geride bırakmak gibi istekleri kapsayan başarıma gereksinimi, reklamlarda ürün ya da hizmetlerle bağlantılı olarak yoğun bir şekilde kullanılır." (Elden-Bakır 2010: 81). Bu yüzden "kısa programda, yağlı lekeleri hızla çıkaran Omo" gelecekteki başarı hayallerinin ilk ve en büyük yardımcısıdır. "Gelecekte verilecek destek konusundaki inanç ve beklentilerin, davranış üzerindeki etkisi geçmişte verilen desteklerden çok daha fazla olmaktadır." (Dilts 2005: 132). Çünkü geleceğe yönelik hayalleri gerçekleştirmeye olan inancımız, arzuladığımız sonuçlara ulaşmamızda etkili bir faktördür. Reklamda, kirleten çocuğun davranışının arkasında geleceğe yönelik olumlu niyetlerin gerçekleşebilme kurgusu "Kirlenmek güzeldir." sloganıyla verilir. Farklı bir Omo reklamında yine "Bugünün lekelerine hazırsanız, yarının başarılarına da hazırsınız." sloganı aynı amaca hizmet etmektedir.

Konuya hayallerin gerçek olma kurgusu açısından yaklaşan "Disney" marka ürünlerin reklamı da örnek olarak verilebilir:

İki kardeş kahvaltı sofrasındadır. Okula gitmek için son hazırlıklarını yaparlar. Anne:

"Hadi çocuklar hadi, daha ilk günden okula geç kalacaksınız." diye çocukları uyarır. Küçük kız ağabeyine:

"Hadi abi!" diyerek ikinci bir uyarı yapar. Çocuklar koşarak kapının önüne çıktıklarında, okul taşıtı evin önünden geçip gider. Çocuklar aracın ardından:

"Dur, dur, dur bekle bizi" diye bağırırlar. Küçük kız ağabeyine:

"Abi, napıcaz şimdi?" diye sorunca, ağabeyi, örümcek adam olduğunu hayal ederek taşıtı ağırlarıyla geri getirir. O sırada taşıtı geri dönerek, korna çalar. O anda kurduğu hayalden uyanan ağabey, çok şaşırır. Görevli bayan çocuklara seslenerek:

"Çocuklar nerde kaldınız? Son anda gördük sizi." der. (Görsel anlamda küçük kızın boncuklu patiklerine dikkat çekilerek çocuklar, araca alınırlar ve küçük kıza hitaben, görevli bayan:

"Gel bakalım prenses." der.

Reklam, "Disney'le okula dönüş çok eğlenceli." şeklindeki sloganla sonlandırılır.

Masalların, insan ruhunun gizemli dünyasını keşfetme başarısı, "Disney" markanın bilinçli tercihi olmuştur. Çocukların hayal gücünü geliştirerek geleceğine yön verme ve imkânsızı başararak kendine güven duygusu aşılama amaçları, masal dünyasının kahramanları ve sahip olduğu eşyalarla elde edilir. Ağabeyin kendisini "Örümcek Adam" olarak hayal edip ağırlarıyla taşıtı geri getirme başarısı, gerçek hayatta taşıtın son anda onları fark edip geri dönmesiyle anlam kazanır. Reklamda ayrıca küçük kızın pembe boncuklu patiklerine dikkat çekilerek ona masal "prens"i olarak hitap edilmesi, gizemli diyarlara yapılan yolculuğun farklı bir parçasıdır. Üretici, kişilere hayattaki başarılarında kendilerine yardım eden sihirli bir elin veya eşyanın varlığını "Disney" marka ürün tanıtımında kullanırken, aslında şu mesajı verir: "Disney" marka ürünleri, yaşam yolculuğunuzda en zor anlarda bile hep yanınızdadır ve hayatınızı kolaylaştırır. "Disney'le okula dönüş çok eğlenceli." sloganıyla, okulun sıkıntılı ve zorlayıcı günlerini bir eğlenceye dönüştüreceğini vaat eden marka, bilince yerleştiği bu fikirle, ürünlerin satış gücünü arttırmayı hedefler. "Markayla ilgili hislerimizi oluşturan duygusal meta iletişim, oldukça uzun süre zihninizde kalır." (Heath 2013: 257). "Disney" marka, çocuk kitlenin duygularını ele geçirme seviyesine bağlı olarak hafızalarda kalıcı olmakta ve tüketiciyi ikna etmeyi amaçlamaktadır.

Her iki reklamda da "sanki" çerçevesinin kullanımı, inanç ve beklentileri güçlendiren bir enerji kaynağı olarak kullanılmaktadır. Kişiye "sanki deneyimlemiş" gibi yaşama geçirerek hayatına yön veren bu düşünce ve hayaller şimdiki ve gelecekteki başarıma gereksinimleriyle yakından ilgili olup, ürün satışında da oldukça etkilidir.

2. Dil, Deneyimi Çerçevesel

Kişinin yaşam tecrübesi, onun dünyayı algılama şekli ve yaşam felsefesiyle ilişkilidir. "Dünyayı daha iyi algılama ve yaşamdan doya-

sıya zevk alma, ancak bu zaman dilimindeki deneyim miktarının artışı ile mümkündür." (Dilts 2005: 29). İnsan düşündüğü ve tecrübe ettiği kadar vardır. Küçük bir evren olan insanoğlu, yaşadıklarını, algılarını, iç dünyasındaki gizemi dil ile dışa vurur. "Sözler deneyimlerimizi sadece temsil etmekle kalmaz aynı zamanda deneyimin bazı yönlerini ön plana çıkarıp bazılarını geri plana iterek onları farklı algılamalara neden olacak şekilde çerçeveler." (Dilts 2005: 31). diyen Dilts, konuya "fakat", "ve", "olsa bile" bağlaç sözcükleriyle kurulmuş cümleleri örnek verir. "Yayla" süt ürünlerinin hazırladığı reklam bu açıdan ele alınabilir:

Levent Kırca'nın canlandırdığı Nasreddin Hoca, kendine özgü kıyafetleri ile gelerek ürünün tanıtımını yapar. Yayla yoğurdu eline alıp, gölün kenarında bağdaş kurup oturan Hoca'ya oradan geçen biri sorar:

"Ne yapıyorsun Hocam?" Hoca da:

"Göle yoğurt mayalıyorum. Görmüyor musun?" diye cevap verir.

Adam da gülererek karşılık verir:

"Bugüne kadar mayanın tuttuğu hiç görülmedi Hocam." Hoca:

"Mayaladıkları yoğurt, Yayla değildi de ondan. Bak şimdi" diyerek, yayla yoğurdun marifetlerini gösterir. Bir kaşık Yayla yoğurdu göle çalınca, gölün yavaş yavaş maya tutarak yoğurda dönüştüğü görülür.

Adam hayrete düşerek:

"Hmmm! Gözlerime inanamıyorum. Bütün göl, yoğurt gölü oldu." der. Hoca da:

"Hem de yayla gölü." der ve gülümser. Adam:

"Hocam, o elindeki ne?" diye sorar. Hoca:

"Görmüyor musun? Hıyar. Göle doğruyca, cacık yapıcam. Sen hiç Yayla yoğurttan cacık yedin mi? Şahane olur." der ve elindeki salatığı göle doğramaya başlar. O sırada, yöresel kıyafetler giymiş, elinde Yayla yoğurdu olan bir kadın gelerek:

"Yayla yoğurdu, sağlıklı, besleyici, lezzetli. Yüzde yüz Türk ürünü." der. Hoca parmaklarını öperek:

"Yayla yoğurdu. Daha iyisini bulursanız onu yiyin." sözleriyle, ürün hakkındaki söylenenleri destekler.

Reklam, "Yayla, yayla adı da başka tadı da." şeklindeki sözlü ve "Daha iyisini bulabilirseniz onu yiyin." yazılı ifadeleriyle bitirilir.

"Türk damak tadına uygun, millî değerlerden, zevklerden ve tatlardan ödün vermeden oluşturulmuş bu reklam filminde tüketici, kendi yansımaları görür ve hoşuna gider." (Özer 2013: 13). Reklamda, kültürel değerlerin yanı sıra dikkatimizi çeken Nasreddin Hoca'nın hayata bakış felsefesinin ve mizaha dayalı ikna ediciliğinin kullanımınıdır.

“Duncan ve Nelson’a göre mizahın reklamda kullanımı, reklama yönelik dikkati artırır, reklamı ve reklamı yapılan ürünü sevdirebilir, reklamlarla ilgili negatif tepkileri azaltır.”(Elden-Bakır 2010: 247). Nasreddin Hoca, göle maya çalarken mizahın ardında tüketiciye *"Göl maya tutmaz, fakat Yayla ile çalınırsa tutabilir."* ihtimalini düşündürür. Bir başka anlamda "Göl maya tutmasa bile denemekten ne çıkar?" şeklinde hayata, buna bağlı olarak da ürüne olumlu bakabilmemizi ister. İmkânsız Nasreddin Hoca'nın *"ya tutarsa"* fikrinden hareketle "Yayla" süt ürünleriyle gerçekleştirmek isteyen üretici, deneyimlerimizi dilin dünyasından farklı bir algıyla yeniden çerçeveler. Böylece Yayla'nın diğer yoğurtlar gibi olmadığı, lezzetiyle, mayalamasıyla, besleyiciliğiyle fark yarattığı, yüzde yüz Türk ürünü olduğu bilgisini zihinlerimize yerleştirir. Son olarak *"Daha iyisini bulabilirseniz onu yiye."* ifadeleriyle, bundan daha iyi bir yoğurdun bulunamayacağını deneyim sonucu elde edilmiş bir bilgi olarak sunarken ürüne olan güveni arttırmaya çalışır.

3. "Niyet" ve "Yeniden Tanımlama" Kalıpları

"Niyet" kalıbı, herhangi bir cümle veya genellemeyi ya yeniden çerçevelemek ya da desteklemek için dikkati, o genellenenin arkasındaki amaca (korunma, dikkat çekme, sınır koyma vb.) yönlendirmeyi kapsar. Dil illüzyonları içinde kullanılan niyet kalıbı 'Her davranışın arkasında olumlu bir niyet vardır.' varsayımına dayanmaktadır." (Dilts 2005: 59). Bu yüzden reklamı yapılan ürünün kişiye veya gruplara uygunluğun sağlanması, algısal çatışmaların engellenmesi için dil illüzyonlarından faydalanılır. Ürün çeşitli açılardan ele alınarak farklı değer ve kriterler arasında bağlantı kurulur. "Kısıtlayıcı yargının altındaki niyete odaklanmak, sorun çerçevesini istenen sonuç çerçevesine çevirmeye yardımcı olur." (Dilts 2005: 60). "ABC" deterjan reklamı, konuya örnek olarak verilebilir:

"Ünlü kişi Çağla Şikel, müşteri olarak hangi deterjanı alacağına önce karar veremez. ABC ve pahalı deterjan arasında kalır. Tam pahalı deterjanı almaya karar vermişken karşısına içindeki sesi canlandıran ikinci bir kişi çıkar:

"Bunu alalım. Ee, hesaplısı var." der. Kendi iç sesiyle konuşan müşteri:

"Ama ben ünlüyüm. Hesaptan pek anlamam ki?" diye cevap verir. İçindeki ses:

"Ben de anneyim. Akıllı alışverişi bilirim." der. Diğer kişi:

"İyi, tamam anladık, fiyatı hesaplı. Peki çamaşırı iyi yıkar mı bu?" diye sorar. O da:

"Yıkar, yıkar. Önyargılarını bile yıkar" der. O:

"Ama" dediğinde diğeri:

"Aması yok. Maması var, bezi var. ABC'yle tasarruf edilip daha alınacak çok şeyi var. Hadi bakalım sen podyuma, ben oğluma." der onu market sepetine atıp uzaklaştırır. O da:

"Benden kurtulamazsın!" diye bağırır.

Reklam, ABC'nin, adı gizlenen diğer deterjanlarla karşılaştırılmasıyla başlar. "Karşılaştırma çekiciliği, ikna edici iletişim çabalarında en sık kullanılan rasyonel mesaj çekicilikleri arasında gelir." (Elden-Bakır 2010: 92). Karşılaştırma yaparak tüketicinin dikkati çekilirken "Pahalı deterjanlar çamaşırı daha iyi yıkar." veya "Ucuz deterjanlar çamaşırı iyi yıkamaz." önyargısını yıkmak hedeflenir. Niyete göre olumlu davranış oluşturarak, maddi gücünüz olsa bile pahalı deterjanı değil, hesaplı, kaliteli ve etkili olanı alın" denilmek istenir. "ABC matik, pahalısından farkı fiyatı. Neden daha fazla ödeyesiniz?" reklam sloganıyla da farklı bir algı oluşturarak tüketicie "Pahalı, daha fazla ödenen, boşuna para verilen" deterjan yerine "Ucuz, hesaplı, akıllı alışveriş" önerilmiştir. Reklamda, kelimelerle yaratılan dil illüzyonu, ucuz deterjanın işe yaramaz algısını yeniden tanımlarken ona güven duyulan ve tasarruf edilen farklı bir deterjan tanıtımını ortaya çıkarır. Bu yeni tanımlamayla yaratılan deterjan algısı, tüketicinin yargısını istenen sonuç çerçevesine yerleştirerek onu olumlu yönde etkilemeyi hedeflemiştir.

4. Tek Kelimelik Yeniden Çerçeveleme

"Bu uygulama, herhangi bir fikri veya içeriği açıklayan bir kelime yerine daha olumlu (veya olumsuz) sonuç yaratan başka bir kelime bulunması yolu ile yapılır." (Dilts 2005: 62).

Konu, şu reklam örneği ile açıklanabilir:

Amazon Ormanları Düğün Salonu yerine yanlışlıkla Amazon Ormanları'na giden genç, yamyamlar tarafından yakalanır. Genç onlara:

"Abi, siz kız tarafı mısınız?" diye gülümseyerek sorar. Cevap vermezler ve onu alıp, doğruca kabile reisine götürürler. Genç bu sefer kabile reisine:

"Gelin babasisınız galiba, öpeyim amca." deyince kabile reisi ona:

"Kendine gel, yoksa getirmesini biliriz" der. Genç bu sefer reise:

"Tamam o zaman, öpmiyim ya!" der. Reis:

"Yok be oğlum," der ve gülümseyerek bir fincan nescafe uzatıp:

"İç şunu kendine gel!"

Reklam, "Bi daldın bak neler oldu, bi nescafe iç kendine gel" sloganıyla bitirilir. Genç nescafe sonrası yamyamlarla birlikte damat halayı çeker.

Nescafe reklamında, *"Kendine gel, yoksa getirmesini biliriz."* şeklindeki olumsuz ifade, farklı anlamsal değeriyle dikkati çekmektedir. İlk olarak "Aklımı başına topla, kendine çekidüzen ver!" anlamıyla odak noktası oluşturan reklam, aksi takdirde *"kendine getirmesini biliriz."* uyarıcı ifadesiyle tüketiciyi olumsuz etkileyerek merak uyandırır. Son kısımda *"Bi daldın, bak neler oldu? Bi nescafe iç kendine gel."* ifadeleriyle "yeniden çerçeveleme" yapılır. Böylece ürünün, yorgunluğu gideren, güne yeniden ve pozitif enerjiyle başlatan özelliğine dikkat çekilerek tanıtımı yapılır.

5. Küçük Parçalar

Ürün tanıtımında kullanılan parçalardan bütüne ulaşma ve genel mesaj verme kaygısının bulunduğu dil kalıbı, etkileyicilik, akılda kalma ve inandırıcılık açısından dikkati çekmektedir. "Dil illüzyonları içerisinde kullanılan "küçük parçalar" kalıbı, inanç veya yargı sonucu oluşan genelleme algısını zenginleştirmek için inanç veya yargılamamanın unsurlarını daha küçük parçalara ayırmayı içermektedir." (Dilts 2005: 74). Reklamı yapılan ürünün satın alınma, hafızada kalma, yetersizlik, hatırlanma, benzeri ve kıyaslanma vb. gibi özellikleri sonucun başarıya ulaşmasında alt süreçlere ayrıştırılarak küçük parçalar haline getirilebilir.

Konuya "Yayla" yağın reklamı, örnek olarak verilebilir:

Markette yağ arayan müşteriye, biri mikrofonu uzatarak sorar:

"Merhaba, biraz kararsızlık mı var?"

"Eh, biraz."

"Peki, nasıl bir yağ arıyorsunuz?"

"İşte, lezzetli olsun." der. Diğer müşteriler:

"Ekonomik de olsun kızım.", "Kaliteli de olsun.", "Bol sütlü olsun da, de." derler.

O sırada, adam arayış içerisindeki müşteriye tekrar sorar:

"Siz ne diyorsunuz?" O da:

"Eee, hepsi olsa." deyince diğer müşteriler hep birlikte:

"O zaman Yayla" diyerek ürünü gösterirler.

Reklam, "Hanımlar, Yayla'da hem fikir. Yayla mutfakta, lezzet sofralarda." sloganıyla bitirilir.

Reklamda, öncelikli olarak yağ alınırken nelere dikkat edilmesi gerektiği ele alınmıştır. Ardından satın alınmaya layık bir ürünün özellikleri; “ekonomik, bol sütü, kaliteli ve lezzetli olmalı” şeklinde, küçük parçalar halinde tüketiciye sunulurken "En iyi yağ, Yayla'dır." fikri, dil illüzyonlarıyla satılmıştır.

6. Büyük Parçalar

“Dil illüzyonları içindeki "büyük parçalar" kalıbı herhangi bir ifade veya yargının unsurlarını daha geniş bir sınıflamaya tabi tutarak, daha zengin ve yepyeni bir genelleme algısı yaratmayı amaçlamaktadır." (Dilts 2005: 76).

"Peyman Çitliyo" çekirdek reklamı konuya güzel bir örnektir:

Şefik, saç sakal birbirine karışmış bir şekilde kapıyı çalar ve sağa sola bakınır. Şükran elinde çekirdek poşetiyle kapıyı açar.

Şefik:

"Şükraaan!"

Şükran:

Şükran çekirdek çitleyerek cevap verir. "Buyurun."

Şefik:

"Şükran, ben Şefik."

Şükran:

"Sen Şefik olamazsın. Şefik yıllar önce o kazada öldü."

Şefik:

"Hayır, ölmedim. 17 yıl ıssız bir adada tek başına yaşadım."

Şükran:

Şefik'e çekirdeği uzatır. "Eee?"

Şefik:

Biraz çekirdek alır ve devam eder. "Eeesi işte geçenlerde bir tane gemi geçti yakınlardan. Ben de el kol işareti yaptım görmedi. Sonra da (ıslık çalar) yaptım, gördü; aldı beni."

Şükran:

"Eee?"

Şükran ve Şefik bahçedeki masada çekirdek çitleyerek konuşmaya devam ederler.

Şefik:

"Şükran seni çok özledim!"

Şükran:

"Özledin de, sen 17 yıl gelmeyince ben de Tarık' la evlendim."

Şefik:

El işareti yaparak "Bizim tıfil Tarık! Çok iyi çocuk Allah mesut etsin."

Şükran:

"Sağ ol."

Peyman çekirdek reklamı "Çıtlıyo, muhabbete kitliyo" sloganıyla biter.

Reklam, 17 yıl birbirinden ayrı kalan Şefik ve Şükran'ın gündelik dil düzeyi ile konuşarak başlarından geçenleri aktardıkları olay kurgusuyla başlar. "Sözdizimsel açıdan daha yalın ve kuralsız biçimde tanımlayabileceğimiz gündelik dil düzeyi, bireyin iletiyi sorunsuz ve kolay algılamasını sağlar." (Küçükerdoğan 2005: 103). Üreticinin anımsanma ve markaya olan ilgiyi arttırma hedefinden sonra ikinci adımı, lezzet konusundaki rakipsizliğini vurgulamaktır. Buna bağlı olarak reklamda, Peyman çekirdeğin insanları muhabbet, hoşgörü ve ağız tadında birleştiren güzelliği, Şefik ve Şükran'ın sorunlarını dahi tatlıya bağlayarak ifade edilir. Muhabbet kavramı, olaylara farklı bakış açılarıyla bakmanın olumlu etkisine de gönderme yapar. "Yaşanan olaylar her ne olursa olsun olaylara muhabbet gözlüğünü takarak bakan kişi, olumsuz olarak varsayıdığımız gelişmeleri değerlendirirken de bu bakış açısından ayrılmayacaktır." (İldız 2010: 17). Reklamda dikkatimizi çeken bir diğer özellik, Türk halkının sohbet anlayışıdır. Ortak paylaşımları olan insanların bir araya geldiğinde sohbetin uzaması, hatta uğurlarken bile anlatılacakların bitmemesi, çekirdek tabağını bitirmeden başından kalkılmaması vb. gibi unsurlar Türk milletinin, kendini aynada izlediği örneklerdir. Reklamın sloganı "Çıtlıyo, muhabbete kitliyo!" şeklinde bitirilirken "Laf lafi açar." atasözünde olduğu gibi yiyecek ve sohbetin tadı, lezzet kavramında buluşturularak tüketicinin satın alma iştahı arttırılmak istenmiştir.

7. Yatay Parçalar (Benzerlikler Bulmak)

"Dil illüzyonları içinde kullanılan "yatay parçalara ayırma" kalıbı, herhangi bir yargı veya genelleme konusunda algılarımızı zenginleştirip yeni perspektifler oluşturacağımız benzerlikler bulma işlevini kapsamaktadır." (Dilts 2005: 78). Reklamı yapılan ürünün satış gücünü arttırmak için oluşturulan farklı varsayımlar, ürün üzerinde düşünerek onu yeniden değerlendirme, "sorun çerçevesinden" "istenilen sonuç" çerçevesine odaklanmayı sağlayacaktır. Farklı bir nesneye benzetilerek çağrışımı yapılan ürünün, ihtiyacı ne derece karşılayacağı konusunda belirleyici hatta gözlemlenebilir belgeler sunmak tüketiciyi teşvik edecektir.

“Yatay parçalar (benzerlikler bulmak)” konusu, Ferhadanlı Köyü/Tekirdağ’da çekimi yapılan Ayşe Özgün’ün "Danone Reklamı" ile açıklanabilir:

Âşık Bayram Denizoğlu:

"Ayşe Özgün hoş geldi köyümüzeeee... Danone 'yi yerinde sorup öğrenmeyeeee..."

Ayşe Özgün:

"Açık havadaki bakteriler içine girdiğinde süt ve yoğurt kısa sürede bozulur. Danone neden kısa sürede bozulmuyor diye emeği geçenlere sorduk. Âşıklar aldı sazı eline."

Âşık Mahlaz Kevserî:

"Gülsüm ana sarı kızı sağıncaaaa, bekletmeden getirir kooperatif deposunaaa."

Ayşe Özgün:

"Sordum acep neden diye?"

Mahlaz Âşık Kevserî:

"Bakteri çoğalmasın diye, koruyucusuz dayansın diye."

Âşık Bayram Denizoğlu:

"Sütler test edilmeden alınmaaaaaz, hemen soğutulur riske atılmaaaaaz. Bakteri çoğalmasın diye, koruyucusuz dayansın diye."

Âşık Mahlaz Âşık Kevserî:

"Süte meyvelerle lezzet katluur, Danone'nin ağzı sıkı sıkı kapatluur. Bakteri çoğalmasın diye, koruyucusuz dayansın diye."

Âşık Bayram Denizoğlu:

"Her aşaması alın teriiii, köylümüzün, kooperatifimizin, mühendisimizin emeği."

Ayşe Özgün:

"Anneler Danone'nin koruyucu konmadan nasıl dayandığını anladık, biz de kefiliz."

Âşık Bayram Denizoğlu ve Âşık Mahlaz Âşık Kevserî:

"Sarı kız'ın memesinden, çocukların kemiğine..."

Reklamlarda, şüphesiz tüketiciyi cezbeden belli unsurlar bulunmaktadır. Bizim aradığımız kültürel değerlerimizin izleri, tanıdık/bilindik olmanın yarattığı sempati, güven duyduğumuz mekânların, organik diye aradığımız ürünlerin bir arada olmasıdır. "Değerlerimizin karşılıp karşılanmadığına ilişkin kanıtlarımızı ortaya koyan veya biçimlendiren duygusal algılarımız, herhangi bir şey hakkındaki duygu ve düşüncelerimizi önemli ölçüde etkilemektedir. Duygusal algılarımız konusunda geliştireceğimiz farkındalık düzeyinin, motivasyonumuz üzerinde de önemli etkileri bulunmaktadır." (Dilts 1999: 99). Bu yüzden söz

konusu reklamda köy ortamı, halkın sesi âşıklar, saz, türkü, deyimler ve güven telkin eden Ayşe Özgün'ün Danone markasını sorgulaması önemli bir ayrıntıdır. Danone" firması, sunduğu belgelerle tüketicinin güven onayını almayı, zihinlerdeki "ama", "acaba", "gerçekten doğru mu?" vb. gibi soruların yerini "sağlıklı", "organik", "satın alınabilir" düşüncesine bırakmayı hedefler. Bozulmayan ürünlerin organik olmadığı ve koruyucu madde içerdiği bilgisi, âşıklar ve Ayşe Özgün'ün karşılıklı konuşmalarında paylaşarak "Danone"nin farkına dikkat çekilir. Koruyucu madde içermeyen, alın teriyle elde edilen, şekerle değil meyve ile tatlandırılan, hava almadan ağzı kapatılıp soğutucuya atılan harika, güvenli hatta gözü kapalı alınabilecek bir ürün olduğu belirtilir. Tümdengelim ve çıkarımcı düşünce süreçlerinin sonucunda reklam "*Sarıköz'ün memesinden, çocukların kemiğine...*" sözleriyle sonlandırılır. Bu sloganla, tüketicinin zihninde köy ortamının doğallığında sağlıklı sağılmaz test edilip kapaklanan ürünlerin, çocukların kemik gelişimi için önemi vurgulanır.

8. Noktalama ve Yeniden Noktalama

"Farklı biçimdeki "parçalara ayırma" süreçleri (yukarı, aşağı, yatay), dünya haritalarımızı zenginleştirip yeniden çerçeveleyebileceğimiz ve onları yeniden anlamlandırabileceğimiz oldukça etkin dil bilimsel araçlar sağlamaktadırlar. Buna benzer olarak, dünyayı ve çevremizdeki olayları algımlarken zihnimizde oluşturduğumuz farklı vurgu ve noktalamalar, aynı deneyim için farklı anlamlar yaratmamıza neden olurlar." (Dilts 2005: 83).

"Play-doh" oyuncak reklamı, "noktalama ve yeniden noktalama" konusuna güzel bir örnektir:

Oyuncaklarıyla oynayan çocuk annesine:

"Bak anne fare, korktun mu?" Anne:

"Korkmadım." der.

Çocuk bunun ardından sırasıyla annesine yılan, örümcek şeklindeki oyuncaklarını göstererek ona:

"Korktun mu?" diye sorar. Anne:

"Yoo, korkmadım." der. Çocuk:

"Niye korkmuyo ya?" diye kendi kendine sorarken, anne:

"Çünkü play-doh" der. Reklam, "Play-doh varsa korkum yok, play-doh'la içim çok rahat, ohhh!" sloganıyla sonlandırılır.

"Korku" üzerine yoğunlaşan reklamda, tüketicinin dikkati "soru işaretiyle" nesnenin şeklinden ziyade yapısına çekilir. "Dilsel ileti, kendine özgü biçimde metinsel bir yapı oluşturur; düz anlamıyla açık, yan

anlamıyla ise çağrışımsal bir ileti sunar.” (Günay Köprülü-Oğuz 2016: 269). Söz konusu reklamda, ürünün ilk akla gelen “korkutucu” olmasından ziyade, “zararsız” özelliği ön plana çıkarılarak albenisi arttırılmaya çalışılır. Bilişsel vurgulama ve noktalamalarla farklı deneyimlere gönderme yapılan reklamda amaç, algımızı değiştirerek ürünü yeniden değerlendirmemizi sağlamaktır.

“Arçelik - Dünya Türkçe Konuşuyor” reklam filmi de konuya örnek olarak verilebilir:

Cambridge, Johannesburg, New York, İstanbul ve Berlin’de yaşayan kişilere nerede çalışıyorsunuz? soruları sorulur. Reklamı seslendiren kişi şöyle devam eder:

“Bugün dünya çapında tam 27.000 kişi nerede çalışıyorsunuz?” sorusuyla karşılaştığında Türkçe bir cevap veriyor. Arçelik. Birbirinden farklı dilleri konuşan 133 ülkede teknolojinin dili aynı. Bu topraklardan çıktık, tüm dünyayı memleketimiz yaptık.

Reklamda dünyanın farklı yerlerinden kişilere “Nerede çalışıyorsunuz?” diye sorulur. Hepsi Arçelik cevabını verir. Her noktalamada algı, deneyim ve dünyaya bakış açılarımız yeniden anlamlandırılarak fark yaratılır. Ayrıca Arçelik markanın “10 markayla yüzlerce ödül, dünya çapında 10 arge merkezi, beş kıtada faaliyet, altı ayrı ülkede 15 üretim tesisi, uluslararası patent başvurusunda lider” özellikleri, yazılı olarak vurgulanırken tüketicinin dikkati çekilmeye ve markaya güven duygusu aşılarmaya çalışılır. “Sloganlar, bir reklam kampanyasının ve bütününde markanın en dikkat çeken ve akılda kalmasını sağlayan tüketicileri harekete geçirmeye teşvik edici öğesidir.” (Batı 2012: 50). Reklamın sonunda “Birbirinden farklı dilleri konuşan 133 ülkede teknolojinin dili aynı. Bu topraklardan çıktık, tüm dünyayı memleketimiz yaptık.” sloganıyla tüketiciye Arçelik’in bütün dünyada tercih edilen bir marka olduğu fikri verilir. Reklam içeriğinde bilgi özelliği olarak kullanılan “değerlendirme tepkileri, hafızada markaya özgü, reklama özgü, marka ismi ya da ürün bilgisiyle ilişkili olarak depolanan duygu ve düşünceleri içeren bilişsel ya da duygusal tepkilerin değerlendirilmesi” (Aydın 2011: 108) açısından önemlidir. Bütün dünyada kabul gören, olumlu etkiler uyandıran marka, Türk milletine ait akıl, çalışkanlık, dilin gücü ve vatan imgeleriyle birlikte bütünleşerek ikna etme seviyesini ve ürüne olan talep sayısını arttırmayı hedeflemiştir.

9. Değerler, Motivasyon, Kültür ve İnanışlar

Kültürel unsurlar ve inanışlarımızla oluşturulan reklamlar, tüketicinin arayışına doğrudan cevap verdiği için dikkat çekerler. "Değerler,

motivasyon ve etkinliğin en temel öğeleridir ve bir algı filtresi olarak oldukça güçlü işlev görürler." (Dilts 2005: 92-95). Reklamda bilinçli olarak tercih edilen kendimizi bulduğumuz tanıdık mekân, nesne, kültürel değerler, vb. gibi unsurlar, ürüne güven duymamıza ve satın alma iştahımızın artmasına neden olacaktır.

Araç satın alacak olan tüketiciler genellikle tercihlerini, arayışlarına hizmet eden ve üründe görmek istedikleri kişilik özelliklerini vurgulayan araçlardan yana yaparlar. Bunun farkında olan reklamcı aracı, güçlü, yenilmez, dayanıklı vb. gibi kelimeler kullanarak tanıtır ve kişilerin değer yargılarıyla araç arasında kurabilecekleri bağa işaret eder:

İnsignia araç reklamlarında kullanılan; "*Hayatın hızına yetişmek hiç bu kadar kolay olmamıştı.*" veya "*Yeni İnsignia sizi teknolojiye bağlar.*" şeklindeki sloganlar, ne aradığını bilen insana hitap olarak değerlendirilebilir. Yine farklı bir sloganda, "*İnsignia, kararlarıyla yön verenlerin tercihi.*", "*Peugeot, doğası gereği güçlü*" ifadeleri kendimizi tanımlayan, değer yargılarımızı ön plana çıkaran sözcüklerle kurulduğu için, tüketicinin his dünyasını derinden etkilemektedir.

Farklı bir marka imajı, Dacia reklamında yaratılmaya çalışılır:

Nurhayat (Gupse Özay), dördüzleri hayırlamaya gider:

"Maaşallah! Allah analı babalı büyütsün." dedikten sonra hep-sine birer Dacia araç anahtarı hediye eder. Sırasıyla çocukların "*gösterişten uzak*", "*yere sağlam basan*", "*ezber bozan*", "*güçlü*" olsun diye bu hediyeyi aldığını söyler. Dördüzlerin babası şaşırıp:

"El kadar çocuklara Dacia mı aldın?" diye sorar.

Nurhayat:

"Hayata dört sıfır önde başlasınlar istedim." cevabını verir.

Reklam "*Dacia kolay ulaşırsın, zor vazgeçersin.*" sloganıyla bitirilir.

Reklamda aracın, doğan bebeklerin sahip olması istenen özellikleriyle özdeşleştirilerek kişileştirilmesi dikkat çekicidir. Mekân, insanın içerdeliğinin dışa yansımaları olup, insan ruhundaki izdüşümlerinden ibarettir. Bir anlamda araç, ruhumuzu yansıtan bir mekân olarak kendimizi evimizde hissettiğimiz farkındalığın seçimidir. Bu yüzden reklamcı, kişilik özellikleri ve araç arasındaki çekici gücü kullanarak ürünü satmak ve talebi arttırmak ister. Reklamın sonunda, Dacia sahibi olan dördüzlerin "*gösterişten uzak*", "*yere sağlam basan*", "*ezber bozan*", "*güçlü*" kişilik özellikleriyle, tıpkı Dacia gibi, hayatın zorluklarına dört sıfır galip başlaması arzulanarak araç ve kişi arasındaki ilişkiye dikkat çekilmiştir.

Aynı kişileştirme özelliğini Toyota marka da kullanır. "*Hayat yolunda, dilediğiniz her şey onda*" sloganını kullanan Toyota ile mezuniyet, evlilik, çocuk ve ev sahibi olma vb. gibi hayaller gerçekleşir. Bir anlamda Toyota, bir araçtan öte sahibiyile arasında duygusal anlamda bağ kuran, hayatının her aşamasına şahit olan ve anı yaşatan eşsiz bir dosttur.

Reklamları sıkça yapılan bu araç modellerinin satış miktarı, kullanılan dil kalıplarının tüketiciyi ikna etmesi açısından oldukça düşündürücüdür. Araç satışında reklamların etkisi ne kadar olmuştur? Konu üzerinde ayrı bir çalışma yapılması gerektiği için biz sadece burada Cnn Türk'ün haberine göre Türkiye'de en çok satan otomobil markalarını istatistiki olarak vermeye yetineceğiz. Buna göre en çok satanlar sırasıyla şöyledir: 1.Volkswagen - 59 bin 302 adet, 2. Renault - 58 bin 794 adet, 3. Ford - 50 bin 977 adet, 4. Fiat - 46 bin 388 adet, 5. Opel - 24 bin 58 adet 6. Hyundai - 23 bin 530 adet, 7. Toyota - 21 bin 568 adet, 8. Dacia - 20 bin 475 adet, 9. Mercedes-Benz - 18 bin 392 adet, 10. Peugeot - 15 bin 431 adet olmuştur. (www.cnnturk.com)

Değerler dünyamız, beklentilerimiz, inanışlarımız ve kültürümüz ürünün tanıtımında dikkatimizi çekmekte olup bizi harekete geçiren hatta davranışlarımıza yön veren unsurlardır. Konuya "*Cola Turca New York'ta Bir Sabah 2*" reklamı örnek olarak verilebilir:

Chevy Chase arabayla eve gelir ve eşine seslenir:

"Ben geldim hayatım!"

Yemek hazırlayan eşi:

"Merhaba!"

Chevy Chase:

"N'apıyorsun?"

Eşi:

"Biber dolması!"

Chevy Chase:

"Biber dolması? Ne o, Türk yemeği mi?"

Eşi:

"Çok lezzetli. Kayınvalide ve kayınpeder akşama yemeğe geliyorlar."

Chevy Chase:

"Kayınpeder ve kayınvalide?"

Yemek başlar ve herkes mutlu şekilde hem yemek yer hem de şarkı söyler. Evin hanımı herkesin bardağını Cola Turca ile doldurur ve içenler Türk marşı söylemeye başlar. Chase şaşkınlıkla olanları izler.

Aile:

"Dağ başını duman almış, gümüş dere durmaz akar!"

Chevy Chase:

"Bugün çok tuhaf bir gün geçirdim"! Kafasını sallayarak bardaktan bir yudum alır ve o da marş söylemeye başlar.

Aile:

"Dağ başını duman almış, gümüş dere durmaz akar!"

Yemek biter ve aile üyeleri eve dönmek için arabaya binecek olan kayınpeder ve kayınvalidenin ellerini öper. Evin hanımı hareket eden arabanın arkasından su dökerek onları uğurlar.

Chevy Chase:

El sallayarak, "Güle güle!" der.

Ezgi başlayınca şöyle derler:

Oooo, içince Cola'nın Turka'lasını, Turka'laşır böyle kalmaz Amerikası. İçtik biz Cola'nın Turka'lasını, Turka'laştı o meşhur Amerikan rüyası.

Reklamda, Türk kültür ve geleneğinin izleri dikkati çekmektedir. Anadolu halkının birlikte eğlenme, sevgiyi paylaşma, birbirine güven duyma vb. gibi aidiyet duyguları "bağlılık gereksinimi" olarak reklamda ön plana çıkarılmıştır. Misafir ağırlama geleneği, kayınvalide ve kaynataya saygı göstermek, yolcunun arkasından su dökmek, büyükle- rin elini öpmek, vb. gibi geleneksel değerler, Türk milletinin gelecek nesillere bıraktığı ata mirası olup, diğer kültürlerin de dikkatini çekmektedir. "Toplumsal yaşamda bireylerin yalnızlığı arttıkça reklamlarda bağlılığa, aidiyete yapılan vurgu güçlenir." (Elden-Bakır 2010: 79). Amerika aile hayatında bulunmayan, özlem duyulan bu gereksinimler sadece Türk ürünü "cola turca" içerek yaşanabilmekte hatta millî marşımızı bile farklı milletlere söyletebilmektedir. "Tamamen Türk ailesine has unsurların farklı bir kültürde görünmesi, reklamda verilen mesajın ürünle birlikte kültürlerin de pazarlanması şeklinde algılanabilir." (İldız 2010: 38). Tüketicinin "cola turca"ya olumlu bakışı, artan beğenisi sayesinde Türk milletinin "cola turca" ile bütünleşen gelenek ve göreneklere, toplumsal ve ahlaki değerleri, birlik ve beraberlik anlayışları da tanıtilacaktır.

"Freud'dan sonraki psikanalistler biyolojik temel yerine kültürel değerlerin insan davranışını yönlendirmede daha etkili oldukları savını getirmişlerdir." (Kocabaş-Elden 2013: 71). Cola Turca'nın yanısıra konuya *Sütaş*'ın, reklam filmini örnek olarak verilebilir. Reklamda, "*Türkiye için iftar, Sütaş için iftihar vakti*" sloganıyla "türkü türkü lezzetler"

adlı bölgelere göre hazırlanan reklam filmlerinde, her yöreye ait türkülerle (Karadeniz'de "Çayeli'nden Öteye", Akdeniz'de "Silifke'nin Yoğurdu", vb. gibi) tüketiciye seslenilir. Birlik ve beraberlik duygusu uyandırarak tüketicinin dikkatini çeken türküler, bir milletin ortak geçmişini hafızalarda güncelleyerek yeniden diriltten kendilik değerlerimizdir. Bu yüzden uyandırdığı aidiyet duygusuyla satın alma isteğimizi olumlu yönde etkileyecek ve markayı da özel kılacaktır.

Sonuç

Amacımı doğru ve anlaşılır bir şekilde ileten, hedef kitlenin dikkatini çeken reklamcı, arzuladığı amaca kolayca ulaşır. Her yaş, kültür ve cinsiyet grubuna özel olarak hazırlanan reklam filmlerinde başarı, motive edici göstergelere, hedef kitlenin ihtiyacını gidermedeki yeterlilik düzeyine göre değişmektedir. Reklam filmleri hazırlanırken faydalanılan en etkili güç NLP (Nöro Linguistik Programlama)'de de kullanılan dil kalıplarıdır. Değerlendirilen reklamlarda kolay hatırlanabilir sloganların yanı sıra en çok çerçeveleme yöntemi tercih edilmiş olup istenen sonuca ulaşma ve tüketiciyi ikna etme amaçlanmıştır. Ayrıca kullanılan kültürel değerler, halk anlatıları, halk kahramanları, deneyimler ve inanışlar tüketiciyi kendine bağlamada, yeni bir tutum yaratmada ya da tüketicinin beğenisini arttırmada dikkati çeken unsurlardır. Bazen bir reklamda birden fazla dil kalıbının da kullanıldığı görülmektedir. Reklam örnekleri değerlendirildiğinde, her dil kalıbının kelimelelerin büyüyle tüketiciye ulaştığı ve tüketicinin beğenisini eyleme dönüştürmede oldukça etkili olduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Aydın, Duygu (2011); *Reklam Hafızası/Reklam Hafızası ve Reklam Beğenirliği İlişkisi: Televizyon Reklamlarına İlişkin Deneysel Bir Çalışma*, Nobel Yayınları, Ankara.
- Batı, Uğur (2012); *Reklamın Dili*, Alfa Yayıncılık, İstanbul.
- Dilts, Robert (2005); *Dil İllüzyonları/Kelimelerin Büyüsüyle Mutluluğa Ulaşmak*, (çev. A. Volkan Çubukçu), Kişisel Gelişim Yayınları, İstanbul.
- Elden, Müge-Uğur Bakır (2010); *Reklam Çekicilikleri/Cinsellik, Mizah, Korku*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Heath, Robert (2013); *Bilinçaltımdaki Reklamlar/Reklamlar Bizi Nasıl Etkiler?*, Mediacat Yayınları, İstanbul.
- Ildız, Özlem (2010); *Reklam Dilinde Kültür ve Dil Kalıpları*, Elazığ, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Semineri)
- Kocabaş, Füsün-Müge Elden (2013); *Reklamcılık/ Kavramlar, Kararlar, Kurumlar*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Yrd. Doç. Dr. EBRU ŞENOCAK

Köprülü, Sevtap Günay -Derya Oğuz (2016); “Reklam Filmi Çeviri Sorunsalı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 9, Sayı: 43, Nisan, s. 268-275.

Küçükertoğan, G. Rengin (2005); *Reklam Söylemi*, Es Yayınları, İstanbul.

Özer, Özlem (2013); *Reklamlarda Türk Folklorunun İzleri*, Elazığ, (Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yüksek Lisans Tezi.

www.cnnturk.com/ekonomi/sirketler/iste-turkiyede-en-cok-satan-10-otomobil, (01.10.2016).

İBN HALDUN'A GÖRE BİREYİN BESLENME ALIŞKANLIĞININ KİŞİLİK GELİŞİMİNE VE DİNİ HAYATA ETKİSİ

Mustafa BAYAR*

Öz: Beslenme, insanın temel yaşam aktivitelerinin başında gelmektedir. İbn Haldun'a göre, gıdaların türü ve beslenme alışkanlığı kişiliği etkileyen faktörlerden biridir. Ayrıca o, aşırı yeme ve içmeyi manevi ilerlemenin önünde bir engel olarak görmektedir. İnsan yeme-içme konusunda ölçülü davranmalı ve sağlığını korumakla mükellef olduğunu unutmamalıdır. Bu makalede İbn Haldun'un, gıda ve beslenme alışkanlığının kişilik gelişimine etkisi ve dinî hayattaki rolüyle ilgili görüşlerini ortaya koymayı ve değerlendirmeyi amaçlamaktayız. Araştırmada doküman inceleme ve içerik analizi yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İbn Haldun, kişilik, beslenme, gıda türü, ibadet, dinî hayat, aşırı beslenme

ACCORDING TO IBN KHALDUN THE EFFECT OF THE INDIVIDUAL'S NUTRITION HABIT ON PERSONALITY DEVELOPMENT AND RELIGIOUS LIFE

Abstract: Nutrition is one of the basic living activities in human beings. According to Ibn Khaldun, the type of food and eating habits are among the factors that affect personality. He also sees the overeating and drinking as an obstacle to spiritual progress. Human beings must be in moderation about eating-drinking and must not forget that they are obliged to protect their health. The aim of this article is to examine and evaluate Ibn Khaldun's views the influence of nutritional habits on personality development and his role in religious life. In the research was used technique of content analysis and document review.

Key Words: Ibn Khaldun, personality, nutrition, Type of food, worship, religious life, overnutrition

1- Giriş

Asıl adı Ebu Zeyd Veliyyuddin Abdurrahman b. Muhammed b. El-Hadrami olan İbn Haldun, 1332-1406 yılları arasında yaşamış, İslam düşünce tarihinin en önemli simalarından biridir. İlk eğitimini babasından alan İbn Haldun, küçük yaşlarda Kur'an hıfzını tamamladıktan sonra hadis, fıkıh, Arapça ve edebiyat dersleri almıştır. Yine babasının da yardımıyla devrin önemli bilginlerinden nakli ilimlerin yanı sıra felsefe, matematik, mantık gibi akli ilimleri de öğrenmiştir.

Geliş tarihi: 31. 01. 2018 / KABUL tarihi: 20. 03. 2018

DOI:

*. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni.

Yirmili yaşlardan itibaren devlet ricalinde oldukça tanınan İbn Haldun, 1375 yılının sonuna kadar siyasi ve idari işlerle meşgul olmuş, bu süre içerisinde Tunus, Cezayir, Fas ve Endülüs'te bulunmuştur. Hayatının ikinci yarısı denebilecek olan kırklı yaşlara geldiğinde Beni Tu-cin beldesindeki İbn Selame Kalesi'ne yerleşerek siyasetten uzak kal-maya çalışmış, kitap telifi ve bilimsel araştırmalara yönelmiştir. Dört yıl kadar burada ikamet eden İbn Haldun, bir dünya tarihi olarak yaz-mayı düşündüğü "El- İber" adlı eserinin taslağını oluşturmuş ve bu ese-rin girişi olan ünlü Mukaddime'sini burada tamamlamıştır.¹

Mukaddime her ne kadar el-İber'in girişi olarak telif edilmişse de bizzat müellifi tarafından müstakil bir kitap muamelesi görmüş, daha sonra naşirler, mütercimler ve araştırmacılar da genellikle onu müstakil eser şeklinde değerlendirmişlerdir.² Bu eserde iklim ve coğrafyanın in-san ilişkilerine etkisinden çeşitli toplumsal kurumların oluşumuna, gö-çebelikten yerleşik düzene nasıl geçildiğine, siyasetten ticarete, iktisat-tan eğitime, toplum bilimlerinden tarih felsefesine kadar birçok konuda oldukça kapsamlı ve orijinal görüşler bulunmaktadır.³

İbn Haldun Mukaddime'sinde gıda, gıda rejimi ve beslenme alış-kanlığının, insanın hem kişiliğinin oluşumuna hem de fiziki ve psikolo-jik bünyesine etki eden unsurlar arasında zikreder. İbn Haldun'un, gıda ve beslenme alışkanlığının kişilik gelişimine etkisi ve dinî hayattaki ro-lüyle ilgili görüşlerini incelemek ve değerlendirmek bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Çalışmamızda nitel araştırma yöntemlerinden "doküman inceleme yöntemi" kullanılmış ve ulaşılan bulguların betim-sel analiz tekniği ile çözümlemesi yoluna gidilmiştir.

2- Kişilik Kavramı

Kişilik, bir insanın bütün ilgilerinin, tutumlarının, yeteneklerinin, dış görünüşünün ve çevreye uyum biçiminin özelliklerini içeren bir kavramdır. Kişinin belleği, dış görünüşü, sesi ve konuşma tarzı, tepki hızı, insanlara ve tabiata karşı tutumu, dindarlığı vb. özellikleri o

1. İbn Haldun'un hayatı hakkında bkz. Süleyman Uludağ, "İbn Haldun", *DİA*, c. 19, İstanbul, 1999, s. 538-542; İsmail Hakkı İzmirli, *İslam'da Felsefe Akımları*, Ki-tabevi, İstanbul, 1995, 359-363; Süleyman Uludağ, *İbn Haldun*, Türkiye Diyanet Vak-fı Yayınları, Ankara, 1993, s. 6-17; Mustafa Köylü, "İbn Haldun", *Klasik İslam Eği-timcileri*, Edt. Mustafa Köylü-Ahmet Koç, Rağbet Yayınları, İstanbul 2016, s. 515-517

2. Tahsin Görgün, "Mukaddime", *DİA*, c. 31, İstanbul, 2006, s. 119

3. Aytekin Demircioğlu, "İbn Haldun'da İnsan Tasavvurunun Eğitime Yansı-ması", *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, c. 1, S. 4, 2012, s. 309; Görgün, age., s. 118

insanın kişiliğini tanımlamada önemlidir.⁴

Geniş kapsamlı bir kavram olması nedeniyle kişiliğin, birçok tanımını yapılmıştır. Dolayısıyla psikologların üzerinde ittifak ettikleri bir kişilik tanımı yoktur. Bugüne kadar yapılan tanımlamalarda kişilik, bir insanı başkalarından ayıran bedensel, zihinsel ve ruhsal özelliklerinin bütünü olarak değerlendirilmiştir.⁵ Kişiliğin bir yanını temeli biyolojik olan güdüler ve dürtüler oluştururken diğer yanını ise bireyi sürekli etkileyen sosyokültürel faktörler oluşturur.⁶ Kişilik kavramının karşılığı şahsiyettir. Şahsiyet ve kişilik kelimeleri dilimizde hâlen eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.

Kişilikle beraber kullanılan ve zaman zaman karıştırılan karakter ve mizaç kavramları, birbiriyle iç içe olan, ancak aynı anlama gelmeyen kavramlardır. Karakter kişinin sosyal, düşünsel, zihinsel ve ahlaki anlayışının olumlu yönde gelişimi olarak tanımlanabilir.⁷ Başka bir ifadeyle karakter; kişinin içinde yaşadığı toplumun ahlaki değer yargıları ve davranış tarzlarını kendine mal etme, benimseme sonucu ortaya çıkan yerleşik eğilim ve davranış özellikleri şeklinde ifade edilmektedir.⁸ Karakter kişiliğin sonradan öğrenilen ve bireyin sosyal ortamına işaret eden tarafı olup, tutum ve davranışlardaki kararlılığı ve devamlılığını ifade eder. Mizaç ise sözlükte “huy, yaratılış, tabiat” anlamına gelir. Psikolojide mizaç, bireyin doğuştan getirdiği bedensel ve duygusal özellikleri kapsayan, kolaylıkla değişmeyen ve kalıtımın etkili olduğu kişilik özellikleri anlamında kullanılır.⁹

Kişilik oluşumunu biyolojik şartlarla veya sosyo-kültürel etki-lerle açıklayan teoriler, günümüzde yerlerini bütüncü görüşe bırakmıştır. Artık kişilik, doğuştan getirilen eğilimlerin ve ferdin çevresine kendine has uyumunu tayin eden kazanılmış özelliklerin yapılaşmış bütünü olarak anlaşılmaktadır. Ferdin kabiliyetleri onun kişiliğinin bir

4. Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Kişilik ve Din*, Dem Yayınları, İstanbul, 2004, s. 42; Ali Rıza Aydın, “Çocuğun Dini Kişiliğinin Gelişmesinde Ailenin Rolü”, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl. 7, S. 15, Bahar 2003, s. 106

5. Özcan Demirel, *Eğitim Sözlüğü*, Pegam Akademi Yayıncılık, Ankara 2005, s. 77; Aydın, agm., s. 106

6. Neda Armaner, “Şahsiyet Terbiyesinde Dini Kültürün Rolü”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XXI, 1976, s. 143

7. Metin Aşçı vd., “Türkiye’deki İlköğretim Programına Yeni Bir Bakış Açısı: Karakter Eğitimi Programı Tasarısı”, Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, c. I, S. 2, 2011, s. 95

8. Mehmedoğlu, age., s. 48

9. Bu kavramlar için ayrıntılı olarak bkz. Beyazıt Yaşar Seyhan, *Dindarlık ve Kişilik Açısından Sabır*, Emin Yayınları, Bursa, 2016, s. 39-46

parçasını teşkil ettiği gibi, şekillenmesinde de önemli bir etkidir. İçinde yaşanan toplumsal ve kültürel çevrede öğrenme, örnek alma ve özdeşim yoluyla kazanılan özellikler, ait olunan kültürün kendine has ayırıcı değerleri, din ve ahlak anlayışı, türlü davranış biçimleriyle, toplumsallaşma sürecinde kurulan ilişkiler, kişiliğin teşekkülünü etkiler. İnsanlar arası farklar, farklı kişilik tipleri, hem kalıtım hem de sosyo-kültürel çevre farklılıklarıyla açıklanmaktadır.¹⁰

İnsanlarda görülen farklılıkların kalıttan mı, yoksa çevre ve eğitimden mi kaynaklandığı konusunda İbn Haldun, bir sosyal bilimci olarak kalıttan gelen etkileri göz ardı etmemekle birlikte daha çok çevresel etkilere önem verir. Konuyla ilgili görüşlerini “İnsan tabiat ve mizacının değil, imkânları ve alışkanlıklarının kişisidir. İnsanın alıştığı bir durum, giderek onun tabii karakterinin yerini tutmaya başlayan bir ahlak, meleke ve âdet haline gelir” şeklinde dile getirir.¹¹

3-Beslenme Alışkanlığı – Kişilik İlişkisi

İnsanın hayatta kalması, sağlığını koruması ve yaşam kalitesini yükseltmesi için ihtiyaç duyduğu gıda maddelerini uygun zaman ve miktarda temin etmesi şeklinde tanımlanan beslenme;¹² büyüme, gelişme, sağlıklı yaşama, hastalıklardan korunma, fiziki ve zihni faaliyetleri gerçekleştirme konusunda insan için zorunlu ve doğal yaşam unsurlarının başında gelmektedir.

Beslenmede amaç sadece karın doyurmak, açlığı bastırmak ya da canımızın çektiği besinleri istediğimiz zaman istediğimiz kadar yemek değildir. Beslenmede temel amaç; kişinin yaşına cinsiyetine, içinde bulunduğu fizyolojik duruma göre ihtiyacı olan bütün besin maddelerini ve enerjiyi yeterli miktarda ve ihtiyaç duyulan zamanda besinler yoluyla alabilmektir.¹³ O hâlde yaşamın sağlıklı bir şekilde devam etmesi için yapılması gereken en temel ve öncelikli eylem hiç şüphesiz beslenmedir. Beden ve ruh sağlığının korunmasında beslenme faaliyetinin önemli bir rolü olmasından dolayı İslam dininin bu konuyla ilgili bir-

10. Hayati Hökelekli, “Dini Kişiliğin Kuruluşunda İradenin Rolü”, *Diyanet İlmî Dergi*, c. XXI, S. 2, 1985, s. 17; Mehmedoğlu, age., s. 47; Ziya Selçuk, *Eğitim Psikolojisi*, Pegem Yayınları, Ankara, 1996, s. 15-16

11. İbn Haldun, *Mukaddime*, Çev: Halil Kendir, c. I, Yeni Şafak Kültür Armağanı, Ankara, 2004, s. 166

12. Türkan Kutluay Merdal, *Türkiye’ye Özgü Beslenme Rehberi*, Ankara, 2004, s. 9

13. Suat Yılmaz, “Sağlıklı Beslenme ve Kişilik Oluşumu Üzerindeki Etkileri”, *Elmalı’da Kişilik Oluşumu ve Nefsin Terbiyesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Antalya, 2013, s. 102

takım ilkeler belirlediği görülür. Bu ilkelerin en başında gıdaların helal ve temiz olması gelmektedir. Kur'an'da, “Allah'ın size helâl ve temiz olarak verdiği rızıklardan yiyin ve kendisine iman etmiş olduğunuz Allah'tan korkun.”¹⁴ “Ey Peygamberler! Temiz olan şeylerden yiyin; güzel işler yapın. Ben sizin yaptıklarınızı hakkıyla bilmekteyim.”¹⁵ buyrulur helal ve temiz gıdalarla beslenilmesi gerektiğine vurgu yapılır. Ayrıca Kur'an'a göre beslenme kulluğun bir parçasıdır. Bu bakımdan insan, rızık/gıdaların Allah'ın bir lütfu/ihsanı sonucu olduğunu unutmamalı, temiz ve helal olan gıdalarla yetinerek pis ve haram olanlardan sakınmalı ve israfa düşmemelidir.

Beslenmenin kişilik üzerine bir etkisinin olup olmadığı, modern psikolojinin cevap aradığı konulardan biridir. Yapılan araştırmalar neticesinde elde edilen en önemli bulgulardan biri, merkezi sinir sisteminin sadece genetik belirleyiciler tarafından değil, aynı zamanda çevresel faktörler tarafından inşa edildiğidir. Hiç şüphesiz çevresel faktörlerden biri olan beslenme, genetik yapıyı etkileyen ve beyin gelişimini belirleyen bir etken olarak değerlendirilmektedir.¹⁶ Dolayısıyla alınan besinler, bireyin vücut gelişimi yanında, beyin gelişimine ve dolaylı olarak da kişilik gelişimine etki etmektedir.

Gıdaların ve beslenme alışkanlıklarının kişiliği etkileyen ve şekillendiren faktörlerden biri olduğu hususunda en dikkat çekici tespitler büyük mütefekkir İbn Haldun'a aittir. O, besinler ve kişilik gelişimi arasındaki ilişkiyi şöyle temellendirir; Refah ve bolluk, genellikle zihin performansı ve ahlak üzerinde olumsuz; az yemek ve zor ekonomik şartlar da olumlu bir yönde etkilemektedir. Düşünürümüze göre; “Çok fazla ve karışık gıda almak, vücutta kötü kokulara ve artıklara neden olur. Bunun sonucunda vücut dengesiz olarak gelişir ve şişmanlıktan dolayı renk ve şekil çirkin görülür. Aynı şekilde bu gıdalardan oluşan bozulmuş ve kötü sıvıların beyne gitmesiyle aklın ve düşüncenin üzeri örtülür, neticede anlayışsızlık, gaflet ve genel olarak bütün iyi hallerden sapma baş gösterir.”¹⁷

Her türlü meyve, sebze ve ürünün bulunduğu verimli yerlerde bolluk içinde yaşayan insanların genellikle kıt anlayışlı ve kaba cisimlilişiler oldukları bilinmektedir. Çöllerde bolluktan yoksun olarak ya-

14. Maide, 5/88.

15. Mü'minûn, 23/51.

16. Fatih Gültekin, “Katkı Maddelerinin İnsan Kişiliği Üzerine Etkileri”, *El-mahl' da Kişilik Oluşumu ve Nefsin Terbiyesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Antalya, 2013, s. 84-85

17. İbn Haldun, age., s. 124

şayanların bedenleri ve ahlakları, bolluk içinde yaşayandan daha iyidir. Onların renkleri daha canlı, bedenleri daha diri, şekilleri daha mükemmel, ahlakları aşırılıktan uzak ve ilimleri anlayıp kavrama noktasında akılları daha parlak ve keskindir.¹⁸

Genel bir kanı olarak zenginliğin ve bolluğun insanı daha gelişkin, üretken ve sağlıklı kılacağı düşüncesi yaygınsa da, İbn Haldun'a göre her şeyin fazlası zarar olduğu gibi fazla bolluk, toplumun yapısını olumsuz anlamda etkileyebilir. Zira refah ve bolluk ortamı insanın arzularını iyice kışkırtır, hazcılığı ve bağımlılığı güçlendirir, ahlaki yozlaşmalara neden olur. Böylece insanın değerleri ve karakteri üzerinde menfi etkiler oluşur.¹⁹

Yine Mütefekkirimize göre az yemek tüketmek ve ölçülü beslenmek vücut için her açıdan, çok yemekten daha sağlıklıdır. Zira beden ve aklın sağlıklı ve zinde olmasında az yemenin ciddi etkisi vardır.²⁰ Hekimlerin tespitlerine göre aç kalmanın; vücudu toksin, bakteri ve virüslerden arındırmak, vücudun yağ ve protein depolarını yakmak, zararlı hücrelerin oluşmasına mani olmak, kilo dengesini sağlamak gibi faydaları bulunmaktadır.²¹ Bu bağlamda Peygamberimizin "*Oruç tutunuz, sıhhat bulunuz*" tavsiyesi son derece manidardır.

Yenilen gıdaların miktarı ahlak ve huy üzerinde etkili olduğu gibi, İbn Haldun'a göre gıdaların türü de insanın kişiliğinin şekillenmesinde etkili olmaktadır. Düşünürümüz, deve sütü ve etiyle beslenenlerin zorluklar ve ağır yükler karşısında sabır ve tahammül gösterdiklerini bu konuya örnek olarak zikreder ve görüşlerini şöyle dile getirir: "Deve sütü ve etiyle beslenenlerin, zorluklar ve ağır yükler karşısında sabır ve tahammül gösterdiklerine şahit olunmaktadır. Bilindiği gibi böyle durumlar karşısında sabır ve tahammül sergilemek develerin bir özelliğidir. Aynı şekilde bu kişilerin bağırsakları da develerinki gibi sıhhatli ve dayanıklıdır. Başkalarına zarar veren gıdalar bunlara zarar vermez"²²

Günümüzde yapılan araştırmalarda da bazı gıda maddelerinin psikolojik etkilere sahip oldukları tespit edilmiştir. Örneğin; yeterli süre ve miktarda anne sütü ile beslenen çocukların zekâlarının ve öğrenme

18. İbn Haldun, age., s. 123-124

19. Gülüşan Göcen, "İbn Haldun'un Toplum ve İnsan Yaklaşımının Günümüze Düşen İzdüşümleri; Tüketim Toplumu ve Narsist İnsan", *Toplum Bilimleri Dergisi*, c. VII, S. 14, 2013, s. 189

20. İbn Haldun, age., s. 126

21. İbrahim Kutluay, "Tıbb-ı Nebevi'de Beslenmeye Dair İlkeler", *Keşkül Dergisi*, S. 41, 2017, s. 65

22. İbn Haldun, age., s. 126

kabiliyetlerinin daha fazla geliştiği, daha aktif ve IQ seviyelerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir.²³ Ayrıca kirazın insanı zinde tuttuğu, ruh hâline ve sosyal ilişkilere pozitif etkisinin olduğu,²⁴ fazla et yiyen insanların daha saldırgan, duyarsız ve kaba oldukları görülmüştür.²⁵

İbn Haldun'un bu konuda verdiği bilgilerin bir kısmı eleştirilebilir. Günümüzde dengeli beslenmenin, hayvansal ürünler, tahıl, sebze ve meyvelerden oluşan ürünlerin dengeli bir şekilde tüketilmesinin, beden ve zekâ gelişimini olumlu etkilediği bilimsel gerçeklerden biri olarak kabul edilmektedir.²⁶ Dolayısıyla yetersiz beslenmenin bilişsel gelişim ve davranışlar üzerinde olumsuz etkilerinin olduğu, yetersiz beslenen bireylerin yeterli beslenenlere göre daha az sosyal, daha az dikkatli, daha fazla kaygılı ve daha negatif duygusallığa sahip oldukları tespit edilmiş; ayrıca şizofreni, şizoid kişilik bozuklukları ve anti sosyal davranışlar gibi bazı psikiyatrik hastalıklar yetersiz beslenme ile ilişkilendirilmiştir.²⁷ Kişilerin hem sağlıklı ve üretken olmaları hem de aklın, ruhen ve sosyal yönden iyi gelişmiş bir bedene sahip olmaları ancak dengeli ve sağlıklı beslenmelerinin bir sonucu olabilir. İbn Haldun, yukarıda zikredilen görüşleriyle insanın yeme alışkanlıklarına dikkat etmesi gerektiği mesajını vermeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Zira o, insanların aşırı yemeye ve keyfe düşkünlüğünü bir sorun olarak görmekte ve bunun birtakım fiziksel, zihinsel ve ruhsal problemlere yol açtığını îmâ etmektedir. İbn Haldun'un bu tespitleri obezite ile mücadele eden çağımız insanının sağlık problemleriyle de örtüşmektedir.²⁸ Hiç şüphesiz hareketsizlik ve fazla yeme-içme, günümüzün hastalığı olan obeziteye neden olmaktadır. Yapılan araştırmalarda aşırı yeme ve şişmanlığın, insanın benlik algısı üzerinde derin hasarlar bıraktığı; Psikanalitik araştırmalarda da obezitenin, kişilik bozukluğunun psikosomatik bir belirtisi olduğu tespit edilmiştir.²⁹

Yeme davranışının ruhsal durumla olan kuvvetli ilişkisi ve özellikle aşırı beslenmenin etik ve fizyolojik zararları dolayısıyla Hz Peygamber yeme dürtüsünün kontrol altına alınması için pek çok tavsiyede

23. Yılmaz, agm., s. 124

24. Gültekin, agm., s. 87

25. Yılmaz, agm., s. 124

26. Hacer Ev, *İbn Haldun'un Eğitim Görüşü*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2007, s. 66

27. Gültekin, agm., s. 85-86

28. Ali Kürşat Turgut, "İbn Haldun Felsefesinde Tabiat-İnsan İlişkisi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013/2, S. 31, s. 186

29. Yasin Pişgin, "Kur'an ve Sünnete Göre Beslenme ve Şahsiyet Yapısına Etkisi", *Eskiye*, 28/Bahar 2014, s. 152

bulunmuştur. Bu bağlamda Peygamberimiz bir hadis-i şerifinde “*Âdemoğlu midesinden daha şerli bir kap doldurmamıştır. Âdemoğluna belini doğrultacağı kadar lokma yeterlidir. Eğer nefsi galebe çalar ve daha fazla yemek isterse, bu durumda midesini üçe ayırsın; biri yemek, biri su, biri de rahat nefes için olsun*”³⁰ buyurarak gereğinden fazla beslenmenin sağlık açısından pek çok olumsuzluklara sebep olacağını ve beslenmede ölçülü olmak gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca kutsal kitabımız Kur’an, beslenme konusunda gereğinden fazla tüketimi israf olarak isimlendirerek insanlara orta yolu önermiş, yeme-içmede aşırı gidilmemesini istemiştir.³¹ O hâlde aşırı beslenmek dinî açıdan istenmeyen bir davranış olduğu görülmektedir. İbn Haldun’un beslenmede ölçülü olma düşüncesi Kuran ve Sünnet’te ifade edilen görüşlerin bir yansıması olarak değerlendirmek mümkündür.

4-Beslenme Alışkanlığı-İbadet İlişkisi

Sözlükte “*itaat etmek, boyun eğmek, kulluk etmek, tapınmak*” gibi anlamlara gelen ibadet, dinî bir terim olarak “*İnsanın Allah’a saygı, sevgi ve itaatini göstermek, O’nun hoşnutluğunu kazanmak için ortaya koyduğu tutum ve davranışların tümü*” şeklinde tanımlanır.³² “*Ben cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım*”³³ ayetiyle Kur’an, insanın yaratılış gayesinin Allah’a kulluk etmek olduğunu ifade eder. Yine Kur’an’a göre insanın kulluk görevini ifa edebilmesi için Allah’ın kendisine rızık olarak verdiği nimetlerin helal ve temiz olanından yemesi-içmesi gerekir.³⁴ Dolayısıyla yaşamın kulluk, beslenmenin de yaşam için temel bir zorunluluk olduğu düşünüldüğünde yeme-içmenin ubudiyetin bir parçası olduğu söylenebilir.³⁵

Beslenme alışkanlığı insanın dinî hayatını etkileyen faktörlerden biridir. İbn Haldun’a göre çok yemek yemenin din ve ibadetler konusunda da olumsuz etkileri vardır. Lüks içinde yaşamayıp kendilerini zevklerden ve lezzetli şeylerden uzak tutanlar, bolluk ve lüks içinde yaşayanlara göre daha dindar ve ibadetlere daha düşkünlüdürler. Bu konuda İbn Haldun’un ifadeleri şöyledir; “*Çok fazla et, birbirinden farklı ve abartılı gıdalar ile kepeksiz buğday ekmeği yemeleriyle bağlantılı*

30. Tirmizi, Zühd 47; İbn Mace, Et’ime 50

31. “...yiyin, için, fakat istafetmeyin; Allah israf edenleri sevmez.”Araf 7/31

32. Mustafa Sinanoğlu, “İbadet”, *DİA*, c. XIX, İstanbul, 1999, s. 233

33. Zariyat 51/56

34. Nahl 16/144; Mülk 67/15

35. Yasin Pişgin, “İslam’da Beslenme ve Şahsiyet İlişkisi”, *Elmalı’da Kişilik Oluşumu ve Nefsin Terbiyesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Antalya, 2013, s. 71

olarak kalplerinin katı ve gafil olmasından dolayı, şehirlerde ibadetlere düşkün insanlar azdır. Âbidler daha çok darlık içindeki bedevilerden çıkar.”³⁶ İbn Haldun’un bu ifadelerinden, beslenmenin sadece basit ve sıradan bir biyolojik faaliyet olmadığı, aynı zamanda insanın hem karakter ve kişiliğini, hem de ibadet hayatını etkileyecek kadar manevi derinliği olan psikolojik bir faaliyet olduğu anlaşılmaktadır.

İbn Haldun’a göre bedeviler, hadarilerden³⁷ daha dindar, ibadetlerine daha bağlı, dünyaya daha az düşkün olur. Bunun sebebi, bedevilerin fitratlarının bozulmaması, ilk fitratları üzere olmaya devam etmeleridir. Lüks hayat ve aşırı tüketim/beslenme, kötü alışkanlıkları ve çirkin ahlaki davranışları beraberinde getirmekte, insanın doğasını/fitratını bozmaktadır. Bu bağlamda aşırı tüketime ve israfa odaklanan, yaşam alışkanlıklarının devamı için manevi değerlerden taviz veren şehir insanı Mütefekkirimiz tarafından eleştirildiği görülmektedir.³⁸

Günümüzde de İbn Haldun’un düşüncesine paralel olarak sanayileşmiş ve şehirleşmiş ülkelerde ekonomik kalkınma ile birlikte dindarlığın zayıfladığı görülmüştür.³⁹ Köktaş tarafından yapılan çalışmada sosyo-ekonomik durum yükseldikçe dindarlıkta belirgin bir azalmanın olduğu; ekonomik gelişmişlik düzeyindeki yükselme, sekülerleşme eğilimlerini de beraberinde getirdiği tespit edilmiştir.⁴⁰ Yine Yapıcı’nın araştırma sonucuna göre, ekonomik durumları itibariyle alt ve orta düzeyde olanların, üst gelir düzeyde olanlara nispetle Allah’ın varlığını daha çok hissettikleri, daha çok dua ettikleri, ramazan ayında düzenli olarak oruç tuttukları ve dine daha fazla önem verme eğiliminde oldukları görülmüştür.⁴¹ Sonuç olarak yapılan araştırmalar, bize sosyo-ekonomik durumun dinî yaşayış üzerinde etkili bir faktör olduğunu göstermektedir. Kişilerin gelir durumu ve bununla paralel olarak sürdürdükleri yaşam tarzı, onların fikir dünyalarını ve olaylara bakış açılarını etkilediği gibi dindarlıklarını da etkilemektedir. Lüks ve israfın artmasıyla insanın refah ve bolluğa olan bağımlılığı, manevi değerlerin aşınmasına, ibadet ve dinî hayata bağlılığın azalmasına yol açtığı söylenebilir.⁴²

36. İbn Haldun, age., s. 124

37. Yerleşik hayata geçen, şehirli

38. İbn Haldun, age., s. 163

39. İzzet Er, Din (Din Bilimleri/Din Sos.), *DİA*, c. IX, İstanbul 1994, s. 346

40. Emin Köktaş, Türkiye’de Dini Hayat, İşaret Yayınları, İstanbul, 1993, s. 136, 214

41. Asım Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din*, Karahan Kitabevi, Adana, 2007, s. 308

42. Ayrıntılı bilgi için bkz. Göcen, agm., s. 175-194

Tasavvuf düşüncesinde nefsi eğitmek için uygulanan riyazet yönteminin en önemli unsurlarından biri olan az yemek, manevi ilerlemenin bir aracı olarak görülmüştür.⁴³ Nefsin hayra yönelme gücünün yanı sıra bireyi şehvi işlere doğru sevk eden arzu ve dürtüleri de vardır. Nefisteki kötü arzu ve dürtüleri harekete geçiren en önemli kaynak ise aşırı beslenmedir. Bu duygunun denetlenmesi insanı olumsuz şahsiyet özelliklerinden arındırır ve olumlu şahsiyet özelliklerine yöneltir. Meşhur mutasavvıf ve düşünürlerimizden olan Erzurumlu İbrahim Hakkı da, İbn Haldun'un görüşlerine paralel olarak çok yemek yiyen kimsenin ibadetten zevk alamayacağını, çok yemek yemenin bedene ağırlık ve uyku verdiğinden dolayı böyle kimselerin Allah'a itaatten uzaklaşarak, ibadetlerinin azalacağını ifade eder. Yine ona göre; İbadet için kuvvet ve zindelik gerektiğinden, bu durum ancak az yemek ve nefisle cihat etmekle mümkün olabilir."⁴⁴ Sonuç olarak mutasavvıflara göre az yemek, ibadette devamlılığı sağlamakta, çok yemek ise, insanın dinî iradesinin gevşemesine ve uhrevî yönelişini kaybetmesine neden olmaktadır. Mutasavvıflar gibi İbn Haldun da aşırı beslenmeyi, manevi ilerlemenin ve ibadetlerin önündeki en büyük engellerden biri olarak görmektedir.

5-Sonuç

Yeme-içme insan hayatının temel unsurlarından biridir. İbn Haldun'a göre beslenme alışkanlığı kişiliği etkilemekte ve şekillendirmektedir. O, besinler ve kişilik gelişimi arasındaki ilişkiyi; "Refah ve bollukla birlikte aşırı beslenme, genellikle zihin performansı ve ahlak üzerinde olumsuz; az yemek ve zor ekonomik şartlar da olumlu bir etkiye neden olmaktadır" şeklinde temellendirir. Yine Mütefekkirimize göre az yemek ve ölçülü beslenmek vücut için her açıdan, çok yemekten daha sağlıklıdır. Zira beden ve aklın sağlıklı ve zinde olmasında az yemenin ciddi etkisi vardır. Yenilen gıdaların miktarı ahlak ve huy üzerinde etkili olduğu gibi, İbn Haldun'a göre gıdaların türü de insanın kişiliğinin şekillenmesinde etkili olmaktadır. Ayrıca beslenme alışkanlığı insanın dinî hayatını etkileyen faktörlerden biridir. Sonuç olarak İbn Haldun'a göre yeme duygusunun terbiyesi ile insan şahsiyeti arasında

43. Süleyman Uludağ, "Riyazet", *DİA*, c. XXXV, İstanbul, 2008, s. 143-144; Öncel Demirdaş, "Riyazet Eğitimi İle Gerçekleşen Manevi Olgunluk", *Dinbilimleri Akademik Araştırmalara Dergisi*, c. 11, S. 1, 2011, s. 81-83

44. İbrahim Hakkı Erzurumî, *Marifetnâme*, sad. Turgut Ulusoy, 8. baskı, İstanbul, s. 93-95; Ayrıca bkz. Vahit Göktaş, "Modern İnsanın Bir İhtiyacı Olarak Riyazet ve Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Riyazetle İlgili Görüşleri", *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl. 16, S. 50, Kış 2012, s. 47-55

güçlü bir ilişki vardır. Ayrıca nefsanî duyguları ıslah etmenin yolu da az yemekten geçmektedir.

KAYNAKÇA

- Armaner, Neda; “*Şahsiyet Terbiyesinde Dini Kültürün Rolü*”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. XXI, 1976.
- Aşçı, Metin; “*Türkiye’deki İlköğretim Programına Yeni Bir Bakış Açısı: Karakter Eğitimi Program Tasarısı*”, Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, c. 1, S. 2, 2011.
- Aydın, Ali Rıza; “*Çocuğun Dini Kişiliğinin Gelişmesinde Ailenin Rolü*”, Ekev Akademi Dergisi, Yıl. 7, S. 15, Bahar 2003
- Aytekin Demircioğlu; “*İbn Haldun’da İnsan Tasavvurunun Eğitime Yansımaları*”, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, c. 1, S. 4, 2012.
- Demirdaş, Öncel; “*Riyazet Eğitimi İle Gerçekleşen Manevi Olgunluk*”, Dinbilimleri Akademik Araştırmalara Dergisi, c. 11, S. 1, 2011.
- Demirel, Özcan; *Eğitim Sözlüğü*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara 2005.
- Er, İzzet; *Din (Din Bilimleri/Din Sosyolojisi)*, DİA, c. IX, İstanbul, 1994.
- Ev, Hacer; *İbn Haldun’un Eğitim Görüşü*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2007.
- Erzurumî, İbrahim Hakkı; *Marifetnâme*, sad. Turgut Ulusoy, 8. baskı, İstanbul.
- Göcen, Gülşan; “*İbn Haldun’un Toplum ve İnsan Yaklaşımının Günümüze Düşen İzdüşümleri; Tüketim Toplumu ve Narsist İnsan*”, Toplum Bilimleri Dergisi, c. VII, S. 14, 2013.
- Göktaş, Vahit; “*Modern İnsanın Bir İhtiyacı Olarak Riyazet ve Erzurumlu İbrahim Hakkı’nın Riyazetle İlgili Görüşleri*”, Ekev Akademi Dergisi, Yıl. 16, S. 50, Kış 2012.
- Görgün, Tahsin, “*Mukaddime*”, DİA, c. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006.
- Gültekin, Fatih; “*Katkı maddelerinin İnsan Kişiliği Üzerine Etkileri*”, Elmalı’da Kişilik Oluşumu ve Nefsin Terbiyesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Antalya, 2013, s. 84-85
- Hökekleli, Hayati; “*Dini Kişiliğin Kuruluşunda İradenin Rolü*”, Diyanet İlmi Dergi, c. 21, S. 2, 1985
- İbn Haldun, *Mukaddime*; (çev. Halil Kendir), c. I, Yeni Şafak Kültür Armağanı, Ankara, 2004.
- İzmirli, İsmail Hakkı; *İslam’da Felsefe Akımları*, Kitabevi, İstanbul, 1995
- Köktaş, Emin; *Türkiye’de Dini Hayat*, İşaret Yayınları, İstanbul, 1993.
- Köylü, Mustafa; “*İbn Haldun*”, *Klasik İslam Eğitimi*, Edt. Mustafa Köylü-Ahmet Koç, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2016
- Kutluay, İbrahim; “*Tıbb-ı Nebevi’de Beslenmeye Dair İlkeler*”, Keşkül Dergisi, S. 41, 2017
- Mehmedoğlu, Ali Ulvi; *Kişilik ve Din*, Dem Yayınları, İstanbul, 2004
- Merdal, T. Kutluay; *Türkiye’ye Özgü Beslenme Rehberi*, Ankara 2004, s. 9
- Pişkin, Yasin; “*İslam’da Beslenme ve Şahsiyet İlişkisi*”, Elmalı’da Kişilik Oluşumu ve Nefsin Terbiyesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Antalya, 2013
- _____, “*Kur’an ve Sünnete Göre Beslenme ve Şahsiyet Yapısına Etkisi*”, Eskişeni, 28/Bahar 2014
- Selçuk; *Eğitim Psikolojisi*, Pegem Yayınları, Ankara, 1996.

MUSTAFA BAYAR

- Seyhan, Beyazıt Yaşar; *Dindarlık ve Kişilik Açısından Sabır*, Emin Yayınları, Bursa, 2016.
- Sinanoğlu, Mustafa; “*İbadet*”, *DİA*, c. XIX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999
- Turgut, Ali Kürşat; “*İbn Haldun Felsefesinde Tabiat-İnsan İlişkisi*”, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2013/2, S. 31
- Uludağ, Süleyman; *İbn Haldun*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.
- _____, “*İbn Haldun*”, *DİA*, c. 19, İstanbul, 1999.
- _____, “*Riyazet*”, *DİA*, c. XXXV, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. İstanbul, 2008.
- Yapıcı, Asım; *Ruh Sağlığı ve Din*, Karahan Kitabevi, Adana, 2007.
- Yılmaz, Suat; “*Sağlıklı Beslenme ve Kişilik Oluşumu Üzerindeki Etkileri*”, Elmalı’da Kişilik Oluşumu ve Nefsin Terbiyesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Antalya, 2013.

KADININ KURMACA EDEBİYATTA İKİNCİL STATÜDE KALMASI ÜZERİNE BİR DENEME (VİRGİNİA WOOLF – KENDİNE AİT BİR ODA ESERİ ÖRNEĞİ)

Yrd. Doç. Dr. Salim DURUKOĞLU*
İnci HİLALHAN EROL**

Öz: Bu yazı kadınların, özelde kurmaca edebiyat, genelde edebiyat sanatında arka planda kalmasının nedenlerini Virginia Woolf'un Kendine Ait Bir Oda adlı kitabının yardımıyla açıklama denemesidir. Virginia Woolf, modernist ve feminist bir yazar olarak Cambridge Üniversitesi'ne ve Oxford Üniversitesi'ne Kadın ve Kurmaca Edebiyat hakkında konuşma yapması için çağırılmıştır. "Kendine Ait Bir Oda" kitabı bu konuşmalar üzerine yazılmıştır.

Öncelikle Virginia Woolf'un hayatından, Virginia Woolf'un feminizm anlayışından ve kadının kurmaca edebiyatta ikincil planda kalmasını anlattığı Kendine Ait Bir Oda kitabından hareketle, kadın yazarlardan neden bir Shakespeare çıkmadığı sorusuna yanıt aranmış; daha sonra kadının toplumda bastırılması, geri plana indirgenmesinin nedenleri irdelenmiştir. Nedenler arasında ve toplamında erkeklerin kendilerini yüceltme isteği ve kadınları kullanarak bu isteklerini gerçekleştirdikleri türü saptamalarla belirginleşen erkeklerin egemen dünyasının bütün ağırlığının olduğu saptanmıştır.

Virginia Woolf'e göre kadınların özgürce, kimsenin dayatması altında kalmadan yazabilmesi için başlangıçta gerekenler, kitabın da adını aldığı ve kadının özgür, özerk dünyasını sembolize eden kendilerine ait bir odalarının ve ekonomik bağımsızlıklarını temsil eden bir miktar paralarının olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: kadın, kurmaca edebiyat, ikincil statü, Virginia Woolf, Kendine Ait Bir Oda, feminizm.

AN ESSAY ON THE SECONDARY STATUS OF WOMEN IN FICTIONAL LITERATURE

(VIRGINIA WOOLF- THE CASE OF A ROOM OF ONE'S OWN)

Abstract: In this paper we have tried to explain why women have occupied a role in the background in literature and in particular in fictional literature with a specific reference to Virginia Woolf's work A Room of One's Own. As a feminist and modernist writer, Virginia Woolf was invited to Cambridge and Oxford Universities to give

Geliş tarihi: 04. 04. 2018 / Kabul tarihi: 15. 04. 2018

DOI:

*İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü.

**İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü.

speeches on Women and Fictional Literature and she also commented on her A Room of One's Own.

Drawing mainly upon Virginia Woolf's life, her understanding of feminism, and her A Room of One's Own, in which she discussed why women remained in the background of literature, we have tried to find answer to the question why there is not a Shakespeare among women in literature. Then we have sought reasons of why women had an oppressed status in society and occupied a secondary role. Possible explanations are the desires of men who want to exalt themselves abusing women thereby the creation of a male dominant world with its burden on society.

According to Virginia Woolf, women should have a room of their own as suggested by A Room of One's Own, which symbolizes their free world and some money which stands for economic independence so that they can write freely without the imposition of anyone.

Key Words: woman, fictional literature, secondary status, Virginia Woolf, A Room of One's Own, feminism

Giriş

Dünyada edebiyat yapabilen tek canlı olan insanın, ayrıca kendi içinde tekrardan kimin, hangi cinsiyetin edebiyat yapabileceği şeklinde bölünmesi sanatın, edebiyatın amacı olan güzellik /estetik değer ve birlikte barışçıl biçimde yaşayabilme kültürü oluşturma önceliğine gölge düşürmektedir. Bu yazıda edebiyat alanında, yapay bir ayrımla kadın sanatçıların, özellikle edebiyatçıların arka plana atılması üzerinde durulacaktır.

Kadınlar için şiir, roman, hikâye, tiyatro gibi kurmaca edebiyat ürünleri yazmanın hatta yazmadan ziyade -çünkü bu tarih daha belirsizdir- yayınlamanın neden edebiyatta geç bir zamana denk geldiği inceleneyecektir. Kadınlardan bir Shakespeare çıkmaması tezinin genel kabulü üzerinden erkeklerin daha iyi Shakespeare olabildiklerini savunanlara neden kadınlardan Shakespeare çıkmadığı yanıtı, bir kadın yazar olan Virginia Woolf'un *Kendine Ait Bir Oda* adlı eserindeki rehberliği, bakış açısı ve tezlerinden hareketle verilmeye çalışılmıştır. Virginia Woolf'un, kadının kurmaca edebiyatta ikincil statüde kalmasını anlatan *Kendine Ait Bir Oda* kitabını anlayabilmek için yazarın feminizm anlayışına ve hayatına kısaca değinilmiştir.

a. Virginia Woolf Hakkında

Virginia Woolf, 25 Ocak 1882'de Londra'da dünyaya geldi. Victoria Çağı'nda kadınların okula gönderilmemesinden ötürü erkek kardeşleri gibi okuyamadı ve eğitimini babasının kütüphanesinde kitaplar okuyarak tamamlamak zorunda kaldı. On üç yaşındayken annesinin ani

ölümü onu derinden etkiledi. Ardından babasının da ölümüyle kendisine kalan miras sayesinde rahat bir ortam içinde yeni arayışlara yöneldi.

Edebî çevrelerde sivri diliyle ön plana çıkmaya başladı. Bir yayınevi kurarak en büyük destekçisi olan Leonard Woolf ile evlendikten sonra "Bilinç Akımı" (Tekin, 2002: 269-275) tekniğini adım adım geliştirdiği romanları yayımladı. *Kendine Ait Bir Oda* ve *Dalgalar* gibi kurmaca kalıplarını aşan eserleri onun ne denli önemli bir yazar olduğunun kanıtıydı. Delilik ve dâhilik arasında gidip gelen Woolf, son yazdığı romanın taslaklarından memnun kalmadığı ve kendisini oldukça yetersiz hissettiği için ki bu en görünür nedendir ve bunun mutlaka başka nedenlerle desteklenmesi gerekir, ardında veda mektubu bırakıp ceplerini taşlarla doldurdu ve kendini Ouse Nehri'nin akmaktan hiç yorulmayan sularına bırakarak 28 Mart 1941' de yaşamına son verdi (Woolf, 1929:4).

Woolf'u mutsuz eden pek çok acı, katı ve katlanılmaz gerçek vardı. Bunların öne çıkanları erkek egemen bir dünyanın kadını sürekli tehdit ve mutsuz eden kuşatması ile bir kadının hayata ve özellikle sanata tutunmasının önündeki görünür ve görünmez devasa duvarların çokluğu ve yüksekliği idi. İntihar seçişi bile aslında yazarın, kendine ait bir odası dahi olmayan kadınların son isyanı, güçlü bir çılgılığı ve protestosu olma adına attığı bir adım olarak görülmelidir.

b. Virginia Woolf'un Feminizmi

Kadınların bireysel, sosyal, siyasal vb. alanlardaki hukukunu sistemli, kuramsal ve kurumsal olarak korumak için hareket edenlerin oluşturdukları feminizm hareketini Lilith-Havva ve Âdem kıssasına kadar indirgemek mümkündür. İsrail inancına, geleneğine göre, yaratılan ilk kadın Havva anamız olmayıp, Lilith adındaki bir başka kadındır. Hz. Âdem'in birinci karısı olan Lilith, kocası gibi kıpkırmızı bir balçıktan yaratılmıştır:

“Aynı çamurdan gelmiş olmanın verdiği cesaretle bu kadın, kocasıyla müsavat (eşitlik) iddia ettiği için geçinememiş ve Hz. Âdem kendisine daha kıvrak ve uysal bir kadın vermesini Allah'tan dilemiş. İşte bundan sonradır ki feminist, isyankâr ve geçimsiz Lilith, köpük gibi havada söner ekbediyete karışır ve yerine, her türlü menşe (köken) birliği iddialarının kökünden kazanması için Havva anamız, Hz. Âdem'in ege (kaburga) kemiğinden yaratılır.” (Safa, 1978: 86)

Lilith ya da Havva olma arasında bir karar vermeye zorlanan kadınlar için feminizmin çıkış noktası burasıdır. Dünyada hiçbir değer,

düşünce ve ruh kaybolmaz. Lilith'in, köpük gibi sönüp sonsuzluğa karışan ruhu, düşünceleri ve bedeni, yüzyılları aşarak gelmiş, bazı kadınların aldıkları nefes, soludukları hava yoluyla benliklerine karışmıştır. Böylece birbirleri ile zıt istikamette, iki tip kadının temsil ettiği değerler sistemi içinde gezinen, düşünüp davranan kadınların sahiplendiği bir miras / irsiyet ortaya çıkmıştır.

Toplumun mitolojik zamanlardan kendi yaşadığı çağa kadar kadına uygun gördüğü kimliğe itiraz eden "Virginia Woolf"un feminizminin; babasının otoritesinden, ağabeyinin cinsel sataşmalarından ve kendi lezbiyen eğilimlerinden kaynaklandığı sanılır genellikle. Bu bir yanılgıdır. Feminist kadınların sadece yüzde beşi lezbiyen sayılabilir. Babası salt kişiliğinin ağırlığıyla kızını ezmeseydi ağabeyi normal bir kardeş gibi davransaydı kendisi de kadınlardan hoşlanmasaydı Virginia Woolf 1920'li yıllarda gene de feminizmi savunurdu. Bunun ilk nedeni 18 yaşındayken kadınlarla erkekler arasındaki eğitim eşitsizliğiydi (Urgan, 1997: 44).

c. Kendine Ait Bir Oda

Virginia Woolf, modernist ve feminist bir yazar olarak Cambridge Üniversitesi'ne ve Oxford Üniversitesi'ne "Kadın ve Kurmaca Edebiyat" hakkında konuşma yapması için çağırılmıştır. *Kendine Ait Bir Oda* kitabı bu konuşmalar üzerine yazılmıştır.

Virginia Woolf tarihsel süreç içerisinde edebiyatın erkek egemenliğine yaslanan bir ideolojiden beslendiğini ve eril bir yapıda devamlılık gösterdiğini iddia eder. Bu yüzden o, kendisine ödünç verilmiş ya da lütfen bağışlanmış bir dilin kullanımının bir kadın için ortaya koyduğu güçlüklerin ayırdına varan ilk kadın yazardır. 1929 yılında yayımladığı *Kendine Ait Bir Oda*, kadın ve edebiyat ilişkisini ortaya koyan önemli bir eserdir (Şengül, 2016).

ç. Toplumda Kadının İkincil Statüsü

İnsan, toplum hâlinde bir kültür çevresinde yaşayan, düşünme ve konuşma yeteneği olan, evreni bütün olarak kavrayabilen, bulguları sonucunda değiştirebilen ve biçimlendirebilen canlı olarak tanımlanır. (Türkçe Sözlük, tdk.gov.tr) Yeryüzündeki canlıların en üstünüdür. Bu üstün varlığın en uygar toplumlarında dahi, kız çocukları ve kadınlara yönelik önyargıları, çarpık uygulamaları olduğuna dair tarih sayısız kayıt ve örnek ile doludur. Kadın cinsiyetler arasındaki eşitliğin kör noktası olarak kalmaya zorlanmaktadır (Yeşilorman, 2001: 269-280).

Kadını hor görüp aşağılayan görüşlerin kökleri tarihin derinliklerindedir. Birçok dinin yorumcuları kadını, pek haksız şekilde; acıların kaynağı, günahın sembolü, şeytanın aracı gibi göstermeye çalışmışlardır. Dinler ve insanlık tarihi ile ilgili eski kaynaklarda, bugün yersizliğini, tutarsızlığını, aşırılığını ve hatta acımasızlığını tescil ettiğimiz çirkin suçlamaların sayısız örneğine rastlanır (Feyzioğlu, 2018).

Virginia 15. yüzyıl döneminin kadına yüklediği rollerden şöyle bahsetmiştir: Koca dayağı erkeklere tanınan bir haktı ve alt tabakadan olduğu kadar üst tabakadan olanlar tarafından da hayâsızca uygulanabiliyordu.

Yine aynı şekilde ebeveynlerinin seçtiği beyefendiyle evlenmeyi reddeden kız evlatların bir odaya kilitlenmek ve orada sağa sola savrulularak iyice hırpalanmak gibi cezaları hak ettikleri düşünülürdü. Onların maruz kaldığı bu tür davranışlar toplumdaki insanları kesinlikle dehşete düşürmezdi. Evlilik sözü genellikle taraflardan biri veya ikisi daha beşikteyken verilirdi (Woolf, 1929: 55).

Simone de Beauvoir'ın *İkinci Cins* adlı eseri, kadının yaradılışına ilişkin ayrılığın felsefi açıdan değerlendirildiği, ilgi çekici çalışmalardan biridir. Buna göre kadın eşitsizliğinin temelinde yatan sorun, sadece erkeğin insan olarak kabul edilmesi, kadının erkek varlığına özgü prensiplerle mukayese edilmesinden ötürü, özerk bir yaratık olarak kabul edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Beauvoir'a göre erkek, mutlak olandır ve kadın da "öteki"dir. Yazar bu tutumu, insan düşüncesinde daima mevcut olan dualiteye bağlamaktadır (Yeşilorman, 200: 271).

"Kadın doğulmaz, kadın olunur." sözüyle Beauvoir, kadınların (dönem ve kültür farkı gözetmeksizin) "dişil" doğduklarını, fakat sosyal telkin yoluyla dişiliklerinin pekiştirildiğini savunan anlayışı yıkmayı amaçlar. Dişilik Tanrı'nın verdiği bir ayrıcalık, kadınlık ise eğitim ve kültürle edinilen sosyal ve psikolojik bir kimliktir. Her kadın dişidir fakat her dişil kadın değildir (Bayoğlu, 2010: 75). Yani kadın kendi olabilmek için mücadele vermelidir.

Sadece kendisi olabilmek için bile mücadele veren bu cinsiyetin 19. yüzyıla kadar edebiyatın neresinde olduğuna dair pek bir kuşku olmayacaktır. "17. yüzyılın başlarından 19. yüzyılın başlarına kadar devam eden kadın yazarların isimlerini gizlemeleri, erkek dünyasıyla ilgili bir korkunun, bir ürküntünün ifadesi olarak değerlendirilmiştir." diyen Şengül okudukları yazarların, kadın olduğunu öğrenen kimi erkek okurların bu yazarları okumaktan vazgeçtikleri de görülmüştür diye eklemiştir (Şengül, 2016: 207).

d. Kadının Kurmaca Edebiyatta İkincil Statüde Kalması

Virginia Woolf, modernist ve feminist bir yazar olarak Cambridge Üniversitesi'ne Kadın ve Kurmaca Edebiyat hakkında konuşma yapması için çağırılmıştır. *Kendine Ait Bir Oda* kitabı bu konuşmalar üzerine yazılmıştır. Eser, her dönemde ağır baskılar altında kalan kadınların yazamamalarının sebebini kendine ait bir oda sembolünden başlayarak mahremiyetlerinin ve en büyük özgürlük kaynağı olan paralarının olmamasına bağlamıştır.

Kitap da ismini bu tespitten almaktadır. Kendine ait bir odası olan cebinde de yeterli miktarda parası olan kadının (ki ilginç bir ayrıntı olarak Woolf bu miktarı dönemine göre beş yüz sterlin olarak belirlemiştir) aklının kıvrımlarından dökülen her kurmacayı yazabileceğini söylemiştir. Ancak yazılanların her zaman yayımlanması pek mümkün değildi. Bronte Kardeşler, Mary Ann Evans gibi kadın yazarlar erkek isimleriyle eserlerini yayınlama ihtiyacı duymuşlardır.

Mina Urgan da Oxford'a kadınların ancak 1920'de kabul edildiklerini, Cambridge'te ise yalnızca "Titular" adı verilen diplomalardan alabildiklerini söylemiştir. Yani kadınlar diploma alabiliyorlar ancak sağladığı ayrıcalıklardan yararlanamıyorlardı (Urgan, 1997: 44). Virginia Woolf da üniversiteye gidemeyenlerin içerisindeydi.

Kitabının ilk bölümünde, kadının ikincil statüde görülmesi konusundaki düşüncelerini; üniversitede, kadın olduğu için çimlerden yürüyemediğini, kütüphaneye alınmadığını ve canını çok sıkı benzeri uygulamalara maruz kaldığını söyleyerek somutlamıştır. "Dudaklarımdan yalanlar dökülecek ama bunların arasına karışmış bazı gerçekler de olabilir. Bu gerçekleri arayıp bulmak ve bunların saklanmaya değer herhangi bir yanları olup olmadığına karar vermek size kalmış." (Woolf, 1929:9) diyerek bize yazılanları istediğimiz gibi yorumlama hakkı tanımıştır.

Dudaklarından üniversite kütüphanesine alınmadığı dökülmüş olabilir ama Woolf bize aslında kendi hayatından bir parça sunmuştur. Yani Woolf "Kadın olduğum için çimlere basamadım, kadın olduğum için üniversite kütüphanesine alınmadım." derken ağabeylerinin okula gidebildiğini kendisinin gidemediğini, diğer kadınlar gibi ikincil statüden sayıldığını Mina Urgan'ın da belirtmiş olduğu gibi feminizminin asıl zemininin eğitim konusundaki ayrımla başladığını anlatmak istemiştir.

Esasen feminist hareketin ilk kazanım olarak bu hakkı çok önem verdiği sıklıkla dile getirilmektedir: "Çağdaş anlamda bir felsefi hareket

olarak feminizmin kökenini, Aydınlanma Dönemi'ne kadar götürebiliriz. Kadınların eğitim hakkını savunan Lady Mary Wortley Montagu ve Marquis de Condorcet adlı liberal düşünürler, bu hareketin öncüleri olmuşlardır.” (Kolcu, 2008: 403).

e. Kadınlar Hakkında En Çok Erkeklerin Söz Sahibi Olması

Virginia Woolf, Oxbridge'te "Kadın ve Kurmaca Edebiyat" hakkındaki konuşması için hazırlık çalışmaları yapmak amacıyla British Museum'un kitaplığına başvurur. Kadın ve edebiyat hakkında birçok kitap olduğunu fark eder ama en çok ilgisini çeken nokta bu birçok kitabı erkeklerin yazmış olmasıdır.

Kadınların, erkeklerce dile getirilen ahlaki açıdan daha zayıf olmaları, daha güçlü vicdan duygusuna sahip olmaları, cazibeleri, beyinlerinin küçük olması, bedenlerindeki tüylerin az olması, zihinsel ahlaki ve fiziksel olarak daha alt düzeyde olmaları, çocuk sevgileri, daha uzun ömürlü olmaları, kaslarının daha güçsüz olması, duygularının daha güçlü olması, kendini beğenmişlikleri vb. gibi (Woolf, 1929: 38) hâlâ tartışılmakta olan konuların erkekler tarafından yazıldığını görmüştür.

Virginia Woolf, “Kadınlar bütün bu yüzyıllar boyunca erkeği olduğundan iki misli büyük göstermek gibi tılsımlı ve tadına doyum olmayan bir güce sahip olan aynalar görevi görmüşlerdi.” (Woolf, 1929: 47) diyerek erkeklerin kadınları, kendilerini yüceltme isteğinin nesnesi olarak gördüklerini söyler ve tespit eder.

Bu durumda kendisini yüksekte görmek için düz bir duvarın üzerine çıkmak isteyen kişi, diğer kişinin sırtına basarak o duvara tırmanmıştır. Erkekler kadınların sırtına basarak yükseklere çıkma kolaylığını ve lüksünü tercih etmişler ve bu kazanımlarını korumak her dönem fazlasıyla işlerine gelmiştir. Kurmaca edebiyat alanında 18. yüzyıla kadar oturma odasında, çatı katında gizlice yazan kadınlar dışında ön plana çıkan bir kadın yazarın bulunmaması işte bu yüzdendir.

f. Neden Kadın Shakespeare Çıkmadı?

Virginia Woolf, Shakespeare Dönemi'nde bir kadın Shakespeare'in çıkamayacağını kabul etmiş, bunu göstermek için Shakespeare'e Judith isminde bir kız kardeş yaratmıştır. Woolf, Judith'i de ağabeyisi Shakespeare gibi yetenekli varsaymış ancak daha en baştan Judith'in eğitim alamaması gibi bir sorunla karşılaşmıştır.

Judith içindeki edebiyat yeteneğiyle evin gizli köşelerinde yazmıştır. Ardından ailesi tarafından dönemin diğer genç kızları gibi evlendirilmek istenmiştir. Judith tabii ki bu dayatmalara karşı çıkmış ve

karşı çıkan her kız gibi de şiddet görmüştür. Ağabeyisi gibi destek görememiştir. Tiyatro ile uğraşmak isteyerek iş istediği insanlardan kadın olduğu için hakaretler işitmiştir. Kandırılmıştır. Hamile bırakılmıştır. Judith bu hikâyenin sonunda içindeki yetenekle ve öğrenilmiş çaresizlik duygusu ile intihar etmiştir.

Virginia Woolf “Herhangi bir kadının Shakespeare'in oyunlarını Shakespeare'in yaşadığı dönemde yazmış olması hepten ve tamamen imkansızdı.” (Woolf, 1929: 60) sözünü bu varsayılmış hikâye ile açıklamıştır.

Yani “On altıncı yüzyılda büyük bir Tanrı vergisi yetenekle dünyaya gelen herhangi bir kadın gerçekten de çıldırabilir, kendini vurabilir ya da korku saçan ve alay edilen cadı ile büyücü karışımı bir mahluk olarak köyün dışındaki ıssız bir barakada günlerini tüketebilirdi.” (Woolf, 1929: 65).

Judith'i daha en başından ağabeyinden ayıran eğitimsizlikti. O dönemde kadınlar okula gidemezlerdi. Bu eğitimsizlik durumu da bir kadın Shakespeare'in ortaya çıkmasına engel olmaktadır. Judith rol yapmadığı, yazmadığı için Shakespeare olamamış değildir. Kadınlar, “Kadınlar rol yapamaz.” denerek rol verilmediği ve “Yazamazsın.” denildiği için Shakespeare olamamıştır. “Kadınlar yapamaz”ın nedenlerini birtakım cinsel telmihlere ya da iffete bağlayan erkekler, Judith'i hamile bırakarak intihara sürüklemiştir.

g. Aklınızı Kullanın ve Yıldı Beş Yüz Sterlin Kazanın!

On sekizinci yüzyıla kadar aklının kıvrımlarından geçen en ufak bir kurmacayı dahi kalemle dile getirebilmiştir bir kadın, ancak bunları yayınlamadığı için saklamak, yakmak, yok etmek zorunda kalmıştır. Shakespeare gibi desteklenmemiştir tam tersine eziyetler edilmiş, hakaretler edilmiştir. Kesin olan şudur ki bir kadının yazabildiğini gören bir erkek, hemen ve sürekli cinsel varoluş farkını dile getirmiş, iffetten yani erkek egemen dünyanın yarattığı ahlaki ve törel değerlerden söz etmiş ve kadının yazmasını, yazdıklarını paylaşmasını ve yayınlamasını engellemiştir.

Woolf; kadınların edebiyat yapamamasını cinsel kimliğe özgü zayıflıktan ya da yetersizlikten, erkeklerden aşağı olmaktan kaynaklanan nedenlerden ve iffet algısından dolayı değil “Kadınların ne kadar parası ve kaç tane odası olduğunu bilmek, kapasitesiyle ilgili kuramlar geliştirmekten daha önemli.” (Woolf, 1929: 130). sözlerinden yola çıkarak maddi koşulların yetersizliğini göz önüne alarak açıklamayı önemsemiştir.

“Aklınızı kullanın ve yılda beş yüz sterlin kazanın!” (Woolf, 1929: 83) sözleriyle de yazar; maddi alt yapıyı güçlendirmek, yaygın söylem ile ekonomik özgürlüğü kazanmak adına artık atılması gereken ilk adımı dile getirmiştir.

Yazarın kadınlar adına bir hayali ve rüyası (I have a dream.) vardır ve bu gelecek kurgusu şu sözlerde açığa çıkar: Her birimizin yıllık beş yüz sterlinlik geliri ve kendine ait bir odası olursa; düşündüklerimizi tam anlamıyla, özgürce ve cesurca yazma imkân ve ortamına sahip olursak, gökyüzünü ve ağaçları da kendi özlerinde oldukları gibi görebilsek, tutunacak bir dalımız olmadığı için yalnız başımıza yürüdüğümüz ve sadece erkeklerin ve kadınların dünyasıyla değil, gerçekliğin dünyasıyla da ilişkide olduğumuz gerçeğiyle yüzleşebilirsek o fırsat işte o zaman gelecek ve Shakespeare'in kız kardeşi olan o ölü şair, ete kemiğe bürünerek, sık sık bir kenara bırakmak zorunda kaldığı bedenini tekrar üzerine geçirecektir (Woolf, 1929:140).

Sonuç

Erkek egemen dünya görüşünün yasalarını yazdığı, ahlaki ve törel değerlerini şekillendirdiği bir dünya düzeni içinde ötekileştirilen ve değersizleştirilen kadın cinsinin ve kimliğinin her alanda olduğu gibi edebiyat alanında da bir varoluş mücadelesine girmesinin kaçınılmazlığı öznesinde yazılan *Kendine Ait Bir Oda* kitabı, bir sembolden ve tekil yoksunluktan yola çıkarak, bütüncül bir hak arayışının sesi ve nesnesi haline gelmiştir.

Virginia Woolf, modernist ve feminist bir yazar olarak, Cambridge Üniversitesi'ne ve Oxford Üniversitesi'ne Kadın ve Kurmaca Edebiyat hakkında konuşma yapması için çağırılmıştır. *Kendine Ait Bir Oda* kitabı bu konuşmalar üzerine yazılmıştır. Kadınların, kurmaca türü dâhil edebiyat alanında ikincil statüde kalmasının nedenleri, kitapta şu şekilde açıklanmıştır:

Toplumda çoğu konuda olduğu gibi kurmaca edebiyatta da din, iffet, cinsel varoluş farklılıkları gibi sebepler gösterilip kadınların toplum dışına itilmesi, sadece belli sınırlar içerisinde gösterilmesi, aşağılanması gibi tutum ve davranışlar; erkeklerin kendisini daha üstün, daha donanımlı, hemen her konuda sadece kendi cinsinin yetenekli olduğunu göstermek istemesi türevi düşüncelerden beslenmiştir. Kadınların adının olmadığı bir edebiyat dünyasına sorulan, kadınlardan neden bir Shakespeare çıkmadığı sorusunu kucağında bulan Woolf, söz konusu kitabında, kadınların özgürce yazabilmesinin gereği olarak “Kendine Ait

Bir Oda” sembolünden ve bu odada özgürce yazabilmek için bir miktar para yani ekonomik özgürlük gerçeğinden yola çıkmıştır.

Kendine ait bir odası, bu sözün genişletilmiş haliyle dünyası ve ekonomik özgürlüğü olan her kadın, eğitim alabilmekten başlayarak, erkeklere sunulan her imkânı ve ortamı kullanarak kendi varoluşunu gerçekleştirecek, özgüven kazanacak, makûs talihini, yetenekleri ve başarıları ile doğru orantılı bir şekilde tersyüz edebilecektir. İngiliz edebiyatında kadınlardan da bir Shakespeare çıkmasının ön koşulu, kadınlarla erkeklerin yarışa eşit koşullarda girmeleridir.

KAYNAKÇA

- BAYOĞLU Filiz (2010); “*Simone de Beauvoir: Öteki Olarak Kadın*”, Kaygı Dergisi, 2010/15.
- FEYZİOĞLU, Turhan (2018); “*Atatürk ve Kadın Hakları*”, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-06/ataturk-ve-kadin-haklari-2>, (Son Erişim Tarihi 01.04.2018).
- KOLCU, Ali İhsan (2008); *Edebiyat Kuramları*, Salkımsöğüt Yayınları, Ankara.
- SAFA, Peyami (1978); *Kadın Aşk Aile*, Ötüken Neşriyat; İstanbul.
- ŞENGÜL, Mehmet Bakır (2016); “*Kadın Edebiyatı: Bir Varoluş Mücadelesi*”, The Journal of Academic Social Science Studies (Mart/2016), 203-211, (Son Erişim Tarihi 01.04.2018).
- TEKİN, Mehmet (2002); *Roman Sanatı*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Türkçe Sözlük, tdk.gov.tr, Son Erişim Tarihi 01.04.2018.
- URGAN, Mina (2014); *Virginia Woolf*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- WOOLF, Virginia (2016); *Kendine Ait Bir Oda*, çev. Handan Ünlü Haktanır, Koridor Yayınları, İstanbul.
- YEŞİLORMAN, Mehtap (2001); “*Toplumsal Eşitlikte Kör Nokta: Kadın Eşitsizliğine Genel Bir Bakış*”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 11(2). (2001) 269-280, (Son Erişim Tarihi: 01.04.2018).

KUTADGU BİLİĞ'DE ÇOCUK EĞİTİMİ

(Türk Eğitim Tarihi Açısından, Eğitimin Öğeleri Üzerine Bir İnceleme)

Prof. Dr. Süleyman DÖNMEZ*
Öğrt. Görv. Şemseddin KOÇAK**

Öz: Siyasetname, İslam edebiyatında idarecilere yöneticilik sanatına dair bilgiler veren eserlerin genel adıdır. Kutadgu Bilig'in de genelde bir "siyasetname" olduğu kabul edilegelmiştir. Esasen bu sınırlandırıcı kanaat, Kutadgu Bilig'in Türk tefekkür tarihindeki yerini ve etkisini kavramada, son dönemlerde yapılan birkaç çalışma istisna edilirse, belirleyici de olmuştur. Oysa Kutadgu Bilig'in sadece bir siyasetname olmadığı çok açıktır.

Kutadgu Bilig, Türk-tefekkürünün önemli bir kesitini doldurabilecek vasıfları haiz bir "klasiktir". Öyle ki, eserin müellifi Yusuf Has Hâcib, eserinde teşekkül ve İslamlaşma asırlarına ait birikimi ve devrindeki fikir akımlarını dört "mecazî/metaforik" şahsiyet üzerinden akıcı bir üslupla gün yüzüne çıkarır.

Eserin "mesnevi" tarzında inşa edilmesindeki ayrıcalık, tercih edilen usulün birtakım şekli kolaylıklar sağlamasından öte, en küçük parçada dahi anlam bütünlüğü veren bir "manzum" olarak tasarlanmasında aranmalıdır. "Manzum" eserlerde özellikle toplumsal konulara ağırlık verilmesi yanında, bunların eğitici ve öğretici oldukları da unutulmamalıdır.

Bu çalışmada Kutadgu Bilig, ilk defa Türk eğitim tarihi açısından "eğitimin öğeleri" bağlamında daha çok "çocuk eğitimi" ile sınırlandırılarak bir çözümlemeye, değerlendirmeye ve yapılandırılmaya tabi tutulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kutadgu Bilig, Türk Eğitim Felsefesi, eğitimin öğeleri, çocuk eğitimi.

CILDE EDUCATION IN KUTADGU BILIG

Abstract: Siyasetname (book of government) is the common name of the works giving information about governorship art to the governors in Islamic literature. It has been held all along that Kutadgu Bilig is generally a book of government. This classifier opinion, indeed, has been determinative in realizing of the place and influence of Kutadgu Bilig in the history of Turkish thought, except several studies recently. Yet, it is extremely clear that Kutadgu Bilig is simply not a book of government.

Kutadgu Bilig is the classical one possessing qualifications to fill the significant gap in the Turkish thought. In fact, Yusûf Khâss Hâjib, the writer of the book, brings to light, in his book, experience of the institution and islamization periods and movements of thought in his period via four "metaphoric" characters in a flowing style.

Geliş tarihi: 12.01. 2018 / Kabul tarihi:

DOI:

* Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Felsefe Tarihi Anabilim Dalı.

** Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Eğitimi Anabilim Dalı.

The distinction of writing the book in the style of “masnawi” should be seen in designation of it as a poetic (manzum) giving meaning unity even in the smallest part, let alone providing of preferred style some formal easenesses.

In this study Qutadgu Bilig is subjected for the first time to analyse, evaluate, and restructure from the History of Turkish Education point in the context of 'educational factor' by restricting to 'child education' in particular.

Key Words: Qutadgu Bilig, Turkish Education Philosophy, Educational items, Child education.

I

Giriş

Kutadgu Bilig, Türklerin Karahanlı, İlighanlı ya da Hakani denilen devleti zamanında, 1068-1069 yılında, Balasagunlu Yusuf'un (doğumu 1018-?) yazdığı önemli bir yapıttır (Dilaçar, 1995). Mesnevi şeklinde, devrinin en gelişmiş dili olan Doğu (Hakaniye) Türkçesi ve o devirde Karahanlılar ülkesinde resmi ve halk yazışma dillerinde hakim olan Uygur alfabesiyle yazılmış, manzum bir eser olup, Karahanlı Türk-İslam Medeniyetinin en önemli eseridir. Lakin Yusuf Has Hacib tarafından kaleme alınan nüsha kayıptır. Bugün elimizde kopya edilmiş üç farklı nüsha var. Bunlar: 1) Viyana nüshası: İlk ortaya çıkan nüsha olup, Herat'ta (Kuzeybatı Afganistan) 1439 yılında okunaksız bir Uygur yazısıyla yazılmıştır. 2) Mısır/Kahire nüshası: Arap harfleri ile yazılı olup, 5800 beyittir. 3) Fergane nüshası: Arap harfleri ile yazılı, 445 sayfa ve 6095 beyitten ibaret olup, nüshaların en yetkinidir (Dilaçar, 1995; Arat, 1979).

Yusuf Has Hacib'in yaşadığı çağın felsefi ve toplumsal fikirlerini yansıttığı Kutadgu Biligde Türk ve İslam kültürü kaynaşmıştır (Baltacı, 2005). Kutadgu Bilig, İslami Türk edebiyatının hâlâ yazılı ilk eserlerinin en önemlilerinden biri sayılır ve Türk eğitim tarihinde önemli bir yer tutar. Eser 1069 yılında tamamlanarak, 1070 yılında hükümdar Tavgaç Uluğ Buğra Kara Han (Hakan) Ebu 'Ali Hasan Bin Süleyman Arslan Kara Han (Hakan)'a sunulur. “Ulu Danışman” (başmabeyinci) ünvanı bu nedenle verilmiş olan Yusuf Has Hacib, sonradan önemli mevkiiler işgal ederek, bir süre “saray nazırlığı” (protokol müdürlüğü) da yapar (Silahdaroğlu, 1996; Ülkütaşır, 1970; Akyüz, 1993; Akyüz, 2001; Hacib, 2008).

Kutadgu bil-ig sözünün bu eklerle yüklendiği anlam; “saadetli kılan bilgi” veya “devlet kazandıran bilgi”, olmaktadır (Silahdaroğlu, 1996). Bu durumda Kutadgu Bilig; mutluluk veren bilgi anlamına geliyor. Yerine göre, kutlu kılan bilgi, mesut eden bilgi, ikbal ve devlet sahibi yapan bilgi, sürekli esenlik sağlayan bilgi, gönenç yollarını öğretken bilgi ve biraz daha değişik bir ifadeyle “mutluluk bilgisi” anlamlarına

gelmektedir (Çağbayır, 2003). Kutadgu Bilig, kısaca “Kutluluk Bilgisi” (Silahdaroğlu, 1996), “Kutlu Bilgelik” veya “Devlet Yönetme Bilgisi” diye de açıklanabilir (Küken, 2001). “Kişileri, her iki dünyada saadete erdirmeye yarayan bilgi,” (Silahdaroğlu, 1996), “mutlu olma bilgisi” (Hacib, 2008) de denilebilir.

Kutadgu Bilig’deki “kut” mefhumunun, “devlet” sözünün bugün ifade ettiği anlamlar karşılığı kullanıldığı ve “hem hükümdarlık, hem de saadet” edebî sanatındaki gibi söylediği sanılmaktadır. Zaten Ay-Toldı’nın görüşlerinde/öğütlerinde hem hükümdara, hem de bütün okuyuculara ve insanlara yol gösteren bir tutum vardır. Dolayısıyla, Kutadgu Bilig adı, “Devlete erişme bilgisi” diye de çevrilebilir. Devlet ama iki cihanda aziz eden bir devlet!.. (Karamanlıoğlu, 1970). Bu nedenle, Kutadgu Bilig’e “hükümdarlık bilgisi” de denilebilir. Bu özelliği ile Kutadgu Bilig’in manzum bir “siyasetname” olduğu (Yurtaydın, 1988; Öztürk, 2005) düşünölmüştür. Ancak Kutadgu Bilig’in sadece bir siyasetname olmadığı çok açıktır.

Bize göre Kutadgu Bilig, Türk tefekkürünün önemli bir kesitini doldurabilecek vasıfları haiz bir “klasiktir”. Öyle ki, eserin müellifi Yusuf Has Hâcib, eserinde teşekköl ve İslamlaşma asırlarına ait birikimi ve devrindeki fikir akımlarını dört “mecazî/metaforik” şahsiyet üzerinden akıcı bir üslupla gün yüzüne çıkarır (Dönmez, 2015).

Kutadgu Bilig’in yapısı, sahneye konulmuş alegorik, dört kişi arasında geçen bir münazaraya benzer. Konu, kut’un elde edilmesidir. Eser dört ulu/önemli temel üzerine bina olunur ve önemli dört kişi arasında geçen, bir münazara ya da diyaloglu bir sahne yazısı gibi kaleme alınır. Dört şeyi, dört temel ilkeyi, temsil eden konuşanlar şunlardır:

Kün-Toğdı: Köni törü’yü (doğru kanunu/yasayı) temsil eden ilig, bey, hükümdar, padişaktır. Doğruluk, adalet ve yasayı temsil eder. Doğan güneş’tir. Ay-Toldı: Vezirdir. Kut’u (saadeti), kutluluğu (mutluluk ve iktidarı, ikbalı, devleti) ve bilgeliği temsil eder. Dolunay’ dır.Öğdülmüş: Vezirin, ukuş’u (anlayış) temsil eden oğludur. Akıl ve bilgiyi temsil eder. Öğdülmüş, övölmüş (öğmek=övmek), demektir. Oğgurmuş: Zahit. Vezirin kardeşi veya akrabasıdır. Kanaat ve akibeti (hayat ve dünyanın/dünya işlerinin sonu, ahiret) temsil eder, söyler. Oğgurmuş; uyanmış (odgurmak=uyanmak) anlamını taşır (Dilaçar, 1995; Arat, 1979).

Kutadgu Bilig, ansiklopedik, ayrıntılı bir yapıt olmakla birlikte bir bütündür. Bu bütünün, bu binanın, temeli bundan 950 yıl önce, insanın her iki dünyadaki saadetini sağlayabilmesi için atılmıştır. Bu bütün, bir ana temel üzerine oturtulmuştur. Çatısı da birkaç ana direkle

kurulmuştur. Ana direkleri de, erişilecek mutluluğa yön gösteren işaretleridir. Bunlardan biri; *çocukları okutma, dinleme ve okumakla* bilgi edinmedir (Dilaçar, 1995).

Balasağunlu Yusuf, Tavgaç Hasan Buğra Han'a sunduğu Kutadgu Bilig adlı yapıtında; "Sözümü söyledim ben, kitabı yazdım. Bu kitap, uzanıp iki dünyayı, burasını ve ahreti, elinde tutan bir eldir. Kitabın adını koydum, Kutadgu Bilig. Okuyana kutlu olsun, elinden tutup, yol göstereyim. Kişi yeryüzünde iken bu iki dünyayı elinde tutarsa, kut'a erişir; iki dünyayı kut'la tutarsa, kut'anmış olur. Bu sözüm doğru, bütündür, inan," (Dilaçar, 1995; Arat, 1979) diyerek kitabı yazma amacını belirtir.

Dönemin Türkçesi ile yazılmış Kutadgu Bilig'de, yeni eğitim, ahlak ve siyaset hedefleri gösterilir. Bilgiye her şeyin üstünde değer veren, dilin önemine değinen, Yusuf Has Hacib, her ne kadar bir hükümdar oğluna devlet yönetimi hakkında eğitim vermek üzere yola çıkmışsa da, genellikle toplum ve toplumu meydana getiren bireyler ile bunların toplumdaki yerlerini ve görevlerini öğretmeye çalışır. Eserin, özellikle öğrenim ve eğitim aşamasında bulunan gençliğe faydalı olması, Yusuf Has Hacib'in başlıca amacıdır (Küken, 2001). Kutadgu Bilig, eğitim öğretim konusunda; "Baba öğüdü, çocuğu evde okut ve okutmağa erken başla" ve "Akla, bilgiye değer verme, dinlemek ve okumakla bilgi edinme, çocukları okutma," gibi konularda mesajlar da verir (Dilaçar, 1995).

Yusuf Has Hacib, asil bir aileye mensup olup bilgisi, erdemi, zühd ve takvasıyla toplum içinde en yüksek hürmet mertebesine ermiş bir kişi olup, devrinin, en geniş anlamda, bilgin, şair ve düşünürlerindedir (Hacib, 2008). Balasağunlu Yusuf yararçı ve olumlu bir düşünür ve yazardır. Akli ve fikri daima göklerde ve bulutlarda dolaşmaz. Yeryüzüne de bağlıdır. Ama dünya zevklerine değil, insanlara, insanlığa, onların iyiliğine bağlı bulunuyor. Bilgi edinerek kendini yükseltmek, sonra bu bilginin kazandırdığı erdemle insanları kayırmak, açığı doyurmak, susamış kandırmak, çıplağı giydirmek, onlara iyilik, doğruluk öğretmek. Yani Kutadgu Bilig'in herkesten istediği "köni" lik, doğrudur (Dilaçar, 1995).

Kutadgu Bilig'de, eserin esasını teşkil eden "kâmil insan" mefhum ve tarifini yanında, her türlü bilgi edinmek, okumak yazmak, güzel yazmak, bütün alfabeleri ve bütün dilleri bilmek, şiir yazmak, belagat, hesap ve hendese öğrenmek, heyet ilmine vakıf olmak, tıp bilmek, rüya tabir etmek vb. konular ve Türk muhitine has avcılık, kuşçuluk, ok atmak, çögen ve satranç oyunları gibi maharetlere ait bahisler de vardır.

Bazen bunların büyük bir kısmının bir tek şahısta toplanmış olması da istenilmektedir (Arat, 1970; Arat, 1979).

Kutadgu Bilig; bir “öğüt kitabı” ve “düstur name” (kural kitabı) olarak birinci kolda; ahlaka değin öğretici konuşmalar, özdeyişler, hikmet bilgisi ve bilgi örgüsü, bir “siyasetname” (yönetim bilgisi) olarak da devlet kuramı, yasa felsefesi, siyaset ahlakı ve ülküsel devlet kuramı olarak, ikinci kolda incelenebilir. Kutadgu Bilig, esas bakımından bir “siyasetname” (yönetim kuramı yazısı), bir “pendname” (öğüt yazısı), Müslüman Türklerin ilk öğüt kitabı, bir ütopya, aynı zamanda Türklerin belli başlı ilk İslami yapıtıdır. Kutadgu Bilig’in, ilk “öğüt kitabı” olması, onun başlıca niteliklerinden biridir (Dilaçar, 1995).

Balasağunlu Yusuf; din, mitoloji, dinler tarihi, felsefe, ruh bilim, bilgi kavramı, eğitim-öğretim, aile düzeni, ahlak, kadın, içki, atasözü bilimi, yasa ve töre bilgisi, devlet ve saray örgütü, siyaset ve diplomatlık, ordu ve sü sülemek (strateji ve taktik), tarih, coğrafya, budun bilgisi, tören ve şölen düzeni, sofraya görgüsü, ulusal spor ve oyunlar, düş yorma, gök bilim, matematik, zooloji, edebiyat, şiir sanatı, sahne sanatı, sağlık bilgisi açıcılık, tarım ve ürünler, tecim, mal, el sanatları, maliye, para, ulaşım alanlarda ansiklopediciliğini ortaya koymuştur. Kutadgu Bilig’de bu konuların ayrıntıları da bulunur (Dilaçar, 1995).

Kutadgu Bilig, devlet yönetimine ilişkin görüşler taşımakla ve hükümdara öğütler vermekle her şeyden önce bir siyasetnamedir. Aynı zamanda, insanların iki dünyada da mutluluğunu sağlamayı amaçlayan bir ahlak ve davranış kitabıdır. Bunun yanında, çocuk eğitimi ile ilgili görüşlere de yer verdiği için, eğitim bakımından ayrı bir önem taşır (Akyüz, 1993; Akyüz, 2001).

Kutadgu Bilig’in çeşitli yerlerinde çocuk eğitimine ilişkin görüşler ileri sürülür. Kitabın 63. Bölümü (beyit 4504 ve devamı), “Oğul Kız Toğsa Neteg İgidgüsin Ayur” (Oğlan ve Kızın/Çocukların Nasıl Terbiye Edileceğini Anlatır) başlığını taşımaktadır (Akyüz, 2001; Hacib, 2008).

II

Kutadgu Bilig’de Eğitim (Terbiye) ile İlgili Yapılan Araştırmalar (İlgili kaynakların taranması)

Binark (1970) tarafından yapılan araştırmada; araştırmanın ‘çocuk terbiyesi’ ile ilgili bölümünde, “Dünyaya gelen çocukların terbiyesinde, anne ve babanın çocuklarının terbiyesi ile bizzat meşgul olmaları, şayet bir sütnineye ihtiyaç duyulması hâlinde onun seçiminde azami derecede dikkat edilmesi gerektiği ve bunun sonucunda ancak sağlam bünyeli çocukların olacağı, çocuklara iyi bir aile terbiyesi verilmesi ile

cemiyete faydalı bir insan olarak yetiştirileceği, bilhassa erkek çocuğunun faziletli olması ve onun başıboş bırakılmaması tavsiye edilir.”

Özcan (1988) tarafından yapılan araştırmada, şu hususlar ortaya konur: Eğitim ile ilgili fikirlere eserin değişik bölümlerinde rastlanmakta olup, “çocuk terbiyesi” ne ayrı bir bölüm ayrılır. Eğitim konusunda ileri sürülen fikirler, “değer hükümleri” olup, bunlar da “eğitimin amaçları” ile ilgilidir. Yetiştirilecek insan tipi, o döneme ait “idealize edilmiş” insan tipidir. “Her şeyin bir vakti vardır,” cümlesi, “eğitime başlamanın, eğitimin de bir vakti vardır,” şeklinde düşünülebilir. Baba çocuğunu sıkı (denetimli) bir terbiye altında yetiştirirse, annesi ve babası bundan dolayı saadet duyar. Eserde, ailenin verdiği eğitim üzerinde durulur. Okul eğitimi yok, gibidir. Bilgi ve faziletin öğretilmesi, eğitimin amacıdır ve çocuklara küçük yaştan itibaren öğretilmelidir. Bilgi ve fazilet, tek başına işe yaramamaktadır. Bunun için bilgi ve fazilet, birlikte öğretilmelidir. Gerekirse, oğula, kıza acımadan dayak atılmalıdır.

Erken çocukluk döneminde öğrenilen şeyler, hafızada uzun süreli kalan şeylerdir. Onun için eğitime erken başlanmalıdır. Oğul yetiştirilmeli, adam edilmeli ve her vakit hem kendisine, hem başkalarına faydası olmalıdır. Eğitim-öğretimin amacına ulaşabilmesi ve çocuğun başarılı olabilmesi için, uygun zaman ve gelişme durumu göz önüne alınmalıdır. Çocuğun küçüklüğündeki bazı davranışlarından, onun gelecekte nasıl bir insan olacağı hakkında bazı tahminlerde bulunmak mümkündür.

Baba çocuk münasebetleri, İslam dininin emirlerine uygun olarak cereyan etmelidir. Çocuk bilgi isterse, öğrenmeğe küçük yaştan başlatılmalıdır. Akıllı olmak Tanrı vergisidir; ama insan doğuştan âlim olarak doğmaz. Sonradan öğrenerek âlim olur. Çocukluk dönemindeki tecrübeler, gelecek hayatı etkiler. İnsanlığın şiarı, insana karşı insanlık göstermektir. İyi terbiye, bunu sağlayan terbiyedir. Yusuf Has Hacib, çocuğu ebeveyninden başka kişilerin iyi terbiye edemeyeceğini ve ailede yapılan eğitimi hiçbir kurumun yapamayacağını dile getirir. Sonuç olarak Kutadgu Bilig’de, bir eğitim sistemi ve örgün eğitim ile ilgili fikirler yoktur. Eğitimin hedefleri olan “değerler” mevcuttur. Bunlar da, günümüzde atasözleri gibi kullanılır olmuştur.

Büyükdüvenci (1991) tarafından yapılan araştırmada; Kutadgu Bilig’in bir eğitim kitabı olarak da ele alınabileceği, kitabın her konuda birtakım mesajlarla yüklü olduğu ve bu çalışmanın amacının “eğitim” ile ilgili mesajları anlamak ve yorum denemesine çalışmak olduğu belirtilir. Kutadgu Bilig’i kaleme almakta asıl amacının, insanları tasavvur

edilen ideal bir hayata kavuşturmak ve bu amacı gerçekleştirebilmenin temel aracının da “eğitim” olduğu gündeme getirilir.

Kutadgu Bilig’de, “kişilik-karakter eğitimi” de verilir. Kutadgu Bilig’de, ailenin eğitimdeki rolü önemle vurgulanır ve dünyaya gelen çocukların eğitimiyle anne ve babanın bizzat ilgilenmesinin doğru olacağı şayet sütüne ihtiyaç duyulursa onun seçimine dikkat edilmesi gerektiği üzerinde durulur. Ailenin yanı sıra çevrenin eğitime eğitici/olumlu, olumsuz etkisi gündeme getirilir.

Çağiran (1995) tarafından yapılan araştırmada, çocukların eğitimi için ayrı bir bölüm açıldığı belirtilir. Çocukların iyi veya kötü yetiştirmelerinde, Yusuf Has Hacib birinci olarak, anne ve babaları sorumlu tutar. Çocuğun baba tarafından sıkı bir terbiye altında yetiştirilmesini ister. Babanın çocuk eğitiminde yetersiz kalması hâlinde uzman bir kişinin bulunmasını teklif eder. Aksi hâlde çocuğun heder olacağını belirtir.

Çocuğun yetiştirilmesinde, aileden sonra gelen mühim unsur çevre, yani sokak, mahalle ve muhitteki arkadaş tutacağı akran vasatıdır. Bu bakımdan Kutadgu Bilig’de arkadaş seçimi üzerinde hususiyetle durulmuştur. Kötü arkadaşın yılan kadar tehlikeli olduğunu belirten Yusuf Has Hacib, dedikodu yapanların eve yaklaştırılmamasını, denenmiş iyi insana sıkı yapışılmasını, ikiyüzlü insana sır verilmemesini, kıskançlığın kötü olduğunu söyler. Hayvanların bile kendi dengi ile arkadaş olduklarını, kara kuşun kara kuş ile ak kuşun ak kuş ile arkadaşlık ettiğini belirtir.

Yusuf Has Hacib, kimsenin doğuştan âlim ve hakim olmadığını, insanın eğitim-öğretim ile bu mevkilere geldiğini belirtir. Öğretmeye, eğitmeye ufak yaşlardan başlanması zaruretini ifade eder. Yusuf Has Hacib, kız ya da kadınlar hakkında umumiyetle kötümserdir. Çocuklar da kendilerinin yetişmesi için çaba sarf edenlere karşı, babayı-anneyi hoş tutmalı, yetiştirenlere (eğitimcilere) saygılı olmalı ve tutum, durum ve davranışları ile yetiştiricilerine itibar kazandırmalıdır. Yusuf Has Hacib, evlenmeyi bir tecrübe, bir eğitim işi olarak görür ve bu hususta gerekli bilgileri verir.

Arslandoğlu (1996) tarafından yapılan araştırmada; “Eğitim yoluyla öğrencilere bilgi, beceri ve tutumlar kazandırılabilmesinin yanında, kültür aktarımı da yapılabileceği, milletleri yaşatanların kültürleri ve eğitimin de bir çeşit kasıtlı kültürleme olduğu, kültürlemenin, kişinin içinde yaşadığı toplumun kültürünü öğrenmesi, benimsemesi ve onu yaşaması anlamına geldiği, ilkokulda öğrencinin önce dilini, sonra

gelenek, görenek ve ahlakını öğrendiği ve bunları yavaş yavaş benimseyip uygulamaya başladığı dile getirilir. Bunun yanında, Türk Eğitim Sisteminin kültürlenmeği gerçekleştiremezse, yeni yetişen nesillerin kendi toplumlarına yabancılaşmasını önleyemeyeceği ve Türk tarihinde yabancılaşmanın örneklerine rastlandığı belirtilir.

Akyüz (2002) tarafından yapılan araştırmada; “Yusuf Has Hacib’in, çocukların eğitilmesi yanında, devleti yönetecek kişilerin de eğitimine yöneldiği belirtilir. Fakat eğitime yüklenen amaçların düzeyi çok yüksek, onu gerçekleştirecek bilginin içeriği ile yöntemin kalitesi düşük tutulur. Amaç, içerik ve yöntem arasında uyum sağlanamamıştır. İnsanın mükemmel, toplumun mutlu ve devletin adalet içinde hizmet sunan bir kurum olabilmesi için kişileri, belirlenen bu amaçları gerçekleştirmeye yönelik bilgilerle donatmak gerekir. Bunun sağlanabilmesi için de uygun bilgi ve bilgiyi taşıyan öğretim yöntemine ihtiyaç vardır. Onun insanların eğitilmesi konusunda önerdiği eğitim anlayışı, planlı ve programlı, yani örgütlü bir eğitim biçimi değildir. O, tarif ettiği ideal ve modellere, pratik bilgi ve halk değerlerinin aşılmasıyla, öğüt vererek ulaşılabileceğini söyler. Onun düşüncesinde okul, öğretmen ve ders gibi temel eğitim öğeleri yer almaz. Yusuf Has Hacib’in eğitim konusundaki temel düşüncesi, öğüt ve örneklendirmeler aracılığıyla, insanları ikna etmektir,” denilir.

Sönmez (2004) tarafından yapılan araştırmada, eğitimin nihai amacının ferdin ve toplumun mutluluğu olduğu ve bu amacın insanı, toplumu ve devleti yeniden kurmaktan geçtiği belirtilir. Kutadgu Bilig’de eğitimin içeriğini; akıl, bilgi, adalet, kanaat, doğruluk ve cesaret kavramları oluşturur. Eğitimin en karakteristik içeriği bilgidir. Yusuf Has Hacib’te “bilgi bilgisi” önemli bir yer ve öneme sahiptir. Ona göre; a) Bilgi, anlayışı geliştirici olmalıdır. b) Dil ile bilgi arasındaki ilişkiye dikkat etmelidir. c) Bilgi, uygulanır türden olmalıdır. d) Bilgi, yeni olmalıdır. e) Bilgi ile pratiği arasında uyum olmalıdır. f) Bilgiler yazıya geçirilmeli, tespit edilmelidir. Yusuf Has Hacib’in eğitim metodu, “öğüt verme”dir. Fakat O, öğüdün (teori) hayata geçirilmesi (pratik) hususunu kuvvetle vurgular. Yusuf Has Hacib, eğitimde aileye önemli bir yer verir ve neredeyse aile okulun yerindedir.

Kocasavaş (2006) tarafından yapılan araştırmada; “Nasihatname tarzında bir siyasetname olan Kutadgu Bilig’de, esas temin ‘ideal insan’ olduğu ve Yusuf Has Hacib’in kendi devrindeki ideal bir insanda bulunması gereken vasıflar üzerinde durulur. Ayrıca eserde, baba çocuk

ilişkisi, çocuk terbiyesi, eğitim ve öğretime ilişkin beyitlere de rastlandı ve bunların pek çok olmasının yanı sıra içerikleriyle çeşitli konulara dikkati çektiği, belirtilir.

Emiroğlu (2012) tarafından yapılan araştırmada; Kutadgu Bilig'in günümüze hitap eden bilgi ve açıklamalar içerdiği belirtilerek, çocuk eğitiminin ciddiye alınması, çocuğun bilgi ve erdemle donatılması, küçük yaşlarda eğitilmesi, özel eğitime ihtiyaç duyan üstün yetenekli çocukların fark edilmesi gerektiği anlatılır.

III

Eğitim Kavramı

En yalın tanımıyla eğitim; insanları belli amaçlara göre yetiştirme sürecidir (Fidan ve Erden, 1998). Eğitim tanımları, kişilerin felsefi görüşlerine göre değişmektedir. Bütün eğitim görüşlerinin ortak noktaları; bireyleri mevcut durumu ile yetersiz bulma, istenilen yönde değişimin/değişmenin olması, bilinçli/kasıtlı bir değişme, süreç ve değişimde bireyin kendi yaşantılarının esas olduğu yani bireyin bizzat sürece katılımının gerektiğidir (Ertürk, 1982; Erden, 1998).

Eğitim, okul çatısı altında, “örgün” şekilde yapılabileceği gibi, halk eğitim merkezlerinde açılan kurslar, hizmet içi eğitim faaliyetleri gibi “yaygın” şekilde de yapılabilir. Eğitim, yalnız okullarda, eğitim merkezlerinde değil, ailede, iş yerinde, asker ocağında, camide ve insanların oluşturdukları çeşitli gruplar içinde de yapılır. Eğitimin bu kısmına formel eğitim denir. Yaşam içinde kendiliğinden oluşan eğitime ise informal eğitim denir (Fidan ve Erden, 1998).

Formel Eğitim

Formel eğitim; alışlagelmiş türlere göre, düzenli biçimde, mantıklı ve sistemli bir yolda yapılan yetiştirme ya da eğitimidir. Buna örgün eğitim de denir (Öncül, 2000). Örgün eğitim amaçlıdır. Önceden hazırlanmış bir program çerçevesinde planlı olarak yapılır ve öğretim yoluyla gerçekleştirilir. Eğitim süreci öğretmen tarafından planlanır, uygulanır, izlenir ve başlangıcından bitişine kadar özel bir çerçeve içinde kontrollü olarak yürütülür. Sürecin belli aşamalarında ve sonunda “değerlendirme” yapılır. Okullardaki eğitim formeldir. Formel eğitim, örgün (okullarda yapılan) ve yaygın, (Halk Eğitim Merkezi, Hizmetiçi Eğitim Merkezi, Pratik Sanat Okulları gibi yerlerde kontrollü olarak yapılan) eğitim gibi olmak üzere iki türlü yapılır (Fidan ve Erden, 1998).

Yaygın Eğitim

Yaygın eğitim, -yukarıdaki tanımının dışında- diğer tanımıyla, örgün eğitim ve okul dışı eğitimden ayrı, herkesin her yerde vakit vakit ya da sürekli olarak gerçek yaşam içinde elde edilmiş bilgi, beceri ve tutumlar, kısacası elde ettiği öğrenmelerdir. İnsanın kişisel ilgi ve gereksinimlerine göre okudukları, gördükleri, gezdikleri, deneyimleri ve yaşantıları ürünü olan eğitimidir (Öncül, 2000).

İnformel Eğitim

İnformel eğitim; planlı değil, gelişigüzel olup, yaşam içinde kendiliğinden oluşan, bireyin karşılaştığı durum ve içinde bulunduğu grubun üyeleri ile etkileşimde buldukça, farkında olmadan yeni şeyler öğrendiği eğitim. Çocuklar arkadaşlarıyla oynarken, gençler akranlarıyla oluşturdukları gruplar içinde birbirleriyle etkileşirken, yardımlaşmayı, işbirliğini, kurallara uymayı, grubun değerlerini benimsemeyi öğrenirler ve toplumsallaşır. Bu tip öğrenmeler ailede, sokakta, iş yerinde, televizyon önünde, okulda, kısaca yaşam içinde, gözlem ve taklit yoluyla kendiliğinden gerçekleşir. Çok küçük ve ilkel toplumlarda eğitim, tamamen informel yolla gerçekleştirilir. İinformel eğitim sürecinde insanlar sigara içmek gibi istenmeyen ve zararlı davranışları da edinirler. Toplumlar büyüdükçe ve geliştikçe, informel eğitim süreci insanların yetişmesinde yeterli olamadığı için planlı bir eğitim yeri olan okullar kurulmuştur.

Formel ve informel eğitim süreçleri, toplumda birbirinin yanında ve çoğu zaman iç içe olarak işlevlerini sürdürür. Ailede eğitim informeldir. Her iki sürecin iç içe bulunduğu ve eğitimin yarı formel bir özellik taşıdığı, (iş yerlerinde eğitim, çıraklık ve meslek eğitimi) yerler de vardır (Fidan ve Erden, 1998).

İş Yerlerinde Eğitim/Yetiştirme, Çıraklık ve Meslek Eğitimi

İş yerinde yetiştirme; kendi çalışanlarını yetiştirmek amacı ile giderleri ve yürütülmesi işverence karşılanan bir yetiştirme programı. İş yerinde yetiştirmenin sanat dalları ile ilgili olan bölümü “çıraklık eğitimi” adını alır. İşbaşında ya da iş içinde eğitim ya da yetiştirme, işin dışında değil de gerçek işle birlikte verilen meslek eğitimi demektir (Öncül, 2000).

Bu tür eğitimde öğrenme, büyük ölçüde gözlem, taklit ve tekrar yoluyla gerçekleşir. Usta, bir öğretmen gibi hareket eder. Önce kolay davranışları öğretir. Öğrenmeyi, çırağın gelişim hızına göre ayarlar ve

yavaş yavaş yeni becerileri başlatır. Yanlışları göstererek düzeltir. Eğitim süreci yavaştır ve çok uzun süre alır. Amaçlıdır ve bir dereceye kadar planlı olarak yürütülür. Çırak birçok bilgi ve davranışı, mesleğinin inceliklerini, kültürünü yaparak ve yaşayarak öğrenir (Fidan ve Erden, 1998).

Hizmet İçi Eğitim/Yetiştirme: Çalışanların gelişmelerini sağlamak ve yeterliklerini arttırmak amacıyla, uzmanlık mesleklerinde çalışanları da kapsamak üzere, bir meslekte çalışanlara verilen özel öğretim ya da eğitim (Öncül, 2000).

Hizmet Öncesi Eğitim/Hazırlık: Bir kimsenin mesleğe başlamadan önce okullarda almış olduğu genel ve mesleki öğretim. Ön hazırlık (Öncül, 2000).

Gelenek: Kökü geçmişte olan her inanç, uygulama, görenek ya da kural (Öncül, 2000).

Gelenekçilik: Felsefede, toplumsal kurumları ve inançları sadece geçmişten bize aktarıldığı için doğru ve iyi diye benimseme, sayma ve tutma eğilimi ya da öğretisi (Öncül, 2000).

Geleneksel eğitim: Her tür eğitim çalışmasını, yetke ilkesine dayatan ve çocuğu toplumsal çevrenin kurallarına uymaya zorlayan eğitim (Öncül, 2000).

Ailede Eğitim

Aile Eğitimi: Aile ocağında kazandırılan, bilgi, beceri ve alışkanlıkların tümü ve bu eğitimin niteliği. Birey dili burada öğrenir, kümenin alışkı ve genellemelerini burada kazanır, kişiliğini burada geliştirir. Sevgi, çocuğun gelişmesi için zorunludur (Öncül, 2000).

Çocuk ilk toplumsal davranışları, aile üyeleri ile etkileşim kurarak öğrenir. Ailede eğitim, anne babayı ve büyükleri taklitle gerçekleşir. Çocuk aile içinde okulda öğrenemediği pek çok bilgi, beceri, yetenek ve tutumu kazanabilir. Aile çocuğa, özellikle ailenin bağlı olduğu değerleri, tutumları ve ailenin ait olduğu alt kültürün özelliklerini öğretir. Ailede yazılı olmayan yasalar olup çocuğun hangi davranışlarının onaylanacağı, hangi ortamlarda nasıl davranması gerektiği maksatlı olarak duyurulur. Ödül ve ceza uygulanır. Bu nedenle çocuğa verilen eğitim, yarı formel bir özellik taşır. İlkel ve ilkele yakın toplumlarda aile aynı zamanda çocuğun eğitimini de gerçekleştiriyordu. Eğitim kurumlarının yaygınlaşması ve çocuğun eğitimi işlevinin aileden eğitim kurumlarına geçmesi, teknolojinin gelişmesi ve endüstrileşme ile birlikte zorunlu hale gelmiştir (Fidan ve Erden, 1998).

Ailenin Eğitim İşlevi

Aile bir eğitim kurumudur. Çocuğun örgün eğitim dışındaki ilk eğitim ortamıdır. İlkel toplumlarda aile, yegane eğitim kurumudur. Ekonomik etkinlikler aile üyeleri arasında iş bölümü esasına göre gerçekleştiği için çocuklar, kendi rollerini aile içinde öğrenirler. Tarımsal toplumlarda da aile, aşağı yukarı aynı durum söz konusudur. Diğer bir deyimle çocuğun eğitimi aile içinde gerçekleşir. Sanayi toplumlarında ise, eğitim kurumları yaygınlaşarak, çocuğun eğitimi işlevini üstlenmişlerdir. Fakat yine de aile kurumu çocuğun eğitimin tamamen bırakmış değildir (Sönmez, 2000).

Ayrıca çocukların (18) yaşına kadar gösterdikleri okul başarılarının % 33'ü, 0-6 yaş arasındaki başarı ile açıklanabilmektedir. Bu dönemde çocuğun yetenek ve becerilerini geliştirmek için ona rehberlik yapmak, çevredeki olaylara karşı uyarmak, entelektüel bir hava sağlamak, çocuğun yaptıklarını ve düşündüklerini izlemek, doğru davranışlarını pekiştirmek, (Fidan ve Erden, 1998), sorularına doğru cevaplar vermek, zeka geliştirici, düşündürücü oyuncaklarla zihinsel gelişimine katkıda bulunmak gerekir. Zihinsel gelişimin ertelenmesi mümkün olmadığından ve bu dönem büyük ölçüde aile içinde geçtiğinden, ailenin eğitim işlevi son derece önemlidir.

Aile, çocuğa ilk eğitimin verildiği yerdir. Aile, okul öncesi eğitim kurumu olarak kabul edilebilir. Bugün her ne kadar okul öncesi eğitimin bir kısmı okullarda yapılmaktaysa da, aile kendini çocuğun eğitiminden tümüyle soyutlayamaz. Ailenin, çocuğun fiziksel, toplumsal gelişiminde olduğu kadar, okul başarısında da önemli bir yeri ve rolü vardır. Ailenin özellikleri ile çocuğun okul başarısı arasında bir ilişkinin olduğu söylenebilir (Şişman, 2010).

Kişilik gelişmesi de ailede başlar, okul ve toplum yaşamında sürüp gider. Kişilik gelişiminde, ailede bireylerin birbirleriyle ve çocuklarla olan ilişkileri çok etkilidir. Anne babanın eğitimde kullandığı yöntemler, bu yöntemlerin sert veya yumuşak olması, çocuğun aile bireyleri tarafından istenip istenmemesi, kardeşler arasındaki yaş farkı, çocuğun yeme, içme ve dinlenme gibi ihtiyaçlarının aile tarafından karşılanış biçimi, çocuğun geçirdiği hastalıklar, hastalandığı zamanki ilgi, bakım tarzı dahi çocuğun kişiliğini etkileyen önemli değişkenlerdir. Okulda öğretmenin kişiliği, önem verdiği diğer kişilerin davranışları, çocuğun okuduğu öykü ve romanlardaki kahramanlar, gördüğü film ve diğer etkinlikler, onun kişiliği üzerinde derin etkiler bırakabilir (Binbaşoğlu, 1988).

Çocuğun toplumsallaşması ilk önce aile ile başlar. Çocuk, ilk toplumsal davranışları, aile üyeleri ile etkileşim kurarak, onları taklit ederek öğrenir. Aile çocuğa kültürünü aktarır. Birey aile ve toplum içindeki rollerini öğrenir. Katı disiplin, ilgisizlik, aşırı hoşgörü, sevgi, saygı, hem kişilik gelişiminde, hem de toplumsallaşmada çok önemlidir. Çocuk aile içinde toplumsal kural, norm ve davranışları çoğunlukla ödüllendirme, cezalandırma ve model alma yoluyla öğrenir. Çocuğun davranışları genellikle böyle değiştirilir. Ana babanın çocuğa yönelik sevgisinin, toplumsallaşmayı kolaylaştırdığı görülmüştür (Fidan ve Erden, 1998; Sönmez, 2000).

Sonuç olarak; çocuk bedensel, zihinsel ve toplumsal gelişimin en hızlı olduğu dönemde, tamamen ya da büyük oranda aile içinde bulunur. Aile, örgün eğitim dışında bir eğitim kurumu olup, çocuk ilk toplumsal davranışları burada öğrenir. Toplumsallaşma ortamı olarak aile, çocuğun kişilik gelişiminde ilk önemli kurumdur. İlkel toplumlarda ve tarım toplumlarında çocuklar, toplumsal ve ekonomik etkinliklere katılarak, toplumun kültürel özelliklerini kazanır. Sanayi toplumlarında her ne kadar eğitim kurumları, ailenin eğitim işlevini üstlenmişse de, çocuk okulda öğrenemediği pek çok bilgi, beceri, tutum ve değerleri aile içinde öğrenmeyi sürdürmektedir. Böylece aile içinde verilen eğitim, yarı formel bir duruma dönüşmüştür. Fakat aile ve okul, birbirlerinden kopuk değil birbirini destekler nitelikte olmalıdır. Çünkü aile ve okulda verilen eğitim birbirini desteklerse, başarı yükselmektedir. Ayrıca ailenin okula karşı tutumu da çocuğun okul başarısını etkilemektedir. Bu nedenle aile ile okul, velilerle öğretmen ve yöneticiler arasında sağlıklı ilişkiler kurulmalıdır (Fidan ve Erden, 1998; Sönmez, 2000).

Eğitimin/Okul Eğitiminin Öğeleri

Bireye istendik (toplumun istediği) davranışlar okulda (sınıf, derslik, laboratuvar, işlik, atöyle, vb. yerlerde) kazandırılır. Eğitimin (veya okul eğitiminin); bina ve araç/gereçler, yönetici, öğretmen, öğrenci, eğitim programı ve çevre, olmak üzere altı temel ögesi vardır. Okulun amaçlarına ulaşmasında, her ögenin ayrı bir işlevi olup, bu öğeler birbirleriyle etkileşim ve denge içinde bulunur. Öğelerden birindeki eksiklik ya da olumsuzluk, amaca ulaşılmasını engeller.

“Eğitim programı”, okulun amaçlarının gerçekleşmesi doğrultusunda, okul içinde yapılacak tüm etkinlikleri gösterdiği için okul sisteminin temelini oluşturur. Programların en iyi biçimde uygulanmasından ‘okul müdürü’ ve ‘öğretmenler’ sorumludur. Eğitim programlarının uy-

gulanmasında, ‘öğrencinin’ gelişim özellikleri ile öğrenmenin somutlaştırılması açısından ‘bina araç gereç’ gibi kaynaklar, ayrı bir önem taşır. Bu öğeler arasında denge sağlanırken, ‘çevrenin’ okul üzerindeki baskı ve denetleme etkisi de göz önüne alınmalı ve çevreden yararlanma yoluna gidilmelidir (Erden, 1998; Fidan ve Erden, 1998).

Çalışmanın Amacı

“Kutadgu Bilig’de Çocuk Eğitimi (Türk Eğitim Tarihi Açısından, Eğitimin Öğeleri Üzerine Bir İnceleme)” konulu bu çalışmadaki temel amaç; Kutadgu Bilig’teki Yusuf Has Hacib’in “çocuk eğitimi” ile ilgili eğitim görüşlerini ortaya koymaktır.

Daha açık bir anlatımla, Kutadgu Bilig’teki “çocuk eğitimi” ile ilgili görüşleri, “eğitimin öğeleri/okul eğitiminin öğeleri” ile karşılaştırıp inceleyerek, Yusuf Has Hacib’in “çocuk eğitimi” ile ilgili eğitim görüşlerini ortaya koymaktır. Ortaya konan bu görüşler, Eğitim Bilimleri -eğitimin öğeleri- açısından yorumlanacak ve Yusuf Has Hacib’in herkesçe kabul edilebilecek eğitim görüşleri saptanmış olacaktır.

Önem

Yusuf Has Hacib’in, Kutadgu Bilig’deki “çocuk eğitimi” ile ilgili görüşlerinin günümüzde geçerliliği, etkililiği, günümüze etkisi, uygulanabilirliği ortaya konulmaya çalışılacak ve böylece eğitim dünyasına neler kazandıracığı anlatılmaya çalışılacaktır.

Bu çalışma ile Kutadgu Bilig ve Yusuf Has Hacib hakkında, bilim adamları arasında yapılan tartışmalara girilmeyecek olup, sadece bu alandaki boşluk doldurulmaya çalışılacaktır. Ayrıca konu ile ilgili araştırma yapacaklara bir görüş açısı kazandırılarak, bir kapı aralanmış olacaktır.

Sınırlılıklar

Araştırma, Reşit Rahmeti Arat’ın Kutadgu Bilig I Metin (1979), Kutadgu Bilig II çeviri (1998) ve Yusuf Has Hacib Kutadgu Bilig (2008) metin ve çeviri eserleri ile kaynaklarda belirtilen kitaplarla sınırlı tutulmuştur.

Yöntem

Çalışmada, araştırma modeli olarak “tarama” türü kullanılmıştır.

Verilerin Toplanması

Konu ile ilgili kaynak taraması yapılarak, Yusuf Has Hacib ve Kutadgu Bilig hakkında genel bir bilgi verilerek, eğitim kavramı, türleri hakkında açıklamalarda bulunulmuştur.

İkinci olarak, Reşit Rahmeti Arat'ın; Kutadgu Bilig I Metin (1979); Kutadgu Bilig II Çeviri (1998) ve Kutadgu Bilig (2008) metin ve çeviri kitabı esas alınarak, çalışmada, eserdeki orijinal metnin açıklama (tefsir) kısımlarına yer verilmiştir. Açıklama metinlerden, “eğitimin/okul eğitiminin öğeleri” ile ilgili olanlar belirlenerek seçilmiş ve karşılıklarına beyitlerin numaraları yazılmıştır. Eserdeki eğitimle ilgili görüşlerin, hem serpiştirilmiş olarak, hem de ayrı bir bölüm hâlinde (*Bölüm LXIII: Oğul Kız Doğunca Onların Nasıl Eğitileceğini Söyler/Çocukların Nasıl Terbiye Edileceğini Anlatır*) bulunduğu görülmüştür.

Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması

Eğitimle ilgili bazı görüşlerin, birden çok ögenin kapsamına girdiği görüldüğünden, bu tip görüşlerin, ilgili içeriği esas alınarak açıklama yoluna gidilmiştir. Bu nedenle bazı öğütler, - farklı özellikleri içermeleri nedeniyle- yer yer tekrarlanmış ve ilgili özellikler açıklanmaya çalışılmıştır. Eğitimin öğeleri öncelikle açıklanmış ve Kutadgu Bilig'deki eğitimsel görüşler, öğelerin içeriği ile karşılaştırılarak yorumlanmıştır.

Kutadgu Bilig'in Çocuk Eğitimi Bakımından Çözümlemesi Bulgular ve Yorum

1) Bina ve Araç/Gereçler (Fiziksel Özellikler)

Eğitimin yapılacağı yer ve yerin donanımı, eğitim programlarının etkili bir şekilde uygulanmasının önemli ve vazgeçilmez şartlarından biridir. Çağdaş okul mimarisinde öğrencilerin düzeyi ve eğitim programlarındaki yeni gelişmeler göz önüne alınarak, okul binaları tek katlı ve birbirine bağlı birimlerden meydana gelmektedir. Okullarda her sınıf için ayrılmış derslerin yerini, her ders veya öğretmen için ayrılacak sınıf laboratuvar yahut sınıf/işlikler şeklinde donatılmış öğretim istasyonları almıştır (Çilenti, 1988). Çünkü istendik davranışlar öğrencilere, adına okul/sınıf/derslik denilen yerlerde kazandırılır. Okulun fiziki yapısı, hem öğrenmeyi kolaylaştırır, hem de öğrencilerin okula ve derslere karşı tutumunu olumlu yönde değiştirir (Fidan ve Erden, 1998). Ayrıca, olumlu sınıf ortamı yaratmak için önce fiziksel çevrenin yeterli olması gerekir.

Kutadgu Bilig'de bina, derslerin yapıldığı yerler, derslerde kullanılan araç/gereçler hakkında doğrudan bilgi verilmemektedir. Çünkü bu eserde örgün/formel anlamda bir eğitimden söz edilmez. İnfornel eğitimin yapıldığı yer olarak ev ve saray belirtilebilir. Aşağıdaki beyitlerdeki ifadelerden bu yargılara varmak mümkündür. Bunlar:

a) Ev

Çocukların Nasıl Terbiye Edileceğini Söyler (bab LXIII) başlıklı bölümde Öğdülmiş, Odgurmuş'a, çocukların nasıl terbiye edilebileceğini şöyle anlatır (Arat, 1988; Hacib, 2008):

“Senin ay gibi bir oğlun veya kızın doğarsa,/onu kendi evinde terbiye et, bu işi başka ellere bırakma.” (4504). Devamla, “Eve yabancıyı sokma (4514), kadını evden dışarı/dışarıya bırakma/çıkarma,” (4518) ifadeleri yer alır.

Evin mimari özelliği, büyüklüğü, oyun alanı/bahçesi, hava ve güneş alması, ders çalışma odası gibi özelliklerinden hiç bahsedilmez. Diğer bir deyimle, bu bölümde eğitimin yapıldığı/yapılacağı örgün ve yaygın yerler hakkında başka ifadelere rastlanılmaz.

Eğitimin yapıldığı yer ile ilgili olarak, XXI. Bab'da, “Ay-Toldı'nın Oğlu Öğdülmiş'e Nasihat Verdiğini/Verişini Söyler/Anlatır”, adlı bölümde şu ifadeler yer alır (Arat, 1998; Arat, 2008):

Bu Ay-Toldı'nın Öğdülmiş adında, bir tek oğlu vardır ve bu çocuğun yaşı henüz küçüktür. (1159, 1158). Bir gün oğlunu yanına çağırır; tutup kucaklar ve gözünden sel gibi yaş akıtır. (1160). “İşte oğlum, şimdi ben gidiyorum; bak, evim-barkım, malım-mülküm sana kalıyor. (1161). Sen benim gözümün nuru idin, şimdi senden ayrılıyorum, sen sağ ve esen kal (1162). Ey oğul, sözümü unutma, bunu can kulağı ile dinle. (1167). Ay-Toldı'nın artık hayatı doldu; bak, şimdi nedametle/pişmanlıkla inliyor, fakat bunun faydası yoktur. (1169). Bu hayat tatlı idi, ölüm acıdır; ölüm yakaladı, bundan kaçış yolu/yolum nerede. (1170). Dünya beni aldattı; severek yanına çağırıldı; ona gönül verdim, fakat benden çabuk bıktı. (1172). Bütün lüzumlu işleri olduğu yerde bıraktım; nefse uyarak, lüzumsuz/gereksiz işler ile uğraştım. (1174). Rüşvet veya mal ile işim düzelmez/düzeltilemez, bugün elimden tutacak kimsem yoktur. (1176). Süslü ve mamur sarayları viraneye çeviren ölümdür; bütün cemiyetleri/toplulukları darmadağın eden ölümdür. (1180). Her şey için bir tedbir, usul ve çare vardır; fakat ölüme karşı yoktur, ölüm çaresizdir. (1183).

Ölümü görünce, hakim bilgisi gider/gitti, akıllının akı kaybolur/kayboldu ve akılsız kalır/kaldı. (1178). Bu ölüm pençesi ne kötü bir şeydir; onun insana çarpması ne kadar fena/kötü oluyor/olur. (1179). Ölüme karşı altın ve gümüş fayda etmez; ölüme bilgi ve akıl da mani/engel olamaz. (1196). Ölümü dünya malı önleyebilse idi, beylerin beyi ölmez idi. (1197). Hakimlere hikmetleri fayda etmedi; bilginlere bilgileri yardım etmedi. (1198). Ölüme karşı ilaç ve deva fayda etse idi,

tabipler/otacılar ebediyen hayatta kalırlardı. (1199). Ölüm karşısındakilere göre muamele etse idi/davransaydı, mübarek peygamberler/haber-ciler ölmemiş olurlardı. (1200). Doğan her canlıyı ölecek bil; ölmek için doğanlardan diri kalan hani, kim var. (1201). Bu dünya bir konak yeridir, gelen geçer; o her şeyi yiyen büyük bir ejderha gibi, yedikçe acıdır. (1202). Ne kadar doğan varsa, ölmek için doğmuştur; ne kadar dirense de, sonunda zorla götürürler. (1210). Ölecek insanların hepsi zamana rehindir; vakti gelince, bak, bir adım bile atamaz. (1211).

Tek düşüncem sensin, bu endişe ile gidiyorum; sen bugün küçük yaşta bensiz kalıyorsun. (1216). Benden sonra ne olacaksın; benim bundan başka bir düşüncem yoktur. (1217). Bu düşünceler içinde peşimanlıkla/pişmanlıkla ağlayıp-sızlayarak, işte bugün senden ayrılıyorum. (1276).

Ey iyi Rabbim (1260), hükmün bugün bana ulaştı, işte gidiyorum; bir tek oğlum vardı, onu da şimdi bırakıyorum. (1261). Baba idim, şimdi bu baba ölüyor; ey Rabbim, sen dirisin, ona saadet ver. (1262).”

Ay-Toldı'nın, sevgi dolu bir ortamda gözlerinden sel gibi yaşlar akıtarak oğlu ile kucaklaşması, mirasından bahsetmesi, öğütlerde bulunması, vedalaşması, ölümden bahsetmesi, ağlayıp sızlanması, oğlu için Rab'dan dilekte bulunması, ölüm olayının bu kadar ayrıntılı işlenmesi, ölüm hakkında sözler söylemesi, bir insanın yaşamının son anlarında söylediği sözler olup, bu sözler ancak evde, ev-aile ortamında söylenebilecek sözlerdir. Dolayısıyla vedalaşma, yaygın kullanımla helalleşme eyleminin ev/aile ortamında geçtiği, burada/evde “aile eğitiminin” yapıldığı rahatlıkla söylenebilir. (Aile eğitiminde hangi konuların işlendiği ise, Eğitim Programı içinde ele alınacaktır.)

b) Saray

Yine eğitimin yapıldığı yer ile ilgili olarak, XXIII. Babda, Ay-Toldı'nın Hükümdar Kün-Toğdı'ya Vasiyetname Yazdığını/Yazışını Söyler/Anlatır, başlıklı bölümde aşağıdaki ifadeler yer alır:

“Oğlum, bu mektubu sakla, kaybetme; hükümdara götür, ona mirasım budur.” (1496, 1497). Mektubu bitirdikten sonra oğlunu kucaklayarak, tekrar tekrar bağrına basar; öpüp ağlar, yüzü gözyaşları ile kaplanır. (1500). Susar, oğlunu kucaklayıp, ağlar, tekrar ah-vah eder ve peşimanlıklar/pişmanlıklar getirir. (1510). Uzun bir müddet susar ve sonra oğluna bakarak, “Sen bunu anla, doğruluktan ayrılma,” der. (1499). Mektupta hükümdardan, oğlu ile ilgili şu isteklere yer verir:

“Ey devletli hükümdar, işte ben gidiyorum; oğlum, bu ciğer-parem, burada kalıyor. (1482). Senden dileğim şudur: Ona nezaret et,

kendinden uzaklaştırma; yoksa o yabani bir diken gibi olur.” (1484). Bu satırlardan Ay-Toldı’nın, çocuğun sarayda kalmasını istediği anlaşılıyor ve arkasından şunları söylüyor: “İşte, onun babası olan ben bugün ölüyorum; oğlum küçük yaşta yetim ve öksüz kalıyor. (1487). Eğer bu hizmetkarın sende bir hakkı varsa, sebep ol ve onu iyi yola sevk et/yöneltilt. (1488). Gözden uzak bulundurma. (1489). Serbest ve başıboş bırakma, sıkı tut ve kötü hareketlerine mani/engel ol. (1491). Gerekirse oğul-kıza acımadan dayak at. (1494).

Bu ifadeler, eğitimden daha çok çocuk bakımına, korunmasına, büyütülmesine dönük ifadeler olup, eğitim bundan sonra gelir. Eğitim bunun devamıdır ve ikinci derecededir. Bu ifadelerden sarayda, aile eğitimin verildiği söylenebilir. Çünkü hükümdarın evi ile işyeri ayrı olmayıp, aynıdır. Hükümdar, günün belli saatlerinde, sarayın belli bölümlerinde bulunur. Dolayısıyla, sarayda verilen eğitim bir yönüyle aile eğitimi, diğer yönüyle iş yerlerinde yapılan eğitimidir.

Hükümdar, Ay-Toldı’nın yası sona erince, onun oğlunu çağırarak, ona öğüt ve nasihatlerde bulunur. (1548). “Gönlünü çökertme, kendini avut; benim yanıma gel ve hizmetimde bulun. (1551). Baban öldü ise, ben de sana bir babayım; ben sana babalık edeyim, sen de bana oğul ol,” (1552) der. Bunun üzerine Öğdülmiş, “Ben senin himaye ettiğin bir kulunum, senin hizmetkarımın; hükümdar için canım feda olsun,” (1554) diyerek, babasının mektubunu çıkarır ve edep ve hürmetle hükümdara takdim eder. (1556). Hükümdar mektubu okur ve ne demek istediğini anlar. (1557). “Ey merhametli, ey insanların ileri geleni, kapımı kimsesiz ve yerini boş bıraktın,” (1558) diye sızlanır. Bir gün elindeki kitabı okurken, uzun uzun düşünür (1572) ve anlayamadığı bir yeri sormak için birini arar fakat bulamaz. (1573). Sonra birdenbire Öğdülmiş’i hatırlar ve “Ben bu iyi işi unutmuştum (1577); Ay-Toldı ölürken, oğlunu bana emanet etmişti; hayret, ben onu nasıl unuturum (1578); babası öldü ise, oğlu hayattadır; birini kaybettim, bari diğerini tutayım,” (1579) der.

Derhal adam gönderir, Öğdülmiş’i huzura çağırır. (1580). Türlü sualler sorar, bilgisini dener; Öğdülmiş bunların hepsine uygun cevaplar verir. (1590). Bunun üzerine hükümdar; “Ey oğlum, bundan sonra benim hizmetimde bulun; artık gönlünü ferah tut,” (1591) der. Öğdülmiş yer öper ve “Ey hükümdar, hükümdarın memnuniyeti bana her şeyden üstündür, (1601) ben hizmetkar kulunum (1602), istersen değer ver, istersen değersiz bul, ben kendimi senin hizmetine vakfettim,” (1603) karşılığını verir. Bundan sonra Öğdülmiş kolları sıvar, kapıdan ayrılmayarak, saadetle hizmete başlar (1605). Sabah akşam aralıksız hizmet

eder; yemeğini orada yer, geceleyin muhafızlık eder (1606). Hükümdar hizmetinden memnun kaldıkça, saadet ona el verir ve kapılar açılır (1607). Hükümdar Öğdülmiş'i günden güne kendisine yakın tutar ve her işin nasıl yapılacağını ona anlatır. (1612).

Yine bir gün hükümdar, üzüntü içinde kendi kendine, “Ne yazık, o mükemmel insanı kaybettim (1614), hizmetimde birçok insan var, fakat hani işime yarayan seçkin biri (1614), bütün işlerim bozuldu, iş bilen yok; bana yardım edecek, candan bağlı bir insan nerde?” (1615) diye söylenir ve arkasından şöyle devam eder:

“Asil insan ölse dahi soyu kalır. (1623). Yere ne ekilirse, yine o biter; oğlunun tabiatı da babasına çeker. (1624). Ay-Toldı'nın oğlu da babasından bir parçadır; baba giderse, yerine oğlu kalır (1625). Baba gitti, yeri boş ve açık kaldı; bu boşluğu doldurmak için, oğlunu çok elverişli gördüm (1626), ben onu yetiştireyim, adam olsun; adam olan her vakit faydalı olur. (1627). Ben onun işe yarayacağını ve yetişeceğini görüyorum; yaşının küçüklüğünden başka bir kusuru yoktur. (1628). Beyler kime el uzatıp yetiştirirlerse, sonunda beye yakın olur ve sırada beyden sonra o gelir. (1630). Şimdi benim için başka bir çare yok; onu yetiştirsem, o muhakkak adam olur. (1633). Ona şefkatle insanlık göstereyim, böylece babasının hakkını da ödemiş olurum (1634), ona karşı mertçe hareket edeyim ve insaniyet göstereyim,” (1635) der.

Hükümdar Öğdülmiş'i takdir eder; iyi kötü bütün işlerini ona dandırır. (1641). Ona ihsanlarda bulunur ve onu yükseltir. (1642). Öğdülmiş, bir gün gelir, devlet idaresine ait bütün kanunlara vakıf olur. (1642). Kanun, erkan ve iç hizmeti başarıyla yerine getirir; bu hizmetlerinden dolayı, kendisine arzu ettiği bütün kapılar açılır. (1643). Kurları fazilet, sözü söz olur; hükümdar uyanır-uyanmaz, ilk defa onu görür. (1644). Öğdülmiş, hükümdarın huzurunda hizmet eder; sabah akşam daima hizmette bulunur, hiçbir kusur göstermez. (1652). Uygunsuz ve lüzumsuz hareketlerini terk eder, her türlü işte tam istifade edilecek hale gelir. (1653). Öğdülmiş hükümdara sadakatle bağlanır ve her işi dürüstlükle yerine getirir. (1687). Hükümdar da Öğdülmiş'e iyilikle mukabele/karşılık eder (1688) ve onu günden güne yükseltir; adı ve şöhreti bütün dünyaya/ülkeye yayılır. (1692). Böylece hükümdar birçok zahmetten kurtulur; halkın üzerindeki yük hafifler ve kazancı artar. (1654).

Hükümdar, Öğdülmiş'i tecrübe eder/sınar ve bütün işlerini sadakatle ifa ettiğini görür. (1716). Bazen itibar gösterir, onu yükseltir;

bazen sert muamele ile onun itibarını kırar. (1717). İtibarda iken, o başkalarına kaba muamele etmez, itibardan düştüğü zaman da işini aksatmaz. (1718). Hükümdara sadakatle bağlanarak, ona siper olur; hazineyi ve malı iyi idare eder. (1719). Boynuna büyük emanetler yüklenir. (1720). Büyük bir sadakatle işine devam eder; hükümdar onu günden güne kendisine yaklaştırır. (1721). Bütün işlerini açık olarak ve yerli yerinde yapar; her birinin hesabını ayrı ayrı kaydeder. (1722). Hükümdarın malını iyi idare eder, kendi çıkarını düşünmez; hizmette kıl kadar eğrilik göstermez. (1723).

Öğdülmiş'i saadeti günden güne yükseltir; halka emirler verdiği gibi, onların dileklerini dinlemeği de ihmal etmez. (1751). Hükümdar da onu her şekilde dener, iyice tetkik eder, onun doğru ve dürüst hareket ettiğini görür. (1752). Bütün yaptıklarının şüphesiz, doğru olduğunu gören hükümdar, Öğdülmiş'in sadakatine inanır. (1753). Onu yükseltir; ona inanır ve bütün işleri onun eline verir. (1764). Bütün memlekette onu hakim kılar, o her işte kudret ve nüfuz sahibi olur. (1765). Ona unvan, mühür, at, koşum ve hil'at verir; çok itibar gösterir ve o ikbalin son derecesine vasil olur. (1766). Hükümdar ona verdiği beratlarda kendisinden büyük bir sitayişle/övgüyle bahseder ve o hükümdarın yakınlarından olur. (1767). Kapıda hizmet eden büyük küçük herkes ona candan fedayı hazır olduklarını bildirir. (1768). Hizmetlerinde bulunanların hepsi gelip tebrik ederler; hediye olarak yiyecek ve giyecek birçok şeyler takdim ederler. (1769). Öğdülmiş iyi kanunlar vazetmekte devam eder; herkesi, derecesine göre taltif eder/ödüllendirir. (1770). Halk üzerinden bütün zor ve tazyiki/baskıyı kaldırır; kendisinden hiçbir uygunsuz hareket sâdır olmaz/görülmez. (1771). Kanunlar vazedilir/koyulur ve memleket düzene girer; ülkenin temeli sağlamlaşır ve hükümdar huzura kavuşur. (1772). Onu sevenler çoğalır, sevmeyen ve düşman olanlar ülkesini bırakıp kaçar; artık meydanda toz duman namına bir zerre kalmaz. (1773). Hükümdar sıkıntıdan kurtulur, huzur ve sevince kavuşur; işleri görülür, kendisi rahat eder. (1774).

Sarayda, aile eğitimin yanında, iş yerlerinde eğitim/çıraklık ve meslek eğitimi yapıldığı da görülmektedir. Öğdülmiş'in kendini hükümdara vakfetmesi, kapıdan ayrılmayarak, sabah akşam aralıksız hizmet etmesi, yemeğini orada yiyip geceleyin muhafızlık etmesi, hükümdarın memnun kaldıkça onu yükseltmesi, sarayda eğitim yapıldığını, diğer bir deyimle, iş yerlerinde/çıraklık ve meslek eğitiminin yapıldığını anlatmaktadır. Bunun yanında, hükümdarın Öğdülmiş'i her işte istifade edebilecek bir hale getirmesi, onu çeşitli şekillerde sınaması ve daha üst görevlere getirmesi, yükseltmesi çalışanların gelişmelerini sağlamak

amacıyla yapılan “hizmet içi eğitim” demektir ki, bu eğitimin de sarayda yapıldığı anlaşılmaktadır.

Ders Araç-Gereçleri ya da eğitim araç ve gereçleri öğrenciye eğitim programlarında yer alan hedef ve hedef davranışların kazandırılmasında öğretmenin en önemli yardımcılarındandır (Fidan ve Erden, 1998). Kutadgu Bilig’de örgün eğitim yapılmamasından olsa gerek, ders araç gerecinden hiç bahsedilmemektedir.

2) Yöneticiler ve Yönetim

Yönetici, okulun amaçlarına ulaşması, eğitim programındaki amaçların gerçekleşmesi için, gerekli insan ve maddi kaynakların sağlanmasından ve bu kaynakların en verimli biçimde kullanılmasından sorumlu olan kişidir. Yöneticinin temel görevi, okulu, eğitim programlarında yer alan amaçlara uygun olarak yaşatmaktır. Bunun yanında, okul personelinin geliştirilmesi ve mesleklerinde daha verimli olması için, meslek içi eğitim kursları, seminerler, konferanslar vb. düzenler. Okulun ihtiyaçlarının karşılanması için mali kaynakların sağlanması ve dağıtılması işlemleri ile ilgilenir. Çevre kalkınmasına yardımcı olacak çalışmalar yapar. Öğrencilerin okulla ilgili sorunlarına eğilim ve çözüm yolları bulmaya çalışır. Okul müdürü görevini yerine getirirken, öğretmen, eğitim uzmanı, sekreter, hizmetli gibi insan gücü ile bina, araç-gereç, para vb. maddi kaynaklardan yararlanır (Fidan ve Erden 1998; Erden,1998).

Kutadgu Bilig’de, eğitim yönetimi ve eğitim yöneticilerinin görevleri hakkında doğrudan hiçbir bilgi verilmemektedir. Ögdülmiş’in Oğurmuş’a, Çocukların Nasıl Terbiye Edileceğini Söyler ifadesine (bab, LXIII) ve hükümdarın “Ay-Toldı’nın oğlu babasından bir parçadır; baba giderse yerine oğlu kalır. (1625). Baba gitti, yeri boş ve açık kaldı; bu boşluğu doldurmak için, oğlunu çok elverişli gördüm. (1626). Ben onu yetiştireyim, adam olsun,” (1627) ve “Beyler kime el uzatıp yetiştirirlerse, sonunda beye yakın olur ve sırada beyden sonra o gelir,” (1630) ifadelerine dayanarak, evde babanın, sarayda hükümdarın eğitim yöneticisi olduğu, eğitimin yönetimi görevini de üstlendiği söylenebilir.

3) Öğretmenler

Öğretmen; resmî ya da özel bir eğitim kurumunda çocukların, gençlerin ya da yetişkinlerin istenilen öğrenme yaşantıları kazanmalarına kılavuzluk etmek ve yön vermekle görevlendirilmiş kimse (TDK, 1974). Öğretmen, belli bir program çerçevesinde, planlı eğitim etkinlikleri düzenleyerek, öğrencilerde programlar doğrultusunda istendik davranış değişikliği meydana getirir.

Öğretmenlik mesleğinin icrası sırasında, öğretmenin iki temel niteliği önem taşır. Bunlardan biri “kişisel”, diğeri “mesleki” niteliklerdir. Kişisel nitelikler; hoşgörölü ve sabırlı olma, açık fikirli, esnek ve uyarlayıcı olma, sevecen, anlayışlı ve esprili olma, yüksek başarı beklentisi aşılama, cesaretlendirici ve destekleyici olma gibi özelliklerdir. Etkili bir öğretmende bulunması gereken mesleki nitelikler ise; genel kültür bilgisi, konu alanı bilgisi ile öğretmenlik meslek bilgisi ve becerileridir/yeterlikleridir (Öğretim sürecini planlama, çeşitlilik getirebilme, öğretim sürecini etkili kullanma, katılımcı öğretim ortamı düzenleme, öğrencilerdeki gelişimi izleme) (Erden, 1998).

Öğretmenin görevleri; öğretmenlerin ders ile ilgili görevleri, öğretim işleri ile görevleri, öğretim (öğretme-öğrenme) sürecindeki görevleri, sınıf yönetimi (olumlu sınıf atmosferi oluşturma) ile ilgili görevleri, eğitim işleri ile görevleri, yönetim işleri ile ilgili görevleri olarak gruplandırılabilir (Erden, 1998; Sönmez, 2000).

Kutadgu Bilig’de, formel anlamda bir örgün ve yaygın eğitim olmaması nedeniyle öğretmenlerden bahsedilmez. Fakat eğitim, öğretim işini yapan kişilerden bahsedilir. Bu kişilerin birincisi “baba”, diğeri “hükümdardır”. Öğretmenler, eğitimciler/terbiyeciler hakkında verilen öğütler şöyle belirtilir:

a) Baba

Baba oğlunun yetişmesi için emek sarf ederse, oğlu o terbiye altında/ile iyi olarak yetişebilir. (1218). *Baba* çocuğunu/oğlunu sıkı bir terbiye altında yetiştirirse, annesi ve babası bundan dolayı saadet/mutluluk duyar. (1219). Eğer onu sıkı bir terbiye altında yetiştirecek biri bulunmazsa, o çocuk heder olur; sen artık ondan ümidini kes. (1220). Çocuk/oğlun *babası* âlim /bilge ve zeki ise, oğluna daima sıkı bir terbiye vermelidir; bunun usulü, çaresi budur. (1221). *Baba* çocuğunu/oğlunu küçüklükte/küçüklüğünde başı boş bırakırsa, kabahat ve suç çocukta değil, *babadır*. (1224). Çocukların tavrı hareketleri kötü ise, o kötülüğü *baba* yapmıştır; çocuğu iyi olmaktan mahrum eden odur. (1225). *Baba* çocuğunu sıkı bir terbiye atına alıp, ona her şeyi öğretirse, çocuğu yetişip/gelişip-büyüyünce sevinir. (1226). Ey *baba* olan, çocuğunu sıkı terbiye et; arkadan gelenler sana gülmesinler. (1227). Çocukların iyi veya kötü olmalarına anne/ana ve *babaları* sebep olur. (1486)). Bu ifadeler, hep terbiye/eğitim ile ilgili ifadelerdir.

Oğlu yetiştirmek için emek sarf edecek, çocuğu sıkı bir terbiye altında yetiştirecek, çocuğa sıkı bir terbiye verecek, çocuğu başı boş bırakmayacak, çocuğu iyi olmaktan mahrum edecek, her şeyi öğretecek,

onu sıkı bir terbiye altına alacak, çocuğun iyi veya kötü olmasına neden olacak kişinin cevabı bu ifadelerde hep “baba” olarak belirtilmektedir. Dolayısıyla “baba” öğretmendir.

Vezir (başbakan) Ay-Toldı'nın, yaşamının son anlarında, ölümden kurtuluşun çaresizliği üzerine konuşurken, oğlu Ögdülmiş'e, “Tek düşüncem sensin, bu endişe ile gidiyorum; sen bugün küçük yaşta, ben-siz kalıyorsun (1216) ve “Benden sonra ne olacaksın; benim bundan başka bir düşüncem yoktur” (1217) sözlerini söyleyip arkasından, yukarıda belirtilen (1218,1219, 1220, 1221, 1224, 1225, 1226, 1227, 1486) sözleri söylemesi, onun eğitime ne denli önem verdiğini göstermektedir.

Ögdülmiş, Odgurmuş'a, “Çocukların Nasıl Terbiye Edileceğini Söyler/Anlatır” (bab LXIII) başlıklı bölümde, çocukları terbiye edecek kişi olarak, babaya görevler verilmekte, “Senin ay gibi bir oğlun veya kızın doğarsa, onu kendi evinde terbiye et, bu işi başka ellere bırakma,” (4504) denilmektedir. Diğer bir deyimle baba, “öğretmen” olarak görevlendirilmekte, babanın görevleri arasında “öğretmenlik yapmak” da bulunmaktadır (Arat, 1998).

Sonuç olarak, Kutadgu Bilig'de “baba”ya öğretmen görevi verilmekte ve çocuğu yetiştirmesi ondan beklenmektedir. Anneden, bir beyitin dışında (1486) neredeyse hiç söz edilmemektedir. Öğretmenin kişisel özelliklerinden, “yüksek başarı beklentisi” özelliği taşıdığı söylenebilir. Çünkü “Baba çocuğunu sıkı bir terbiye altına alıp, ona her şeyi öğretirse, çocuğu yetişip/gelişip büyüyünce sevinir,” (1226) ifadesi, çocuğa her şeyin öğretilmesi hâlinde çocuğun hayatta başarılı olabileceği, yüksek mevkilere gelebileceği anlamına gelir ki, baba bu durumdan mutlu olur, demektir. Bunun dışında babanın özelliklerinde, öğretmenin mesleki nitelikleri ile ilgili ifadeler yer almaz.

b) Hükümdar

Hükümdar Kün-Toğdı, bir gün elindeki kitabı okurken, uzun uzun düşünür (1572) ve anlayamadığı bir yeri sormak için birini arar, fakat bulamaz. (1573). Sonra birdenbire Ögdülmiş'i hatırlar ve “Ben bu iyi işi unuttum (1577); Ay-Toldı ölürken, oğlunu bana emanet etmişti; hayret, ben onu nasıl unutturum (1578); babası öldü ise, oğlu hayattadır; birini kaybettim, bari diğerini tutayım,” (1579) der. Derhal adam gönderir, Ögdülmiş'i huzura çağırır. (1580). Türlü sualler sorar, bilgisini dener; Ögdülmiş bunların hepsine uygun cevaplar verir. (1590). Bunun üzerine hükümdar; “Ey oğlum, bundan sonra benim hizmetimde bulun; artık gönlünü ferah tut,” (1591) der.

Bunun üzerine Ögdülmiş kolları sıvar, kapıdan ayrılmayarak, sadetle/mutlulukla hizmete başlar. (1605). Sabah akşam aralıksız hizmet eder; yemeğini orada yer ve geceleyin de muhafızlık eder. (1606). Hükümdar hizmetinden memnun kaldıkça, saadet/mutluluk ona el verir ve kapılar açılır. (1607). Hükümdar Ögdülmiş'i günden güne kendisine yakın tutar ve her işin nasıl yapılacağını ona anlatır. (1612).

Yine bir gün hükümdar, üzüntü içinde kendi kendine, "Ne yazık, o mükemmel insanı kaybettim/yitirdim (1613), hizmetimde birçok insan var, fakat hani işime yarayan seçkin biri (1614), bütün işlerim bozuldu, iş bilen yok; bana yardım edecek, candan bağlı bir insan nerde?" (1615) diye söylenir ve şöyle devam eder:

"Asil insan ölse dahi soyu kalır (1623). Yere ne ekilirse, yine o biter; oğlunun tabiatı/doğası da babasına çeker (1624). Ay-Toldi'nın oğlu da babasından bir parçadır; baba giderse, yerine oğlu kalır (1625). Baba gitti, yeri boş ve açık kaldı; bu boşluğu doldurmak için, oğlunu çok elverişli/uygun gördüm (1626), *ben onu yetiştireyim*, adam olsun; adam olan her vakit faydalı olur. (1627). Ben onun işe yarayacağını ve *yetiyeceğini* görüyorum; yaşının küçüklüğünden başka bir kusuru yoktur. (1628). Beyler kime el uzatıp *yetiştirirlerse*, sonunda beye yakın olur ve sırada beyden sonra o gelir. (1630). Şimdi benim için başka bir çare yok; onu *yetiştirsem*, o muhakkak adam olur. (1633). Ona şefkatle insanlık göstereyim, böylece babasının hakkını da ödemiş olurum (1634), ona karşı mertçe hareket edeyim ve insaniyet göstereyim," (1635) der.

Hükümdar Ögdülmiş'i takdir eder; iyi kötü bütün işlerini ona dandırır. (1641). Ona ihsanlarda bulunur ve onu yükseltir. (1642). Ögdülmiş, kanun, erkan ve iç hizmeti başarıyla yerine getirir (1643); hükümdar uyanır-uyanmaz, ilk defa onu görür. (1644). Ögdülmiş, hükümdarın huzurunda hizmet eder; sabah akşam daima hizmette bulunur, hiçbir kusur göstermez. (1652). Her türlü işte tam istifade edilecek hale gelir. (1653). Ögdülmiş hükümdara sadakatle bağlanır ve her işi dürüstlükle yerine getirir. (1687). Hükümdar da Ögdülmiş'e iyilikle mukabele eder (1688) ve onu günden güne yükseltir. (1692). Böylece hükümdar birçok zahmetten kurtulur; halkın üzerindeki yük hafifler ve kazancı artar. (1654).

Hükümdar, Ögdülmiş'i tecrübe eder ve bütün işlerini sadakatle ifa ettiğini/yaptığını görür. (1716). Bazen itibar gösterir, onu yükseltir; bazen sert davranarak/muamele ile onun itibarını kırar. (1717). İtibarda iken, o başkalarına kaba muamele etmez/davranmaz, itibardan düştüğü zaman da işini aksatmaz. (1718). Hükümdara sadakatle bağlanarak, ona

siper olur; hazineyi ve malı iyi idare eder. (1719). Boynuna büyük emanetler yüklenir. (1720). Büyük bir sadakatle işine devam eder; hükümdar da onu günden güne kendisine yaklaştırır. (1721). Bütün işlerini açık olarak/açıkça ve yerli yerinde yapar; her birinin hesabını ayrı ayrı kaydeder. (1722). Hükümdarın malını iyi idare eder, kendi çıkarını düşünmez; hizmette kıl kadar eğrilik göstermez. (1723).

Hükümdar da onu her şekilde *dener/sınar, iyice tetkik eder*, onun doğru ve dürüst hareket ettiğini görür. (1752). Bütün yaptıklarının şüphesiz, doğru olduğunu gören hükümdar, Ögdülmüş'in sadakatine inanır (1753). Onu *yükseltir*; ona inanır ve *bütün işleri onun eline verir* (1764). Bütün memlekette onu hakim kılar, o her işte kudret ve nüfuz sahibi olur. (1765). Ona *unvan, mühür, at, koşum ve hil'at verir*; çok itibar gösterir ve o ikbalin son derecesine vasil olur/ulaşır. (1766). Hükümdar ona verdiği beratlarda kendisinden büyük bir sitayişle/övgüyle bahseder ve o hükümdarın yakınlarından/yakınlarında olur. (1767).

Ögdülmüş iyi kanunlar vazetmekte/koymakta devam eder; herkesi, derecesine göre taltif eder/ödüllendirir. (1770). Kanunlar vaz edilir/koyulur ve memleket düzene girer; ülkenin temeli sağlamlaşır ve hükümdar huzura kavuşur. (1772). Hükümdar sıkıntıdan kurtulur, huzur ve sevince kavuşur; işleri görülür, kendisi rahat eder. (1774).

Hükümdarın Ögdülmüş'i günden güne kendisine yakın tutması ve her işin nasıl yapılacağını anlatması,(1612) onu yetiştirmesi (1627, 1633), başarılarında takdir etmesi (1641), ona danışması (1641), günden güne yükseltmesi (1642, 1688), tecrübe etmesi (1716), sert muamele yaparak tepkisini ölçmesi, her şekilde denemesi (1717), bütün işleri onun eline vermesi (1764), unvan, mühür, at, koşum ve hil'at vererek ödüllendirmesi (1766), ondan sitayişle bahsetmesi (1767), sonuçta da memleketin düzene girmesi ve hükümdarın rahat etmesi sağlanır (1772, 1774). Bu eğitim bir yönüyle iş yerlerinde yapılan çıraklık eğitimine benzer. Çünkü her şey görerek, yaparak yaşayarak öğrenilir. Uzun süre alır, usta her şeyi göstererek öğretir. Kısmen planlı ve amaçlıdır. Diğer yönüyle bu eğitim, Ögdülmüş'in gelişmesini sağlamak, yeterliğini arttırmak amacıyla özel bir eğitim verildiğinden hizmet içi eğitim ve yetiştirme'dir. Bu hizmet içi eğitimi de hükümdar vermektedir.

Kün Toğdı'nın, "*Ben onu yetiştireyim*" (1627), "*Ben onun yeti- seceğini görüyorum*" (1627), "*Beyler kime el verip yetiştirirlerse*" (1630), "*Onu yetiştirirsem*" (1633), sözlerinden, hükümdarın "öğretmenlik" görevi de yaptığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, hükümdarın Ögdülmüş'i günden güne kendisine yakın tutmasından (1612), her işi nasıl yapılacağını ona anlatmasından (1612), yaşının küçük olmasına itiraz

etmemesinden (1628), “*Asil insan ölürse soyu kalır (1623), Ben onun işi yarayacağını görüyorum (1628), ben onu yetiştireyim adam olsun (1627), beyler kime el atıp yetiştirirlerse sonunda beye yakın olur (1630), onu yetiştirirsem, muhakkak o adam olur (1633), ona şefkat göstereyim (1634)*” demesinden, sadakatine inanmasından (1753), bütün işleri eline vermesinden (1764), ondan sitayişle bahsetmesinden (1767), bütün memlekete hakim kılmasından (1765), öğretmenin kişisel nitelikleri olan, “hoşgörülü ve sabırlı olma, sevecen ve anlayışlı olma, yüksek başarı beklentisine yönlendirme, cesaretlendirici ve destekleyici olma” ile mesleki niteliklerden, “katılımcı öğretim ortamı düzenleme ve öğrencilerdeki gelişimi izleme”, özelliklerini taşıdığı görülmektedir.

4) Öğrenciler

Öğrenci; kendi fiziksel ve toplumsal ihtiyaçlarını, toplumun ihtiyaç ve beklentileri ile uyumlu bir biçimde karşılayabilmek için gerekli olan bilgi, beceri, yetenek, tutum ve değerleri kazanmaya çalışan kişiye denir (Fidan ve Erden, 1998). Okulda öğretimin etkili olabilmesi için, öğrenmeye etki eden iki etmeni göz önünde bulundurmamak gerekir. Bunlardan birincisi ‘bireysel’ (iç), diğeri ‘çevresel’ (dış) etmenlerdir (Tekin, 2004).

Bireysel etmenler (iç koşullar): Öğrenmeye etki eden bireysel özellikler, genel sağlık durumu, gelişim düzeyi (vücut organlarının kendilerinden beklenen görevleri yapabilecek duruma gelmesi), öğrencinin genel yeteneği (zeka seviyesi), giriş davranışları (geçmiş yaşantılarda kazanılmış ön bilgi ve beceriler), çalışma strateji ve alışkanlıkları, dil becerisi ile duyuşsal özellikleridir (ilgi, inanç ve değerler, tutum, güdülenme, alışkanlık, kendine güven ve benlik tasarımı) (Tekin, 2004).

Öğrenmeye etki eden faktörlerin başında, “genel sağlık durumu” ve “gelişim düzeyi” bundan sonra, “genel yetenek” gelir. Birey belli bir öğrenme potansiyeli ile dünyaya gelir. Çevre ile etkileşimde bulundularak, bu potansiyel geliştirilmeye çalışılır. Öğrencilerin okul başarılarını etkileyen en önemli değişkenlerden biri, ön bilgilerdir. Bunlara “giriş davranışları” denir. Her yeni öğrenme, bir öncekinin üzerine inşa edilir. Bu nedenle öğrencilerin ön bilgileri ne kadar çoksa, yeni bilgiler kazanması, o kadar kolay olur (Erden, 1998; Fidan ve Erden, 1998).

Ön bilgilerin yanı sıra öğrencilerin çalışma strateji ve alışkanlıkları, öğrenmeyi önemli ölçüde etkiler. Örneğin, öğrencinin yeni metni kendi cümleleriyle özetlemeye, soruları yanıtlamaya çalışması, bunları yapmayan öğrencilere göre yapanlarda önemli ölçüde başarı farkı yara-

tır (Erden, 2014). Öğrenmede duyuşsal özellikler de, örneğin öğrencinin okulu ve dersleri sevmesi, başarılı olacağına inanması, kendine güvenmesi, ders çalışmaya karşı güdülenmesi, öğrencinin başarılı olmasını sağlayan önemli faktörlerdendir (Fidan ve Erden 1998; Erden, 1998; Erden, 2014; Tekin, 2004).

Çevresel etmenler (dış koşullar); aile, öğretmen, diğer öğrenciler (okuldaki/sınıftaki öğrenciler ve arkadaş çevresi), basılı araçlar, gör-işit araçları, öğretim yöntemleri, pekiştiriciler ve dönüttür. Aile çevresinin çocuğa sağladığı ekonomik olanaklar, uygun bir fiziksel mekan sağlanması, aile bireylerinin öğrenciyi akademik yönlerden desteklemesi, ona akademik rehberlik yapması, başarı beklentisinin yüksek olması, öğrencinin başarısını etkilemektedir (Erden, 2014; Tekin, 2004).

Sonuç olarak, öğrenci ile çevresi arasındaki etkileşim demek, öğrencilerin “iç koşullar” ile “dış koşullar” arasındaki etkileşimi demektir. Bunun için de, öğrenci davranışında oluşturulmak istenen değişikliğin niteliğine göre, belli iç ve dış koşullar gerekir. Diğer bir deyimle, dış koşullar, iç koşullara göre düzenlenmelidir ki, öğrenci istenilen davranışları kazanabilsin, denebilir (Erden, 1998; Tekin, 2004).

Kutadgu Bilig’de, öğrenciler ve görevleri hakkında doğrudan bilgi verilmemektedir. Çünkü formel anlamda okul, dolayısıyla öğrenci bulunmamaktadır. Bu nedenle, çocuklar öğrenci olarak değerlendirilmiş ve ilgili beyitler/öğütler inceleme konusu yapılmıştır. İç ve dış koşullarla ilgili beyitler aşağıda belirtilerek, yorumlamaya çalışılmıştır.

İç Koşullarla (bireysel etmenler) İlgili Olanlar

a) Kalıtım ile İlgili Olanlar

Kötü insan da iki türdür. (875). Bunlardan biri doğuştan kötüdür; bu insanın lekesi ölünceye kadar temizlenemez. (876). Doğuştan iyi olandan daima iyilik gelir; dünya halkı ondan istifade eder. (878). Doğuştan kötü olanın ıslahına çare yoktur; o dünya için bela ve halk için felakettir. (879).

Ana karnında teşekkül eden tabiat ve terbiye ancak kara toprak altında insanı terk edip gider; ey zeki insan. (883). Biri anadan doğma iyi olur; iyi bir insan doğru ve dürüst bir hayat sürer. (873). Yere ne ekilirse, yine o biter; oğlunun tabiatı da babasına çeker. (1624). Ay-Toldı’nın oğlu da babasından bir parçadır; baba giderse, yerine oğlu kalır. (1625). Bunun, belli ki, bir mayası vardı; onun için onu yetiştirdim ve ona ihsanlarda bulundum. (1646).

Doğuştan mert ve insan olup, yükselecek olan çocuğun daha küçükken bütün alametleri belirir. (1648). Bütün küçük şeylerin olacağını

gösteren bir belirtisi vardır; küçüklükten itibaren büyüyünceye kadar belirti hep kendisini gösterir. (1650). Meyveyi, yiyecek nimetleri, çiçekte iken, görmeli; her işte misal olarak, bunu örnek almalı. (1651).

Çalışmakla elde edilemeyen tek şey akıldır; Tanrı onu insanın hamuruna katar. (1682). İnsan akıldan başka bütün faziletleri öğrenir ve böylece bilgisi gelişir. (1683). Bilgiyi olsun, fazileti olsun, insan öğrenebilir; fakat akıl ise, insan ile birlikte doğar. (1825). İnsan çok şey öğrenir ve bilgisi artar; fakat ne kadar öğrense ve anlasa bile, yine akli elde edemez. (1827). Tanrı yaratırken, akıl ve gönül ihsan ederse, çocuk bilgi için tam bir sermaye elde etmiş olur.(1818). Akıllı olmak Tanrı vergisidir; ancak buna doğuştan sahip olursa, aklın emareleri kendini gösterir. (1828). Akıl, şüphesiz, Tanrı'nın ihsanıdır; insan akıl ile bir türlü iyi kısmet ve nimete nail olur/ulaşır. (1829). O günden güne gelişir, gittikçe akli tekamül eder/olgunlaşır ve her istediğini öğrenir, bilir. (1819). Tanrı yaratırken gönül vermezse, insan hiçbir dileğine erişemez. (1821). İnsanın tıynetine/yaradılışına girmiş/sinmiş olan ahlak, ölüm bozmadıkça, katiyen/kesinlikle bozulmaz. (882).

Bu beyitlerde sözü edilen, doğuştan itibaren gösterilen özellikler (kötülük, iyilik, daha küçükken alametlerin/belirtilerin görülmesi, akıl) gibi özellikler kalıtımla ilgili özelliklerdir. Kalıtım, kişinin anne ve babasından, genler yoluyla aldığı özellikleri içerir. İnsanların fiziki görünüşü, beden yapısı, cinsiyeti, bazı hastalıkları, heyecan ve duyu halleri, göz rengi, saç sıklığı, insan zekasının erişebileceği sınır kalıtım yoluyla belirlenir. “Ana karnında teşekkül eden tabiat ve terbiye ancak kara toprak altında insanı terk edip gider; ey zeki insan,” denilerek, kalıtsal özelliklerin değiştirilemeyeceği, bu özelliklere göre hareket edilmesinin uygun olacağı da “Baba giderse, yerine oğlu kalır. (1625). Bunun, belli ki, bir mayası vardı; onun için onu yetiştirdim ve ona ihsanlarda bulundum, (1646)” beyiti ile etkili bir biçimde dile getirilir.

Bunların dışında, “çocuk bilgi isterse, öğrenmeğe küçük yaştan başlanmalıdır” (1822) ifadesinde, zekaca gelişmiş üstün yetenekli çocukların, eğitime erken başlanması (özel eğitim) gerektiği belirtilir. “İnsan küçük çocuk iken, bilgi öğrenir, ...” ifadesinde, öğrenmenin küçük yaşlarda daha hızlı olduğuna vurgu yapılır. 0-6 yaş dönemi çocukların bedensel, zihinsel ve sosyal gelişimlerinin en hızlı olduğu dönemlerden biridir. Yapılan araştırmalar bu dönemdeki gelişmelerin çocuğun daha sonraki öğrenme ve büyüme yeteneklerini büyük ölçüde etkilediğini göstermektedir. Bloom'un yaptığı araştırmalara göre (17) yaşına kadar olan zihinsel gelişmenin % 50'si (4) yaşına, % 30'u (4) yaşından

(8) yaşına, % 20'si ise (8) yaşından (17) yaşına kadar oluşmaktadır (Fidan ve Erden, 1998). Kutadgu Bilig'de, eğitime erken başlama ile zekanın çocuk yaşlarda hızlı gelişimi arasında bağıntı kurulduğu ve bu durumdan yararlanmak gerektiği belirtilmektedir, denilebilir.

b) Gelişim düzeyi ile ilgili onlar

Küçük çocuğa/oğlana bak, ona akıl ulaşacaktır; fakat yaşı gelmedikçe, kalemler yürümez. (293).

Vücut organlarının kendilerinden beklenen görevleri yapabilecek bir düzeye ulaşabilmeleri için belli bir zamanın geçmesi, diğer bir deyimle, "biyolojik değişmeye" uğraması gerekir. Bu zaman gelmedikçe, birey kendisinden istenilen davranışları gösteremez. Diğer bir deyimle, yapılacak alıştırmaya çalışmaları, örneğin erken yürümeyi sağlamaz.

Dış Koşullarla (Çevresel Etmenler) İlgili Olanlar

"Biri de taklit yolu ile iyi olur; kötüye uyarsa, kötülük yapar. (874). Kötü insan da iki türlü olur. (875). Diğeri ise taklit yoluyla kötü olur; arkadaşı iyi olursa, o da iyi yola gider. (877). Eğer iyiye kötü biri arkadaş olursa, onun tabiatı da, arkadaşının gibi, kötü olur. (884). Kötü de iyi ile düşüp kalkarsa, bütün iyiliklere ulaşmak için, bir meşale bulmuş olur. (885). İyi veya kötü insanların bu yollara girmelerinin sebeplerinden biri iyi veya kötü arkadaş edinmiş olmalarıdır." (886). Kötü arkadaşla yaklaşma, sana zarar getirir; kötülük yılandır, dikkat et, seni sokar. (1297).

Başkalarını gözleyerek öğrenme, öğrenme hayatımızda önemli bir yer tutar. Çocuklar, çevrelerindeki büyüklerin, öğretmenlerin, değer verdikleri kişilerin ve arkadaşlarının davranışlarını gözleyerek yeni davranışlar kazanırlar. Diğer bir deyimle onları taklit ederler veya model alırlar (Fidan ve Erden, 1998). Çevrelerindeki insanların davranışları "istendik davranışlar" ise, kendilerinin davranışları da "istendik davranışlar" olacaktır. Aksi hâlde, "istenmedik davranışlar" kazanılacaktır. Çocukların, çevrelerindeki kişiler ve özellikle arkadaş çevreleri, onların olumlu-olumsuz davranışları kazanmalarında ve yarar-zarar görmelerinde etkili olmaktadır. Kutadgu Bilig'de, istenilen davranışları kazandırmada, arkadaş çevresinin denetim altında tutulması gerektiğine önem verildiği, hatta daha da ileri gidilerek, kötü insanları düzeltmek için iyilerle onları arkadaş yapmak gerektiği söylenebilir.

Kutadgu Bilig'de, Yusuf Has Hacib'in, çocuklarla ilgili olumlu olumsuz birçok düşünceye sahip olduğu görülür. Çocukların öğrenci olduğu, öğrenci sayıldığı düşüncesi ile bu çalışmada onlara da yer verilmiştir.

Kutadgu Bilig’de, Çocuklar Hakkındaki Olumlu-Olumsuz Düşünceler

a. Olumlular

“Oğul-kız, hakikatte, gören gözün nurudur. (1163). İnsan evlenmeli ve birçok çoluk çocuk/oğul kız sahibi olmalıdır; ‘evlatsızdır/oğulsuzdur’ demek, insan için bir hakarettir. (3371). Evlatsız insan ölürken peşimanlığını ikrar etti/söyledi ve ‘Ey benden sonra gelen sen, çoluk çocuk/oğul kız sahibi ol’ dedi. (3373). Öldükten sonra evladı/oğlu kalan bir baba için ‘yaşamıyor’ denilemez. (3374). Evlatsız/oğulsuz insan/insanın ölünce, nesli kesilir; dünyadan adı silinir ve yeri boş kalır. (3375). Eğer çoluk çocuk/oğul kız iyi ve hayırlı olursa, bu iş senin dediğin gibi olur. (3377).

Yusuf Has Hacib çocukları; gözün ışığı olarak görür (1163) ve bireyi aşağılanmaktan kurtaracağını (3371), çocuğun toplumda kendisine bir yer yapacağını belirtir (3375). Çocuk sahibi olmayı, kişiyi pişmanlıktan ve toplumda aşağılanmaktan kurtarmasının yanında, öldükten sonra da kendisinden kalan bir parçanın yaşamaya devam etmesi olarak görür (3374). Ayrıca, evladın iyi ve hayırlı olması durumunda onun mutlu olacağını anlatır.

b. Olumsuzlar

“Eğer evlat hayırsız çıkarsa, hayatta seni inletir; ölünce de seni çabucak unuttur. (3378). Senin adını kötüler ve üstelik, büyükler başta olmak üzere, bütün yad/yat yabancı beddua ederek, sana söyler. (3379). Çoluk çocuk insana düşmandır, düşman neyine gerek; düşmansız hayat sürmek daha iyidir. (3380). Düşmandan nasıl rahatlık umarsın; düşmanın atı bile senin aleyhine şahitlik/tanıklık eder. (3381). Oğul kızın adı, insan için giderilemeyen bir gölgedir. (3382). Oğul ve kız derdi, dipsiz bir denizdir; oğul ve kız al yanağı soldurur. (1164). Bir kimsenin karısı ve oğlu kızı varsa, o adam nasıl rahat uyuyabilir. (1165). Oğul ve kızdı dolaylı baba daima eziyet çeker; fakat oğul ve kız babasının/atasının adını dahi anmaz. (1166). Sen oğul kız diye kendini üzersin; bu zahmeti takdir eden oğul kız nerede. (3384). Haram toplarsın; gidersen kalır; sen inleye inleye git, sefasını o sürsün. (3385). Evlenen kimseyi bir gemiye binmiş farz et; gemiye binen kimse denize açılır. (3386). Oğul kız dünyaya gelirse, gemisi parçalanır; gemi parçalanınca, su içinde kim diri kalır. (3387). Oğul kız sahibi insanın kusuruna bakmamalı; evlat/oğul kız sahibinin/babasının yediği zehirdir. (3388). Evlatların/oğul kızın hayırsızı ölen anne/ana ve babasını, bir kere olsun, anmaz. (3389).

Böyle çocuktan hiç vefa umulur mu; onun tabiatı kötü ve işi gücü cefadır. (3390). Oğul kız babası her türlü zahmete katlanır; bela ve mihnetleri de fil gibi yüklenir. (3391).”

“Öldükten sonra evladı kalan bir baba için ‘yaşamıyor’ denilemez. (3374).” diyen Yusuf Has Hacib, evladın hayırsız çıkması durumunda, hayatta kendisini inleteceğini (3378, 3385), adını kötüleyeceğini (3379), çabucak unutacağını (3378), sana düşman olacağını (3380), derdinin yanağını solduracağını (1164), rahat uyuyamayacağını (1165), çektiğin bunca zahmete rağmen onun senin adını bile anmadığını (1166), senin inlediğini, onunsa safa sürdüğünü (3385), evlat sahibinin zehir yediğini belirtmekten geri kalmaz (3388).

5) Eğitim Programı

Eğitim programı; okulun, okul içi ve dışındaki bütün durumlarda arzu edilen sonuçlara ulaşmak için giriştiği çabaların tümü, olarak tanımlanmakta olup, bir eğitim kurumunun çocuklar, gençler ve yetişkinler için sağladığı, millî eğitimin ve kurum amaçlarının gerçekleşmesine dönük tüm faaliyetleri kapsar. Öğretim (dersler ve içerikleri), ders dışı kol faaliyetleri, özel günlerin kutlanması, geziler, kısa kurslar, rehberlik, sağlık vb. hizmetler ve fonksiyonlar bu çerçeve içine girer (Varış, 1978). Eğitimde “program” kavramı; eğitim programı, öğretim programı, müfredat programı, ders programı gibi değişik adlar altında kullanılmaktadır (Büyükkaragöz, 1997). Eğitim programlarında öncelikle amaçlar (hedefler) belirlenir ve konular/etkinlikler ona göre şekillendirilir.

Eğitim Programının Öğeleri

Eğitim programlarında; hedef/amaç, kapsam/içerik/konular/etkinlikler, eğitim durumları (öğretim faaliyetleri) ve sinama durumları (değerlendirme) olmak üzere dört öge bulunur.

a)Amaç/Hedef: Hedefin çeşitli tanımları yapılmıştır. Bunlar: “Yetiştirilen insanda, bulunması uygun görülen, eğitim yoluyla kazandırılabilir özellikler; varılmak istenen nokta; öğrencide gözlenmesine karar verilen istendik davranış değişmesi; istendik davranış değişikliği; öğrencilerin planlanmış ve tertiplenmiş yaşantılar sayesinde kazanması kararlaştırılan davranış değişikliğidir.” Okulda öğrenciye kazandırılacak bilgi, beceri ve tutumlar hedefler bölümünde ifade edilir. Ayrıca hedefler, konu alanının tüm önemli bilgilerini kapsar. Her dersin farklı hedefi vardır. Bu hedeflere ulaşıldığında, okulun amaçları gerçekleşmiş olur.

Hedefler; bilişsel, duyuşsal, devinişsel ve sezgisel olmak üzere dört bölüm hâlinde incelenebilir (Sönmez, 2011):

Bilişsel hedef; herhangi bir nesne veya olguyla ilgili –sonradan- öğrenilmiş davranışlardan zihinsel yönü ağır basan hedeflere denir. Duyuşsal hedef; ilgi, tutum, güdülenmişlik, kaygı, benlik, kişilik, değer yargıları gibi boyutlardan oluşan öğrenilmiş hedeflere denir. Devinişsel hedef; bedensel beceri yönü ağır basan, zihin kas eşgüdümü gerektiren, öğrenilmiş hedeflere denir. Sezgisel hedef; bilinenlerden hareketle, geleceği kestirebilme ile ilgili, öğrenilmiş hedeflere denir (Sönmez, 2011).

Hedefler, genelden özele doğru; uzak hedef, genel hedef, özel hedef ve davranışsal hedef (hedef-davranış) olmak üzere dörde ayrılabilir. Bu tür hedefler şöyle açıklanabilir:

1) Uzak Hedef: Devletin politik felsefesini yansıtır, elli yüz seneyi kapsayabilir. Bir bakıma vizyonu yansıtır. Bunlara “ideal” de denebilir. Bir ülkenin hangi düzeye çıkmayı amaçladığını gösterir. “Dünyanın en güçlü devleti olma, dünyaya ve uzaya egemen olma” gibi. Bizim devletimizin uzak hedefi, Anayasamızda belirtildiği gibi “Çağdaş uygarlık düzeyine çıkma” ya da “Çağdaş uygarlık düzeyinin üzerine çıkma”dır. Belli bir eğitim alanının ülke düzeyinde çok genel hedefleri de, örneğin Türk Milli Eğitiminin hedefleri, Türkiye’de sağlık eğitimin hedefleri gibi hedefler de uzak hedefler başlığı altında ele alınabilir.

Yusuf Has Hacib; “Kitabın adını Kutadgu Bilig koydum; okuyana kutlu olsun ve ona yol göstereyim,” (350) diyerek, kitabı yazma amacının, eğitimin nihai amacı olan “bireyi mutlu etmek” düşüncesi olduğunu belirtir. Ayrıca mutluluğun nasıl sağlanacağını; “İnsan her iki dünyayı devletle elinde tutarsa, mes’ud olur.” (352) sözleriyle belirtir. Devamla, mutlu olmak için Kutadgu Bilig’e başvurulmasını ister: “Ben sözümü söyledim ve kitabı yazdım; bu kitap uzanıp, her iki dünyayı tutan bir eldir.” (351). “Okuyana kutlu olsun ve ona yol göstereyim.” (350). Bu kitabın sözleri insana yardım eder ve yol gösterir; her iki dünyadaki işleri düzenler.” (17). “Her şeyi söyledim; buna inanır ve sözümü tutarsan, daima mes’ud olursun.” (1340). “Her iki dünyayı bulan insan çok mes’ud olur ve bütün saadetlerin başında oturur.” (1973). “Doğru insan her iki dünyayı kazanır.” (1290). Yusuf Has Hacib, kitabı yazma gerekçesini böyle belirttikten sonra, her “iki dünyada mutlu olmak” için bireyin bu dünyada yapması gerekenleri belirtir:

“Doğru ol, dürüst hareket et; doğruluk insanı mes’ud eder.” (1289). “İnsan gününün mes’ud geçmesini isterse, bunun çaresini doğrulukta aramalıdır.” (1291). “İnsan uslu-başlı, tavrı ve hareketi doğru olursa, her iki dünyada güneşi parlar.” (1294). Bu dünya için kendini ateşe atma, kimseye zulüm etme.” (1284). “Cehennem azabına karşı iyiliği kendine siper edin.” (1295). “Ey asil tabiatlı/doğalı, her iki dünyada insanlara faydalı olan şey, iyilik yapmaktır.” (1659). “İkincisi haya, üçüncüsü doğruluktur; insan bu üç şey ile saadet/mutluluk güneşine erer. (1660). “Bir de yumuşak huylu olan ve doğru hareket eden insanın her iki dünyada günü kutlu olur.”(1663). “Doğruluk, haya ve iyi hareket, bu üçü kimde birleşirse, o insan mes’ud/mutlu olur.” (1664). Kısaca, Yusuf Has Hacib, bireyin nihai mutluluğa erişmesi için doğruluk, haya ve iyi hareketin bireyin özünde birleşmesi gerektiğini belirtmektedir.

Buna rağmen, bireyin mesut olamayacağı durumlar da olabilmektedir. Çünkü “Tanrı kime inayet ve yardım ederse, o kimse her iki dünyada mes’ud olur.” (1267). “Tanrı hangi kula muzaheret ederse/arka çıkarsa, o kimse her iki dünyada dileğine/dileklerine kavuşur.” (1268). Beklenmedik, istenmedik olumsuz durumlar karşısında da insan isyan etmemeli, “Her türlü iyiliği ve kötülüğü Tanrı hükmü bilip; Tanrı’ya inanmalı ve ona kulluk etmelidir.” (1279).

Yusuf Has Hacib, “bireyi her iki dünyada mutlu etmek” düşüncesini, “ideal” olarak belirtir ve bu ideali amaçların en üstüne oturtur. Bundan sonra sıra, “uzak hedef”in belirlenmesine gelir. Uzak hedefi, “*bireyi her iki dünyada mutlu edecek bir iki dünya devleti kurmak*” olarak belirtir. (17, 351, 352, 1290, 1973).

Yusuf Has Hacib, “Bireyi her iki dünyada mutlu etmek idealini” gerçekleştirebilmek için, altı yönetim ana birimi (bey, vezir, kumandan, ulu hacib, elçi, hazinedar) ile dört yardımcı birim (kapıcı başı, katip, aşçıbaşı, içkici başı)’ndan oluşan bir üst yönetim kurar. Bunların “görevleri”ni ve görevlerini yapmış olmanın göstergesi olan “davranışlar”ı ayrıntılı olarak belirtir. Görevleri “hedef”, gösterilmesi gereken eylemleri de “davranışlar” olarak adlandırmak mümkündür. Bir hedefin gerçekleşmesi için en az bir/iki davranışın gösterilmesi gerekir. Devlet yönetiminde bulunan/bulunacak kişilerin sahip olması gereken hedefler/özellikler ve bunların göstergesi olan davranışlar, bu çalışmanın konusu olmadığı için burada ele alınmamıştır.

2) Genel Hedefler: Devletin eğitim felsefesini içerir. Uzak hedeflerin somutlaşmış halidir. Ülkenin anayasasında yer alırlar. O ülkedeki yurttaşların hangi özelliklerle donanmış olacağını gösterirler.

“Laik, sosyal adaletçi, demokrat, hoşgörülü, bilimi önder alan, ülkenin bölünmez bütünlüğünü ve birliğini savunan insanlar yetiştirmek” bu hedefe örnek olarak verilebilir. Kısa sürede sonuç vermez ve ölçülemezler.

3) Özel Hedefler: Her bir dersin, kursun, konunun, kolların öğretim hedeflerine özel hedef denir. Örneğin Türkçeyi doğru kullanabilme, dört işlem gerektiren problemi çözebilme, basit fen deneylerini yapabilme, Eğitim Bilimlerine Giriş dersinin hedefleri, özel hedeftir.

4) Davranışsal Hedef (Hedef-Davranış): Bir özel hedefe (amaca) ulaşıldığında, kazanılmış olacak davranışlara denir. Örneğin bir dili etkin kullanabilen kişi, o dili konuşma, yazma ve anlama ile ilgili davranışlarını gösterir (Sönmez, 2011; Çilenti, 1988).

Kutadgu Bilig’de, eğitim programı hakkında doğrudan bilgi verilmemekte, program hakkında verilen bilgiler şöyle belirtilmektedir:

Kutadgu Bilig’de Çocuklar İçin Belirlenmiş Hedefler/Amaçlar:

Ay-Toldı, oğlu Ögdülmiş için Tanrı’dan, varılmak istenen nokta ya da gözlenmesine karar verilen istendik davranışlar olarak şu dileklerde bulunur:

Baba idim, şimdi bu baba ölüyor; ey Rabbim, sen dirisin, *ona saadet ver.* (1262). Onu refaha yakın ve beladan uzak tut; *her iki dünyada onun yardımcısı ol.* (1263). Tanrı kime inayet ve yardım ederse, o kimse *her iki dünyada mes’ud olur.* (1267). Tanrı hangi kula müzaheret ederse/arka çıkarsa, o *her iki dünyada dileğine kavuşur.* (1268). Bu toplanmış mal, tutmasını bilersen, sana kafidir; *her iki dünyada yüzünü güldürür.* (1287). Doğru ol, dürüst hareket et; doğruluk insanı *mes’ud /mutlu eder.* (1289). Hareketi doğru olan insan ne der dinle; doğru insan *her iki dünyayı kazanır.* (1290). İnsan *gününün mes’ud/mutlu geçmesini* isterse, bunun çaresini doğrulukta aramalıdır. (1291). İnsan uslu-başlı, tavrı ve hareketi doğru olursa, *her iki dünyada güneşi parlar.* (1294). Bu toplanmış mal, tutmasını bilersen, sana kafidir.

Ay-Toldı, Ögdülmiş için iki dünyada mutluluk isterken, dileğini öncelikle Tanrı’dan ister (1262, 1263). Çünkü bireyin mutlu olması için sadece gerekenleri yapması yetmez, öncelikle Tanrı’nın inayet etmesi gerekir (1267, 1268). Diğer bir deyimle, ancak Tanrı inayet ederse kişi her iki dünyada mutlu olabilir (1267, 1268). Ayrıca, Yusuf Has Hacib doğruluğa, doğru olmaya, dürüst olmaya özel bir vurgu yapar (1289, 1290). Kişi, mirasyedilik yapmazsa (1287), doğru olup, dürüst hareket

ederse (1289), Tanrı da inayet ve yardım edip, müzaheret ederse, o kişi iki her iki dünyada dileklerine kavuşur ve mutlu olur (1267, 1268).

b)Kapsam/İçerik/Konular/Etkinlikler

Kapsam; öğretim sürecinde öğrencilere, hedeflerde belirlenen özellikleri kazandırmak için gerekli olan bilgiler veya öğrencilere kazandırılacak özelliklerdir. Kapsama, konu alanı da denir. Kapsam, konu alanındaki önemli kavram, ilke, kural ve olguları içerir. Kapsam seçiminde, kapsamın hedeflere uygunluğu en önemli öğedir (Fidan ve Erden, 1998).

Yusuf Has Hacib, mutlu olmak için şu konuların/etkinliklerin yapılmasını gerekli görür ve bunları Ay-Toldı'nın ağzından Ögdülmüş'e öğüt olarak söyler. Bu öğütler:

Aşağıda belirtilen öğütler ile XXII. babdaki bazı öğütlerde, konuları işlemenin gerekçeleri, diğer bir deyimle bireyin kazanımları belirtilir. Böylece birey, konuları işlemekle, hedeflerden haberdar edilmiş, diğer bir deyimle işlenecek konuların ne işe yarayacağını öğrenmiş olur. Sonuçta da başarılı ve mutlu olur.

Çocuklara/oğula kıza fazilet/erdem ve bilgi öğretilmeli (ki, onlar iyi ve güzel yetişsinler). (1228)(Gözden uzak bulundurma), *ona fazilet/erdem ve bilgi öğret; bilgi ve fazilet* ile memlekette mevki sahibi olsun. (1489).Oğul-kıza/oğluna *bilgi ve edep öğret*; (bu her iki dünyada onlar için faydalı olur). (4506) Seni O yarattı, O sana saadet verdi; bana da vermeyecek mi; *buna iman et*. (1244). Çünkü hangi kul Tanrı'ya inanırsa, kendisine bela ve kaygı kapılarını kapamış olur. (1272). Ey oğul, anla, *ölümü unutma*, onu devamlı düşün ve uyanık bulun. (1273). Ölümü unutma, daima hazır ol, onu hiçbir zaman hatırdan çıkarma; kendini unutma, aslını daima göz önünde tut. (1323). Hayata inanma. (1274). Çünkü yel gibi geçer; gafil olma, bu dünyadan çabuk geçersin. (1274).

Konulara/etkinliklere, Ay-Toldı'nın Oğlu Ögdülmüş'e Öğüt Verdiğini Söyler, (Ay-Toldı'nın Oğlu Ögdülmüş'i Öğütleyişini Anlatır) (bab XXII) başlıklı bölümde de şu ifadelerle yer verilir:

Gönlünü ve dilini doğru tut, Tanrı'ya kulluk et; gafil olma, yarınki işini şimdiden düzene koy. (1278). Her türlü iyiliği ve kötülüğü Tanrı hükmü bil; Tanrı'ya inan ve ona kulluk et. (1279).Onun bütün emirlerine itaat et, -çünkü- Tanrı seni bugün de yarın da aziz eder. (1281). Neye ihtiyacın varsa, ondan dile; -çünkü- bil ki sana yardım edecek ondan başka bir kuvvet yoktur. (1280). Tavır ve hareketin doğru olsun, doğru yoldan sapma, alçak gönüllü ol, tevazu ile söz söyle, büyük

söz söyleme. (1282). Bu dünya için kendini ateşe atma; başkasının malını alma, kimseye zulüm etme. (1284). Malım sana kaldı, bana ancak yük oldu; huzur içinde yemekte devam et, güle-güle kullan. (1286). Çünkü bu toplanmış mal, tutmasını bilersen, sana kafidir; her iki dünyada yüzünü güldürür. (1287). Doğru ve dürüst hareket et; -çünkü- doğruluk insanı mesut eder. (1289). Büyük ve halka baş olmak istersen, doğru yoldan şaşma. (1293).

Oğlum, cehennem azabına karşı iyiliği kendine siper edin. (1295). Daima iyilik yap, kötülükten uzak dur; ister otur-kalk, bundan sonra hep iyilik gelir. (1296). Kötü arkadaşa yaklaşma, çünkü sana zarar getirir; kötülük yılandır, dikkat et, -çünkü- seni sokar. (1297). İkiyüzlü adama sır verme; -çünkü- sözün yayılır, sırrın ortaya çıkar. (1298). Dedikodu yapanları evine yaklaştırma, -çünkü- görüp-öğrendiklerini bütün halka yayarlar. (1299).

Tecrübe edilmiş/sınanmış ve güvenilir insana iyice yapış; -çünkü- böyle insandan zevk duyarsın. (1300). Her sözü dinle, fakat hemen inanma; gönül sırlarını açma, onu sımsıkı sakla. (1301). Başkasını kıskanma, çok yiyip içme; -çünkü- bu iki işi yapan insanın başı deritten kurtulmaz. (1302).

Kadını/dişiği başıboş bırakma, kapıyı kapalı tut; -çünkü- insana/erkeğe her türlü uygunsuzluk kadından/dişiden gelir. (1303). Yabancıyı eve sokma, kadını/dişiği çıkartma; içli-dışlı olmadan önce, insanı tecrübe et/sına. (1304). İyi hareket et, mal için kaygılanma; -çünkü- iyi hareket edersen, mal kendiliğinden gelir. (1305). İnsana mal ne lazım, lazım olan iyi huydur; -çünkü- böyle olan insan, gerekirse, bütün iyi şeyleri elde eder. (1307).

Hayasız/utanmayan adamdan kaç, uzak dur. (1309). Hiçbir işte acele etme, sabırlı ol, kendini tut; -çünkü- sabırlı insanlar arzularına erişirler. (1310). Hangi iş olursa olsun, sen onu tatlı dille karşıla; -çünkü- her işte tatlı dil kullanırsan, saadet sana bağlanır. (1311). Dilini ve gözünü gözet, boğazına dikkat et; az ye, fakat halal/helal ye. (1312). Halk serkeşlik ederse, ondan uzak dur; avamın kargaşalığına karışma/katılma, ondan kaç. (1313). Ey kuzum, iyilikten başka bir maksatla, ancak beylerin kullanabileceği sözleri ağzına alma. (1314). Başkasının zararını isteme, kendin de zarar verme; hep iyilik yap, kendi hava ve hevesine hakim ol. (1315). Hangi işe girersen, önce sonunu düşün; -çünkü- sonu düşünülmeyen işler insana zarar verir. (1316).

Eğer öfkelenirsen, kendini tut, sabırlı ol; -çünkü- sabırlı insan sonunda sevince kavuşur. (1317). Çünkü insan sabrederse, bozulmuş olan

işler düzelir. (1318). Sabreden insan ne der dinle; insan sabrederse, dileğine kavuşur; -çünkü- sabredip-bekleyen avcı ak-kuş tutar. (1319). Eğer zahmet, kaygı veya endişeye düşen kimse sabrederse, kaybettiği huzuru tekrar elde eder. (1320). Eğer devlet gider ve kapısı kapanırsa, insan sabretmeli; -sabrederse- onun bütün işleri tekrar yoluna girer. (1321). Sabırlı ol, sabretmek er kişi işidir; -çünkü- insan sabrederse, göğe bile yol bulur. (1322).

Ölümü unutma, daima hazır ol, onu hiçbir zaman hatırandan çıkarma; kendini unutma, aslını daima göz önünde tut. (1323). Toplantılarda bulunursan, ihtiyatla söz söyle; başkalarının evinde gözüne dikkat et. (1324). Giderini gelinine göre ayarla; ancak sana yakışacak sözleri sarf et/söyle. (1325). Ağzından/dilinden yalan söz çıkarma; -çünkü- yalan söz ile insan kendi itibarını düşürür. (1326). Kardeş ve akrabaya yakınlık göster; güler yüzle büyüğün ve küçüğün gönlünü al. (1327). Tuzu, ekmeği bol tut, başkalarına ikram et; bir kimsenin ayıbını görürsen, açma, üstünü ört. (1328). İbadette/tapınırken gayretli ol, Tanrı'ya kulluk et/tapın; günahattan uzak dur, kendini koru/sakın. (1329). Saadete/devlete kavuşursan, kibirlenme; kötülük etme, elinden geldiği kadar iyilik yap. (1330).

Bu dünya ile oyalanma, -çünkü- geçer, gider; bu devlete inanma, -çünkü- çabuk ihtiyarlar. (1331). Hayata bel bağlama, -çünkü- rüya gibi geçer; boş saadete güvenme, -çünkü- kuş gibi uçar. (1332). Hayatı boşuna geçirme, iyilik yap; geçip gidenlerden ibret al. (1333). Şarap içme, fesada karışma, uzak dur; zina yapma, fiske ve fücur ile kara yüzlü olma. (1334). Çünkü bu iki hareketten mübarek saadet/mutluluk kaçır, bunlar insana fakirlik yolunu açar. (1335).

Tecrübeli/sınanmış kişi ne der, dinle; -çünkü- tecrübeli insanlar işin aslını bilirler. (1336). Şarap içme, zina etme, kendini koru (1337). Çünkü ikisi de insana yoksulluk elbisesini giydirir. (1337); içki insanı bin türlü günaha teşvik eder; saadet/mutluluk zinadan kaçır ve zaninin (zina edenin) yüzüne tükürür. (1338). Her şeyi söyledim; buna inanır ve sözümü tutarsan, daima mes'ud/mutlu olursun. (1340)diyerek, öğüt vermenin amacını belirtir. Ay-Toldı, son anlarında Ögdülmiş'i kucaklayıp, öpüp ağlayarak, (1500) ondan aşağıdaki istekleri yerine getirmesini ister. Bu istekler de eğitimin konuları sayılabilir:

Eğer bir gün gelir de hükümdar seni isterse, tavır ve hareketini düzelt, ona hizmet ve hürmette kusur etme. (1504). Ben sana gereken sözleri söyledim; sözümü unutma ve bana dua et. (1503). Aylak olma ve başıboş dolaşma, kendi kendine koşma; işinde ve sözünde dürüst ve mülayim ol. (1505). Gece geç yat, yine de erken kalk; -çünkü- yataktan

erken kalkan saadetini arttırır. (1506). Tanrı buyruğuna çok itaat et; hükümdara hizmet et ve ona gönülden bağlan (1507). Kötüye yaklaşma, ondan uzak dur; kaç; daima iyilik yap, tavır ve hareketini düzelt. (1508). Sözünü gözet, emniyet içinde yaşa; kendini gözet, esenlik ile ihtiyarla. (1509).

Buraya kadar, Öğdülmiş'in öğrenmesi istenilen "Çocuklara bilgi öğretilmeli ki, onlar iyi ve güzel yetişsinler (1228) ifadesi "bilişsel alan" öğrenmelerle ilgilidir. Bu öğüdünün dışında "bilgi, bilişsel alan" ile ilgili herhangi bir ifadeye yer verilmez. Öğretilmesi istenilen bilginin de ne olduğu hakkında herhangi bir açıklama yer almaz. Kutadgu Bilig'de, zihin-kas eşgüdümlü "devinişsel alan" ile geleceği kestirmeye yönelik "sezgisel alan" ağırlıklı konular da yer almaz.

Kutadgu Bilig'deki "çocuk eğitimi" ile ilgili tüm konular, eğitimin "toplumsal işlevi" ile ilgili olup, öğrencilere toplumun kültürel mirasını (bilgi, gelenek, görenek, beceri, alışkanlık) aktarmaya ve bireylerin toplumsallaşmasını sağlamaya yönelik, -toplumsal- değerlerdir. Konular, bilgi öğretmenin dışında, daha çok "duyuşsal alan ağırlıklı" olup, "duyuşsal alan" ile ilgilidir (1228, 4506) ve bireye toplum içinde nasıl davranması gerektiği konusunda yardımcı olmayı ve toplumun etkin bir üyesi olmasını sağlamaya yöneliktir. Konular bireyi, doğru dürüst hareket etmekle, doğru olmakla (1282, 1289, 1293), iyilik yapmakla (1295, 1296), kötü adamlardan uzaklaşmakla (1297), dedikodu yapanları evinden uzaklaştırıp evine yaklaştırmamakla (1299), başkalarını kıskanmamakla (1302), kadını boş bırakmamakla (1303), mal için kaygılanmamakla (1307), hiçbir işte acele etmemekle (1310), sabırlı olmakla (1310), tatlı dil kullanıp diline ve boğazına sahip olmakla (1311, 1312), başkalarına zarar vermeyip iyilik yapmakla (1315), kendi hava ve hevesine hakim olmakla (1315), giderini gelirin göre ayarlamakla (1325), akrabalarına yakınlık göstermekle, küçüklerin gönlünü almakla (1327), ikramlarda bulunmakla (1328), kibirlenmemekle (1330), geç yatıp erken kalkmakla (1506), örnek bir kişi yapacak ve böylece dünya mutluluğunu sağlayacaktır. Bunun yanında, Tanrı'ya inanıp, ibadette gayretli olmakla, ölümü unutmamakla, dünyaya bel bağlamamakla, hükümdara gönülden bağlanıp hizmet etmekle, dinin gereklerini yerine getirip, yasaklarına uymakla öbür dünya mutluluğunu sağlayacaktır (1272, 1507, 1278, 1279, 1281, 1323). Böylece konular, her iki dünyada mutluluğunu sağlayacaktır.

c)Eğitim Durumları**(Öğretim Faaliyetleri, Öğretme-Öğrenme Etkinlikleri)**

Öğrencileri hedeflere ulaştırmak için geçirmeleri gereken öğrenme yaşantılarını sağlayacak, dış koşulların düzenlenmesine “eğitim durumları” denir. Öğrencileri hedeflere ulaşmak için onlara, nasıl bir yaşantı sağlanacağını gösterir. Bilgilerin sunulmasında kullanılacak stratejileri (sunuş yoluyla öğretim, buluş yoluyla öğretim, araştırma-soruşturma yoluyla öğretim, tam öğrenme, sorun çözme), yöntem ve teknikler (anlatım, soru-cevap, grupla çalışma, tartışma, laboratuvar, örnek olay, gösterip yaptırma), başlıca eğitim-öğretim ilkeleri (çocuğa görelilik, hayatilik, iş, ekonomiklik, güncellik, açıklık, somuttan soyuta, bilinenden bilinmeyene, yakından uzağa, kolaydan zora, basitten karmaşığa), eğitim durumlarının nasıl düzenleneceği (bir dersin işlenme basamakları veya bilginin sunuluş biçimi ve sırası) (dikkati çekme, güdüleme, gözden geçirme, geçiş, geliştirme, kapanış, değerlendirme), eğitim durumları ile ilgili değişkenler (pekiştirme, ipucu, dönüt, düzeltme, öğrenci katılımı, öğretmenin nitelikleri, sevgi, fiziksel yapı, zaman), öğretim araç ve gereçleri, eğitim durumlarını oluşturur. Dersin amaçlarının ne derece gerçekleştiğinin ölçülmesi de “değerlendirme” denilen basamaktır (Sönmez, 2011).Kutadgu Bilig’de “çocuk eğitimi” ile ilgili olarak doğrudan bir öğretim stratejisi ve yönteminden bahsedilmez. Öğretim strateji ve yöntemleri ile ilgili öğütler şunlardır:

Ay-Toldı dedi: Ey oğul, sözümü unutma, bunu can kulağı ile *dinle*.(1167). Oğlu babasının sözünü *dinledikten* sonra yüzünü ona doğru çevirerek söze başladı. (1184). Ey baba –dedi- sana bir soru var; onu sorayım, sen cevabını bana ver. (1185). Ay-Toldı cevap verdi: Ey oğul, sözümü *dinle* bu işten vaz geç. (1195). Öğdülmiş *dinledi* ve: Ey baba-ölümün daima seni takip ettiğini iyice bildiğin hâlde, (1203). niçin ona göre hareket etmedin ve neden şimdi inleyerek, onu/ona çekiştiriyorsun/ileniyorsun? (1204). Geride kalması mukadder olan malı niçin topladın; ihtiyacından artan malı niçin başkalarına dağıtmadın? (1205). Ey baba, bugün peşiman olmanın ve inleyerek, başını yerden yere vurmanın ne faydası var? (1207). Ay-Toldı dedi: Ey oğlum, *dinle*; bana bak, sen gafil avlanma, ahiret işini yoluna koy. (1208). Ay-Toldı oğlunun sözlerini *dinledi*; elini kaldırdı, gözünü göğe dikti. (1249). Benden sonra ne yapacağını sana anlatabildiğim kadar söyleyeyim, *dinle*. (1277). Hükümdar tekrar sordu: Bu sözleri *dinledim*; peki, insan için kötü ve faydasız olan şeyler nelerdir? (1665). Şair bu manada şu

sözleri söylemiştir; ey iyi insan, şimdi bunu *dinle* ve anla. (1812). Hükümdar tekrar dedi: Ey Öğdülmiş, peki, bilgi sahibi olanlar bunu nasıl elde ederler? (1815).

Yukarıda belirtilen, Ay-Toldı'nın Öğdülmiş ve hükümdarın Öğdülmiş ile yaptığı konuşmalardan, Sunuş Yoluyla Öğretim Stratejisi ile bu stratejinin yöntemi olan Anlatım Yöntemini uyguladıkları söylenebilir. Bu strateji ve yöntemin içerisinde, yer yer soru cevap ve karşılıklı konuşma şeklinde uygulamaların yapıldığı görülmektedir.

Kutadgu Bilig'de Eğitim-Öğretim İlkeleri

“Küçük çocuğa bak, ona akıl ulaşacaktır; fakat yaşı gelmedikçe, kalemler yürümez.” (293), beytinin dışında, Kutadgu Bilig'de eğitim-öğretim ilkeleri ile ilgili bir öğüte doğrudan rastlanmaz. Fakat eğitim-öğretim ilkeleri ile ilgili olarak “çocuğa görelilik” ilkesinin uygulandığı söylenebilir. Bunun dışında diğer ilkelerden söz edilmez. Öğrenciye görelilik ilkesinde, öğrencinin bedensel, duygusal ve zihinsel yönden düzenli bir biçimde değişmesi, vücut organlarının kendilerinden beklenen görevleri yapabilecek duruma gelmesi yani “gelişim durumu” anlatılır. Burada biyolojik bir değişme söz konusudur. Bu durum, doğrudan yaş ile ilişkili olup, dış çevredeki yaşantılar ve kolaylaştırıcı çalışmalardan etkilenmez. (Fidan ve Erden, 1998). Dolayısıyla, çocuğa kazandırılacak davranışlarda, gelişim durumunun biyolojik, psikolojik ve toplumsal yönlerden tanınması ve ona uygun davranışın kazandırılması gerekir. Kutadgu Bilig'de, “... , ona akıl ulaşacaktır, fakat yaşı gelmedikçe, kalemler yürümez” (293) ifadesi ile anlatılan durumun bu olduğu söylenebilir.

Kutadgu Bilig'de, eğitim durumlarının nasıl düzenleneceği (ya da bir dersi işleme basamakları/bilginin sunuluş biçimi ile ilgili) olarak, “Benden sonra ne yapacağını sana anlatabildiğim kadar söyleyeyim, dinle” (1277) ve “Sana söylediğim sözün adı vasiyettir; bu sözleri unutmama, gönlüne yaz” (1341) gibi vurgularla, konuya karşı “dikkatin çekildiği” söylenebilir.

“Güdüleme” basamağında da, bazı davranışların niçin kazandırıldığı, bu davranışların öğrencilerin ne işine yarayacağı, mutlu ve başarılı olmak için neden gerekli olduğu anlatılarak, öğrenme isteği yaratılmaya çalışılır. Bundan sonra öğrenci, “gözden geçirme” denilen, hedeften/hedef davranışlardan haberdar edilir. Kutadgu Bilig'de “güdüleme” basamağına göre öğütlerin verildiğini rahatlıkla söylemek mümkündür. Örneğin, *Çocuklara fazilet ve bilgi öğretilmeli* (ki, onlar iyi ve güzel yetişsinler). (1228). Ve devamla, *ona bilgi ve erdem öğret*

(1489), *oğluna kızına bilgi ve edep öğret* (4506), *hangi kul Tanrı'ya inanırsa, kendisine bela ve kaygı kapılarını kapamış olur*(1272), *hayata inanma yel gibi geçer; gafil olma, bu dünyadan çok çabuk göçer-sin*(1274) no'lu beyitler bu niteliktedir. Konular kısmında, özellikle bazı konuların bireye ne kazandıracığı, niçin o konunun öğretilmesinin gerektiği anlatıldığı için, burada tekrar durulmamıştır.

Bundan sonra dersin “geliştirme” denilen bölümünde, etkinlikler sunulur, ünite/konu/konular anlatılır. Kutadgu Bilig’de de belirlenen bir sıraya göre konuların anlatıldığı görülmektedir. Eğitim durumlarında kullanılacak değişkenlerden (pekiştireç, ipucu, dönüt, düzeltme, öğrenci katılımı, öğretmen nitelikleri, sevgi, fiziksel yapı, zaman), öğretim araç ve gereçlerinden, kapanış ve değerlendirmeden (ünitenin/konunun amaçlarının ne derece gerçekleştiğinden) hiç söz edilmemektedir.

Kutadgu Bilig’de, Eğitim durumları ile ilgili görüşler dört bölümde belirtilir. Birinci bölüm, XXI. bab’da “Ay-Toldı’nın Oğlu Öğdülmiş’e Nasihat Verdiğini/Verişini Söyler/Anlatır” adlı bölüm olup, “Eğitim durumlarının nasıl düzenleneceği/ bir dersin işleme basamakları/ bilginin sunuluş biçimi” ile ilgili şu görüşlere yer verilir:

Baba oğlunun yetişmesi için *emek sarf ederse*, oğlu o terbiye altında, iyi olarak yetişebilir. (1218). Baba çocuğunu *sıkı bir terbiye altında* yetiştirirse, annesi ve babası bundan dolayı saadet duyar. (1219). Eğer onu *sıkı bir terbiye altında* yetiştirecek biri bulunmazsa, o çocuk heder olur; sen artık ondan ümidini kes. (1220). Çocuk/oğulun babası âlim ve zeki ise, oğluna daima *sıkı bir terbiye* vermelidir; bunun usulü, çaresi budur. (1221). Baba çocuğunu *sıkı bir terbiye altına* alıp, ona her şeyi öğretirse, çocuğu yetişip-büyüyünce, sevinir. (1226). Ey baba, çocuğunu *sıkı terbiye et*; arkandan gelenler sana gülmesinler. (1227). Serbest ve başıboş bırakma, *sıkı tut* ve kötü hareketlerine mani ol; çocuk *sıkı terbiye altında* bulundurulursa, sonunda bahtiyar olur. (1491). Gerekiirse oğula-kıza acımadan *dayak at*; dayak oğul-kıza bilgi öğretir. (1494). Kimin çocukları *naz içinde yetiştirilirse*, o kimseye ağlamak düşer; keder ona muhadderdir/yazılıdır. (1223).

Yukarıdaki öğütlerde, bilginin sunuluş biçimi ile ilgili basamaklara (dikkat çekme, güdüleme, gözden geçirme, geçiş, geliştirme, kapanış ve değerlendirme) yer verilmez. Diğer bir deyimle, istedik davranışların nasıl kazandırılacağı konusunda, belirtilen basamaklara göre dersin içeriği sunulmaz. Çocukların, sadece sıkı bir terbiye (1218, 1219, 1220, 1221, 1226, 1227, 1491) altında tutulması ve bu sıkı eğitimin aracı olan –gerekirse- “dayak” atılması istenir. (1494). Çünkü “sıkı

bir terbiye” verildiği zaman, çocuk “iyi olarak” yetişecek ve bahtiyar olacaktır. (1491). Sonuçta anne ve baba bu duruma sevinecek ve mutluluk duyacaktır. (1219, 1226). Bir de aksi durum var ki, çocuğa sıkı bir eğitim verecek biri bulunmazsa veya çocuklar naz içinde yetiştirilirse, o çocuk heder olacaktır. (1220). Sonuçta, anne babaya da üzülme, ağlamak düşecektir. (1223).

Baba sıkı bir eğitim vermemenin yanında çocuğunu, başı boş bırakırsa, aşağıdaki durumlar meydana gelecektir: Baba çocuğunu küçüklüğünde *başı boş bırakırsa*, kabahat ve suç çocukta değil, babasındadır. (1224). Oğlu *başı boş dolaşmağa bırakma*; başı boş kalırsa, her tarafa gider ve *yazık olur*. (4509). Serbest ve *başı boş bırakma*, sıkı tut ve kötü hareketlerine mani ol; çocuk sıkı terbiye altında bulundurulursa, sonunda bahtiyar olur. (1491). Çocuk başı boş bırakılır, başı boş kalırsa, kötü hareketlerine engel olunmazsa, oğlu suç işleyecek ve her tarafa gidecek, sonuçta bahtiyar olamayacak, yazık olacaktır. Oysa çocukların *iyi veya kötü* olmalarına *anne ve babaları* sebep olur. (1486). Çocukların *tavri, hareketi kötü* ise, o *kötülüğü* baba yapmıştır; çocuğu *iyi olmaktan mahrum* eden odur. (1225). Böyle bir durumda da anne babaya ancak üzülme düşer.

Kutadgu Bilig’de, çocukların “iyi ve güzel” yetişmesi isteniyor. (1228, 1218). İyi yetiştirmenin öncelikli amacı, bireyi her iki dünyada ve daima mesut olmasıdır. (1340,1287, 1289, 1290, 1294, 4506). Çocukları iyi ve güzel yetiştirmek için “emek” sarf edilmelidir. (1218). Sıkı bir terbiye altında yetiştirilmeli (1219, 1220, 1221, 1226, 1227) ve fazilet ile bilgi edep öğretilmeli (1228, 4506), baba de oğlunun yetişmesi için çaba sarf etmelidir. Çünkü bunun başka usulü ve çaresi yoktur. Çocuğu iyi yetiştirmenin getirisi olarak, çocuğun kazançları yanında anne ve baba da sevinecek (1226) ve bundan saadet duyacaktır. (1219). Eğer çocuğu sıkı bir terbiye altında yetiştirecek biri bulunmazsa (1220), baba da çocuğu küçüklüğünde başı boş bırakırsa (1225, 4509), çocuklar da naz içinde yetiştirilirse (1223), o çocuk heder olacak (1220), arkasından gelenler de gülecek (1227), baba, anne de üzülecektir. Böyle bir durumda, kabahat ve suç çocukta değil, babadadır. Çünkü çocuğa sıkı bir eğitim vermemiş ve onu başı boş bırakmıştır. (1219, 1224). Kayda değer diğer bir husus da, çocukların eğitiminde, eğitim verilen her çocuğun iyi yetişebileceği gibi kesin bir kanı olmadığına, “iyi olarak yetişebilir” denilerek dikkat çekilmektedir. (1218).

İkinci bölüm, Ay-Toldı, hükümdar Kün-Toğdı’ya yazdığı vasiyetnamede (bab XXIII) (Ay-Toldı’nın Hükümdar Kün-Toğdı’ya Vasiyetname Yazışını Anlatır), eğitim ile ilgili şu görüşlere yer verir:

Çocukların iyi veya kötü olmalarına anne ve babaları sebep olur. (1486).Ay-Toldı, hükümdara; eğer bu hizmetkârın sende bir hakkı varsa, sebep ol ve onu iyi yola sevk et. (1488). Gözden uzak bulundurma, ona fazilet ve bilgi öğret; bilgi ve fazilet ile memlekette mevki sahibi olsun.(1489). Tavır ve hareketi makul, muntazam ve iyi ahlaklı, hizmete layık ve meziyet sahibi olsun. (1490).

Serbest ve başı boş bırakma, sıkı tut ve kötü hareketlerine mani ol; çocuk sıkı terbiye altında bulundurulursa, sonunda bahtiyar olur. (1491).Oğla bilgiyi henüz küçük iken öğret; küçüklüğünde bilgi öğrenirse, hayatta muvaffak/başarılı olur. (1493).Gerekirse oğula-kıza acımadan dayak at; dayak oğul kıza bilgi öğretir. (1494). Oğul-kız küçüklükte ne öğrenirse, yaşlanıp, ölünceye kadar onu unutmaz. (1495).Bir şart daha var; çocuk bilgi isterse, öğretmenliğe küçük yaştan başlanmalıdır. (1822).İnsan küçük çocuk iken, bilgi öğrenir ve büyüyünce, dileğine kavuşur. (1823).

Üçüncü bölüm, “Öğdülmiş Odgurmuş’a, Beylere Hizmet Etmenin Usul ve Nizamını Söyler” (bab XLVII), başlıklı bölüm olup, Eğitim durumları /eğitimin nasıl yapılacağı ile ilgili şu görüşlere yer verilir: Beylere hizmet edecek kişilerin, bunlardan biri- çocukken hizmete girer, biri- büyüdükten sonra bu işe intisap eder/bağlanır. (4032). Bunlardan küçükken hizmete girip, benlik ve gururdan geçenler daha iyidir. (4033). İnsan hizmet kapısını açmak isterse, küçük yaşta hizmete başlamalıdır. (4037).

Sarayda hükümdarın da benzer şekilde çocuğu eğitmesi istenmekte ve çocuğun bahtiyar olabilmesi için “sıkı bir terbiye” altında bulundurması gerektiği belirtilmektedir. Gerekirse oğul-kıza acımadan dayak atılmalı (1494), denilmektedir. Bunun yanında, çocuğun gözden uzak bulundurulmaması (1489), serbest ve başı boş bırakılmaması, kötü hareketlerine mani olunması (1491) istenir. Böyle bir eğitim verilirse çocuk, tavır ve hareketleri makul, muntazam ve iyi ahlaklı, hizmete layık ve meziyet sahibi biri olacaktır. (1490).

Bilgi ve fazilet öğrenmekle, memlekette mevki sahibi olunacağı (1489), oğulun küçüklükte bilgi öğrenirse hayatta başarılı olacağı (1493), küçüklükte öğrenilen bilgilerin yaşlanıp ölünceye kadar unutulmayacağı (1495), vurgulanarak, sıkı eğitim vermenin yanında öğrenciler isteklendirilmeye/güdülenmeye çalışılır. Sarayda görev yapacak kişilerin, benlik ve gururdan geçebilmeleri için çocukken seçilip yetiştirilmesi önerilir. (4033,4037).

Dördüncü bölüm, “Çocukların Nasıl Terbiye Edileceğini Söyler/Anlatır” (bab LXIII), adlı bölüm olup, “Eğitim durumları /eğitimin nasıl yapılacağı” ile ilgili şu görüşlere yer verilir:

Senin ay gibi bir oğlun veya kızın doğarsa, onu kendi evinde terbiye et, bu işi başka ellere bırakma. (4504). Sütünesi olarak iyi ve temiz bir kadın tut; (oğlun kızın temiz büyür ve uzun ömürlü olur). (4505). Oğul kıza bilgi ve edep öğret; bu her iki dünyada onlar için faydalı olur. (4506). Oğula bütün faziletleri tam olarak öğret; o bu faziletler ile ileride mal sahibi olur. (4508). Oğula kız al, kızını ere ver; ömrünü dertsiz geçir, ey mes’ud insan (4507). Kızı çabuk evlendir, uzun müddet tutma, yoksa hastalığa lüzum kalmadan, yalnız bu peşimanlık seni öldürür. (4510). Oğulu başıboş dolaşmağa bırakma; başıboş kalırsa, her tarafa gider ve yazık olur. (4509). Evlenme ile ilgili öğütler, eğitim durumları ile ilgili görülmediğinden ve diğer öğütler, daha önceki bölümlerle ilgili görülüp, işlendiğinden, burada tekrar ele alınmamıştır.

Kutadgu Bilig’de, sunuş yoluyla öğretim stratejisine göre aile eğitimin verildiği, anlatım ve soru cevap öğretim yöntemlerinin kullanıldığı, çocuğa görelik (yaşı gelmeden) öğretim ilkesinin dikkate alındığı, ders işlenirken güdüleme (öğrenilenlerin ne işe yarayacağını anlatıldığı, inandırılmaya çalışıldığı ve böylece öğrenmeye karşı istek uyandırıldığı) yapıldığı, diğer basamaklara yer verilmediği, pekiştirme ve araç/gereç kullanılmadığı görülür. Kapanış ve amaçların ne derece gerçekleştiğinin ölçülmesi olan ders değerlendirilmesinden hiç söz edilmez. Sadece çocukların iyi ve güzel yetişmesi için (1218, 1228), “sıkı bir eğitim/terbiye” verilmesi (1219, 1220, 1221) istenir.

Kutadgu Bilig’de, çocuğu iyi ve güzel yetiştirmek için birçok kez (beş kez) “sıkı bir terbiye altına almak” ifadesine vurgu yapılmaktadır. Bu eğitim anlayışı, “Her türlü eğitim çalışmasını yetke ilkesine dayatan ve çocuğu toplumsal çevrenin kurallarına uymaya zorlayan bir eğitim” anlayışıdır. Bu eğitim anlayışının adı da geleneksel eğitimidir (Öncül, 2000).

d) Sınama Durumları (Ölçme ve Değerlendirme)

Eğitim programlarının son ögesi olup, hedeflere ulaşıp ulaşılmadığını, ulaşıldıysa ne derece ulaşıldığını gösterir. Diğer bir deyimle, eğitimin nicelik ve niteliği ile denetimi üzerinde durur. Sınama durumları sonucu elde edilen bulgular, öğrencilere hedeflere ulaşma dereceleri, öğretmenlere ise gerçekleştirdikleri öğretim faaliyetlerinin etkililiği hakkında bilgiler verir. Böylece eğitim sürecinin ürünü değerlendirilerek, görülen aksaklıklar giderilir veya giderilmeye çalışılır (Fidan ve Erden, 1998; Erden, 1998).

Kutadgu Bilig’de öğretimin, derslerin, programın doğrudan değerlendirilmesi ile ilgili öğütlere yer verilmez. Ancak, “Oğula bütün faziletleri tam olarak öğret, ...” (4508) ifadesinin, amaçları yüzde 75 veya üzeri gerçekleştirmeye yönelik, “Tam Öğrenme” ölçütünü (Bloom, 1988)“yeterli” kabul ettiği söylenebilir. Günümüzde de, gelişmiş ülkelerin başarı ölçütü bu değerdir.

6) Çevre:

Okulun yakından ilişki içinde bulunduğu grup ve kurumlar, okulun çevresini oluşturur. Okul, toplumdaki bireylerin eğitilmesi işini üstlendiği için, birçok grup ve kurum, okullarda gerçekleştirilen çalışmalarla ilgilenir ve bu çalışmaları denetler. Bunların en etkilileri, veliler, okul aile birliği, işverenler ve basındır. Çevrenin, okul üzerinde doğrudan ya da dolaylı olarak bir baskı ve denetleme gücü vardır. Veliler, okul ile ailedeki eğitimin tutarlı olmasında ve amaçlarına ulaşmasında önemli bir rol oynar.

Okul çevresindeki grupların beklentileri ile okulda yer alan çalışmalar ve okulun amaçları arasında bir denge kurulduğu zaman, bu gruplar okula destek olabilir ve eğitimin niteliğini olumlu yönde etkileyebilir. Bu nedenle, çatışma çıkmaması için, çevre ile iyi bir iletişim kurulması ve çevrenin aydınlatılması gerekir (Fidan ve Erden 1998; Erden, 1998).

Kutadgu Bilig’de, çevre ve çevre ile ilişkiler hakkında, verilen bilgiler şöyle belirtilmektedir:

Baba çocuğunu küçüklüğünde başı boş bırakırsa, kabahat ve suç çocukta değil, babadadır. (1224).Çocukların tavrı, hareketi kötü ise, o kötülüğü baba yapmıştır; çocuğu iyi olmaktan mahrum eden odur. (1225).Ey baba olan, çocuğunu sıkı terbiye et; arkandan gelenler sana gülmesinler. (1227).Kötü arkadaşla yaklaşma, sana zarar getirir; kötülük yılandır, dikkat et, seni sokar. (1297).Senden dileğim şudur: Ona nezaret et, kendinden uzaklaştırma; yoksa o yabani bir diken gibi olur. (1484).Çocukların iyi ve kötü olmalarına anne ve babaları sebep olur. (1486).Gözden uzak bulundurma, ona fazilet ve bilgi öğret; bilgi ve fazilet ile memlekette mevki sahibi olsun.(1489).Serbest ve başıboş bırakma, sıkı tut ve kötü hareketlerine mani ol; çocuk sıkı bir terbiye altında bulundurulursa, sonunda bahtiyar olur. (1491). Oğlu başıboş do-laşmağa bırakma; başıboş kalırsa, her tarafa gider ve yazık olur. (4509).

Kutadgu Bilig’de çevrenin, sadece olumsuz etkilerinden bahsedilir ve çocuğun çevreden olumsuz etkilenmesinin en büyük sorumluları olarak baba/baba yerindeki kişi ve anne gösterilir. (1224, 1227,

1486, 1484, 1489, 1491, 4509). Çünkü baba çocuğu engellememiştir. (1224). Çevrenin olumsuz etkilerinden korunmak için yapılması gereken temel iş, çocuğu başıboş bırakmamak (1224), onu kendinden uzaklaştırmamak, gözetim ve denetim altında tutmaktır. (1484). Çünkü ana baba çocuğu başıboş bırakırsa, çocuk iyiyi kötüyü ayırt edemeyecek, sonucun ne olacağını bilemeyecek ve olumsuz davranışları benimseyecektir. Böylece sonunda yabancı bir diken gibi (1484) olacak ve arkadan gelenler babayla alay edecekler, ona güleceklerdir. (1227). Bu duruma düşmemek için oğul serbest, başıboş bırakılmamalı (1224, 1491, 4509), gözden irak tutulmamalı (1489), kendinden uzaklaştırılmamalı (1484), kötü hareketlerine mani olunmalı (1491), gözetim ve denetim alıntıda bulundurulup, ona fazilet ve bilgi öğretilmelidir. (1489). Çocuğu çevrenin olumsuz etkilerinden koruma görevi, baba, anne veya aileye düşmekte olup, birey de kötü arkadaşlardan uzak durmalıdır. Aksi hâlde onlardan kötülük, zarar görecektir. (1297).

Sonuç

Bu çalışmada Kutadgu Bilig’i, sadece bir siyasetname olarak değerlendirilmenin doğru olmadığı düşüncesinden hareket edildi. Dolayısıyla Kutadgu Bilig, “eğitim” ile ilgili konuları da içerdiğinden Türk Eğitim Tarihi çerçevesinde “çocuk eğitimi” ile sınırlandırıldı ve “eğitimin temel öğeleri” bakımından çözümlendi. Ancak eser sadece çözümlemeye yetinilmeyip, söz konusu çerçevede bütüncül bir yapılandırılmaya da tabi tutuldu.

Sonuç olarak Kutadgu Bilig’in;

İnsanları her iki dünyada mutlu etmeyi amaçladığı,

İnsanın her iki dünyada mutlu olabilmesi için temel aracın eğitim olduğu ve oluşturulan ana direklerden biri olarak “çocukları okutma, dinleme ve okumakla bilgi edinmeyi” öngördüğü,

Mutlu olmak için; doğru-dürüst, uslu-başlı olunması, kimseye zulüm yapılmaması, iyilik yapılması, hayâ sahibi ve yumuşak huylu olması gerektiği,

Olumsuzluklar karşısında isyan edilmemesi, iyilik ve kötülüğün Tanrı hükmü olarak bilinmesi ve ölüme hazır olunması gerektiği,

Ayrıca Kutadgu Bilig’in özellikle öğrenim ve eğitim çağında bulunan gençliğe faydalı olmasının Yusuf Has Hacib’in başlıca amacı olduğu, bu nedenle Kutadgu Bilig’in Türk Eğitim Tarihinde önemli bir yer tuttuğu,

Ailede yapılan, aile eğitiminin esas olduğu, ailenin yaptığı eğitimin, sevgi ağırlıklı olması dolayısıyla hiçbir kişi ve kurumun yapamayacağı,

Çocukları özellikle babanın eğitmesi, çocukların topluma faydalı birer kişi olarak yetiştirmesi, çocukların başı boş bırakılmaması, sıkı denetimli bir eğitim yapılması, gerekirse oğul kıza dayak atılması, eğitime zamanı gelince ve küçük yaşta başlanması gerektiği,

Çevrenin eğitime etki, özellikle olumsuz etki yapacağı, örgün (formel) eğitimden hiç söz edilmediği, formel eğitimin yerini de informal ve aile eğitiminin aldığı, üstün yetenekli çocukların küçük yaşlardan itibaren fark edilmesi ve eğitilmesi gerektiği,

Eğitimin hedefleri olarak değerlerin mevcut olduğu, idealize edilmiş insan tipinin yetiştirilmeye çalışıldığı,

Ailede yapılan eğitimin, toplumsal kurumları ve inançları benimseme, sayma ve tutma eğiliminde olup, yetke ilkesine dayandığı, çocuğu toplumsal çevrenin kurallarına uymaya zorlayan “geleneksel eğitim” anlayışı olduğu,

Sarayda yapılan eğitimin; çıraklık ve meslek eğitimi gibi iş içinde gösterilerek yapıldığı, “hoşgörülü ve sabırlı”, “sevecen ve anlayışlı olduğu”, “katılımcı öğretim ortamının düzenlendiği”, “çocukların gelişimlerinin izlendiği”, “cesaretlendirici ve destekleyici olduğu”, “başarının değerlendirildiği” ve çocuklardan “yüksek başarı beklentisi” içinde bulunduğu, kalıtsal/genetik durumlardan kaynaklanan arızaların düzeltilemeyeceği, dolayısıyla bu sorunların ölüme kadar süreceğinin vurgulandığı görüldü.

Kutadgu Bilig, daha birçok yönden incelenmeye aday bir kültür mirası olarak kütüphane raflarında ilgili araştırmacıları beklemektedir.

KAYNAKLAR

- Akyüz, Yahya; *Türk Eğitim Tarihi*. İstanbul 1993.
_____, *Türk Eğitim Tarihi*. İstanbul 2001.
Arat, Reşid Rahmeti; *Kutadgu Bilig II Çeviri*. Ankara 1988.
_____, *Kutadgu Bilig ve Türklük Bilgisi*, Türk Kültürü Kutadgu Bilig Sayısı, S. 98, s. 70-90, Yıl. IX, Aralık 1970, Ankara.
_____, *Kutadgu Bilig I Metin*. Ankara 1979.
Arsanoğlu, İbrahim; *Kutadgu Bilig'de Eğitim Bilim ve Akıl*, Yeni Forum, Aralık 1996.
Baltacı, Cahid; *İslam Medeniyeti Tarihi*, İstanbul 2005.
Benjamin, S. Bloom; *İnsan Nitelikleri ve Okulda Öğrenme*, (çev. Durmuş Ali Özçelik). Ankara 1988.

- Binarak, Naile; *Kutadgu Bilig'de Evlenme, Aile ve Çocuk Terbiyesi*, Türk Kültürü Kutadgu Bilig Sayısı, S. 98, s. 174-178, Yıl. IX, Aralık 1970, Ankara.
- Binbaşoğlu, Cavit; *Eğitime Giriş*, Ankara, 1988.
- Büyükdüvenci, Sabri; *Kutadgu Bilig'de Eğitim Mesajı*, Türk Yurdu, Nisan, s. 46-48, Ankara 1991.
- Büyükkaragöz, S. Savaş; *Program Geliştirme "Kaynak Metinler"*, Konya 1997.
- Çağatay, Saadet; *Kutadgu Bilig'de Öğdülmiş*, Türk Kültürü Kutadgu Bilig Sayısı, S. 98, s. 95-111, Yıl. IX, Aralık 1970, Ankara.
- Çağbayır, Yaşar; *Kutadgu Bilig Yusuf Has Hacib*, Ankara 2003.
- Çağırın, Levent; *Kutadgu Bilig'de Eğitim ve Öğretim*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 1995.
- Çilenti, Kamran; *Eğitim Teknolojisi ve Öğretim*, 1988.
- Dilaçar, Agop; *Kutadgu Bilig İncelemesi*, Ankara 1995.
- Dönmez, Süleyman; *Keşfedilmeyi Bekleyen Medeniyet*, Ankara, 2015.
- Emiroğlu, Selim; *Kutadgu Bilig'de Çocuk Eğitimi*, Turkish Studies. Volume 7/1, p. 1027-1041, Winter 2012. Turkey.
- Erden, Münire; *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, İstanbul 1988.
- Ertürk, Selahattin; *Eğitimde Program Geliştirme*, Ankara 1982.
- Fidan, Nurettin/Münire Erden; *Eğitime Giriş*, İstanbul 1998.
- Karamanlıoğlu, Ali Fehmi; *Kutadgu Bilig'in Diline ve Adına Dair*, Türk Kültürü Kutadgu Bilig Sayısı, S. 98, s. 127-131, Yıl. IX, Aralık 1970, Ankara.
- Kocasavaş, Yıldız; *Kutadgu Bilig'de Eğitim-Öğretim Anlayışı*, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi, S. 2, s. 53-66, İstanbul 2006.
- Kükten, Gülnihal; *Orta Çağda Eğitim Felsefesi*, İstanbul 2001.
- Öncül, Remzi; *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*, MEB Yayını, İstanbul 2000.
- Özcan, Ali Osman; *Kutadgu Bilig'de Eğitim Anlayışı*, Türk Yurdu, c. 9, s. 31-37, Temmuz 1988.
- Öztürk, Cemil (Editör); *Türk Tarihi ve Kültürü*, Ankara 2005.
- Sönmez, Selami; *"Kutadgu Bilig'de Sosyopedagojik ve Siyasal Söylem Adlı Eser Münasebetiyle."* A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 24, s. 267-278, Erzurum 2004.
- Sönmez, Veysel; *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Ankara 2011.
- _____, *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*. Ankara 2000.
- Şişman, Mehmet; *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara 2010.
- TDK. *Eğitim Terimleri Sözlüğü*. Ankara, 1974.
- Tekin, Halil; *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*. Ankara 2004.
- Ülkütaşır, M. Şakir; *Yusuf Has Hacib ve Kutadgu Bilig Üzerine Küçük Bir Araştırma*, Türk Kültürü Kutadgu Bilig Sayısı, S. 98, s. 91-94, Yıl. IX, Aralık 1970 Ankara.
- Varış, Fatma; *Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara, 1978.
- Yurdaydın, Hüseyin; *İslam Tarihi Dersleri*. Ankara, 1988.
- Yusuf Has Hacib; *Kutadgu Bilig*, (çev. Reşit Rahmeti Arat). İstanbul 2008.
- Yusuf Has Hacib (çev. Fikri Silahdaroğlu), *Günümüz Türkçesi İle Kutadgu Bilig Uyarlaması*, Ankara 1996.

MUZAFFER İZGÜ'NÜN ÖKKEŞ ADLI ROMAN SERİSİNİN DEĞERLER EĞİTİMİ İLE ŞEKİL VE İÇERİK ÖZELLİKLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Selen PEKASLAN ÖZDAŞ*

Öz: Çocukların kişisel gelişimi için önemli edebî kaynaklardan olan çocuk kitapları, çocukların seviyelerine uygun olacak şekilde onların hayal güçlerini beslemekte; keyifli zaman geçirmelerine, okuma becerisi kazanmalarına ve eğitsel iletileri almalarına yardımcı olmaktadır. Yazdığı eserler ile bu konuda söz sahibi olan yazarlardan biri de Muzaffer İzgü'dür. Uzun yıllarını eğitim-öğretim hizmetinde geçirmiş olan Muzaffer İzgü'nün kendi hayatından izler de taşıyan eserleri, çocukların ruhuna ve hayal dünyalarına bugün ve gelecekte dokunmayı başaracak içerikte ve niteliktedir. Yazarın birçok okul kütüphanesinde yer alan kitapları, çocukların yanında farklı yaş grupları tarafından da sevilerek ve beğenilerek okunmaktadır.

Çalışma nitel bir araştırmadır. Doküman incelemesi ve hikâye haritası yöntemi kullanılan bu araştırmada Muzaffer İzgü'ye ait olan "Ökkeş" serisinden on roman, değerler eğitimi ile tema, olay örgüsü, zaman, mekân, şahıs kadrosu ve eserlerde öne çıkan on üç değer açısından incelenmiş, inceleme sonuçları topluca değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muzaffer İzgü, değerler eğitimi, çocuk edebiyatı, Ökkeş Serisi, hikâye haritası.

THE ANALYSIS OF THE FIGURES AND CONTENT CHARACTERISTICS OF VALUES OF THE ROMAN SERIES BY THE MUZAFFER İZGÜ'S ÖKKEŞ

Abstract: Children's books are one of the important literary resources for the development of the children. They feed their imagination in accordance with their level and help them enjoy their time, receive educational message and help their reading abilities. One of the authors who have a say in this matter with his work is Muzaffer İzgü. His books which carry traces from his life let the readers enjoy their time and develop a taste in reading. Muzaffer İzgü who spent many years in educational services manages to touch the lives of the children even today. His books, which can be found in many school libraries, are read by various age groups.

This study is a qualitative research. In this study, ten novels from Muzaffer İzgü's "Ökkeş" series are inspected in terms of values education and theme, plot, time, location, characters and thirteen values that are prominent in the books using document examination and story mapping method and the results of the inspection are evaluated collectively.

Key Words: Muzaffer İzgü, values education, children's literature, Ökkeş Series, story mapping

Geliş tarihi: 05. 04. 2018 / Kabul tarihi: 02. 05. 2018

DOI:

*. İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı,

1. Giriş

Bir toplumu tanımak için o toplumun değerlerine bakmak gerekir. Sahip olduğu değerler bütünü, o toplumun karakterini analiz etmede önemlidir. Ortak değerlerin en iyi incelenebileceği alan da edebiyattır. Yazar ve şairler, hem halkı bilinçlendirmek hem de var olan değerlerin yansımaları aktarmakla görevlidir. Doğru ve yanlış ayırt etmek, yaşam koşullarına ve topluma uyum sağlamak adına rehberlik ederler.

Muzaffer İzgü, hayatının büyük bir kısmını eğitim-öğretim hizmetlerinde geçirmiş bir edebiyatçıdır. Yoksul çocukluk günlerinin de etkisiyle kaleme aldığı kitaplarında zengin tabakadan ziyade günlük hayattan söz etmiştir. Bu nedenle Muzaffer İzgü'nün eserleri hem hitap ettiği yaş grubu hem konu seçimi ve anlatım biçimi hem de bireylere kazandırılmak istenen çeşitli değerler açısından edebiyatımızda önemli bir yer tutar.

Yazarın eserleri, uzun yıllar, okulların kütüphanelerinde yer almış, özellikle 9-12 yaş arası çocukların sıkça okuduğu kitaplardan olmuştur. Bu çalışma, Muzaffer İzgü'ye ait olan "Ökkeş" serisinden 10 kitapla sınırlıdır. Eserler yapı olarak incelenirken amaç, okuyucunun ön bilgi sahibi olmasıdır. Bu yüzden romanlar tema, olay örgüsü, zaman, mekân, şahıs kadrosu açısından incelenirken fazla ayrıntıya girilmemiştir.

2. Muzaffer İzgü'nün Hayatı ve Hayatından Ökkeş Serisi'ne Yansımalar

1933 yılında doğan, 2017 yılında aramızdan ayrılan, çok sayıda eser kaleme alan İzgü, Türk edebiyatında eksikliği pek fazla hissedilen çocuk edebiyatı türünün de iyi örneklerini veren yazarlarımızdan biridir. Onun eserlerinde hâkim renk mizah unsuru ve duygusudur: "Her şeyden önce, büyük kalabalıkları, kaba çarpıtmalarla güldürmek amacıyla değildir. Zaten gülmecenin sınıfsal olması gerektiğini de vurgulamıştır. Kendi gözlem alanı içindeki toplumsal ve siyasal çarpıklıkları ortaya koyan bir anlayışadır. Çağının gözlemlediği çarpıklıkları ortaya koyan bir anlayışadır." (Uyguner, 1994:19).

Her yazar gibi seçici / eklektik bir tutum takınan İzgü'nün gözlemleri, mekân ve çevre unsurundan önce olayı ön plana çıkarır: "İzgü'nün romanlarında ayrıntılı tasvirler yer almaz. Kahramanları ve mekânları ana hatlarıyla veren yazar, ayrıntıya inmez. Daha çok, anlatacağı olaya odaklanır. Uzun tasvirlerle yer vermeyen yazarın eserlerinde yabancı kelimelere de pek rastlanmaz. Halkın kullandığı dili kullanmayı tercih eden yazarın eserlerinde yerel söyleyişlerle de karşılaş-

lır.” (Uyguner, 2005:33-42). Özellikle sade dilden yana tercihini kullanması, İzgü’nün romanlarını çocuklar açısından da daha kolay okunur yapar.

Yazar, birçok alanda eserler vermiştir. Roman, hikâye ve tiyatro eserleri yazmıştır. Özellikle çocuklar için yazdığı eserlerle bilinmektedir. Çocuklar için yazdığı eserlerde güldürü ve ironi / alaycı üslup yönü baskındır. İzahı olmayanın mizahı olur, gerçeğinden hareket eden İzgü; mizahı eğitmek ve doğru ile yanlışın ayrımını yapmak adına bir araç olarak kullanmıştır.

Eserlerinin kendi hayatından da izler taşıdığını, yazarın hayatını araştırdığımızda görmekteyiz. Ökkeş Otoparkta eserinde Ökkeş’in arkadaşı Hasan’ın ağzından Muzaffer İzgü’nün yaşadığı bir olayı anlattığını görürüz:

“ - Çocukken hiç balonum olmadı. Balona verecek paramız yoktu. Ona verilecek parayla eve yarım ekmek alınırdı. Ekmek daha önemliydi. Balon hiç karın doyurur muydu? Balon dediğin hava cıva, bir patladı mıydı, ki mutlaka patlar, o zaman para yandı gitti.

Annem hep böyle söylerdi. Bilirdim ki bizim evde balona verilecek para yok. Onun için ben de bir baloncu görsem, peşine takılır, balonları izleye izleye, adam nereye giderse, ben de oraya giderdim. Balonlardan birine işaret koyardım kendi kendime, ‘Bugün hangisi benim olsun? Şu sarı olsun, yok şu kırmızı olsun.’ Artık o balondan gözümü ayıramaz, onu düşünürken elime alırdım, okşardım, severdim. Baloncunun eli, balonlara uzandıkça, ‘İşte benimki gitti, işte satıyor’ derdim. Balonum satılmayınca, yine baloncuyla birlikte yollara düşerdim. Gözlerim kendi balonumda baloncu gider, ben giderdim.

Bir gün yine bir balona işaret koydum, tepede, ki kimse satın almasın, baloncu koparıp çocuğun birine vermesin. Baloncunun on adım arkasından yürüyüp gidiyorum. Ulu Cami’nin oraya geldik, bir rüzgâr, bir deli rüzgâr ki baloncu mu balonun ipini hızla çekti, yoksa rüzgâr mı güçlü geldi, benim balonumla birlikte birkaç balon uçtu, kocaman bir ağacın tepesine kondu, balonun ipi dallara takıldı, oracıkta durdu. Baloncu şaşkın, yanına yöresine bakındı beni gördü. Biliyor baloncu balonlara hayran olduğumu kaç gündür ardına takılan çocuğu tanımaz mı? Beni çağırdı:

‘Küçük’ dedi, ‘İndir şu balonları oradan, sana birini vereyim.’

Ayağımda ayakkabı yok ki zaten hemen tırmanıverdim ağaca, ağacın tepesine. İşin ucunda balon olduktan sonra, hem de işaretlediğim balon olduktan sonra ulu ağaçlar bizim için neymiş, asfaltta yürür gibi çıkarım, balonları alırım.

Çıktım ağacın tepesine, uçlara yaklaştım, dal çitiriyor, ama olsun, işin ucunda bir balon olsun, işin ucunda bir balon sahibi olmak var, onu koklamak, onu okşamak var. Balonları aldım. Baloncu aşağıdan durmadan bağıyor:

'Patlatma ha! Dikkatli ol ha!'

Bir tanesi, benim balonum, dalın ucuna kısmış, çekiyorum ipi, öteki balonlar geliyor, benim balon gelmiyor. Biraz daha zorladım, ip koptu, benim balonum orada kaldı. Biraz daha uzandım, dalın ince yeri, anladım, dal kırılacak, içimden 'Olsun,' dedim, 'O zaman şu sarıyı, olmazsa şu maviyi isterim.' Balonları patlatmamak için hem balonlara bakıyorum, hem de ağaçtan aşağı düşmemek için bastığım yere bakıyorum. Terliyorum, korkuyorum ama az sonra balonu ipinden tutup eve koşmak var.

İndim ağaçtan, balonları baloncuya uzattım. Adam balonları aldı, öteki balonların yanına bağladı ve yürüdü gitti. Ardından bağırdım:

'Emmi, hani benim balonum?'

Bana ağacı, ağacın tepesindeki balonu gösterdi:

'Senin balonun orada.' dedi.

Kalakaldım oracıkta, bir ağacın tepesindeki balona baktım, bir uzaklaşıp giden baloncuya. Ama yine de mutluydum, elimi sürmemiştim, koklamamıştım hiç ama balonum vardı, orada ağacın tepesinde, sallanıp duruyor, bana bakıyordu. Camiden çıkan insanlara balonumu gösterdim, 'Bak amca görüyor musun, o balon var ya benim balonum,' diyordum. Boynu kravatlı amcalara gösteriyordum, gezgin satıcılara gösteriyordum. Koşa koşa eve geldim, daha sokak kapısından girmeden bağırdım:

'Ana balonum var!'

'Hani, nerede?'

'Orada, Ulu Cami'nin oradaki ağacın tepesinde.'

Koştum gittim yine ağacın altına, balonumun yanına. Neler geçiyor usumdan, kuş olmak, balonu gagamın arasına almak; zıplamayı düşünüyorum ağaç boyu, tam tepeye ulaştığımda balonumu kapıp yere ineyim.

Gece babama söyledim, kardeşlerime söyledim, 'Balonum var, balonum var.'

Düşümde gördüm, dev gibi şişirmişim balonumu, patlamıyor, hiç patlamıyor.

Sabah balonumu görmeye gittim. Yoktu balonum, içim burkuldu. Sonra gördüm, sarkıyordu, patlamıştı. Ağlamaya başladım, ağacın altında elimi süremediğim balonuma bakıp bakıp ağlıyordum. Gelen geçen niçin ağladığımı soruyordu, konuşamıyordum, ağacı gösteriyordum. Kimi 'ağaçtan düşmüş' diyordu, kimi 'koşa koşa gelirken kafasını ağaca vurmuş' diyordu. Biri sarstı, sordu. Adama ağacı, balonumu gösterdim. 'Balonum patlamış,' dedim. Adam güldü, 'Hiç buna ağlanır mı, annen sana yine alır,' dedi. Hıçkırarak başımı salladım, 'Hı, alır,' dedim." (Çetinkaya, 2004: 78-81).

Muzaffer İzgü'nün bu anısı Ökkeş kitabında neredeyse aynı şekilde yer almaktadır. Muzaffer İzgü, yaşadıklarının bir yansımasını oluşturmuştur. Ökkeş'in çerçilik yaptığı 5.kitapta da Muzaffer İzgü'nün, babasıyla birlikte seyyar satıcılık yaptığı zamanın izleri hissedilmektedir.

Ökkeş serisinin son kitabında Hasan'ın kardeşi Miyeser'in, İzgü'nün hayatında yer alan bir isimle aynı olduğunu görmekteyiz.

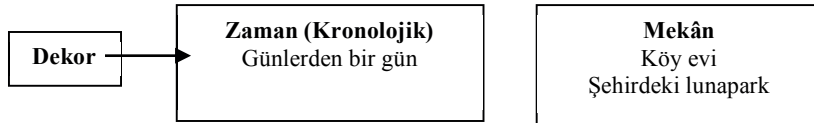
"Ah o Müyesser'in ağıtını unutamam, o sarı saçlı, mavi gözlü, beş yaşındaki Müyesser'in. Yılan soktu Müyesser'i. Kendi gibi ufacak bir yılan ama zehri güçlü. Nasıl çığlıklar attı nasıl kasıldı o ufacak gövde, gözümün önünde." (Çetinkaya, 2004: 102).

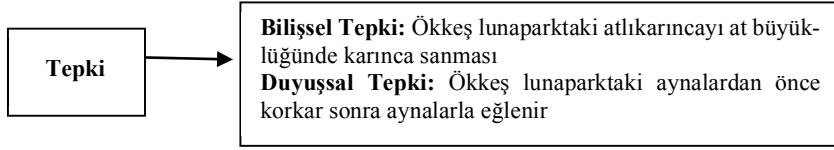
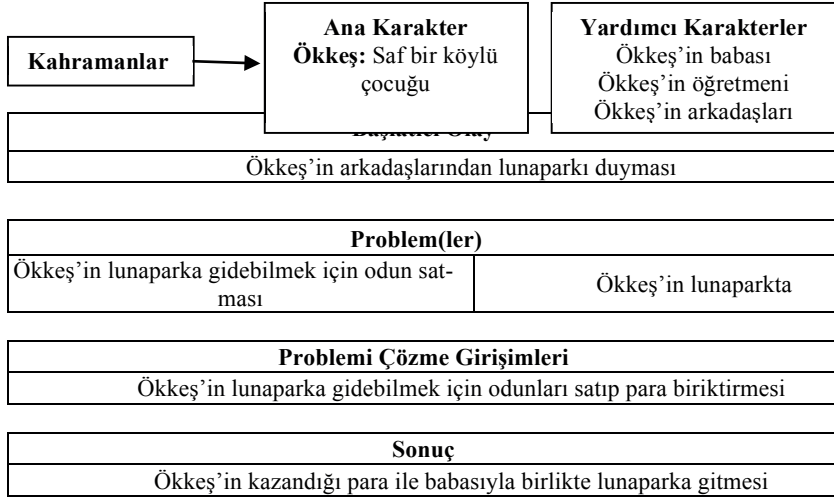
Yazar, acılarını çaresizce izlediği Miyeser'e kitapta yardım elini Ökkeş aracılığı uzatmıştır. Son kitapta Ökkeş ve Hasan, kazandıkları paralarla onun okula gitmesini sağlamıştır. Serinin bitişi Miyeser'in mutlu başlangıcı olmuştur.

3. Ökkeş Serisinin Şekil Özellikleri

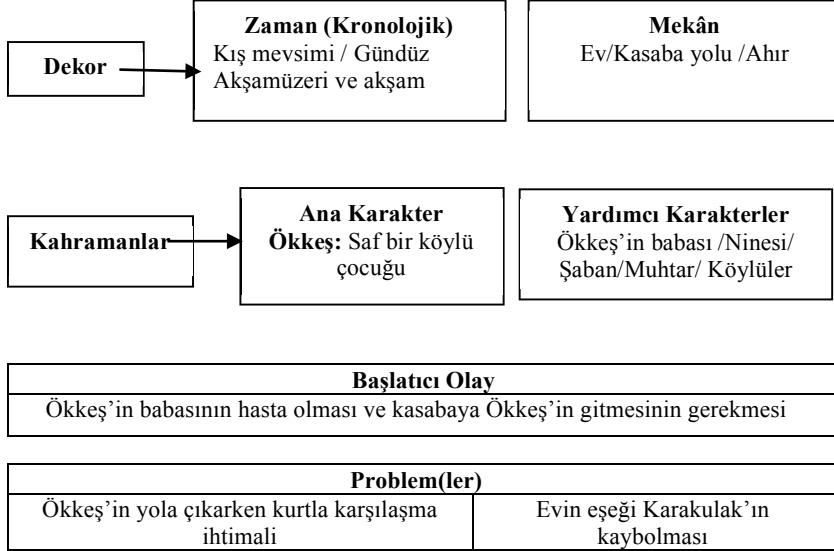
Bulgular bölümünde kitapların hikâye haritası yöntemi kullanılarak çözümlenmesi yapılmıştır. Yapı olarak incelenmesinde amaç ön bilgi kazandırmak olduğu için fazla ayrıntıya girilmemiştir.

3.1. Ökkeş Lunaparkta

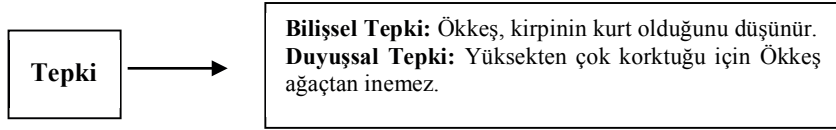

3.2. Ökkeş Kurt Avında

Problemi Çözme Girişimleri	
Ökkeş'in yanına tüfek alması	Karakulak'ı bulmak için yola düşüp Ökkeş'in ağaca çıkması
Sonuç	
Ökkeş'in kurt sanıp bir kirpiyi vurması	Köpeğinin de yardımıyla eşeği bularak köye dönmesi

3.3. Ökkeş Balık Avında

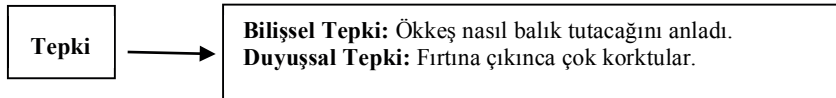

Başlatıcı Olay
Ökkeş'in babasının balık tutup satmayı istemesi

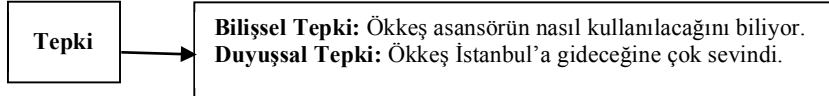
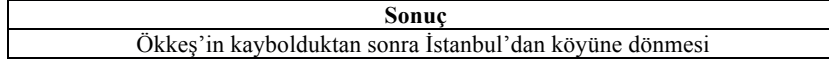
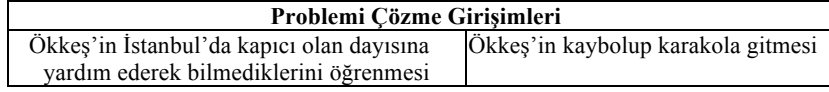
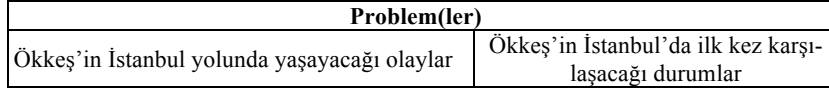
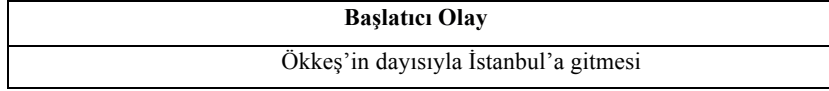
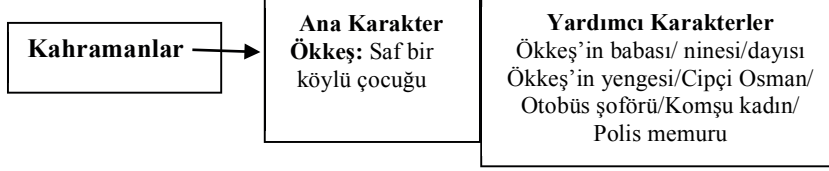
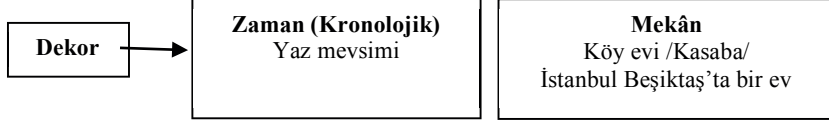
Problem(ler)	
Sandalın onarılmasının gerekmesi	Denizdeyken büyük bir fırtınaya yakalanmaları

Problemi Çözme Girişimleri	
Sandalın çeşitli yerlerine yama yaparlar	Fırtınadan korunmak için bir adada mahsur kalırlar

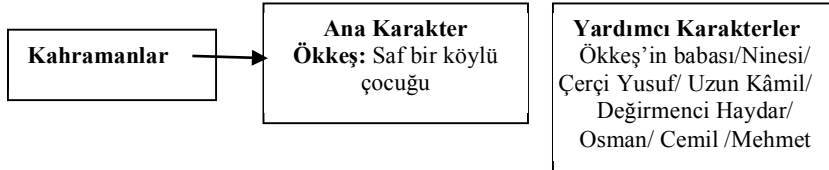
Sonuç
Ökkeş ve babasının kurtularak köye dönmeleri

3.4. Ökkeş Kapıcı

3.5. Ökkeş İşportacı

Başlatıcı Olay	
Ökkeş'in canının sıkılması ve Çerçi Yusuf'a yardımcı olması	

Problem(ler)	
Ökkeş'in sala binmeye korkması	Ökkeş'in köpeğinin diğer köpeklerden korkup kaçması

Problemi Çözme Girişimleri	
Ökkeş'in sala binen diğer insanları görüp sala binmeye ikna olması	Ökkeş'in kaybolan köpeğini çocuklarla birlikte araması

Sonuç	
Ökkeş'in köpeği Karabaş kaybolduktan sonra Ökkeş'in köyüne dönmesi	

Tepki	Bilişsel Tepki: Ökkeş, salın korkulacak bir şey olmadığını öğrenir.
	Duyuşsal Tepki: Ökkeş köpeği kaybolunca çok üzülür.

3.6. Ökkeş Bahçıvan

Dekor	Zaman (Kronolojik) Yaz Mevsimi	Mekân Köy evi /Kasaba/ İstanbul Beşiktaş'ta bir ev
-------	-----------------------------------	--

Kahramanlar	Ana Karakter Ökkeş: Saf bir köylü çocuğu	Yardımcı Karakterler Ökkeş'in babası /Ninesi/ Muhtar/ Zeynel /Köylüler
-------------	---	--

Başlatıcı Olay	
Babası ve Ökkeş'in kışlık yakacak odun toplaması	

Problem(ler)	
Taşlık bir arazinin bahçeye çevrilme çabası	Kuyudan su çıkması için iddiaya girilmesi

Problemi Çözme Girişimleri	
Günlere süren insanüstü bir gayretle çalışmak	Kuyuyu açmak için seçilen alanda 16 metreye kadar kazarak su bulmak
Sonuç	
Taşlık alanın bahçeye dönmesi ve evlerini oraya yapmaları	

Tepki	<p>Bilişsel Tepki: Ökkeş, emek verilerek bir işin başarılabilineceğini bilir.</p> <p>Duyuşsal Tepki: Ökkeş keçilerini kaybedeceğinden çok korkar.</p>
--------------	---

3.7. Ökkeş Otoparkta

Dekor	<p>Zaman (Kronolojik) Kış Mevsimi</p>	<p>Mekân Köy /Kasaba/ Büyük şehir Taksi durağı /Hamam</p>
--------------	--	--

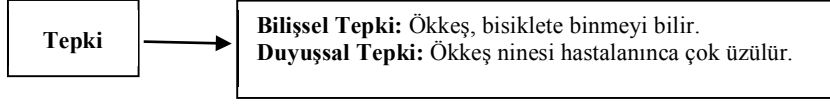
Kahramanlar	<p>Ana Karakter → Ökkeş: Saf bir köylü çocuğu</p>	<p>Yardımcı Karakterler Ökkeş'in babası/Ninesi/ Hasan/Hasan'ın anne ve babası/Şişman adam/ Kemal/ Şoförler</p>
--------------------	---	---

Başlatıcı Olay
Ökkeş'in babasının çalışmak için büyük şehre gitmesi

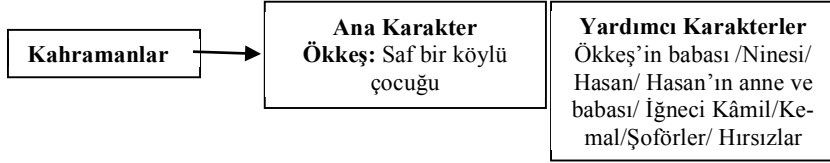
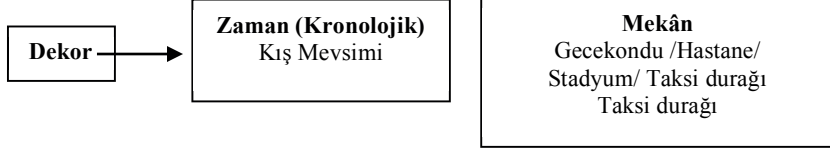
Problem(ler)	
Ökkeş'in de babasıyla birlikte çalışmaya gitmesi	Köyde yalnız ninenin çok hasta olması

Problemi Çözme Girişimleri	
Ökkeş'in taksi durağında işe girmesi	Hastalanan nineyi köyden getirmek için Ökkeş'in babasının köye gitmesi

Sonuç
Ökkeş'in babasının köye dönmesiyle Ökkeş'in büyük şehirde arkadaşı Hasan'la kalması

3.8. Ökkeş Maçta

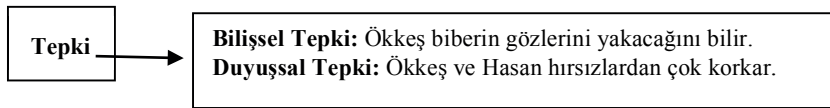

Başlatıcı Olay
Ökkeş'in ninesinin hasta olarak köyden gelmesi

Problem(ler)	
Hasta ninesinin doktora gitmesinin gerekmesi	Çalıştıkları taksi durağında bindikleri taksiyi hırsızların kaçırmaları

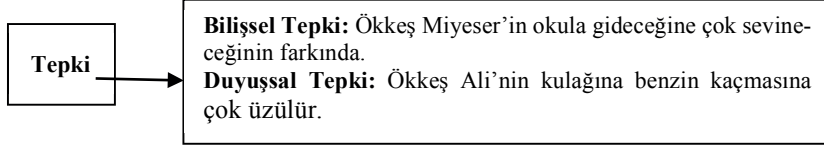
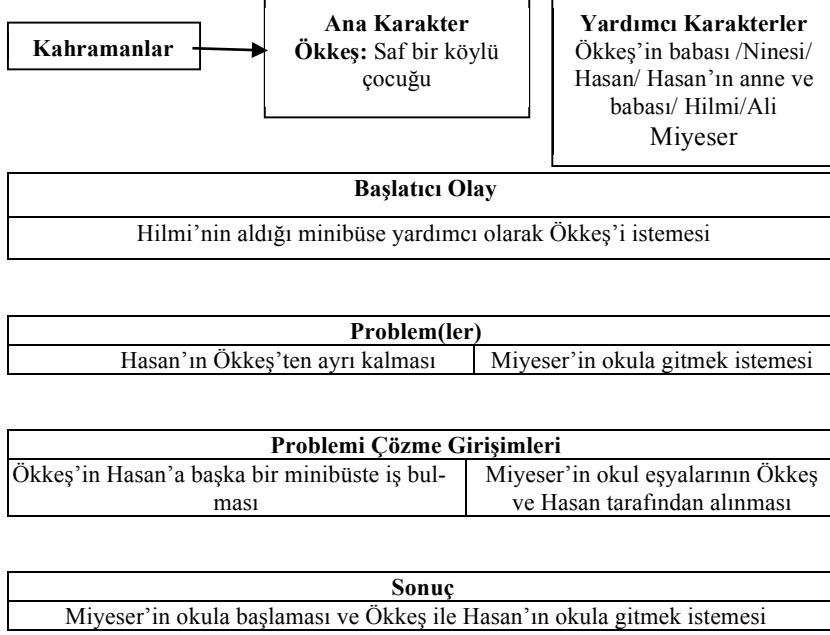
Problemi Çözme Girişimleri	
Ninesine bakmak için Ökkeş'in işten izin alması	Ökkeş'in hırsızların gözüne acı biber atarak hırsızları yakalatması

Sonuç
Ökkeş'in bir kahraman gibi karşılanması

3.9. Ökkeş Dolmuşçu

3.10. Ökkeş Denizde

Başlatıcı Olay	
Ökkeş ve Hasan'ın denize gitmek istemesi	
Problem(ler)	
Denize gitmek için uzun bir yol olması	Denizde Ali Rıza'nın boğulma tehlikesi geçirmesi
Problemi Çözme Girişimleri	
Bisiklet kiralamaları	Hasan ve Ökkeş'in sırayla Ali Rıza'yı taşıması
Sonuç	
Ökkeş ve Hasan'ın büyük zorluklarla eve varması	
Tepki	<p>Bilişsel Tepki: Ökkeş, denizde boğulan birinin kendilerini de boğabileceğini bilir.</p> <p>Duyuşsal Tepki: Ali Rıza boğulurken çok korkarlar.</p>

4. Değerler

İnsanların birlikte yaşamaları, bazı ortak paylaşım, kural ve yaptırımlara bağlıdır. Toplumsal olarak kabul gören bu değerler, bir davranış şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. “*Değer kavramı Latince “kıymetli olmak”, “güçlü olmak” anlamlarına gelen valere kökünden türemiştir.*” (Aydın, 2011: 39). Belirtilen bu kıymet kişinin kendisinden ya da çevresinden kaynaklı olabilmektedir. Yalan söylememesi, bencil olmaması gibi özellikler içten gelen özellikler, soylu bir aileye mensup olmasından kaynaklı verilen kıymetse dış kaynaklı sosyal değerlerdir. Kişinin kendinden kaynaklanan değerlere verilen kıymet, daha kalıcı olacaktır.

Günümüzde pek çok sınıflaması yapılmış değer ve değer eğitimi konusu üzerine çok sayıda çalışma da bulunmaktadır. Bu çalışmada değer sınıflaması Cahit Kavcar, Eduard Spranger ve Milton Rokeach'ın değer sınıflaması dikkate alınarak belirlenmiştir.

Değerler, romanların tümünde Ökkeş karakteri üzerinden vermeye çalışıldığı için değerlerin belirlenmesine geçmeden önce öncelikle Ökkeş karakterini yakın plana almamız gerekmektedir. Ökkeş karakteri hakkında kitabın girişinde çok net bir bilgi verilmiş, karakter ve olayların gelişimine bu bilgi yön vermiştir.

“Tanıyorsunuz değil mi Ökkeş’i? O, saf bir köylü çocuğudur, siz yaşlardadır. Çok ufakken annesini yitirmiş, babası ve babaannesiyle bir arada yaşamaktadır. Ökkeş, söz dinler ama yaptığı her işi de eline yüzüne bulaştırır. Aynı zamanda çok iyi kalplidir, herkese iyilik etmeyi sever. Ama tek kusuru vardır Ökkeş’in, birazcık saftır...” (İzgülü, 2011a: 5).

Ökkeş’in yaşının on iki olması da karakterin okuyucuyla bağ kurmasında öncelikli rol oynamaktadır. Ökkeş’in annesinin hayatını kaybetmesi de yine Ökkeş’in hayatında önemli rol oynamakta “anne sevgisi” eksikliğinin, okuyucunun gözünde Ökkeş’in ayrı bir yerinin olmasını sağlamaktadır. Ökkeş, yaptığı saflıklarla da okuyucuyu kendisine bağlamakta, özellikle çocuk yaştaki okuyucuların kendileriyle özleştirdikleri Ökkeş’i daha da baskın bir karakter haline getirmektedir.

Ökkeş’in saf bir çocuk olduğundan bahsedilmiştir. Bahsedilen saflık; bazen canlı-cansız ayrımı yapamamak, soyut ve somut kavramları karıştırmak, hayvanların konuştuğuna inanmak, sürekli bir şeyleri kaybetmek veya unutmak, kelimeleri yanlış anlamak şeklinde gerçekleşmektedir. Bu durum, özellikle Hacivat-Karagöz eserlerindeki kelime oyunlarını çağrıştırmaktadır.

“Ökkeş, bitişik odaya geçti. Tüfek duvarda asılı duruyordu. Başladı düşünmeye:

‘Sapından mı tutayım, yoksa kayışından mı?’

‘Bubaaa!’ diye bağırdı.

‘Ne var oğlum?’

‘Buba, bu tüfek bana ters ters bakıyor buba.’ (İzgülü, 2011b: 9).

Ökkeş yöresel bir dil kullanmaktadır. Ancak bu durum süreklilik göstermez. Sadece belirli kelimelerde yöresel bir dil kullanır. Ökkeş dışında yöresel dili baskın kullanan yoktur. Bu nedenle dil kullanımı da yine bir güldürü ögesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Hakkını helal et buba. Gidip de gelemem var, gelip de görmemek var.” (İzgülü, 2011b: 16).

Ökkeş’in saf tavrından dolayı, özellikle babası, sürekli Ökkeş’e bilgiler vermektedir. Bilgilendirmeler genellikle doğrudan yapılmaktadır. Burada okuyucunun da bilgilendirilmesi esas görülmüştür.

“ ‘Oğlum inekler böğürür, atlar kişner, kuzular meler...’

Ökkeş babasının ağzından alıverdi:

‘Horozlar öter, üüü ürü üüüü... Niye öter biliyon mu buba?’

‘Niye?’

‘Sabah oldu haydi artık kalkın, der. Bana yem verin, der...’ ”

(İzgülü, 2011b: 36)

“ ‘Ama başka zamanlar ben de onlar gibi çalışıyorum!’ diye düşünüyordu. Bu bahar babasıyla az mı çalışmışlardı, o fasulyeleri, birbirleri, o salatalıkları dikmek için? Hele kabaklar, az mı üzmüştü onları? Kabağı ekeceksin, onlara ark açacaksın, sürgününe yol hazırlayacaksın. Bir zaman sonra kabak, kocaman çiçeğini açacak, birkaç gün sonra da çiçek taç yapraklarını dökcek, tam ortasında küçücük bir kabak oluşacaktı. Salatalık da öyleydi. O da çok bakım isteyen nazik bir bitkiydi.” (İzgu, 2011ç: 24). Bu bilgiler ışığında alfabetik sıra ile değerler incelemesine geçebiliriz.

4.1. Ahlâk

Yanlış ile doğrunun ayrımını yapmanın önemini kavramaya başlayan çocuk, kendi kültürünü de öğrenmeye başlayacaktır. Yaşadığı çevre, kültürel, dinî ya da felsefi açıdan doğru ve yanlış kavramlarına yön verecek, çocuğun da bu değerleri öğrenmesi iyi bir yaşamın temeli olacaktır. Çocuğun yaşayarak öğreneceklerinin haricinde izledikleri, dinledikleri ve okudukları bu değerleri kazanmasında yol gösterici olacaktır.

Ahlak kavramı, kitaplarda fazlasıyla yer bulmuştur. Yazar, günlük hayatta nasıl davranılması gerektiğinden ve özellikle ahlak kavramından bahsetmiştir.

Ökkeş, artık İstanbul’da yaşamaktadır. Daha önce çalıştığı taksi durağından ayrılmış ve bir dolmuşta yardımcı olarak çalışmaya başlamıştır. İş dönüşü çalıştığı dolmuşta bir cüzdan bulur. Çalıştığı dolmuşun sahibiyle birlikte cüzdanı sahibine teslim ederler.

“İşçi Hasan o denli sevinmişti ki, hatta bir ara:

‘Ben o paraya gitti gözüyle bakıyordum.’ dedi. ‘Ama bir durağa dek gideyim, belki bulurum diye düşünmüştüm. Ama nereden bileyim ki siz getireceksiniz parayı, hem de evime dek...’

Ökkeş ve Hilmi, çaylarını içtikten sonra izin istediler. Kadın, yaşlı adam, İhsan onları köşe başına dek uğurladılar. Gözden yitinceye dek el salladılar. Üçünün de gözlerinde mutlu bir sevinç vardı. Ökkeş belki de onlardan daha çok seviniyordu.

Adam rahat uyuyacaktı.

Hilmi:

‘Ökkeş, çok sevdim bu davranışını.’ dedi. Bulduğun her şeyi geri sahibine vermelisin.’ (İzgu, 2011h: 49).

Ökkeş, karakteri üzerinden yazar doğrudan bir nasihat vermiştir okuyucularına. Haksız kazanç elde etmemenin, kendisine ait olmayan bir para veya eşyayı almamanın ve mümkünse sahibine ulaştırmanın

herkesi mutlu edeceğini ve en doğru, en ahlaki davranış olduğunu anlatmıştır.

Bir başka belirgin örnek yine minibüste yaşanan bir olaydır. Yolcular, gereksiz yere kornaya basılmasından rahatsız olmuşlardır. Kendi aralarında konuşmaya başlarlar ve sonunda Ökkeş'e de bir nasihat verirler.

“Yaşlı adamın biri:

‘Yani arkadaşlar.’ dedi. ‘Kısacası bizdeki sürücüler dat dit’le konuşmaya bayılıyorlar. Ama bu hiçbir zaman doğru değildir. O senin söylediğin kişinin karısına “Allahısmarladık” demesi için kornaya basmasına gerek yok. Sokakta hasta olabilir, uyuyan insan olabilir, çocuk olabilir. Hem korna sesi insanın sinirlerini bozuyor...’ ” (İzgü, 2011h: 75).

Yazar, roman serisinde bu değeri öne çıkaran çok sayıda çekirdek metne yer vermiştir. Diğer örnekler için aşağıdaki tabloya bakılabilir.

Tablo 1: Muzaffer İzgü'nün Ökkeş Serisinde Ahlak Değerinin Dağılımı

DEĞERİN ADI: AHLAK	
ROMAN ADI	SAYFA
Ökkeş Lunaparkta	46, 51, 72, 74, 88
Ökkeş Kurt Avında	5, 39, 60, 70
Ökkeş Balık Avında	22, 28, 30, 46
Ökkeş Kapıcı	21, 22, 72, 75, 79, 94
Ökkeş İşportacı	17, 33, 41, 74, 83, 87, 101, 102, 110
Ökkeş Bahçıvan	68, 76, 82, 88
Ökkeş Otoparkta	24, 29, 35, 50, 60, 65, 68, 73, 74, 79, 80, 96, 99
Ökkeş Maçta	13, 16, 17, 46, 48, 50, 52, 61, 73, 74, 78, 80, 82, 83, 89
Ökkeş Dolmuşçu	9, 47, 48, 49, 74, 75, 88
Ökkeş Denizde	8, 14, 50, 51, 60, 64, 71

4.2. Aile Sevgisi

Aile, bireyin tüm değerleri özümseyebileceği, birçok değer yarısıyla ilk kez karşılaştığı, “sevgi, güven ve kabullenme” gibi duyguları yaşadığı kurumdur. Aslında kurum sözcüğü duruma soğukluk katsa da ailenin, bireyin hem çocukluk hem de yetişkinlik yıllarını şekillendiren bir yapısı vardır. Eksikliği ise yıpratıcı bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Ökkeş, annesiz büyümüş bir çocuk olarak bunu fazlasıyla hissetmektedir. Küçük yaşta kaybettiği annesine özlemi sürmektedir.

“Ökkeş de içini çekti. Sonra babasına sordu:

‘Baba, anamın gaşı gara mıydı?’

‘Yaa karaydı oğul...’

'Çatma mıydı, yani böyle?'

Baba, oğluna baktı:

'Tamam, öyleydi.' Dedi.

Ökkeş seviniverdi. Babasının önüne geçerek:

'Öyleyse anam bana benziyordu buba.' Dedi.

Adam tekrar içini çekerek Ökkeş'in başını okşadı:

'Öyle oğul öyle... anan sana değil, sen anana benziyorsun.'

Dedi.

'Bilyon mu buba, anam sağ olacaktı, şöyle bir boynuna sarılıp anaaa, anacığum diyecektim. O da beni bi koklayacaktı, bi öpecekti...'

Baba, eğildi:

'Gel oğlum ben seni koklayayım.' dedi.

Ökkeş sordu:

'Buba ne kokuyorum, keçi keçi mi, koyun koyun mu?'

'Çocuk gibi kokuyorsun oğul, çocuk gibi.' dedi." (İzgülü, 2011b:

35).

Özellikle aile üyelerinden birini kaybeden bir çocuğun, Ökkeş'in yaşamında kendisini bulması mümkündür. Ökkeş'in babası ve ninesi hayattadır. Onların ilgi ve sevgisi, Ökkeş için önemli destektir. Babası bazen şehre işe gider, Ökkeş'in gözü yollarda kalırdı.

"Çocuğu aldatmak güç olur. Çocuk teyzesine dayısına yollanır. Bir eve gelir ki babası uçmuş gitmiş. Çocuk koşa koşa köy alanına yetişir. Babası gitmemişse, köy yoluna gözünü diker, için için ağlar, iç çeker. Yanına yaklaşanları, kendisiyle konuşanları görmez ve duymaz." (İzgülü, 2011g: 8).

Ökkeş ve babası şehre gelip çalışmaya başladığında ninesinin çok hasta olduğunun haberini almış ve çok endişelenmiştir. Ökkeş'in babası, nineyi köyden alıp kendi yaşadıkları eve getirmiştir. Ökkeş, ninesinin ölmesi ihtimaliyle çok üzülmüş, günlerce yollarını gözlemiştir.

"Ökkeş artık çok mutluydu. Çünkü ninesi yanındaydı. Onun, ak saçlarını okşuyor alnuna biriken terleri bezle siliyordu. Ninesi, Ökkeş'in elini yakalıyor, seviyordu." (İzgülü, 2011ğ: 20).

Ökkeş, aile bağları güçlü bir çocuktur. Ölen annesinin yerine ninesini koymuş, onunla ayrı bir bağ kurmuştur. Bu ilişkide büyüklere duyulan sevgi, saygıyı da görmekteyiz. Çekirdek aile kavramının yerleştiği günlerde nine ve dedelerin ilgi ve şefkati ile büyümenin yaşanmadığı günlerde çocuklar için iyi bir örnek niteliğinde olacaktır.

Tablo 2: Muzaffer İzgü'nün *Ökkeş Serisinde Aile Sevgisi Değerinin Dağılımı*

DEĞERİN ADI: AİLE SEVGİSİ	
ROMANIN ADI	SAYFA
Ökkeş Lunaparkta	5, 26
Ökkeş Kurt Avında	35, 43
Ökkeş Balık Avında	32, 38, 53, 69, 80, 93, 96, 103
Ökkeş Kapıcı	7, 9, 18, 19, 20, 50, 51, 90, 94, 96, 120
Ökkeş İşportacı	11, 14, 33, 42, 43
Ökkeş Bahçıvan	16, 47, 49, 53, 57, 90, 97, 110, 112
Ökkeş Otoparkta	6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 19, 21, 22, 23, 26, 33, 45, 59, 93, 98, 102, 104, 105, 106, 110, 111
Ökkeş Maçta	5, 10, 11, 20, 64, 66
Ökkeş Dolmuşçu	26, 27, 29, 30, 43, 50, 62, 63, 83, 86, 87, 88
Ökkeş Denizde	29, 49, 61, 77

4.3. Arkadaşlık

İnsan ilişkilerinin temel unsurlarından biri de arkadaşlık duygusudur. Birine duyulacak bağlılık, güven, sevgi, kabullenme ve saygı gibi duyguların en önemli yansımalarından biri bu duygudur. Arkadaşlık duygusu yardımlaşma, fedakârlık, insan sevgisi, ahlak gibi değerlerin de tamamlayıcısı durumundadır.

Ökkeş, köydeki çocuklarla aslında çok iyi anlaşmamaktadır. Şehre gelip Hasan'la tanışması Ökkeş'in dünyasını değiştirmiştir. Kendisi ile eğlenen çocuklar yerine, gerçek bir dost bulmuştur.

“Bir de Hasan var ki sorma nene. Bizim karşı komşumuz. Durakta birlikte çalışıyoruz. Hasan bana kardeş, ben ona kardeş...” (İzgü, 2011g: 104).

“Kötü gün dostu” bulmanın giderek zorlaştığı, içinde bulunduğu şu günlerde Ökkeş ve Hasan'ın en zor zamanlarda birbirleriyle olan ilişkileri, sadece çocukların isteyeceği bir duygu olmaktan çıkmakta büyüklerin de özlemini duyduğu örnek bir ilişki olmaktadır.

“Ökkeş bilerek oyalanıyordu. Hasan'a duraktan ayrıldığını söyleyemiyordu. Biliyordu. Hasan çok üzülecekti. Hatta bu işe onu Hasan götürmemiş miydi? Hasan'la birlikte, parmak uçları mosmor olmamış mıydı, ayakları soğuktan zın zın sızlamamış mıydı? Somunu birlikte bölüşüp zeytini birlikte atıştırmamışlar mıydı? Ya aldıkları bahşiş, onu da ortadan bölmemişler miydi? Bir kişilik kebab söylemişler ikisi yemişler miydi?” (İzgü, 2011h: 22-23).

Tablo 3: *Muzaffer İzgü'nün Ökkeş Serisinde Arkadaşlık Değerinin Dağılımı*

DEĞERİN ADI: ARKADAŞLIK	
ROMANIN ADI	SAYFA
Ökkeş Lunaparkta	20, 26
Ökkeş Kurt Avında	46, 47
Ökkeş Balık Avında	
Ökkeş Kapıcı	104
Ökkeş İşportacı	18, 64
Ökkeş Bahçıvan	108
Ökkeş Otoparkta	16, 18, 58, 64, 86, 99, 104, 109, 112
Ökkeş Maçta	5, 8, 15, 20, 21, 22, 56, 65, 67, 68, 69
Ökkeş Dolmuşçu	23, 24, 25, 30, 39, 44, 66, 83
Ökkeş Denizde	

4.4. Aşırı İsteklerden Uzak Durma

Günümüz problemlerinden biri de sadece çocuklarının yaşadığı bir sorun olmaktan çıkmış; yeme bozuklukları, oyun bağımlılığı, sigara, alkol ya da madde bağımlılıkları, telefon ya da sosyal medya bağımlılıkları, her yaşta insanın problemi olmuştur. Bu konuda çok sayıda çalışma yapılmakta, çeşitli etkinlikler düzenlenmekte, sosyal medya kanalları, kitle iletişim araçları aracılığıyla problem gündeme getirilmektedir. Ancak çocukların nasihat ve bilimsel bakış açılarından çok kitap gibi bir arkadaş aracılığıyla konuya yaklaştırılması çok daha kolay olacaktır.

Ökkeş, bu değer konusunda çocuklara çok da iyi örnek olmayacaktır. Ökkeş ve ailesi çok fakirdir. Köyde küçük bir evleri bir keçi, bir köpek ve bir eşekleri vardır. Ökkeş'in en sevdiği yiyecekler şeker, yumurta ve ettir. Özellikle eti çok nadir yiyebildiğinden bazen açgözlü davranmaktadır. Kesilmeyen bir iştahı vardır ve kendini hasta edebilecek kadar yemek yer. Ancak yazar bu durumun kötü bir şey olduğunu özellikle belirtmemiştir.

“...Ökkeş, bu kavrulmuş darıdan avuç avuç yer, ardından bir tas su içer, yine yer, ama doymazdı.” (İzgü, 2011e: 6).

“...Hele bugün, silkmenin ardından kadayıf olduğu için Ökkeş biraz daha hızlı yedi. Ninesi:

‘Oğul az yava!’ deyince, Ökkeş:

‘Nene datlı datlı, gadayıf gadayıf.’ dedi.

Kadayıfın belki de yarısını Ökkeş yedi. Ondan sonra yatana dek tas tas su içti. Ökkeş az duruyor sonra birden:

‘Yandım suuu!’ diyor, testinin başına koşuyordu.

*Suyu içiyor, az tombalak atıyor, bir iki köprü kuruyor, sonra:
'Yandım nenem suu!' diyordu.*

'A oğul, testiye tüketeceksin, hâlâ su su...'

'Nenem, gadayıf yaktı kavurdu beni.'

'Ben sana az ye, dedim.'

'Olur mu heç nenem, ya gece kediler gelir de gadayıfı yerlerse...'

Ökkeş'in karnı luk, luk ediyordu." (İzgü, 2011h: 52).

"...Ökkeş'in ağzı bir kovan gibi açılmış ne konuşabiliyor, ne de yumurtayı yutabiliyordu. Hızla onun yanına yaklaştı:

'A oğlum, hiç koskoca yumurta kabuğuyla yutulur mu?'

'Ham hum, gıt, glup holp, guur... ' " (İzgü, 2011b: 27).

" 'Oğlum çok yeme, bak gece uyurken seni sıkar.' diyordu, ama kim dinliyor ki, daha birinci lokmasını çiğnemedi tahta kaşık reyhanlı pilavın içinde oluyordu. Kaşığı kocaman kocaman dolduruyor, ağzına atıyordu. Pilav çok güzel olmuştu. Hele reyhan kokusu, en iştahsız çocuğun bile iştahını açacak gibiydi. Bir kuru soğandan ısıyor, bir turşudan ısıyor, ondan sonra ver ediyordu kaşıkları..."

'Oğlum nefes ala ala ye...' " (İzgü, 2011c: 28).

Verilen örnekler, özellikle yeme bozukluğu yaşayan çocuklar için çok da iyi örnekler olmayacaktır. Ökkeş, açgözlü davranmakta, özellikle yemek konusunda kimseyi dinlememektedir. Çocuklar tarafından durum tamamen yoksulluğun getirdiği bir açgözlülük olarak görülmeyeceğinden iyi bir örnek olarak nitelendirilemeyecektir.

Tablo 4: Muzaffer İzgü'nün Ökkeş Serisinde Aşırı İsteklerden Uzak Durma Değerinin Dağılımı

DEĞERİN ADI: AŞIRI İSTEKLERDEN UZAK DURMA	
ROMANIN ADI	SAYFA
Ökkeş Lunaparkta	
Ökkeş Kurt Avında	17, 23, 27, 33, 76
Ökkeş Balık Avında	13, 19, 20, 22, 23, 28, 33, 37, 40, 41, 47, 48, 61
Ökkeş Kapıcı	20
Ökkeş İşportacı	66
Ökkeş Bahçıvan	6
Ökkeş Otoparkta	27, 31, 33, 70, 95
Ökkeş Maçta	22
Ökkeş Dolmuşçu	18, 42, 52
Ökkeş Denizde	10, 32, 52

4.5. Çalışkanlık

“Çalışma bir şeyi ortaya koymak, oluşturmak için çaba harcamaktır.” (Demirel, 2006: 61). Çalışkanlık kavramı, çocuklar için özellikle ders çalışmak olarak algılanmaktadır. Oysa “boş zaman” olamayacak kadar kısıtlı hayatın, bu zamanları değerlendirmeye yönelik etkinlik planlamalarıyla geçirilemeyeceğinin küçük yaşta çocuğa kavratılması gerekmektedir. Bir işi başarmak konusundaki en temel unsur olan çalışkanlık kavramı, kitaplarda en çok yer tutan değerlerden biridir. Ökkeş, çok çalışkan bir çocuktur. Verilen her işi sonuna kadar yapar. Çok da inatçıdır. İsteddiği bir işin sonuna kadar gitmektedir. “

...Ama Ökkeş eli kolu bağlı duramazdı, çünkü hareketli bir çocuktur. Odanın içinde olsun, kalkmayı, hareket etmeyi, oynamayı, çalışmayı severdi.” (İzgü, 2011e: 6).

Ökkeş, babası ile birlikte herkesin olmaz dediği işi yapmaya başlamıştır. Bu iş sırasında kimsenin desteğini almadıkları hâlde gittikleri yoldan vazgeçmemişlerdir. Aile kavramının ön plana çıktığı bu olay örgüsünde Ökkeş, olumsuz sözlere hatta alaylara aldırmandan işine devam etmektedir. Bu durum okuyucular için doğru bildikleri işin peşini bırakmamaları, kararlılıkla çalışmalarını gerektiği hissi doğurmaktadır.

“Ökkeş kazmayı kaptı. O da babası gibi yapacaktı. Az sonra hayatın kökünü ortaya çıkardığında terini silecek, yanına oturacaktı. Kazmasının ucuyla hayat kökünün etrafını çizdi. İlk çizgiye kazmayı indirdi. O kadar güçlü indiriyordu ki kazmayı, çıkardığı ses, babasının keskiye indirdiği ses kadar güçlü çıkıyordu.

Hayıtın dibinde kocaman bir çukur açtığında iyice yorulmuştu...” (İzgü, 2011e: 39).

“Açılan yeri sürme işi bittikten sonra Bayram, kente giderek domates, biber, patlıcan fideleri aldı, geldi. Artık fidelerin dikiminde nine de çalışıyordu. Yastıkları hazırlamışlar, şimdi fideleri bir bir toprağa geçiriyorlardı. Ökkeş hiç üşenmiyor, durmadan kuyudan su çekiyor, fideleri suluyordu. Bazı günler baba oğul, gece bile çalışıyordu. Ayın aydınlatıldığı gece sırayla kovayla su çekiyorlar, fideleri suluyorlardı...” (İzgü, 2011e: 103).

Ökkeş, küçük yaşına rağmen ailesine yardım etmekte, kafasına koyduğu işi bitirmek için elinden geleni yapmaktaydı. Sadece Ökkeş’in değil, herkesin görevlerinin olduğu ve bu görevleri yerine getirmek için çalıştıkları anlatılmıştır.

“...Çöpçüler yine erkenden işlerine başlamışlardı. Çörekçi fırınlarının önünde çöreğin çıkmasını bekleyen camekânlı arabaların ya-

nında çocuklar vardı. Isınmak için fırının duvarlarına sırtlarını dayamışlar, birbirlerine uykulu gözlerle bir şeyler anlatıyorlardı. Hepsinin sesi uykulu olduğu için kısık kısık çıkıyordu. Bir terzi, dükkânını erkenden açmış, kapısının önünü süpürüyordu... ” (İzgu, 2011ğ: 6).

Ökkeş, zor şartlarda çalışan, çalışmak zorunda olan çocukların da sesi olmaktadır. Eğitimini tamamlayamamış, ailesine destek olmak zorunda kalmış olan Ökkeş, olumsuzluklara rağmen çalışmaktadır. Başka insanların çok daha iyi koşullarda olduğunu bildiği hâlde bu durum onun pes ettirmemiştir.

“...Günlerce çalışmışlardı, o soğuk günlerde ayakları dona dona araba yıkamışlardı. Bazen elleri kırmızılıktan mosmor kesilmişti. O soğuk sabahlarda çoğu insan, yüzlerini yıkamak için ellerini soğuk suya değdirmeyip sıcak suyla yıkarken, Ökkeş’le Hasan, buz gibi sularla taksi yıkamışlardı... ” (İzgu, 2011ğ: 27).

Tablo 5: Muzaffer İzgü’nün Ökkeş Serisinde Çalışkanlık Değerinin Dağılımı

DEĞERİN ADI: ÇALIŞKANLIK	
ROMANIN ADI	SAYFA
Ökkeş Lunaparkta	5, 7, 33, 43, 57, 58, 60
Ökkeş Kurt Avında	69
Ökkeş Balık Avında	22, 31, 32, 66, 70, 75
Ökkeş Kapıcı	74, 75, 76, 87, 96, 97, 104
Ökkeş İşportacı	5, 11, 13, 58, 61
Ökkeş Bahçıvan	6, 7, 8, 11, 12, 14, 32, 39, 41, 42, 44, 57, 64, 71, 73, 75, 80, 86, 91, 97, 99, 100, 101, 103, 109, 110, 111
Ökkeş Otoparkta	5, 6, 7, 27, 37, 38, 39, 45, 60, 64, 84, 90, 102
Ökkeş Maçta	6, 20, 27, 41, 55
Ökkeş Dolmuşçu	10, 17, 21, 31, 32, 42, 50, 56, 60, 61, 72
Ökkeş Denizde	20, 48, 49

4.6. Dayanıklılık / Metanet (azim, sabır, cesaret)

Çalışkanlık kavramını romanların temelini koyan yazar; azim, sabır ve cesaret kavramlarıyla temelini daha da sağlamlaştırmıştır. Bu kavramlar iç içe geçmiş, birbirlerinden ayrılmayacak bir bütün haline gelmiştir. Yaratılan Ökkeş karakteri de bu durumu destekler niteliktedir. Ökkeş, inatçı bir çocuktur. Dayanıklı, çalışkan ve azimlidir. Ancak fazlasıyla sabırsız ve korkaktır. Hatta sabırsız olduğundan kendisinden istenilen şeyleri dinlemez, bu nedenle de anlayamaz ve yapamaz. Seri ilerleyip Ökkeş, hem yaş hem de yazarın yarattığı bir karakter olarak olgunlaşmaya başladıkça bu durum da yerini sabır ve azim kavramına bırakmaktadır.

Arkadaşı Hasan, Ökkeş'e bisiklet sürmeyi öğretmektedir:

"Hasan otururken Ökkeş, bisikletin üstüne biniyor, pedallara basıyor, kendi kendine öğrenmeye çalışıyordu. Bazen bir iki pedal bazen daha fazla pedal gidiyordu ama ilerde bisiklet yana yatıyor ondan sonra Ökkeş düşüyordu. Düşünce, hem kendisi, hem de Hasan gülüyorlardı. Ama Ökkeş inat ediyor, yine seleye oturuyor, yine pedallara basıyordu... Karşıdan bağıırıyordu:

'Ben bunu öğreneceğim Hasan.' " (İzğü, 2011ğ: 35).

Yazar, hangi yaştan olursa olsun her insanın hayatına dokunmuş, Ökkeş üzerinden pes etmemek gerektiğini anlatmıştır. Ökkeş ve arkadaşı Hasan bisiklet kiralayıp denize gitmişlerdir. Yaşlı bir komşuları olan 'Seyit Emmi' de bisiklete binmeyi çok istemiş ancak sürekli düşmüşür.

"Ökkeş dışarıya çıktı. Bir de ne görsün! Seyit Emmi bisikleti vızır vızır sürüyordu. Uyumamış sabaha dek çalışmış ama öğrenmişti." (İzğü, 2011h: 80).

Tablo 6: Muzaffer İzğü'nün Ökkeş Serisinde Dayanıklılık Değerinin Dağılımı

DEĞERİN ADI: DAYANIKLILIK	
ROMANIN ADI	SAYFA
Ökkeş Lunaparkta	
Ökkeş Kurt Avında	48, 49, 50, 51, 52, 63, 66, 67, 68, 69, 72, 79
Ökkeş Balık Avında	12, 81, 96
Ökkeş Kapıcı	
Ökkeş İşportacı	42, 71, 75, 81, 95
Ökkeş Bahçıvan	20, 23, 24, 26, 29, 33, 42, 44, 46, 52, 63, 91, 103
Ökkeş Otoparkta	10, 11, 19, 56, 57
Ökkeş Maçta	14, 35, 62, 63
Ökkeş Dolmuşçu	
Ökkeş Denizde	66, 67, 71, 80

4.7. Doğa ve Hayvan Sevgisi

Bağlarımızın en güçlü olduğu, en geniş yaşam alanımız olan doğa ve birlikte yaşamayı öğrenmekte geç kaldığımız hayvanlar, hayatımızın birer parçasıdır. Kendini sürekli yenileyen doğa, bizim de çevremize bakışımızı yenilemeli; kitaplar, doğa ve hayvan sevgisini dünyamız daha da yıpranmadan bizlere hatırlatmalıdır.

Ökkeş, köyde büyümüş olmasının da etkisiyle doğayla iç içedir. Toprağın, üretmenin değerini bilmektedir.

"Ökkeş:

'Koyunumuz yok buba.' dedi.

'Bahçeden elde edeceğimiz ürünü satarız, onunla koyun alırız. Ah oğlum Ökkeşim, dünyada toprak anadan verimli ne vardır? Sen ona bak, o sana bakar... Toprak...' (İzgü, 2011e: 13).

Zor anlarında yine toprak onların sığınağı olmuştur. Doğaya zarar vermez, ona gerekli özeni gösterirsen o da senin için cömert davranacaktır, düşüncesini çocuklara aşılamanın en güzel yollarından biridir Ökkeş'in yaşadıkları.

"Ahlat ağacının yanındaki çalılığın yanına çalı köklerini yığmışlardı. Çalı kökleri küçük bir dağ oluşturmuştu. Ökkeşler, bu kökleri belki beş kış yaksalar tüketemezdi. Bir yandan da boyuna kazıyorlardı. Yorulduğu zamanlar, ahlat ağacının dibine oturuyordu. Çok seviyordu bu ahlat ağacını. Zaten ilk günden sevmiştii." (İzgü, 2011e: 100).

Bir ağaçla arkadaşlık edebilecek kadar sevgi dolu bir çocuk olan Ökkeş'in hayvanları sevmemesi beklenemez. Ökkeş'in köpeği kaybolduğunda en büyük zaafı olan yemek bile onun için ikinci planda kalmıştır.

"...Ökkeş'in aklında ne yemek vardı, ne de su. Bir köpeğini bulsa, başka bir şey istemezdi. Hatta o heybede kalmış iki armut yeterdi artardı bile ona." (İzgü, 2011d: 77).

Tablo 7: Muzaffer İzgü'nün Ökkeş Serisinde Doğa ve Hayvan Sevgisi Değerinin Dağılımı

DEĞERİN ADI: DOĞA VE HAYVAN SEVGİSİ	
ROMANIN ADI	SAYFA
Ökkeş Lunaparkta	57
Ökkeş Kurt Avında	23, 43, 44, 55
Ökkeş Balık Avında	
Ökkeş Kapıcı	18, 22, 27, 104, 110
Ökkeş İşportacı	6, 9, 10, 27, 46, 61, 62, 64, 71, 72, 75, 77, 97, 100, 101
Ökkeş Bahçıvan	13, 37, 43, 46, 47, 62, 88, 100, 106, 108, 110, 112
Ökkeş Otoparkta	26
Ökkeş Maçta	12, 31
Ökkeş Dolmuşçu	6, 8, 14, 65
Ökkeş Denizde	45, 48

4.8. Doğruluk ve Dürüstlük

"Yalan" kavramı çeşitli renklerle sembolleştirilmiş, bazıları saflaştırılmış olsa da hepsinin sonuçta aynı kavrama hizmet ettiği unutulmamalıdır. Özellikle çocuklukta bu kavram daha da tehlikeli bir hâl al-

maktadır. Özellikle çocuk ve gençlik romanlarında, doğru ve dürüst olmanın kazanması, bu kavramın yüceltilmesi eğitsel iletilerin başında gelmektedir.

Ökkeş, yalan söylemeyi beceremeyen, yalan söylemenin yanlış olduğunun farkında olan, örnek bir profil çizmektedir. Bu durumu, ilk kez köyden bu kadar uzaklaştığı, yeni insanları tanıdığı “Ökkeş İşportacı” kitabında görmekteyiz. Ökkeş, hep yeni maceralar yaşamaktaydı, bu defa da Çerçi Yusuf’a yardımcı olarak işe başlamıştı. Birlikte köyleri geziyorlar, Ökkeş de merak ettiği yerleri görüyordu.

“...Hele hele bu pazarlık işine hiç akıl ermiyordu. Çerçi Yusuf bir fiyat söylüyor:

‘Bundan aşağı olmaz.’ diyordu.

Ama az sonra, o fiyattan daha aşağı veriyordu.

Yok! Ökkeş bu işi dünyada yapmazdı. Birisine bir şey söylediği zaman o tamamdı. Hatta bir kadına fiyatını çok iyi bildiği sakızlardan iki tane satmış, kadın parayı eksik verince:

‘Olmaz deyez.’ demişti.

Ama az sonra kadın Çerçi Yusuf’a söylemiş, Çerçi Yusuf da:

‘Oluversin.’ demişti.

İyi de, sabahleyin Çerçi Yusuf bu sakızları değirmenciye Ökkeş’in söylediği fiyattan vermemiş miydi?” (İzgü, 2011d: 69).

Ökkeş, yalanın çeşitli kavramlara sığınamayacak kadar ciddi bir durum olduğunu okuyucuya hissettirmektedir. Bu işi yapamayacağını, yalan söyleyemeyeceğini belirtmiştir.

“Yalan” gerçeğiyle küçük yaşta tanışan bir karakterin ağzından İzgü’nün anılarını görmekteyiz. Ökkeş’in arkadaşı Hasan, Ökkeş’e bir anısını anlatmaktadır. Hasan, İstanbul’a ilk geldiği yıllarda bir baloncu görmüştür. Hiç parası olmadığından balon alamamış ancak baloncunun peşini de bırakmamıştır. Özellikle bir beyaz balona gözü takılmıştır. Baloncu çocuktan rahatsız olmuş, onu kovmuştur ancak Hasan gidememiştir. Baloncunun balonlarının bir kısmı aniden elinden kaymış ve bir ağaca takılmıştır. Baloncu, Hasan’a balonları alırsa kendisine istediği balonu vereceğine söz vermiştir:

“Aşağıdan baloncu’ Haydi, az kaldı, gayret küçük!’ diyordu. Balonu ipinden yakaladım, kümeyi çekmeye başladım. Ama en uçtaki, benim beyaz balon aksilik ediyor, bir türlü gelmiyordu. Çektim, çektim, sonunda beyaz balon orada kaldı. ‘Varsın olsun, beyazı olmazsa baloncu emmiden şu mavisini isterim.’ diyordum. Balonları patlatmadan aşağı indirdim, ama inmek çıkmaktan da zor oldu. Çünkü balonları pat-

latmamak istiyordum. Balonları baloncuya uzattım. Bekliyorum, baloncu bana balonumu versin. Ama o da nesi, baloncu balon kümesini aldı gidiyor. Koştum.

Baloncu geriye döndü, parmağıyla ağacın tepesindeki balonu göstererek, 'Nah senin balon orada.' dedi. 'Al senin olsun...' "(İzgü, 2011f: 96).

Bu anısına kitapta yer vermiş olması, eseri biyografik olarak tanımlamaya yetmese de yazarın hayatından izler taşıması, özellikle bu değer in değersizleşmesi ile küçük yaşta tanışan bir karakter yaratmasında etkilidir.

Tablo 8: *Muzaffer İzgü'nün Ökkeş Serisinde Doğruluk ve Dürüstlük Değerinin Dağılımı*

DEĞERİN ADI: DOĞRULUK VE DÜRÜSTLÜK	
ROMANIN ADI	SAYFA
Ökkeş Lunaparkta	20, 46, 51
Ökkeş Kurt Avında	
Ökkeş Balık Avında	10, 22
Ökkeş Kapıcı	
Ökkeş İşportacı	69
Ökkeş Otoparkta	32, 96
Ökkeş Maçta	74, 92
Ökkeş Dolmuşçu	10, 14, 25, 47, 48, 49, 64
Ökkeş Denizde	13, 14, 15, 33

4.9. Fedakârlık

"Fedakârlık, bir amaç uğruna veya gerçekleştirilmesi istenen herhangi bir şey için kendi çıkarından vazgeçme, özveri." (TDK, 2005: 1559). Kişinin kendi çıkarlarından vazgeçmesi, hatta bazen sahip olduklarını feda etmesi, kazandırılması en zor değerlerden biridir. Kulaklarımızda feda sözcüğünün yerini bencil sözcüğünün aldığı bugünlerde fedakârlık, çocuklara kazandırılması gereken en önemli değerlerden biridir. Ökkeş, bu konuda yardımcı olabilecek bir karakterdir. O, kimse nin kötülüğünü istemeyen iyi niyetli bir çocuktur. İnsanlara iyilik yapmayı görev edinmiştir. Bunu bir takdir ya da karşılık beklemeden yapar.

Ökkeş ve arkadaşı Hasan, bisiklet kiralayıp denize gitmişlerdir. Orada tanıştıkları Ali Rıza adında küçük bir çocuk, bir anda suyun içinde gözden kaybolmuştur. Ökkeş ve Hasan, kimseye sesini duyuramamış ve Ali Rıza'yı tek başlarına kurtarmışlar, son anda onları fark eden bir gencin de yardımıyla hepsi kıyıya çıkmıştır.

“...Yokuşu hızlı çıkmak istiyorlardı, ama çok yorgundular. Belki Ali Rıza’yı kurtarmak için o denli çaba göstermeselerdi böyle yorulmayacaklardı ama Ali Rıza’nın o kamyonun içinden sallanan elini düşün­dü­kçe, yorgunluklarını unutuyorlardı.” (İz­gü, 2011: 66).

Ökkeş de bizler gibi sahip olduğu değerlerin çoğunu ailesi ve çevresi aracılığıyla kazanmıştır. Sadece Ökkeş’in değil, olay örgüsü içerisinde bulunan diğer karakterlerin de aynı fedakârlıkla bezendiği görülmektedir. Ökkeş’in annesi, Ökkeş çok küçükken ölmüştü. Ninesi bu durumu her hatırladığında üzü­lürdü.

“...Ökkeş’e köyde doktorun olmadığını, kışın yolların kapandığını, araçların işlemediğini, işte böyle bir zamanda anasının hasta olduğunu anlatamazdı... Ökkeş bunları anlayamazdı. ‘Sal’ nedir bilmezdi ki. Salın dört kolu olur, üzerine hasta yatırılır, dört kolundan dört güçlü insan tutar, hastayı omuzlarında karlı yollar aşarak, dağlardan, tepelerden geçerek kasabaya indirmeye çalışırlardı. Bazen hasta götürenlerin yoluna kurt çıkardı ama kurt, soğuk, yol hiç önemli değildi. Önemli olan hastayı ölmeden kasabaya götürebilecekler miydi?” (İz­gü, 2011h: 27).

Tablo 9: Muzaffer İzgü’nün Ökkeş Serisinde Fedakârlık Değerinin Dağılımı

DEĞERİN ADI: FEDAKÂRLIK	
ROMANIN ADI	SAYFA
Ökkeş Balık Avında	95, 105
Ökkeş Kapıcı	92
Ökkeş İşportacı	
Ökkeş Bahçıvan	14, 48, 90, 103, 106
Ökkeş Otoparkta	7, 15, 19, 109
Ökkeş Maçta	12, 15, 20, 27, 31, 52, 66, 67, 68, 69, 75
Ökkeş Dolmuşçu	10, 27, 83
Ökkeş Denizde	56, 57, 58, 59, 66, 68

4.10. İnsan Sevgisi

İnsanların, yaşam tecrübesi arttıkça uzaklaştığı, çeşitli kalıp yar­gılar içinde unuttuğu duyguların başında gelmektedir, insan sevgisi. Irk, din, cinsiyet, cinsel tercih, yaş, kültür, siyaset gibi birçok alanda görülen ayrımcılığın önündeki en büyük engellerden biri de insan sevgisidir. Kişi, kendisini ve çevresindeki insanları severek, onlara saygı duyarak doğayı, evreni ve nihayet yine kendini anlayabilmektedir.

Ökkeş, nefret duygusuna aşına olmayan bir çocuktur. Çevresin­deki herkesi sevgiyle kucaklamaktadır. Belki de bu nedenle o da bu sevgiye karşılık almaktadır.

“Kadın, Ökkeş’i çok sevmiştir. Hele onun annesiz olduğunu duyunca daha çok ilgilenmişti...” (İzgü, 2011d: 82).

Ökkeş’in hayatının merkezinde ailesi olsa da aslında tüm insanlara yararlı olmak, onların hayatlarına küçük de olsa güzel dokunuşlar yapmak istemektedir.

“Babası gülümser, oğlunu boynundan yakalar, öperdi.

‘Benim aslan oğlum, maşallah kocaman olmuşsun.’

‘Buba ben aslan mıyım?’

‘Aslansın ya.’

‘Aslan parçalarmış ya buba?’

‘Parçalar.’

‘Aslan bi işe yaramaz öyleyse. Ben neyim biliyor musun buba?’

‘Nesin?’

‘Eşek...’

‘Eşek mi?’

‘Eşek ya buba. Eşek işe yarıyor, yük taşıyor. Ben aslan değil eşek olacağım, insanlara yararlı olacağım.’” (İzgü, 2011g: 14-15).

Tablo 10: Muzaffer İzgü’nün Ökkeş Serisinde İnsan Sevgisi Değerinin Dağılımı

DEĞERİN ADI: İNSAN SEVGİSİ	
ROMANIN ADI	SAYFA
Ökkeş Lunaparkta	26
Ökkeş Kurt Avında	20
Ökkeş Balık Avında	
Ökkeş Kapıcı	63
Ökkeş İşportacı	41, 75, 81, 82
Ökkeş Bahçıvan	35
Ökkeş Otoparkta	15, 16, 28, 42, 58, 59, 64, 99, 102, 104, 110
Ökkeş Maçta	8, 12, 20, 56, 67, 68, 73, 75, 80, 89
Ökkeş Dolmuşçu	9, 23, 24, 46, 50, 54, 66, 79, 80, 89
Ökkeş Denizde	12, 15, 59, 60

4.11. Paylaşma

Yalnızlığı yok etmenin en güzel yollarından biridir, paylaşmak. Arkadaşlık, sevgi bağı, aile olmak bunu gerektirir. Şiirlere, romanlara, türküleri konu olmuş olan “ekmeğini bölüşmek” de başımızın üstünde uçan kuşların güzelliğini paylaşmak da insana yalnız olmadığını hissettirir.

Günümüzde kardeşi olmayan çocuklarda paylaşma duygusunun azaldığı belirtilmektedir. Bencillik kavramını yıkmanın en güzel yolla-

rından biri bu duyguyu onlara aşılatabilecek kitaplarla onları tanıştırmaktır. Özellikle maddi durumu iyi olmayan bir ailenin çocuğu için daha zordur paylaşmak, bin bir zorlukla elde ettiğini paylara bölmek... Ökkeş'in hem kardeşi yoktur hem de fakir bir ailenin çocuğudur. Buna rağmen paylaşmayı bilir.

“*Bilyon mu Şaban, şimdi bubam o yemek satılan yere gitmiştir. O güzelim datlılar, o güzelim yemeklerden yemiştir... Amma gelirken bana şeker getirecek, yarısını sana vereceğim...*” (İzgü, 2011ç: 47).

Ökkeş'in ninesi hastalanmıştır. Onu köyden yanlarına getirmişlerdir. Ökkeş bu nedenle işe gidememiştir. Arkadaşı Hasan çalışmış, kazandığı paranın bir kısmını Ökkeş'e getirmiştir.

“*Yoo,* dedi. *‘Sen ninene bak, dört araba vardı, yıkadım. Ama ikisini senin için yıkadım.’*

Hasan, cebinden bir kâğıt para çıkarmış, Ökkeş'e uzatıyordu. Ökkeş:

‘Bu ne?’ diye sordu.

‘Senin hakkına düşen.’

‘Ama ben araba yıkamadım ki...’

‘Biz kardeş değil miyiz? Ben hastalansam, benim işim olsa, sen benim yerime yıkamaz mısın?’

‘Hiç yıkamaz olur muyum?’

‘Öyleyse al...’

Ökkeş, Hasan'ın uzattığı parayı aldı:

‘Sağ ol Hasan,’ dedi.” (İzgü, 2011ğ: 20-21).

Paylaşma değeri, sadece Ökkeş değil Hasan üzerinden de anlatılmıştır. Kitabın ilerleyen bölümlerinde Hasan bir kaza geçirmiş, Ökkeş de kazandığı parayı Hasan'ın ailesine vererek onlara yardım etmiştir.

Tablo 11: Muzaffer İzgü'nün *Ökkeş* Serisinde Paylaşma Değerinin Dağılımı

DEĞERİN ADI: PAYLAŞMA	
ROMANIN ADI	SAYFA
Ökkeş Lunaparkta	
Ökkeş Kurt Avında	47
Ökkeş Balık Avında	
Ökkeş Kapıcı	94
Ökkeş İşportacı	11, 20, 43, 52, 64, 86, 106
Ökkeş Bahçıvan	33, 35, 57, 61, 71, 108
Ökkeş Otoparkta	7, 47, 57, 70, 97, 99
Ökkeş Maçta	9, 20, 24, 39, 41, 50, 52, 53, 65
Ökkeş Dolmuşçu	22, 23, 50, 83
Ökkeş Denizde	39

4.12. Yardımseverlik

Bu kavram, gönülden gelen bir yardım elidir. Çevreye olan duyarlılığı arttırmak, karşılık beklemeksizin vicdani sorumlulukları yerine getirmek açısından önemli bir değerdir. Ökkeş de yardımsever bir çocuktur. Paylaşmayı, insanlara yardım etmeyi bir görev gibi algılamaktadır. Vicdanı her zaman ön plandadır. Tüm canlılara sevgi ile yaklaşmakta ve yardım etmektedir.

Ökkeş, artık İstanbul'da yaşamaya alışmıştır. Kendisine yol soranlara yardımcı olmaktadır.

“ *‘Bay emmi, şuradan gidersin, önüne sokak çıkar, çıktın değil mi sokağa, böyle yürü sağ kolunun üzerine, yürü yürü, sonra bir bakacaksın ki karşına kocaman bir alan çıkmış, işte orası!’* diyordu.

Ardından da ekliyordu:

‘Ah emmi işim olmasa seni ben götürürdüm ya, işim var.’ ” (İzgü, 2011h: 5).

Sadece Ökkeş yardım etmez, bazen de Ökkeş'e insanlar yardım eder. Ökkeş, lunaparka gidecek parayı biriktirmek için şehre odun satmaya gidecektir. Defalarca yolu kaybetmiştir. Bu sırada eşeğe yüklediği odunlar sarkmaya başlamış, Ökkeş de dengesini yitirmesin diye taş ile desteklemeye başlamıştır.

“Köylü yaklaşmıştı. Eşeğe baktı:

‘Şehre taş satmaya mı gidiyorsun?’

‘Ne taşı?’

‘Bu eşeğin üzeri taş dolu.’

‘Ha, o mu? Ağdı da odun bir yanına. Ben de taş koydum.’

‘Hay gidi çocuk hay! Öldüreceksin eşeği. Dur bakalım o taşları alalım. Baştan bir güzel saralım odunları.’

Köylü hangi taşa sarılsa, Ökkeş:

‘Aman emmi, o taş kalaydı sonra yine ağar.’ diyordu.

Köylü odunları bir güzel sardı.

‘Haydi bakalım şimdi git, hiçbir şey olmaz.’ dedi.” (İzgü, 2011a: 39).

Ökkeş, zor durumda olan insanlara yardım etmenin mutluluğunu hissetmekte ve okuyucuya hissettirmektedir. Bu seride en çok karşımıza çıkan değerlerden biri olarak da yardımseverlik kavramını görmekteyiz.

Tablo 12: Muzaffer İzgü'nün Ökkeş Serisinde Yardımseverlik Değerinin Dağılımı

DEĞERİN ADI: YARDIMSEVERLİK	
ROMANIN ADI	SAYFA
Ökkeş Lunaparkta	34, 36, 39, 42, 44, 49, 51, 56, 57, 58, 76, 79
Ökkeş Kurt Avında	34, 61, 70, 75
Ökkeş Balık Avında	69, 79, 82, 106
Ökkeş Kapıcı	12, 47, 86, 92
Ökkeş İşportacı	43, 52, 61, 64, 79, 86, 89
Ökkeş Bahçıvan	57, 61, 79, 97, 108
Ökkeş Otoparkta	7, 15, 32, 45, 46, 47, 50, 57, 60, 64, 70, 77, 95, 109, 110
Ökkeş Maçta	7, 11, 12, 13, 15, 19, 20, 52, 61, 65, 66, 67, 68, 69, 70
Ökkeş Dolmuşçu	5, 25, 27, 46, 48, 49, 50, 63, 72, 77, 80, 83
Ökkeş Denizde	12, 23, 36, 37, 56, 58, 59, 64, 66, 73

4.13. Yaşama Sevgisi

Hayata olan bağlılık ve umut, özellikle bu değere anlam katan unsurlardır. Ökkeş, hayatın acımasız yönünü küçük yaşta öğrenmiş ancak hayatla olan bağlarını koparmayan, büyük zorluklar içinde yaşayan bir çocuktur. Hayatın sunduğu küçük lütuflarla mutlu olmayı bilmektedir. Çok çabuk ağlayıp üzülmemekte ancak genellikle mutlu ve güler yüzlü, yaşamdan keyif alan bir yapıya sahiptir.

Ökkeş, babası ve arkadaşı Hasan ile birlikte İstanbul'da bir hama gitmiştir. Talihsizlikler sonucu hamamdaki başka bir adamın defalarca düşmesine sebep olmuştur. Bilerek yapmadığını anlatıp özür dilemek için adamı beklemektedir. Bir yandan da yıkanmaktadır.

“Ökkeş, babasının getirdiği, ninesinin tığla ördüğü pamuk ipliğinden yapılmış sabun bezini tasın içine soktu, bir güzel sabunlandıktan sonra vücuduna sürmeye başladı. Sıcak olsun, soğuk olsun. Ökkeş suyla oynamasını çok severdi. Yaz günü değirmene gider, değirmenin yalağında suya girerdi. Kış gelince de iki günde bir ninesine su ısıtmasını söylerdi. Şimdi bu kadar bol suyu bulunca Ökkeş, yaşamından çok memnun, sabunlanıyor, yine başına tas tas su döküyordu...” (İzgü, 2011f: 75).

Ökkeş'in yaşamından memnun olması, şehir hayatında köyünü anımsatan küçük ayrıntılar yaşamada, geçmişiyile bağ kurmasındandır. Eğlenmeyi, gülmeyi, yaşadığı her anın kıymetini bilen bir çocuktur Ökkeş. Çevresindeki insanların mutluluğu onu da mutlu etmektedir.

“Şoförler, Ökkeş’e köyünü, orada yaptıklarını anlatıyorlar, gülüyorlardı. Hele Ökkeş, İstanbul’a, kapıcı dayısının yanına gittiğini anlatırken hepsi de kasıklarını tuta tuta gülüyorlardı. Ökkeş, çok hoş bir çocuktur. Hatta şoförlerden Hilmi Abi:

‘Bu çocuk ölüyü bile güldürür.’ diyordu.” (İzgu, 2011ğ: 9).

Tablo 13: Muzaffer İzgü’nün Ökkeş Serisinde Yaşama Sevgisi Değerinin Dağılımı

DEĞERİN ADI: YAŞAMA SEVGİSİ	
ROMANIN ADI	SAYFA
Ökkeş Lunaparkta	15, 27, 58, 61
Ökkeş Kurt Avında	29
Ökkeş Balık Avında	71, 66, 64
Ökkeş Kapıcı	6, 7, 31, 37, 38, 91, 102, 109, 111
Ökkeş İşportacı	49
Ökkeş Bahçıvan	13, 29, 31, 32, 44, 45, 85, 92, 112
Ökkeş Otoparkta	26, 75, 81, 99
Ökkeş Maçta	9, 22, 25, 27, 38, 50, 67, 69, 73
Ökkeş Dolmuşçu	26, 88, 94
Ökkeş Denizde	16, 23, 80

5. Sonuç

Bu çalışmada Muzaffer İzgü’ye ait olan “Ökkeş” serisinin 10 kitabı, hikâye haritası yöntemine göre incelenmiştir. Toplamda 1007 sayfalık eser incelemesinde belirlenen eğitim değerlerinin sıklığı ve uygunluğu incelenmiştir.

Belirlenen kitaplarda en çok işlenen değerın sırasıyla yardım sevelik, aile sevgisi ve çalışkanlık olduğu görülmektedir. Özellikle bu değerlere yer verilmesinde romanlarda yazarın hayatından izler taşıması belirgin rol oynamaktadır. Ökkeş de yokluk içinde büyümüş, fakir bir ailenin çocuğudur. Saf ve temiz kişiliği karşılaştığı olaylara şaşırmasındaki en temel etkidir. Özellikle aile sevgisine açıtır.

İzgu’nün kendi yaşamından izler taşıyan bu seride yazar, mizahi öğeleri de kullanarak düzen eleştirisi yapmıştır. Kazandırılması amaçlanan değerlere sahip olmayan karakterlerin Ökkeş ile karşılaşmasını sağlayarak okuyucuların iyiyi ve doğruyu seçmelerini sağlamıştır.

Yazar, eserlerinde genel olarak duru bir Türkçe kullanmaya özen göstermiştir. Yabancı kelime kullanmamaya gayret etmiştir. Yerel sözcükleri de fazlaca kullanmıştır. Sade bir anlatımla, kısa ve anlaşılır cümleler kullanmıştır. Bu durum da hitap ettiği yaş grubu için olumlu bir durum oluşturmaktadır.

Değerler, kullanım sıklığı gözetilerek tek tek ele alındığında şu sonuca ulaşılmıştır:

Yardımseverlik, yazarın eserlerinde belirgin olarak karşımıza çıkmaktadır. Eserlerin tamamında bu değere yer verilmiştir. İhtiyaç sahiplerine yardımda bulunan, elindekini paylaşmayı bilen ve hatta bunu görev edinen bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır Ökkeş. Vicdani değerleri öne çıkmakta, tüm canlılara sevgi ile yaklaşip yardım etmektedir. Sadece ana karakterde değil yardımcı karakterlerde de bu özellik görülmektedir. Ökkeş'in başı sıkıştığı zaman yardım eden biri, mutlaka bulunmaktadır. Birbirine yardım eden kahramanların bulunduğu bu kitaplar, yardımseverlik değerini belirginleştirmekte ve okuyucuya örnek olabilecek niteliktedir.

Aile sevgisi kavramı, yazarın tüm eserlerindeki en belirgin kavramdır. Eserlerin tamamına hâkim olan bu duyguyu, tutunacak başka dalı olmayan insanların aralarındaki bağ olarak görmekteyiz. Ökkeş'in, annesini hiç görmemiş olması, sürekli anne hasreti çekmesi, ninesi ve babasına olan bağlılığını daha da arttırmaktadır. Ökkeş'in şanslı olduğu durum ise babası ve ninesinin de Ökkeş'e aynı bağ ile bağlanmasıdır. Yaşamın zorluklarına birlikte göğüs germekte, her koşulda birbirlerine destek olmaktadır. İncelenen eserlerde aile bireylerinin birbirlerine karşı duydukları sevgi, saygı, fedakârlık gibi değerlerin, kahramanların gerek sözleriyle gerek davranışlarıyla belirgin şekilde sergilendiği görülmüştür.

Çalışkanlık, eserlerde önemli yer tutan değerlerden biri olmuştur. Eserlerin tamamında çalışkanlık kavramına yer verilmiştir. Kahramanların çalışkan olduğu ve çalışmayı sevdiği görülmüştür. Ancak çalışkanlığının karşılığını alamadıkları da belirtilmektedir. Buna rağmen gayret etmekten vazgeçmemektedirler. Bu yolla toplumsal bir eleştiri yapıldığını da görmekteyiz. Özellikle "Ökkeş Bahçıvan" kitabında çalışarak başarılmayacak bir şey olmadığını yazar belirtmektedir. "Ökkeş Otoparkta" eserindeyse çalışarak elde ettikleri tarlayı, bir başkasının aldığını belirtmektedir. Buna rağmen çalışmayı bırakmamakta ve karakterlerimiz büyük şehirde hayat mücadelesine devam etmektedir. Yazar, bu değer üzerinden okuyuculara, hayallerinden vazgeçmemeleri yönünde üstü kapalı telkinlerde de bulunmuştur.

Ahlak kavramı, eserlerin tamamında yer bulmaktadır. Bu değer, eserlerin temelini oluşturmakta, belirlenen diğer değerler bu temel üzerine kurulmaktadır. Yalan söylememek, haksızlık yapmamak, adaletli olmak, yardım etmek, yapılan iyiliğe teşekkür etmek, görgü ve toplum

kurallarına uymak gibi çok sayıda değere değinilmiştir. Bu açıdan ahlak kavramı, önemli bir değer olarak sağlam bir temel oluşturmuştur.

Yaşama sevgisi değerini, incelenen eserlerin tamamında görmekteyiz. Ancak, belirgin bir ana değer özelliği taşımamaktadır. Ökkeş karakteri, yaşadığı zorluklara rağmen vazgeçmeyen, yaşama sevincini yitirmeyen saf bir çocuktur. Yaratılan karakter yapısı, yaşama sevinci kavramının hikâye örgüsü içerisinde özel olarak belirtilmediği zamanlarda bile hissedilmesine neden olmaktadır.

Dayanıklılık değeri, eserlerin yedi tanesinde yer almaktadır. Ökkeş, inatçı bir çocuktur. Sabırsız bir yapısı vardır ve istediği bir şeyleri ailesine yaptırmak için ağlamak gibi bir koz kullanır. Bu durum, okuyucular için olumsuz örnek oluşturmaktadır. Sabırsız olduğu için bazen anlatılanları dinlemez ve bu nedenle çoğu işi eline yüzüne buluşturur. Ancak, Ökkeş de seri ilerledikçe olgunlaşır. Özellikle altıncı kitaptan sonra Ökkeş'in de olgunlaştığını, artık çocukluktan çıktığını okuyucu hissedebilmektedir. Olumsuz durumlarda bile metanetini koruma, kendisi ve babasıyla dalga geçen insanları görmezden gelme, sinirlenmeme gibi olgun davranışları bu kitapta görmekteyiz. Bu eser, tüm serinin kırılma noktası olmuştur. Karakterimiz özellikle korkak, sabırsız yapısından arınmış hatta dokuzuncu kitapta çok belirgin bir cesaret örneği göstererek hırsızların yakalanmasını sağlamıştır. Bu değer özellikle serinin sonlarına doğru belirgin olarak karşımıza çıkmaktadır.

Doğa ve hayvan sevgisi kavramı, köyde, hayvanlarla birlikte büyüyen Ökkeş'in hayatında önemli bir yer tutmaktadır. Köpeği ve eşeğine olan bağlılığı özellikle ilk beş kitapta oldukça belirgindir. Sonrasında değişen şartlar ve gelen şehir hayatında bile doğaya olan özlemine her fırsatta belirtmiş, köyde bıraktığı hayvanlarını özlediğini hissettirmiştir. Ökkeş, hayvanlara zarar vermenin yanlış olduğunu, onlarla arkadaş olarak göstermiştir. Ancak, daha çok gülmeceye dayalı olarak yazılmış ilk eser olan "Ökkeş Kurt Avında" kitabında Ökkeş'in, babasının isteği üzerine onun tüfeğini alarak yola çıkması ve yolda kurt zannettiği için bir kirpiyi vurması okuyucular için iyi bir örnek teşkil etmemektedir. Hem ateşli silah kullanımını bir çocuk için normal göstermekte hem de masum bir hayvanın zarar görmesine takdir beklemekte olan karakterin olumsuz yönüdür.

İnsan sevgisi, temel duygulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ökkeş, tüm canlıları seven, vicdan sahibi bir çocuktur. Kimsenin kötülüğünü istememekte, herkese yardım etmektedir. Hatta arkadaşlarına parasının yerini bile söylemiş sonra da parasını yerinde bulama-

yınca çok üzülmüştür. Yazara göre Ökkeş'in en büyük kusuru saf olu-şudur. Bu değer ana değerlerden biri olarak diğer değerlerin temelinde yer almıştır.

Arkadaşlık, sekiz kitapta yer almaktadır. İnsan sevgisi, fedakâr-lık, yardımseverlik değerlerinin sıkıca bağlı olduğu bir yapıda bulun-maktadır. Özellikle şehir hayatında Ökkeş'e hem rehberlik hem de dost-luk eden Hasan, bu değerın anlamlandırılmasında önemli rol oynamış-tır.

Paylaşma değeri, Ökkeş gibi zor yaşam koşullarında olan bir ço-cuk için verilmesi en zor değerlerden biridir. Hem yalnız büyümüş hem de fakir bir ailenin çocuğu olan Ökkeş, bu duyguyu sevgi duygusunun getirdiği bir görev bilinciyle yapmaktadır. Kendisinden daha zor du-rumda olan insanları düşünerek onlara üzülmekte, parasını, bazen de yemeğini onlarla paylaşmaktadır. Aslında yemek konusunda açgözlü olan Ökkeş, yardıma muhtaç birine dayanmamakta ve paylaşma değe-rini kitaplarda örnek olacak şekilde yaşatmaktadır.

Aşırı isteklerden uzak durma kavramına tam tersi olacak şekilde örnekler verilmiştir. Ökkeş, fakir bir ailenin çocuğudur. Bu nedenle özellikle yemekler konusunda açgözlü davranmaktadır. Çok iştahlıdır ve rahatsız olacak kadar yemek yer. Ailesinin uyarılarına kulak asmaz. Bunun sonucunda genellikle kötü rüyalar görür. Bu durum çocuklar için iyi bir örnek olmayacaktır. Özellikle yeme problemi olan çocuklar için kötü örnek teşkil edebilir.

Fedakârlık kavramının, eserlerin üçünde olmadığı görülmekte-dir. Özellikle maddi durumu iyi olmayan karakterler, olay örgüsü içeri-sinde birbirleri için fedakârlıklarda bulunmaktadır. Yokluklar içinde var olmaya çalışan karakterler, birbirlerinin desteği ile ayakta durmak-tadır. Fedakârlık kavramının en çok yer aldığı sekiz ve dokuzuncu ki-taplarda Ökkeş ve arkadaşı Hasan birbirlerine destek olmaktadır. Ök-keş, kaza geçirerek hastaneye yatan Hasan'ın annesine kazandığı parayı vermekte, onlara cep harçlığını vererek destek olmaya çalışmaktadır. Ayrıca Muzaffer İzgü'nün hayatından izler taşıyan Miyeser karakteri-nin okula gidebilmesi için para biriktirip onun okul eşyalarını almışlar-dır. Bu anlamda okuyuculara fedakârlık kavramı adına örnek eserlerdir.

Doğruluk ve dürüstlük değeri, incelenen eserlerin yedi tanesinde yer almaktadır. Ökkeş, yalan söyleyemeyen, vicdani duyguları ağır ba-san bir karakterdir. Yalan söyleyen insanların bunu nasıl yaptıklarına şaşırılmaktadır. Ne olursa olsun yalan söyleyemeyeceğini, belirtmek-te-dir. Eser kahramanının gerek davranışları gerekse söz ve tutumuyla bu değere yer verilmiştir.

Sonuç olarak Muzaffer İzgü'ye ait olan “Ökkeş” serisinin belirlenen ileti sayısı ve içeriği dikkate alındığında özellikle yardım severlik, aile sevgisi, çalışkanlık, ahlaki değerler açısından yeterli olduğu görülmektedir. Hem anlaşılır bir üslup hem gülmece öğelerine yer vermesi hem de seçilen ana karakterin okuyucularla bağ kurabilmesi açısından uygun bir eserdir. Sakıncalı görülen yönler de ayrıca belirtilmiştir. Buna rağmen eserler, öğrencilerin keyifle okuyabileceği, Ökkeş karakterinde kendilerini bulabilecekleri bir seri özelliği taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Akbaş, O. (2004); *Türk Millî Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim II. Kademede Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi*. Ankara: Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Aydın, M. (2011); *Değerler, İşlevleri ve Ahlak*, Eğitime Bakış Eğitim, Öğretim ve Araştırma Dergisi, 7 (19), (39-45).
- Çetinkaya, H. (2004); *Çağımızın Üç Tanığı*, Günizi Yayıncılık, İstanbul.
- Demirel, K. (2006); *Açıklamalı İnsani Terimler Sözlüğü*, 1. baskı, Epsilon Yayınları, İstanbul.
- Esen, Ş. (2016), *Memduh Şevket ESENDAĞ'ın Hikâyelerinin Söz Varlığı ve Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- İzgü, M. (2011a); *Ökkeş Lunaparkta*, Özyürek Yayıncılık, İstanbul.
- _____ (2011b); *Ökkeş Kurt Avında*, Özyürek Yayıncılık, İstanbul.
- _____ (2011c); *Ökkeş Balık Avında*, Özyürek Yayıncılık, İstanbul.
- _____ (2011ç); *Ökkeş Kapıcı*, Özyürek Yayıncılık, İstanbul.
- _____ (2011d); *Ökkeş İşportacı*, Özyürek Yayıncılık, İstanbul.
- _____ (2011e); *Ökkeş Bahçıvan*, Özyürek Yayıncılık, İstanbul.
- _____ (2011f); *Ökkeş Otoparkta*, Özyürek Yayıncılık, İstanbul.
- _____ (2011g); *Ökkeş Maçta*, Özyürek Yayıncılık, İstanbul.
- _____ (2011ğ); *Ökkeş Dolmuşçu*, Özyürek Yayıncılık, İstanbul.
- _____ (2011h); *Ökkeş Denizde*, Özyürek Yayıncılık, İstanbul.
- Kavcar, C. (2017ı); *Edebiyat ve Eğitim*, Anı Yayınevi, Ankara.
- Köse, S. (2011); *Muzaffer İZGÜ'nün "Anneannemin Akıl Almaz Maceraları" Serisindeki Eğitsel İletiler*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Kumbasar, E. (2011); *Muzaffer İZGÜ'nün Romanlarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Sürmeli, A. (2015); *Peyami SAFA'nın Romanlarında Değerler Eğitimi ve Türkçe*, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Tekin, M.(2002); *Roman Sanatı*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Türk Dil Kurumu (TDK) (2005), *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Uyguner, M. (1994); *Muzaffer İzgü Yaşamı Sanatı Yapıtlarından Seçmeler*, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara.

AN ANALYSIS OF DISAPPEARING TRADITIONAL TURKISH QUILTING: TİRE DISTRICT CASE

Yrd. Doç. Dr. Tülay GÜMÜŞER*

Abstract: Quilting having existed from the Ottoman Empire to today's modern Turkey has been an indispensable part of folk arts with its colour, motifs, technique and composition features. This traditional textile art of ours carrying traces of life styles of societies have lost its importance with the effect of different dynamics such as the technology that have changes in the 21st century and the change of social structure. In this article, quilting, one of our intangible cultural heritages, is dealt with from artistic perspective and the problems of the profession is discussed. The population of this study focusing on the change of quilting in these days is composed of 4 craftsmen going ahead with this profession in Tire district of the city of İzmir the sampling of this study is composed of photographs shot from the quilts sewn by the craftsmen. In this study, the data obtained from the interviews made with craftsmen in Tire with an important potential in terms of traditional folk arts have been evaluated; the design and composition of quilts have been analysed over visual samples. At the end of the study, it is seen that there remain a few craftsmen performing quilting in the district and it is detected that the craftsmen are the last representatives of this profession because of the lack of apprentices to train.

Key Words: Cultural Heritage, Folk Art, Traditional Textiles, Tire District, Traditional Turkish Quilting, Quilt

KAYBOLMAYA YÜZ TUTMUŞ GELENEKSEL TÜRK YORGANCILIĞININ ANALİZİ: TİRE İLÇESİ ÖRNEĞİ

Öz: Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüz modern Türkiye'sine kadar varlığını sürdüren yorgancılık; renk, motif, yapım tekniği ve kompozisyon özellikleriyle halk sanatlarımızın vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Toplumların yaşam biçimlerinden izler taşıyan bu geleneksel tekstil sanatımız; 21. yüzyılda gelişen teknoloji ve sosyal yapının değişimi gibi farklı dinamiklerin etkisiyle eski önemini kaybetmiştir. Bu makalede; somut olmayan kültürel miraslarımızdan yorgancılık; sanatsal perspektiften ele alınmakta ve mesleğin sorunları tartışılmaktadır. Aynı zamanda, yorgancılığın günümüzdeki değişimini de mercek altına alan bu araştırmanın evrenini, İzmir ili Tire ilçesinde bu mesleği sürdüren 4 usta, örneklemini ise ustaların diktikleri yorganlardan

Geliş tarihi: 13. 12. 2017 / Kabul tarihi: 04. 04. 2018

DOI:

*, Selçuk Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi/Konya

çekilen fotoğraflar oluşturur. Araştırmada; geleneksel halk sanatları açısından önemli potansiyele sahip olan Tire’de, ustalarla yapılan mülakattan elde edilen veriler değerlendirilmiş; görsel örnekler üzerinden yorganların desen ve kompozisyon özellikleri analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda; ilçede yorgancılığı icra eden birkaç ustanın kaldığı görülmüŐ; yetiştirilecek çırak bulunamadığından dolayı ustaların bu mesleğin son temsilcileri oldukları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Miras, Halk Sanatı, Geleneksel Tekstiller, Tire İlesi, Türk Yorgancılık Sanatı, Yorgan

Introduction

Handicrafts, having witnessed the age and period they lived, have become an indispensable part of folk culture as a reach means of expression. Textile objects produced for meeting our requirements in our daily life such as weaves, carpets-rugs, kerchiefs, and felts in Anatolia have been applied with rich motives and ornament features up to today. Handicrafts, a reflection of our national culture, shed light on the period they are used in from the viewpoint of customs and traditions as well as their economic importance. Quilt, one of our handicrafts reflecting the traditional elegance and kindness of Turkish Culture for years, is regarded as “a cultural material reflecting public aesthetics as well as a product of an occupation” (Duvarcı, 2007: 507). Quilts, used for covering or protecting of people from cold climatic conditions, is a cultural product concerning the society closely since it is the most commonly used object in our life and at least one exists in each house (Al, 2005: 34). Quilt, which means covering, wrapping up, embracing and encircling in Old Turkish (Eyboğlu,1991:763), developed in Seljuks and Ottomans after the Turks adopted a sedentary life in Anatolia. It is possible to encounter the documents about quilts in the notes of Ottoman life, miniatures, and memoirs and archives of the Palace (zpulat, 2010: 484). Quilts, commonly used within the important social events such as marriage, birth, and death that affect the daily lives of people in cities and villages, are tried to be sustained in ateliers rented at cheap prices in rural districts of few cities nowadays. People’s increasing demands and varying needs together with population growth have increased the demand for products and services. When all of these are added with the privileges to imports, globalization of fashion concept, people’s priorities have begun to change as well as their preferences of production and consumption. Depending on the understanding of common history, these occupations reflect cultural and artistic accumulation, aesthetical conscience, ways of life, and belief and emotional worlds of the societies they belong to (Altıntaş, 2006: 156).

One of the places where the art of quilting has been developed and is still continued is Tire district of İzmir. In this article, the current status of quilting that is still being continued in Tire district of İzmir Province has been searched. Within the scope of this study, the materials used in quilting and the features of patterns have been examined. In the study in which qualitative research method has been used, adequate information was obtained before the interview with quilt masters by literature scanning. The main problem of the research consists of the fact that the profession of quilting is shown to be among our arts that are about to disappear in time and there is not enough number of written documents in this field and the development of the art of quilting has not been documented in Tire district. Therefore, the results of this study are of importance in terms of determining the status of quilting art in Tire district.

Traditional Quilting in Tire Currently Situation

Tire (old name Thyraion), one of the biggest districts of İzmir, possesses the rich documents of Turkish Islamic cultural heritage and the traces of Ottomans and previous civilizations (Ülker, 1985: 5). Tire, which was established by three tribes of Pelasgians, the first settled clan of Asia 5000 years ago, derived its name from the word “three”, meaning three in Indo-European languages. Today, it is one of the most favorite districts in Turkey with its history, culture and natural beauties (Anonymous, 2017). The district is known not only as a key point for the roads to Anatolia and lively trade center but also as a center of science, culture and religion in the period of beyliks and Ottomans (Armağan, 1994a:15). Tire has a very rich position in terms of the quality and quantity of handicraft products. The residents have protected handicrafts by being aware of the values they have. Yet, the living conditions having changed with modernization have decreased the demand for products based on hand work in the course of time. Therefore, many handicrafts specific to Tire have disappeared and some are being continued in today’s hard conditions by a small number of craftsmen. Although fabricated quilts have been produced by today’s technology, quilts are still being produced in Tire with traditional methods. Because it is a basic necessity, quilting is in a luckier position than other craft branches in terms of sustenance (Armağan, 2000: 21).

According to the information obtained from quilt masters from Tire performing the art of quilting which is the subject of our research,

this occupation has sustained generally from father to son or with master-apprentice relationship. Quilt makers have learnt their profession first by getting to know the materials nearby the master they started to work with then by making simple works. It has been necessary for a quilt apprentice to work with patience for a long time to become master. The designs are surely the factors for a quilt, one of the works of crafts, to gain an artistic identity. The designs used in quilt sewing have been shaped either with the application of what the quilt master learnt in apprenticeship or depending on the master's imagination. Therefore, a previously-existing designs can be applied exactly the same as well as the master can convert it to a new designs with his ability. Designs are named by considering the whole of the applied motives or composition. In Tire, fifteen different instruments are used in traditional quilt sewing such as carding machine, stencil, level line, needle, thimble, ruler, tape line, weighing machine, compass, scissors, chalk, soap, sewing machine, and wax. As the filling material of the quilt, the natural situation of washed and scribbled raw wool fibers was preferred by being puffed up. These wools could be cleaned by being washed up in every ten years and at the same time had the advantage of being sewn again in the event of felting (Kmrc, 2005: 87).

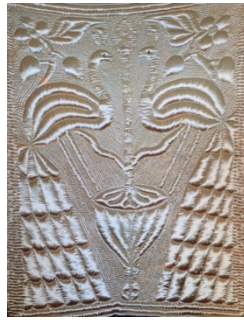
Quilt master Ismail Dağdven (55), who is trying to keep quilting alive having learnt from his father the quilting which has come to disappear due to changing living conditions, states that the above-mentioned traditional materials are not used any more. For example, he states that they use the nylon-mixed low cost fabric named *kristal sire* (crystal sire) instead of the expensive one *ipek sire* (silk sire) from Bursa and they get cotton from UŞak instead of raw wool as a filling material. Halil Akaydın (75), trained by the oldest masters of Tire and working with son Hüseyin Akaydın (50) whom he trained, states that the pattern of bright silk quilts (Altıparmak) which were on great demand in the past are no more now, but plain silk quilts continue to be made. Another master Yusuf ırpar (65) having grown up from apprenticeship, says that the quilt pattern is drawn with cardboard stencil and after the composition is drawn on the fabric with chalk, the quilt is sewn with traditional method. He adds that a person who becomes master after some time does not need to use any stencil. The masters who say that they complete a double quilt in two days express that they take 80% of the motives they use from old masters but they add their interpretations. Patterns are determined according to the motives, colors, materials and composition the clients choose from the quilt catalogue photographs.

The quilt prices change depending on the size and material of the chosen model. Considering the quilt samples preferred in the past at most and removed from catalogues today but still continued to be sewn;

From plant motives, ornaments with patterns of violet, rose, lemon seed, pumpkin seed, tulip, willow tree leaf, daisy, five-head rose, and clover attract attention; from object motives, ornaments with patterns of ribbon, star, chain, tray, compass, scythe, tiara, rug, pinwheel and sun attract attention; from figure motives, ornaments with peacock, cleat, and bird attract attention; and from geometric motives, ornaments with seven-head frame and diamond line attract attention. In quilts, a few ornaments together form a composition just as a single motives repeat. In fabrics dore, lilac, green and pink colors are dominant. The *peacock* model in figure 1a is one of the most common figured patterns in Tire quilts, which was made on order by İsmail Dağdöven owner of Özlem Yorgan Dikimevi. In this quilt, he designed with flower branches from plant motives, dore color crystal sire, and white cotton fabric in its lining have been used. Another interpretation of *Tavuskuşu* (*Peacock*) in figure 1b is seen in a work by Yusuf Çırpar. He designed two corners of the quilt with plant motives in a model named *Çift Tavus Kuşu* (*Double Peacocks*), used light dore colored-satin fabric. Another work is a quilt with figure on it named *Koç Başı* (*Cleat*) used frequently by ancient masters. In this model made with thin plain sewing technique by Halil Akaydın, the owner of Temiz-İş Yorgancılık, the figure of cleat was symmetrically placed and was complemented by diamond lines. Akaydın has a quite extensive pattern catalogue since he is the oldest among the masters (Fig.1c).

Figure 1a: Tavus Kuşu

b: Çift Tavus Kuşu

c: Koç Başı

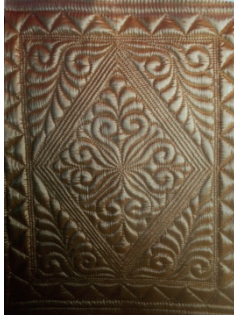

Figure 2a: Kilim

b: Sini Motif

c: Kuyruklu Yıldız

The plain line seen in one or two rows at the edges of quilts forms a path to cover the quilt with sheet smoothly as well as it is factor for embracing the patterns. Such details made with thin sewing technique enable the quilt to be used easily. Of object figures used in quilt patterns, the motives with *Kilim (Rug)*, *Sini (Tray)* and *Kuyruklu Yıldız (Comets)* are still-produced models (fig. 2a,b and c). In all three samples, the main motive is placed at the center of the quilt and is complemented with plant and geometric motives. Pink and dore are preferred as colors.

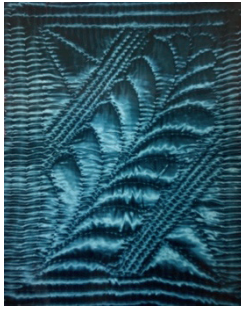
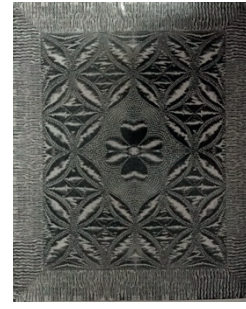

Figure 3a: Selvi Motifi

b: Lale Motif

c: MenekŐe Motifi

In figure 3, there are motives with plant patterns. In the first example named *Selvi* by Çırpar, the leaf of cypress tree entirely covered the face of the quilt and thin sewing technique and embossing were used at the edges. This model preferred mostly by adults measures 180x220 cm, with quilt cover made by green satin fabric, lining from calico and

filling material from cotton. In the second example made on dowry order by Dağdöven, tulip motive frequently used in traditional Turkish patterns was sewn on pink fabric with a symmetric form; geometrical shapes were used in the center and at the edges. In the third example sewn by Akaydın, there is only one violet in the center of the quilt embraced with leaves at the edges.

In the work named *Gelin Tacı (Tiara)* by Dağdöven (fig.4a), the main motive in the form of tiara was applied on the whole cover repeatedly. At the edges of the quilt prepared for dowry, a path was made with double sews. It is a double quilt with pink crystal sire used on the fabric. The edges of the symmetrically prepared quilt named *Yelpazeli Limon Çekirdeği (Lemon Seeds)* (4b) were applied to orange satin fabric with plain sewing technique. The frame of this quilt by Çırpar is designed with geometric forms. In the last example of Çırpar again, at the center of this pink colored quilt prepared for a baby girl in 100x130cm there exists the name, and around the name there are objects and plant motives depending on the master's taste (fig.4c). Çırpar stated that there has recently been demand for these quilts on which names are written for new born babies or circumcision feasts. In the selection of quilt patterns, plant, figure, object and geometric motives are preferred today as in the past. Just as a single motive can be used in designs, there exist compositions of some motive types. In some of them the quilt sewing is made with very thin basting technique and very closely.

Figure 4a: *Gelin Tacı*

b: *Yelpazeli Limon Çekirdeği*

c: *İsimli Model*

Although embossing motives are dealt with as the main patterns, bas-motives (helping motives) also partly attract attention. In all of the

examined quilts, the center and four corners are prominent. Quilt masters make reductions in quilt patterns and make changes in embracing sewing for less handiwork and for time saving (since clients want to buy quilts at a cheaper price). This situation unfortunately decreases quilting and affects the quality. There is no doubt that quilting included in Tire craftsmen groups for a long time has the traces of a rooted culture although it does not have the same fame as in the past. Handicraft can provide cultural codes of the society from which it is derived when the motives on it are examined together. That the motives seen in quilt examples made in Tire have similar ones in Turkish cultural memory is of proving character to this.

Conclusion

In Tire district, which is the sample study in which we dealt with the present condition of quilting occupation, this handicraft preserves its traditional social aspect and traditional usage purpose despite the hard economic conditions and ready-quilts in the sector. In the district protecting its customs and traditions as well as being open to novelties, it has been determined that there remain only four quilt masters dealing with quilting handicraft. These masters are going on quilting on their own and they cannot find apprentices to carry this occupation to the future. Because there are not any apprentices for sewing of quilt models which are hard to make, all load is on the master. Because of the great demand for *mitil* (simple) quilts in recent times, many quilt designs have either been removed from catalogues or are sewn on the order with new arrangements. In the quilt samples examined, dore, hone foam, pinkish orange, pink and green tones are commonly used colors. Standard quilt size is determined to be made 1.85 cm -2.00 cm wide and 2.15cm-2.25 cm long for double quilts and 1.60cm wide 2.20cm long for single quilts and to be made 90cm wide 1.00cm long or 100 cm. wide 1.50 cm long for child quilts. It is thought that the prices for quilt sewing being parallel to ready quilts cause the quilting handicraft to lessen as well as the increase in the quilts made of fibril, silicone fibril and goose feather. Therefore, it is necessary to take urgent precautions in order to update this handicraft by gaining it new dimensions and to prevent it from just being a sleep cover. In this content, the suggestions to disappearance problem of quilting handicraft are as follows;

- Making the quilt a product with logical cost by benefitting from new technologies,

- Increasing the awareness at local, national and international levels in the preservation of non-concrete cultural heritage,
- Providing short and long run commercial support for craftsmen who perform quilting that has cultural and artistic value,
- Encouraging apprentice and master training (financial source, insurance)
- Enabling public institutes, universities, local governments and nongovernmental organizations to take active parts coordinately by arranging macro plans and strategies,
- Applying traditional patterns and carrying them into the future,
- Contributing to culture tourism by making it a souvenir commodity for markets abroad,
- Finding proper ateliers for quilting masters where they can create new patterns and re-interpret old patterns and reveal new usage fields. These will partly solve the problems on this issue.

REFERENCES

- Al, Mehtap. (2005); *Iğdır'da Yorgancılık. 2004 Yılında Türkiye'de Yaşayan Geleneksel Meslekler*. Gazi Üniversitesi THB Merkezi Yayınları, Ankara.
- Altıntaş, K. Murat. (2016); *Kaybolmaya Yüz Tutmuş Geleneksel Türk El Sanatlarının Karşı Karşıya Bulunduğu Ticari Sorunların Analizi*. S: 77 157-182.
- Armağan, A, Munis. (1994a); *Tire'nin Türkiye'deki Yeri*. Türk Kültüründe Tire Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Armağan, A, Munis. (2000); *El Sanatları. Tire Rehberi*. R.K. Ajans: İzmir
- Duvarcı, Ayşe. (2007); *Kaybolan Bir Kültür Yorgan ve Yorgancılık Halk Bilimsel Bir Yaklaşım*. ICANAS, NO:2 Sayı:2 S.507-516.
- Eyüboğlu, İ. Zeki. (1991); *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*. S.763. Sosyal Yayınları, İstanbul.
- Kömürcü, Gülhan. (2005); *Konya İli Yorgan İşçiliğinin Bugünkü Durumu*. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, El Sanatları Eğitimi Anabilim Dalı. Dekoratif Ürünler ve Çiçek Eğitimi Bölümü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Özpuat, Füsün. (2010); *Çeyiz Geleneğinde Yorgan*. IV. Uluslararası Türk Kültür ve Sanatları Kongresi, Konya.
- Ülker, Necmi. (1985); *Tire Müzesindeki İslami Kitabeler*. III. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara.

RESOURCE PERSONS

- Akaydın, Hüseyin (75 age); *Temiz-iş Yorgancılık*, Tire, 18.07.2017.
- Akaydın, Halil (50 age); *Temiz-iş Yorgancılık*, Tire, 18.07.2017.
- Çırpar, Yusuf (65 age), Tire, 18.07.2017
- Dağdöven, İsmail (55 age); *Özlem Yorgan Dikimevi*, Tire, 18.07.2017.

DOSYA: 2
KÜLTÜR –SANAT -EDEBİYAT

80. DOĞUM YILINDA PROF. DR. SAİM SAKAOĞLU İLE EMEKLİLİK YILLARINI KONUŞTUK

Konuşan: Mümine ERESER

MÜMİNE ERESER: Hocam, ‘Prof. Dr. Saım Sakaoğlu Kimdir?’ Kendinizi tanıtır mısınız?

SAİM SAKAOĞLU: Konya’nın merkez Meram ilçesine bağlı Fahrennisa Mahallesi’nde 28 Şubat 1939’da doğmuşum. Ancak kayıtlardaki doğum tarihim 20 Mart 1939’dur. Mahallelerin yeniden düzenlenmesi aşamasında doğduğum evin bulunduğu alan yeni oluşturulan Çaybaşı Mahallesi’nin sınırları içinde kalmıştır Babam hattat ve hafız Mehmet Sakaoğlu, annem ev hanımı Zeliha (Köseoğlu) Hanım’dır.

Hâkimiyeti Milliye İlkokulu’nu (1946-1951), Konya Lisesi’nin orta kısmını (1951-1955) ve lise kısmını (1955-1959) bitirdikten sonra, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ile Çapa Yüksek Öğretmen Okulu’ndan mezun oldum (1965). İlk görev yerim Tokat Gazi Osman Paşa Lisesi’dir (1965-1967). Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’nde, önce asistan (1967-1971), sonra asistan doktor (1971-1977) ve doçent doktor (1977-1988) unvanlarını aldım. 1988 yılında Konya Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’ne profesör olarak atandım İki dönem Eğitim Fakültesi Dekanlığında bulundum (1988-1994). 1994’ten sonra bölümüme döndüm. Emekli oluncaya kadar bölüm başkanlığını da yürütüp 20 Mart 2006 tarihinde yaş haddinden emekli oldum. Erzurum’da görevli bulunduğum yıllarda yeni kurulan Van Yüzüncüyıl Üniversitesi’nde üç dönem ders verdim. Bu arada 2010-2011 Öğretim Yılı’nda öğrenime açılan Konya Ticaret Odası Karatay Üniversitesi’nde, bir öğretim yılı zorunlu Türk Dili ve Edebiyatı derslerini üstlendim. Görev aldığım ilk iki üniversitede 29 öğrencime yüksek lisans, 17 öğrencime de doktora danışmanlıklarını üstlendim.

Eşim, Türk Halk Edebiyatı emekli öğretim görevlisi Yurdanur (Güllel) Hanım (15 Haziran 1947)’dir. İki de Erzurum doğumlu olan kızlarımızın büyüğü halk sağlığı uzmanı Dr. Selcen Sakaoğlu-Manavgat (05 Kasım 1969) ve küçüğü İngiliz Dili bilim uzmanı olan Seren Sakaoğlu (21 Temmuz 1976)’dur. Tek torunumuz Güven (10 Nisan 2006) küçük kızımdır.

Bu sorunun cevabı olarak vermek istediğim bir bilgi daha vardır: Ben, 1989 yılında, Gümüşhane ilimizden ayrılarak 69 numaralı plakasıyla tanınan Bayburt ilimizin ilk fahri hemşerisiyim.

ERESER: Kaç yıl akademisyen olarak çalıştıktan sonra emekli oldunuz?

SAKAOĞLU: 28 Eylül 1967 tarihinden 20 Mart 2006 tarihine kadar Atatürk ve Selçuk Üniversitelerinde görev yaptım. Demek ki 39 yıl kadar ediyor. Daha önceki öğreticiliğim ise lise edebiyat öğretmenliği olup o da iki buçuk yıl sürmüştü. İstanbul'da, öğrenci iken son dönemde, Kasımpaşa'da yeni açılan Kaptanpaşa İlkokulu'nda da iki buçuk aylık öğretmenliğim vardır.

ERESER: Mesleği ne olursa olsun, emekli olan insanımızın emeklilik dönemi dinlenmek, her şeyden elini eteğini çekmek gibi algılanır. Siz, bunun aksine kitap yayımlamayı ve ülkemizin pek çok yerindeki toplantılara katılmayı sürdürdünüz. Bu çabanızın sebebi nelerdir?

SAKAOĞLU: Zaman zaman düşünürüm, 'Artık yazmayı bırak, okumak neyse de...' Sonra düşünmeyi sürdürürüm. 'Peki, yazmayı bırakırsam ne yapacağım?' Doğrusu sürekli okuma da insanı yoruyor. Günün öyle saatleri vardır ki evimin uygun bir yerine uzanır ve kendimi dinlenmeye çekerim. Öyle ya, devlet memurlarının bile çalışma saatlerinin bir yerlerinde kapı önlerinde sigara içerek kendilerini çalışma ortamından uzaklaştırdıkları bir yerde benim de okumayı, bilgisayarla didişmeyi bir kenara bırakıp dinlenmem gerekmez mi?

Sanırlar ki bu çalışmalarım benim kitap yazıp para kazanmam içindir. Asla... Kitaplarımın bazılarını kendim bastırır ve kesinlikle satışa vermem. Onlar, benim sevdiğime armağanlarımdır. Şu anda basımevine verilecek kitabımın adı, *Benim İstanbul'um...* Dostlarımla paylaşacağım güzellikler, hem de belgesel tadında...

İş gereği çok yorulan insanımızın emeklilik döneminde dinlenme hakkına saygı duyuyorum. Ama yasaların sağladığı kolaylıkla 40 yaşında emekli olan insanımızın da yan gelip yatmasını doğru bulmuyorum. Zaten onların çoğu da ikinci bir işin peşindedirler.

Ne acıdır ki yılların birikimini yeterince yeni kuşaklara aktaramadım. Bunun çeşitli sebepleri var... Her meslekte bir cadı kazanının kaynağını bilirsiniz. Galiba bizim mesleğin kazanı biraz fazla büyüktü. Rektöründen kapı sorumlusuna kadar onlarca insanın gözü üzerindedir. Siz takdir beklemezsiniz ama onların çarpık ayakları size çelme takma peşindedir. Farklı bir hayattan örnek vermek istiyorum. Başına kurulduğu sen-

dikada 50 yıl başkanlık yaptıktan sonra, biraz da rahatsızlığı sebebiyle yerine birisinin aday olduğunu öğrenen Mustafa B. âdeta isyan ediyordu. Çelmeyle karşı karşıya kalmamak için önleminizi almalısınız. Geçelim.

1973 yılından beri bilimsel toplantılarda konuşuyorum. Bazılarının masraflarını kendim karşılıyorum. Ama değişiyor. Özellikle emekliliğinizden sonra gençlerin sizinle daha sıkı bir yakınlaşması oluyor. Artık menfaat ilişkileri ortadan kalkıyor. Daha geçenlerde Antalya'daki Yörük Çalıştayı'nda etrafımdaki sevgi halesi beni hem duygulandırdı, hem de sevindirdi. Yakında Afyonkarahisar'a gideceğim. İnanıyorum ki orada da aynı güzelliği paylaşacağım. Gençlerin yanına gidiyorsunuz, onlar da bunu bir nimet olarak bilip değerlendiriyorlar. Ben tam da şairin dediği gibi, Edirne'den Ardahan'a konuşmak için gittim. Devam edelim, Muğla'dan Hakkari'ye de... Bazı meslektaşlarımızın niçin hemoroit olduğunu burada aramız gerekmez mi? Artık 80'inden haftalar almaya başladım. Daha ne isterim ki... Sağlıklı bir kalan dönem ve okuyup yazmak ve de konuşmak.

***ERESER: Emekli olduktan sonra kaç kitabınız yayımlandı?
Bunları hatırlatır mısınız?***

SAKAOĞLU: Yayımlanan kitaplarımın sayısı 63'tür. Bunlardan son 22'si emeklilik dönemimle ilgilidir. Bu eserlerimin de kısa bir değerlendirilmesi gerekir. Bunların önemli bir bölümü özgün olmakla birlikte bazıları eski makale ve bildirilerimin kitap bütünlüğü içinde bir araya getirilmeleri şeklindedir. Yayın sırasına göre bu eserlerimi şöylece listeleyebiliriz:

1. Türk Saz Şiiri Antolojisi (14-21. Yüzyıllar), Ankara 2006 ve 2008 (Ali Berat Alptekin ile).
2. Halk Şiirinden Seçmeler, Ankara 2007 (Ali Berat Alptekin ile).
3. Dostlar Beni Hatırladı, Konya 2009. (Âşık ve şairlerin benim için yazdıkları veya ithaf ettikleri şiirlerden oluşan bir tür antoloji)
4. Nasreddin Hoca, Ankara 2009 (Ali Berat Alptekin ile)
5. Dostlara Mektuplar, Konya 2010. (Yıllık mektuplarımın ilk 16'sı)
6. Yârenlik (Çeşitlemeler), Konya 2010. (Çoğaltma)
7. Konyalı Hattat Hafız Mehmet Sakaoğlu, Konya 2010. (Babamı anlatıyorum.)
8. Halk Hikâyeleri ve Masallar, Eskişehir 2010 (Zekeriya Karadavut ile). (Açık Öğretim Fakültesi için ders kitabıdır.)
9. Halk Hikâyeleri, Eskişehir 2011. (Açık Öğretim Fakültesi için ders kitabıdır.)
10. Masallar, Eskişehir 2011 (Zekeriya Karadavut ile). (Açık Öğretim Fakültesi için ders kitabıdır.)

11. Karaca Oğlan Der ki / Eleştiri Yazıları, Konya 2012. (Karaca Oğlan adlı kitabım için eleştiri adı altında yayımlanan bir yazının yazarı, hakemleri (!) ve dergi sahibi için kaleme alınan reddiyedir.)
12. Konya Ağzı Üzerine Araştırmalar, Konya 2012.
13. Meram Yazıları, Konya 2012, 2013.
14. Nasreddin Hoca Üzerine Yazılar, Konya 2013.
15. Türk Masalları, Ankara 2013.
16. Âşık Edebiyatı Araştırmaları, Konya 2014.
17. Sâim-Nâme, Konya 2014. (Artık pek konulmayan Saim ve Saime adlarını unutturmamak ve yaşatmak için yazılmıştır.)
18. Eflâatun Cem Güney, Konya 2014.
19. Fahrünnisa Mahallesi Çaybaşı Caddesi, Konya 2015.
20. Ansiklopedi Maddelerim I / Konya Maddeleri, Konya 2016.
21. Ansiklopedi Maddelerim II / İstanbul Maddeleri, Konya 2016.
22. Ad Bilimi Yazıları, Konya 2017.

ERESER: Yine bu dönemde Türkiye'nin pek çok yerinde konferanslar verdiniz. Biraz da bunlardan söz eder misiniz?

SAKAOĞLU: Bütün dostlarıma söylediğim bir sözüm vardır, burada da okuyucularımıza iletelim: *Çağrıldığın yere erinme, çağrılmadığın yerde görünme...* Evet kim ki, neresi ki beni bir konferans için çağırdı, oraya gitmeye çalışırım. Onlarca davetin belki sadece bir ikisini, çok önemli sebeplerle kabul edemedim. Emekli olmadan önce, hatta daha da önce pek çok yerde konferanslar verdim. Bunların büyük bir bölümü Türk Dil Kurumu adına idi. Hakkari, Van, Kars en uç noktaları. 2006 sonrası konuşmalarımdan da kısaca söz etmek isterim. Ardahan Üniversitesinde Dede Korkut, Trabzon Teknik Üniversitesi, Akdeniz Üniversitesi ve Bolu İzzet Baysal Üniversitesi ile İstanbul'da Eskader'de Nasreddin Hoca, Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde Türk Dili, Burdur Mehmet Akif Üniversitesi ile Sarayönü ilçemizde Nevruz, Karatay Üniversitesi'nde İstiklal Marşımız ve Mehmet Akif, Ankara'da Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nde Karaca Oğlan ve Meddah Behçet konulu iki ayrı dönem konferansı, Elazığ'da Şiir Üzerine, Tokat Gaziosmanpaşa Lisesi'nde Geleceğe Nasıl Hazırlanmalıyız konusunda... Ayrıca Konya'da da değişik öğretim kurumlarında verdiğim konferanslar vardır. Bunlardan bazılarını da okul adı vererek anmak isterim: Necmeddin Erbakan Üniversitesi, Meram Anadolu Lisesi, İmam Hatip Lisesi, Cengiz Topel İlkokulu, Hâkimiyeti Milliye İlkokulu (mezun olduğum okul), Meram'da bir ilköğretim okulu, Karatay'da bir lise, vb.

Ayrıca Konya'da; Türk Ocağı, Türkiye Yazarlar Birliği, Aydınlar Ocağı, Konya Fikir, Sanat ve Kültür Adamları Birliği Derneği, SÜSAM, vb.

Emekliliğim yaklaştığı dönemde ise, Selçuk Üniversitesi Tıp Fakültesi ile Mühendislik-Mimarlık Fakültesi'nde, Konya Lisesi'nde konferanslar verdim. Siz bir de hatırlayamadıkları hesap ediverin.

ERESER: Üyesi bulunduğunuz dernek, kurum vb. den söz eder misiniz?

SAKAOĞLU: Benim, üyeleri arasında yer almamı isteyen çeşitli dernekler var ama ben zaman ayırıp da yararlı olamayacaksam üye olmamın bir anlamı kalmıyor. Şu anda üyesi olduğum dernekleri şöylece sıralayabilirim: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü; Halk Kültürü Araştırmaları Kurumu; İLESAM; UNİMA; Konya Fikir, Sanat, Kültür Adamları Birliği Derneği; Konya Lisesi Mezunları Derneği, Türkiye Yazarlar Birliği, vb. PIAC (Permanent International Altaistic Conference – Uluslararası Daimî Altaistler Konferansı) senatörüyüm. American Folklore Society'ye üyelik tarihim 1974'tür.

Türk Dil Kurumu'nun 1983-2001 yılları arasında Bilim Kurulu ve 1995-2001 yılları arasında Yürütme Kurulu üyeliklerinde bulundum. Çeşitli kol, çalışma grubu, vb. da görev aldım, başkanlık ve üyeliklerde bulundum.

ERESER: Yurt içi ve yurt dışında sayısız bilimsel toplantılara katıldınız. Nerelerde, ne gibi bildiriler sundunuz?

SAKAOĞLU: İçinde ve yurt dışında toplantılara katılmak bir maharet ister. Sizin bilgin, âlim olmanız, davet edilmeniz gereken yere her zaman davet edilmenize yetmez. Alanım olması sebebiyle benim de mutlaka davet edilmem gereken bazı toplantılardan haberim bile olmuyor. Son zamanlarda puan getireceği için bu tür toplantılara kadrolu kişiler çağrılmaktadır. Elbette bu tür toplantıları sonradan öğreniyorum. Hiçbir zaman, 'Toplantınızda ben de bildiri sunmak istiyorum' diyen zavallıların durumuna düşmedim. Hatta, sonradan başkalarının aracı olup benden habersiz davet yazısı gönderilen toplantılara cevap bile vermedim. Hasılı, at binenin kılıç kuşananın değil, bildiri sunmak işini bilenindir havasına geldik.

Bir de yurt dışı toplantıları var ki sormayınız. Her zaman ve her yerde vücutlarıyla şeref veren nice bilgin bazen katıldığı toplantıda bildirisini bile sunmuyor. Oralarda bizdeki gibi katılım belgesi filan da verilmiyor. Kaldı ki bir de bizde son zamanlarda üç beş kafadarın ortaklaşa (!) hazırladıkları bildiriler piyasaya sürülmeye başlandı. Toplantıda cüsselelerini göremediğimiz bu zevat için de hazırlanan katılım belgeleri, ortakları aracılığıyla ulaştırılıyor,

Son birkaç yıl içinde tanık olduğum bir büyük keşif... Düzenleme kurulundan bir madde: 'Toplantımıza en fazla üç bildiri ile katılabilirsiniz. Ancak üçüncü bildiri için şu kadar TL ödemeniz gerekmektedir.' İnsanın bir şeyler diyemesi geliyor ama diyemiyor. Bir toplantı için üç bildiri!.. Bu

arkadaşlar bir yerlerde bizlerin keşfedemediği boyacı küpü filan keşfetmiş olmasınlar!.. Veya, teknolojinin sonsuz imkân-ları... Mesela kes-yapıştır tekniği... Bir yurt dışı toplantısında, benim bir kitabımın üç sayfasının satır satır okunduğunu gözlerimle gördüm, kulaklarımla dinledim. Ya poster bildiriler? Geçelim.

Bizim alanımızdaki ilk toplantı 1973 yılında düzenlendi. Bu uluslararası toplantıya çağrılan en genç üç kişiden biri de bendim. (Öbür iki ad Umay Günay ile Fikret Türkmen idi.) Nerede o zamanki ciddiyet, nerede şimdiki... Günümüzde de çok anlamlı toplantılar düzenleniyor, bunlarla öğünüyoruz. Mesela Elginkan Vakfı'nın iki yılda bir dil ve edebiyat alanlarında düzenlediği toplantılar benim ideal toplantılarımdır. Tek salon, aynı anda tek konuşmacı... Yani aynı anda yedi ayrı salonda yedi ayrı konuşmacı değil...

Gelelim benim katıldığım yurt dışı toplantılarına... İlk toplantım Bakü'ye olmuştu. Sovyetler Birliği o yıllarda hâlâ güçlü idi. Türk ve Sovyet bilginleri bir kolokyum oluşturmuşlardı. Ben de bu kolokyumun Türkiye ayağında idim. Toplantının adı, düzenlendiği ülkeye göre Türk-Sovyet ve Sovyet-Türk olarak şekilleniyordu. İlk toplantımız 01-08 Temmuz 1988 tarihleri arasında, Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de toplanmıştı. Bu toplantılarda tek konu ele alınır. İlk toplantımızın konusu *Dede Korkut Kitabı* idi. İşte o ilk toplantının Türk üyeleri: Prof. Dr. Bahattin Ögel, Orhan Şaik Gökay, Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun, Prof. Dr. Fikret Türkmen, Doç. Dr. Saim Sakaoğlu, Doç. Dr. Tuncer Gülensoy, Yrd. Doç. Dr. Osman Fikri Sertkaya. Bu toplantılarının ikincisi Elazığ'da (düzenleyen Gülensoy), üçüncüsü Almatı'da, dördüncü ise Konya'da (düzenleyen Sakaoğlu) gerçekleştirildi. Ben hepsine katılmıştım.

İşte size bir listecik... 11-16 Haziran 1989 Oslo, 25-29 Haziran 1990 Budapeşte, 21-26 Temmuz 1991 Berlin... Üçü de ünlü PIAC toplantıları için... 08-15 Haziran 1990 Alma Ata, 07-08 Temmuz 1991 Ohrid - Makedonya, 03-06 1991 New York... Derken Kırgızistan, Romanya, Polonya, Kosova, KKTC... Son olarak 2015'te Kırım'da oldum. Toplantının konusu masal idi de öyle oldu... Yoksa biz yine 'es geçilirdik.'

Bu gezilerin çoğunda yolculuk günlükleri tutmuşumdur. Ülke içindkilerle ilgili ayrı defterlerim var. İlerde yayımlanır mı bilmem ama bu yolculuklar için özel bir kitapçık hazırlıyorum. Genelde bu yolculuklardan sonra gazete ve dergilerde pek çok yazım yayımlanmıştı.

Listeye dikkat edilirse Doğu'dan Özbekistan yok, Türkmenistan yok, Orhun Anıtları yok, Özerk Uygun Bölgesi yok, Kuzey'den Kazan yok, Batı'dan Paris yok, Londra yok, kısacası yok oğlu yok... Oysa bazıları buraları su yolu etmek ne demek, yılda iki üç defa bile gitmişlerdi.. Kâh bilim aşkına, kâh bilmem ne aşkına... Ancak, samimiyetle söylemeliyim, yılda

üç beş defa gidip de hepsinde de gerçek bir bilim adamı kimliğiyle gidenleri de kutlamak isterim.

Bu yakınlarda *Akpınar* (Niğde) dergisinde bir yazım yayımlandı: *Ben Paris'i Görmemiş Bir Emekli Profesörüm!* Ulaşabilirseniz okuyunuz... Ama ben küçük bölümü sizlere sunmadan geçemeyeceğim. İşte o anlamlı satırlar:

1995'te Japonya'nın Kawasaki şehrinde toplanacak olan 35. PIAC toplantısı için o yıllarda üyesi olduğum Türk Dil Kurumu'ndan izin çıktı, bütün masraflarım ödenecek... Gidip avans almam bekleniyor. Hesap etmişler, o kadar yüksek bir tutar ortaya çıkmış ki ürperdim. Ben oraya gidip 15 dakika konuşacağım ve bu para harcanacak. Telefon etme sırası bana geldi. 'Arkadaşlar, o kadar çok parayı bu küçük konuşma için harcamaya gönlüm razı olmadı, gitmeyeceğim.' Hazırladığım bildirim yanıma kâr kaldı.

Daha sonra durumu öğrenen bazı arkadaşların bana hangi gözle baktıklarını söylememe bilmem gerek var mı? Çünkü ülke dışına çıkan bazıları bildirimlerini bile sunmadan gezip ve de tozup geliyorlardı. Bu, benim alanım için değil, başka alanlarda da geçerli idi.

İşte ben bu tür kongre yolculuklarını yapmadım. Ama yapmak isteseydim ben de Paris'i, çoktan görmüş olurum.

Bu yazımla Türk üniversitelerinin dışarıya açılmalarının önünü kesmeye filan çalışmıyorum. Elbette bizler ülkemizi temsil edeceğiz. Ancak bunun da bir ölçüsü olmalı, değil mi? Daha ülkesinde ulusal bir toplantıya bile katılmamış delikanlının veya genç kızımızın uluslararası toplantılara bir ekip olarak katılmasını bilmem ki siz de yadırgamayacak mısınız?

ERESER: Çalışmalarınız hangi dillerde ve hangi ülkelerde yayımlandı?

SAKAOĞLU: Kitaplarım, makalelerim ve bildirimlerim İngilizce, Almanca, Makedonca ve Japonca olarak yayımlandı. Bunlar Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Japonya, Makedonya gibi ülkelerdeki değişik yayın organlarında yer aldı. İngilizce bazı yazılarım ise ülkemizde yayımlandı.

Makalelerim de, bazı ülkelerde, bir kısmı Türkçe olmak üzere, çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlanmıştır. *Motif* (ABD), *Sesler* (Romanya), *Demos* (Almanya), *Yeni Kıbrıs* (KKTC), *Birlik* (Makedonya), *Çevren* (Kosova), *Azerbaycan Gençleri* (Azerbaycan). Ne yazık ki yayımlanan yazılarımın bir bölümünü belirlemek hiç de kolay olmuyor. Benim adımla yayımlanıyor ama benim haberim olmuyor.

Benimle yapılan bazı mülakatlar da yurt dışı dergilerinde yayımlanmıştır: *Çevren* (Kosova), *Defne* (KKTC).

Bir kitabımın tamamına yakını Japonya'da Japonca (*101 Anadolu Efsanesi*, 1984), bir başka kitabım ise İran'da Türkçe (*Azerbaycan Âşıkları ve El Şairleri I*, 1989) olarak yayımlanmıştır. Bazı kitaplarım ile ilgili olarak Almanya (*Demos*), Slovakya (Asian and African Studies), Makedonya (*Birlik*), Çevren (Kosova), Amerika Birleşik Devletleri (*Journal of American Folklore*) ve Azerbaycan'da (*Kitaplar Aleminde, Edebiyyat ve İnce-senet*) tanıtma yazıları yayımlanmıştır.

Yurt dışındaki bazı yayınlarda, *editorial board* ve *redaksiye hey'eti üyeliklerinde* yer aldım. *Demos* (Almanya / Internationale Ethnographische und Folkloristisch Informationen) dergisinin, 1993-2000 yılları arasında editorial board üyesi idim. *Dede Korkud* (Azerbaycan / Elmi-edebi toplu) dergisinin redaksiye hey'eti üyeliği yaptım. *Kitabi-Dede Qorqud Ensiklopediyası II Cild* (Bakû 2000) adlı toplu çalışmanın redaksiye şurası üyesi idim.

ERESER: Masal yayınlarınızın başka dillere çevrilmesi de söz konusu. Biraz da bundan söz edebilir miyiz?

SAKAOĞLU: Değişik ortamlarda yayımlanan masallarımın bazıları Avrupa'da ve İstanbul'da Almanca olarak yayımlanan Türk masalları ile ilgili antolojilere alınmıştır. *Almanya'da yayımlanan Türk masalları antolojisini şöyle tanıtabilirim. Adelheid Uzunoğlu-Ocherbauer* (Herausgegeben und Übersetzt von), *Türkische Märchen*, Frankfurt am Main 1981, 125 s., Fischer Taschenbuch Verlag. Kitapta numara sırası verilmeden yer alan 23 masalın dördü bizim *Gümüşhane Masalları-Metin Toplama ve Tahlil* (Ankara 1973) adlı eserimizden alınmıştır. Eser, yayınevinin 'Die Welt der Märchen' (Masal Dünyası) dizisinde yer almıştır. İstanbul'da Almanca olarak yayımlanan antoloji ise şudur: **Barbara Pfliegerl**, *Es war einmal es war keinmal / Türkisch Wolks Märchen*, İstanbul 1992, Eren Yayıncılık, XX+300 s.

Kitap, 16 tekerleme ile 34 masaldan oluşmaktadır. Masallardan altısı (nu. 16, 18, 19, 20, 21, 23) bizim *Gümüşhane Masalları-Metin Toplama ve Tahlil* (Ankara 1973) ve biri de *Kıbrıs Türk Masalları* (nu. 17) adlı eserlerimizden alınmıştır. Eser, Österreichischen Orient-Gesellschaft Hammer-Purgstall (Avusturya Hammer-Purgstall Şark Cemiyeti) Yayınları arasında yer almaktadır. Şu bilgilerin de yeri burası olmalıdır, bildirmekten memnuniyet duyduğumu ifade etmek isterim. *Enzklopädie des Märchens* (Berlin 1994, VIII/2-3) adlı dünyanın tek masal ansiklopedisinde maddem yer almıştır. Azerbaycan'da yayımlanan *Kitabi-Dədə Qorqud Ensiklopediyası*'nda ise (Baku 2000, c. II, 262-263) madde olarak adıma yer verilmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Texas eyaletinin Lubbock şehrinde kurulu bulunan Texas Tech University' deki Türk Halk Anlatmaları Arşivi'nde üç ay çalıştım (1974), California eyaletinde ise University of California at Los Angeles'ta da bir yıl halk bilimi, Türk dili ve Türk tarihi derslerini takip ettim. Ayrıca Makedonya'nın başşehri Üsküp'te bulunan Kiril ve Metodiy Üniversitesi'nde bir süre Türk halk edebiyatı dersleri verdim.

ERESER: Yıllardan beri dergi ve gazetelerde yazılarınız yer almaktadır. Bu konuda biraz bilgi verebilir misiniz?

SAKAOĞLU: Yazı hayatım, Ekim 1957 tarihinde mürekkeple tanışan ilk yazım olan, 'Harıl Horul Orkestrası' adlı mizahi hikâyemin *Matrak* dergisiyle İzmir'de başlar. Konya dışındaki başka bir dergi ise *Anahtar* (Ankara, Eylül 1959)'dır. Daha sonraki yıllarda Konya gazeteleriyle de bu çabamız başını alıp gider. Konya'da *Yeni Konya*, *Özdemokrat Konya*, *Sabah* gibi gazetelerde yazılarım okuyucularımıza ulaşır. *Sabah*'ta, 19 Temmuz 1961'den itibaren uzun süre günlük yazılarım yer almıştır.

Bu arada, Konya Lisesi'nin son sınıfında iken, tek şubeli 6 Ed.' ta okurken, üç sınıf arkadaşımınla birlikte aylık bir sanat dergisi yayımlamıştık: *Özlem*, Ocak-Nisan 1959. Her sayısında yazımın yer aldığı dergimizin kurucuları, Bedir Yıldız (muhabecisi, Konya), Faruk K. Uzunlar (avukat, İstanbul) ve Yılmaz Gürkan (avukat, İstanbul)

İlerleyen yıllarda görev yaptığım şehirlerde de gazete yazılarım yer alır. *Barış* (Tokat), *Halkın Sesi*, *Aziziye* (Erzurum), vb. Erzurum'da görev yaptığım yıllarda *Yeni Konya* gazetesinde dizi yazılarım yer almıştır.

Daha sonra dönemlerde ise *Tercüman* (İstanbul), *Son Havadis* (İstanbul), Tanin (Ankara) gibi ulusal yayınlarda da yazılarım yayımlanmıştır.

Konya'ya kesin dönüş yaptıktan bir süre sonra, o dönemde de Konya'nın en eski gazetesi olan *Yeni Konya*'da yedi buçuk yıl kadar haftalık köşe yazılarım yer almıştır.

Ülkemizdeki pek çok aylık, iki aylık, üç aylık, dört aylık, altı aylık, yıllık, vb. bilimsel derginin hakemliğini yürütmekteyim. Atatürk, Süleyman Demirel, Kocatepe, Selçuk, Niğde, Gazi, İstanbul, vb. üniversitelerin dergilerinde de, dergi patronlarının (!) uygun görmeleri hâlinde hakem olarak yer almaktayım. Bu yer almalar daha çok, incelememiz için gönderilen yazılar sonucu öğrenilmektedir, yoksa izin isteme gibi bir gelenek yoktur. *Millî Folklor*' un ise ayrı ve önemli bir yeri vardır.

Uzun süre yazdığım dergilerin başında aylık *Ülkemiz* (Ankara, 1967) dergisi gelir. *Size* (İstanbul) ve *Öner* (Bursa) dergilerinde uzun süre aylık yazılarım yer aldı. *Merhaba* gazetesinin, önceleri sayfa şeklinde olan, sonraları 16 sayfalık ek şeklinde verilen, ilk dönemdeki adı *Akademik*

Sayfa olan, daha sonraki adıyla *Akademik Sayfalar*' da 300'e yakın yazım yer almıştır.

ERESER: Yazarlığın, sizin dışınızda gelişen can sıkıcı yönleri de var mıdır?

SAKAOĞLU: Yazarlığın can sıkıcı yanını da elbette göz ardı etmemek gerekir. Bunları kısa başlıklar altında vermek isterim.

Ülkemizdeki bir armağan kitabı için gönderdiğim yazım 15 yıldan beri beklemektedir. Merhum yazar arkadaşımıza duyduğumuz saygıdan dolayı o armağan yazısını başka bir yere gönderemiyorum.

Yurt dışı bir bildirim yıllardan beri basım hayali ile bekliyor.

2011 yılında basılan bir armağan kitabı için dokuz yıl önce gönderdiğim bir makalemin hayata geçtiğini bu yakınlarda öğrendim!

Dizgi döneminden kalan acı hatıraların sayısını bilmemekteyim. Paragraf atlamalar, cümlelerinizi birleştirip içinden çıkılmaz, saç baş yolduracak şekle sokmalar, dipnotlarınızı koymamalar, yazı sayfaya sığsın dile sonunu kesip ama orayla ilgili dipnotunu koymalar ve daha daha neler.

Bir de yazılarınız için kalem sallayan (!), bir kısmı özel görevli eleştirmelerin sizinle kafa bulmaya (!) çalışmaları var. Meyhane köşesinde mi yazıldığı, yoksa sallabaş oldukları için mi yazdıkları belli olmayan sarhoş yazılar vardır. Ben daha çok başkaları için yazılmış olan bu allâmeleri eski dönemlerin *Gırgır* dergisini okur gibi peçeteletiveririm!

Bir de sizin bu yazdıklarınızdan para kazandığınızı sanan gafiller var. Kendileri eser üretmedikleri için öyle sanırlar. Şu olayı nasıl açıklarsınız, bilmiyorum. Atatürk Kültür Merkezi için, öğrencim Prof. Dr. Ali Berat Alptekin ile bana ısmarladığı bir Nasreddin Hoca kitabı hazırlamıştık. İlk baskısı için kaç lira telif ödediler, hatırlamıyorum. Yıllar sonra ikinci baskısını istediler. Eklemeler yaptık ve o da basıldı. Tam bir yıl bu baskı için telif sözü edilmedi, biz de üstüne gitmedik. Derken bir gün Akşehir'deki bir toplantıda yetkiliye söz arasında konuyu açıklayınca hemen telefona sarılıp bilgi istedi. Derken bir süre sonra bir temlikname geldi. Belgede her şey hazır, iki şey eksik: İmzamız ve ödenecek miktar. İmzalayıp ve kargo ile gönderdik. Bir süre sonra her ikimizin banka hesabına 21.50'şer liranın yatırıldığını gördük!. 'Siz ilk baskıdan para aldınız, bu sefer sadece ekledikleriniz için para vereceğiz.' dediler. Gerçekten de öyle bir yönetmelikleri varmış. Biz miktarın sadaka bile olmayacak kadar düşük olduğunu bilseydik, hiç itiraz etmek ve böyle bir hayali zengin olma yolunu açmazdık. Bu kurum, zaten 1999'da yayımladığı bir kitabımıza hiç telif ödemedi de bizler de şikâyetçi olmamıştık. Ama aynı kurum Behçet Mahir'in hikâyeleriyle ilgili kitabının birinci cildini basmak isteyince de bir daha 21.50 TL'lik tuzağa düşmedik. İşte böyledir bizim para kazanmalarımız.

ERESER: Eserlerinizden alınan bölümleri ders kitaplarında da görüyoruz. Bu konuda da bir şeyler söylemek ister misiniz?

SAKAOĞLU: Doğrudur, eserlerimden seçilen bazı örnek metinler de ilköğretim Türkçe ve lise edebiyat ders kitaplarına alınmıştır. Ancak benim bunlardan haberdar olmam hiç de kolay olmamıştır. Tanıdığım gençler haberdar etmişlerdir. O kitabı okutan öğrencilerim bilgi vermişlerdir. Bir defasında okuluna davet eden lise müdürü beni son sınıfların dersliğine götürdü. Dolaptan bir kitap çıkartıp belli bir sayfasının açılmasını söyledi. Ve o sayfadaki yazının yazarının adını istedi. Benim adım söylenince, ‘İşte, o yazının sahibi Saim Hocamız şu anda karşınızda duruyor.’ deyince öğrenciler şaşırıp kaldılar.

Bazen de öğrencilerim bir konuyu işlerken cep telefonları ile bana ulaşıp öğrencilerine bu yolla canlı yayın yapıyorlar.

Üniversitelerde okutulan Türk dili öğretimiyle ilgili bazı kitaplara da görüşlerimi yansıtan yazılarımın alındığını çok sonraları öğrenmiş bulunuyorum. Ayrıca Açık Öğretim Fakültesi için de bazıları ortak imzalı olmak üzere üç ders kitabını hazırladığımızı da hatırlatmak isterim.

ERESER: Bugünlerde üzerinde çalıştığınız kitaplarınız nelerdir? Kısaca tanıtır mısınız?

SAKAOĞLU: Üzerinde çalıştığım kitapları üçe ayırmam gerekiyor:

- a. Yeni yazılan kitaplarım
- b. İkinci baskısını yaptığım kitaplarım
- c. Makale ve kitaplarımı bir araya getirerek hazırladığım kitaplarım.

Böyle alt dalları olan bir çalışma alanını doğrusu ‘kısaca tanıtmak’ kolay olmayacaktır. Sırasıyla ele almamız gerekecek.

Birkaç yıl önce, sevgili adımın günden güne azalmasını önlemek değil ama tarihteki yerini alması için bir kitabım yayımlanmıştı: **Sâim-Nâme**. İkinci cildi hazırlanıyor. Önceleri en eski Saim 1867 doğumlu idi, şimdi biraz daha gerilere götürüyoruz.

Konya Lisesi’nden mezun olduktan sonra üniversiteye adım atabilmek için şehir şehir dolaşmaya başlamıştık. Önce İzmir, sonra İstanbul... Bu tarihî başkente 01 Ekim 1659 Cuma sabahı ayak basmıştım. İzmir’den geliyorduk ve uzun bir tren yolculuğundan sonra Erdek’te bindiğimiz vapur bizi Karaköy İskelesi’nde indiriyordu. İstanbul’dan temelli ayrılışımın tarihi ise 28 Mart 1965... Beş buçuk yıllık İstanbulluluğumun kültür hayatı ile bazı hatıraları içine alan *Benim İstanbul’um* tamamlanmıştı ama daha sonra görüştüğüm pek çok arkadaşımın aldığı bilgilerle yeniden yola çıkıyorum,

Bazı kitaplarım üniversitelerde okutuluyor. Selçuk'ta da okutuluyor mu, bilmiyorum. Bunların bazıları neredeyse her yıl yayımlanıyor. Bu yeni yayımlanmaların bazılarını yeniden eğiliyor ve bazı eklemeler yapıyorum. *Nasreddin Hoca, Masal Araştırmaları, Efsane Araştırmaları, 101 Anadolu Efsanesi, 101 Türk Efsanesi, İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, âşıklerle ilgili kitaplar ve antolojiler, vb. Baskıya destek verenler sağ olsunlar.

Siz, neredeyse elli yıldan beri yazarsanız, pek çok makale ve bildiriye ortaya koyarsanız anlamlı bir manzara sergilemiş olursunuz. Ancak bu yayımların yer aldığı dergi ve kitaplara ulaşmanız güçleşiyorsa bunlardan yeni kitaplar üretmek zorundasınız. *Masal Araştırmaları, Efsane Araştırmaları* öyledir. Ancak başka konulardaki yazılarımızın da kitap yüzü görmesi gerekmez mi? İşte, *Masal Araştırmaların ikinci kitabı, Türk Dünyası Mahallî Fıkra Tipleri*, bu arada sayılabilir. İlki 2018 tarihini taşıyabilir.

Bir de illerle ilgili kitaplarım var. *Konya Üzerine Yazılar* (belki 1500 sayfa), *Erzurum Yazıları, Tokat Üzerine Yazılar, Bayburt Üzerine Yazılar*, vb.

Sırada; destanlarla, bilmecelele, halk bilimiyle ilgili makalelerimin bir araya getirileceği çalışmalarım var. Ömrüm yeterse götüreceğiz.

ERESER: Hakkınızda yayımlanan kitapların olduğunu biliyoruz. Bunlardan söz eder misiniz?

SAKAOĞLU: Hakkımda yayımlanan dört kitaptan üçü öğrencim

Prof.

Dr. Ali Berat Alptekin, sonuncusu ise yine öğrencim Prof. Dr. Metin Ergun tarafından hazırlanmıştır:

a. *Doğumunun 50., Yazı Hayatının 30. Yılı Münasebetiyle Hoca'm Prof. Dr. Saim Sakaoğlu/Hayatı, Yayınları ve Yazılarından Seçmeler*, Konya 1989.

b. *Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'na 55. Yıl Armağanı*, Kayseri 1994,

c. *Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'na Armağan*, Konya 2006.

ç. *Türk Halk Edebiyatı İncelemeleri/Saim Sakaoğlu Armağanı*, Ankara 2013).

Ayrıca, oyun yazarı Sabahattin Engin tarafından da iki perdelik bir oyun kaleme alınmıştır: *Bilimin Sönmeyen Işığın Saim Sakaoğlu*, Konya 2006.

ERESER: Bir de sizin için hazırlanan dergi özel sayıları var...

Onları da hatırlatır mısınız?

SAKAOĞLU: Bu dergileri de şöylece kısaca hatırlatıvermek isterim. **a.** *Tarla* (Tahir Kutsi Makal, İstanbul, 1999), **b.** *Millî Folklor* (Ankara, 2007), **c.** *Erciyes* (Nevzat Türkten, Kayseri, 2008), **ç.** *Ihlamur* (Hakan Sarı, Ankara-Konya, 2011), **d.** *Konya Çalı* (Zeki Oğuz, Konya, 2012),

e. *Merhaba* gazetesinin (Konya, 2009;) *Akademik Sayfalar* adlı kültür eki kendisi için özel sayılar hazırlamışlardır.

ERESER: Alanınız için önemli olan bazı ortak eserlere de maddeler yazmıştınız. Bu eserleri de aktarır mısınız?

SAKAOĞLU: Tamamına yakını ansiklopedi olan pek çok ortak eserlere de maddeler yazıyorum. Bu iş devam edip gidiyor. Alanımla ilgili maddeleri benim yazacağıma kanaat getiren yayıncılar veya arkadaşlar bana madde siparişi veriyorlar. Aşağıda böyle bir listeyi bulacaksınız.

a. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* (İstanbul, 1977-1999, VIII c.),

b. *Kadın Ansiklopedisi* (İstanbul 1982, II c.)

c. *Görgü Ansiklopedisi (Geleneklerimiz-Göreneklerimiz)* (İstanbul 1985, I c.)

ç. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İst.1988-2013,44 c.)

e. *İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul 1994-1996, VIII. c.),

f. *Enzklopädie des Märchens* (Berlin 1994, VIII/2-3),

g. *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi* (Ankara 2004. I c., Prof. A. B. Alptekin ile),

ğ. *Konya Ansiklopedisi* (Konya, 2010-2015, IX c.),

h. *Türk Edebiyatçıları İsimler Sözlüğü* (teis), Ankara 2013-2015.

ERESER: Bir de hakkınızda bilgi veren ansiklopedi ve sözlükler var. Onlar da bizim için önemlidir, anlatır mısınız?

SAKAOĞLU: Kişi, ister bilim adamı olsun ister şair... Belli konularda hazırlanan kitaplara alınıyorsunuz. Tabii bu alınma işi zaman zaman taraf tutuculuğuyla geliyor ve size yer verilmiyor. Biz de, 'Yer verenler sağ olsun' diyoruz. İşte o temel kaynaklar...

a. *Günümüz Türkiyesinde Kim Kimdir? / Who is Who in Turkey*, 1. bs. İstanbul 1988, 532, 2. bs., Aralık 1989, 520; 3. bs., Aralık 1991, 576

b. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* 7, İstanbul 1990, 431-432.

c. İhsan Işık, *Yazarlar Sözlüğü*, İstanbul 1990, 372; 2. bs., İstanbul 1998, 515; 3. bs. İstanbul 2004,

ç. Dr. Arslan Tekin, *Edebiyatımızda İsimler ve Terimler*, İstanbul 1995,. 516-517; 2. bs. 1999, 502, 4. bs., 2010, 959.

d. Turan Yüksel (hızl.), *Yazarlar ve Şairler Sözlüğü*, İstanbul 1998, 253-254.

e. *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçıları Ansiklopedisi Cilt II*, İstanbul 2001, 713.

f. Mehmet Ali Uz, *Konya Kültürüne Hizmet Edenler*, Konya 2003, 233-240.

g. *Kitabi-Dede Qorqud Ensiklopediyası II Cild*, Bakû 2000, 262-263.

- ğ. Oğuz Ünalmiş (hızl.), *Yazarlar ve Şairler Sözlüğü*, (1. bs.) Ankara 2004, 468-469; (2. bs.) Ankara 2005, 468-469.
- h. Hüseyin Köroğlu, *Türk Dili ve Edebiyatı 5*, Konya 2004, 468.
- i. İ. Işık, *Encyclopedia of Turkish Authors*, Ankara 2005, 902-904.
- i. Arslan Tekin, *Edebiyatımızda İsimler*, Ankara 2005, 463-464, Elips Kitap.
- j. İhsan Işık, *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi 3 C.* , Ankara 2006, C. 3, 1545-1546.
- k. İhsan Işık, *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi 10 C.*, Ankara 2006, C / 7 N-S, 3087-3088; Ankara 2006, C / 8 S-T, 3089.
- l. Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi, C. VII, Ankara, 2007, 457-460, Atatürk Kültür Merkezi yayımıdır
- m. Atilla Özkırımlı, *Türk Edebiyatı Tarihi (Ansiklopedik) C. 2*, İstanbul 2007.
- n. Tuncer Gülensoy (2012), *Türkiye Türkologları ve Türk Diline Emek Verenler 1 (1800-1950: Türkolojinin 150 Yılı)*, Ankara, 459-470.
- o. Atiye Nazlı, "Saim Sakaoğlu", *Konya Ansiklopedisi, C. 7 / M-S*, Konya Kasım 2014, 275-276.

ERESER: Bazı kurum ve kuruluşlar değişik dönemlerde sizi ödüllere layık buldular. Neydi bu ödüller?

SAKAOĞLU: Türk kültürü ve bilim hayatına katkılarımın dolayısıyla çeşitli kurum ve kuruluşların çok sayıda ödülüne layık buldum. Aşağıda bunların ir listesini veriyorum. Acaba hatırlayamadığım başka ödüllerim de var mı?

- a. Kayseri Sanatçılar Derneği'nce "Yılın Folklorcusu Ödülü" (1982),
- b. Folklor Araştırmaları Kurumu tarafından "İhsan Hınçer Türk Folkloruna Hizmet Ödülü" (1985),
- c. Tarsus Belediyesince "Karaca Oğlan Ödülü" (2004),
- ç. Meram Rotary Derneğince "Meslek Hizmet Ödülü" (2005-2006),
- d. Motif Halk Oyunları Eğitim ve Öğretim Vakfınca "Halk Bilim Hizmet Ödülü" (2006),
- e. UNIMA Türkiye Millî Merkezince "Yılın Bilim Adamı Ödülü" (2007),
- f. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesince "Saniye Can Türk Halk Kültürüne Hizmet Ödülü" (2007),
- g. İLESAM "Şeref Ödülü" (2012); Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından "Şükran Beratı" (2006),
- ğ. Türkiye Yazarlar Birliği Konya Şubesi'nce "İhtiram Beratı" (15 Mart 2009);

- h.** Kültür ve Turizm Bakanlığında “Teşekkür”;
- i.** Türk Dil Kurumunda düzenlenen özel bir törende takdim edilen “Takdir” (12 Temmuz 2012);
- i.** İLESAM “2013 Şeref Ödülü” (31 Mayıs 2013)
- j.** İstanbul Sanat Kültür Araştırmaları Derneği (ESKADER)’nin 2013 Türk Halk Edebiyatı Ödülü (26 Nisan 2014)
- k.** Türk Dünyası Kültür Başkenti Eskişehir’de her ülkeden bir kişiye verilen, “Türk Dünyası Bilim Kültür ve Sanat Ödülü” (20 Mart 2014).
- l.** 1986 yılında İstanbul’da kurulan MOTİF VAKFI, 2015 yılında bir ödül başlatmıştır: ANI ÖDÜLÜ. Bu ödülün ilki, 06 Eylül 2015 tarihinde Yıldız Teknik Üniversitesi’nde Vakıf tarafından başlatılan ikinci dönem Yaz Okulu’nun açılış gününde, Prof. Sakaoğlu’na verilmiştir.

ERESER: Katıldığınız yarışmalarda aldığınız dereceler var. Bunlar birer ödülle de taçlandırılmıştı. Bunlardan da söz eder misiniz?

SAKAOĞLU: Bu güne kadar dört yarışmaya katıldım. Bunların üçünde birinciliğe layık bulunurken sonuncusunda ise birinciliği üç katılımcıyla paylaştım. Doğrusu bunlara katılmakla iyi ettiğimi düşünüyorum. Bilginler heyeti bizi değerlendiriyor. Bugün böyle yarışmaların sayısı pek fazla değil ama istekli olanların katılabileceği yarışmaların olacağı da unutulmamalıdır.

- a.** “Tercüman 1001 Temel Eser Kitap Tanıtması”,
- b.** “Tercüman gazetesinin ‘Atatürk ve Türkçe’ konulu eser yarışması”,
- c.** Türkiye İş Bankası’nın, 1990 yılı “Sosyal Bilimler/Halk Edebiyatı Büyük Ödülü”,
- ç.** Elginkan Vakfı’nın “2008 yılı, Türk Kültürünü Araştırma Ödülü”. Bu yarışmanın benim açımdan önemli bir yönü var. Atatürk Üniversitesi’nden öğrencim olan üç profesör öğrencim de 2015 (Ali Berat Alptekin), 2016 (Cengiz Alyılmaz) ve 2017 (Metin Ergun) bu yarışmalarda büyük ödüle layık bulundular.

ERESER: Hakkınızda düzenlenen toplantılar nelerdir? Nerelerde düzenlenmiştir?

SAKAOĞLU: Adıma, ilki dışında tamamı emekliliğinden sonra, çeşitli vesilelerle bazı kurum ve kuruluşlar tarafından toplantılar düzenlenmişlerdir.

- a.** Konya Aydınlar Ocağı Genel Merkezi, 23 Mart 2004 tarihinde Konya’da 65. yaşım münasebetiyle bir gece düzenledi.
- b.** Desteklerimle ayakta tuttuğum Selçuk Üniversitesi Türkçe Topluluğu, 15 Mart 2006 tarihinde, emekliğime beş gün kala bir *Veda ve Vefa* toplantısı düzenledi.

c. Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi Edebiyat Kulübü 70. yaşım münasebetiyle bir panel düzenledi.

ç. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nün, 15 Mayıs 2013 tarihinde "Armağan Kitabı Takdim Töreni" düzenledi..

d. Bir özel üniversite, İzmir'de, 09 Mayıs 2014 tarihinde, benim adıma "Doğumunun 75, İzmir'de Başladığı Yazı Hayatının 57. Yılı Onuruna" *Türk Masalları Araştırmalarında Yeni Yaklaşımlar Paneli* düzenledi.

e. 1986 yılında İstanbul'da kurulan MOTİF VAKFI, 2015 yılında bir ödül ihdas etmiştir: ANI ÖDÜLÜ. Bu ödülün ilki, 06 Eylül 2015 tarihinde Yıldız Teknik Üniversitesi'nde Vakıf tarafından başlatılan ikinci dönem Yaz Okulu'nun açılış gününde, bize verilmiştir.

f. 10 Ekim 2017 Salı gecesi, Konya Aydınlar Ocağı başkanlığı, 'Yazı Hayatının 60. Yılında Prof. Dr. Saim Sakaoğlu' konulu bir toplantı düzenledi. Ben de bu geceye katılanlara, *60 Yılda Beri Yazıyorum* adlı ve 60 sayfalık bir kitapçığı armağan ettim.

ERESER: Kitap bütünlüğünüzdeki yayınlarınızın emeklilik sonrası olanlarını yukarıda öğrenmiştik. Bir de emeklilik öncesinde yayınlanan eserleriniz var. Bunların sayısı da 42 ediyor. Bunlarında bir listesini verebilir misiniz?

SAKAOĞLU: Elbette, niçin olmasın... Bunlar benim hazinelerim, sizlerle paylaşmaktan gurur duyuyorum. İlk göz ağrım hâlâ ilk göz ağrıdır, biline. Galiba o ilk kitapta benim bilim hayatımın yapı taşları gizlidir.

1. Gümüşhane Masalları / Metin Toplama ve Tahlil, Ankara 1973. (2. bs. Gümüşhane ve Bayburt Masalları, Ankara 2002).

2. Halk Şiirinde Atatürk, Ankara 1974 (Turgut Günay ile).

3. 101 Anadolu Efsanesi, İstanbul 1976; Ankara 1989; Ankara 2003, 2004, 2013.

4. Türk Çocuklarına Masallar, Ankara 1977.

5. Sarı Çiçek / Sivashlı Âşık Kul Gazi, Erzurum 1980.

6. Anadolu - Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu, Ankara 1980.

7. Kıbrıs Türk Masalları, Ankara 1983 ve 1986.

8. Azerbaycan Âşıkları ve El Şairleri I, İstanbul 1985 (Ali Berat Alptekin ve Esmâ Şimşek ile).

9. Azerbaycan Âşıkları ve Halk Şairleri II, İstanbul 1986 (Alptekin ve Şimşek ile).

10. Dadaloğlu, Ankara 1986 ve 1993.

11. Ercişli Emrah, Ankara 1987.

12. Senin Aşkınla / Kadırlılı Âşık Halil Karabulut, Konya 1987.

13. Bayburtlu Zihnî, Ankara 1988.

14. Dadaloğlu Bibliyografyası / Hayatı, Sanatı ve Şiirlerinden Örnekler, Ankara 1988 (Ali Berat Alptekin ile).
15. Bayburtlu Zihnî Bibliyografyası, Ankara 1990 (Ali Berat Alptekin ile).
16. Atatürk, Gençlik ve Kültür, Konya 1990.
17. Türkmen Halk Masalları, Ankara 1991 (Metin Ergun ile).
18. Folklor Bibliyografyaları Bibliyografyası Üzerine Bir Deneme, Konya 1991.
19. Azerbaycan Tapmacaları / Bilmeceleri, Elazığ 1992 (Ali Berat Alptekin ve Esmâ Şimşek ile).
20. Türk Fıkraları ve Nasreddin Hoca, Konya 1992.
21. Hikâye-i Garîbe / Bayburtlu Zihnî, Konya 1992 (Ahmet Sevgi ile).
22. Efsane Araştırmaları, Konya 1992, 2009, 2013.
23. Hurşit ile Mahmihi Hikâyesi, Ankara 1996 (Ali Duymaz ile).
24. Proben VIII, Ankara 1997 (Metin Ergun ile). (TDK YAYINI)
25. Meddah Behçet Mahir'in Bütün Hikâyeleri I, Ankara 1997 (Ali Berat Alptekin, Yurdanur Sakaoğlu ve Esmâ Şimşek ile).
26. Âşıkların Diliyle Cumhuriyet, Ankara 1998 (Zekeriya Karadavut ile). (TDK YAYINI)
27. Dede Korkut Kitabı / İncelemeler-Derlemeler-Aktarmalar, 2 C. Konya 1998.
28. 80. Doğum Yılında Şair Ahmet Tufan Şentürk, Ankara 1999 ve 2002.
29. Masal Araştırmaları, Ankara 1999, 2003, 2007, 2009, 2012, 2015.
30. Meddah Behçet Mahir'in Bütün Hikâyeleri II, Ankara 1999 (Ali Berat Alptekin, Yurdanur Sakaoğlu ve Esmâ Şimşek ile).
31. Azerbaycan Âşıkları ve Halk Şairleri Antolojisi I (16 - 18. Yüzyıllar), Ankara 2000 (Ali Berat Alptekin ve Esmâ Şimşek ile).
32. Çaybaşı Yazıları, Konya 2000 ve 2002.
33. Türk Ad Bilimi I / Giriş, Ankara 2001
34. İslâmiyet Öncesi Türk Destanları / İncelemeler - Metinler, İstanbul 2002, 2003 ve 2008 (Ali Duymaz ile).
35. Destan Destan Üstüne / Kadırlılı Âşık Halil Karabulut'un Destanları, Konya 2002.
36. Ercişli Emrah Bibliyografyası, Ankara 2002 (Ali Berat Alptekin ile).
37. Konya Üzerine Şiirler, Konya 2002.
38. 101 Türk Efsanesi, Ankara 2003.
39. Türk Gölge Oyunu / Karagöz, Ankara 2003.
40. Karaca Oğlan, Ankara 2004, 2012.

41. Nasreddin Hoca Fıkralarından Seçmeler, Ankara 2005.

ERESER: Bu arada hazırlamakta olduğunuz eserleriniz var mıdır?

SAKAOĞLU: Bu sorunuza iki alt başlık altında cevap vermek isterim. İlki basım için hazır olanlardan oluşmaktadır.

1. Konya Üzerine Yazılar (1500 s. Belki üç cilt)
2. Erzurum Üzerine Yazılar
3. Benim İstanbul'um

Öbür alt dal ise hazırlıkları ilerlemiş, kısa bir zaman dilimi içinde basımevinin boyunu tutabilecek olanlardır.

1. Tokat Üzerine Yazılar
2. Gül-Nâme
3. Pasaportlar Lütfen (Yurt Dışı Yazıları)

4. Ansiklopedi Maddelerim: III / Çeşitli Ansiklopedilerdeki Maddelerim (Türk Dili ve Edebiyatı Ans., Kadın Ans., Görgü Ans. (Geleneklerimiz-Göreneklerimiz), Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ans., Enzklopädie des Märchen, Türk Dünyası Nevruz Ans. Ve bazı önemli kaynaklar. Türkler, Türk Edebiyatı Tarihi, Türk Dünyası Kültür Atlası, vb.)

5. Hatıralarım / Çocukluk, Lise, Üniversite Yıllarım, Öğretmenlik, Üniversite, Yöneticilik, Bilim Toplantıları, Haytalar, Üniversitelerimiz.

ERESER: Tecrübeli bir akademisyen olarak gençlere ve genç akademisyenlere neler söylemek istersiniz?

SAKAOĞLU: *Aşırma, intihal* veya kibarca *çalma* diye adlandırdığımız bilim ve ahlak dışı davranışların insanları PROFESÖR bile yaptığı ortamda ben gençlere neler söyleyebilirim ki... Ortada örnek olacak dünya çapında intihalcilerimiz varken, bunlar bu özelliklerini bir şeref madalyası gibi sicil kayıtlarında bulundururken ben gençlere ne söylesem boş... Benim kitaplarımdan aşırılanların sayısını ben bile bilmiyorum. Ama mademki böyle anlamlı bir soru ile karşı karşıyayız, kısa da olsa bir şeyler söylemeliyim.

Geçenlerde gazetelerimizde bir haber çıkmıştı. Meğer İngilizlerin ünlü oyun yazarı Şekspir de bir intihalcymiş. Benim pek inanasım gelmedi ama elin oğlu böyle diyor. Bu iddia doğru ise, demek ki bu pis işler yüzlerce yıl sonra bile ortaya çıkabiliyor. 'Bak oğlum/kızım, senin üçüncü göbekten deden de intihalcı imiş' sözünü miras bırakmak istemiyorsanız bu çirkefe girmeyiniz. Ancak intihalcı kadar onu koruyan da suçludur. Nice üst makam sahibinin bu konularda vebali vardır. Hatta intihali görmeyerek / göremeyerek / görmezden gelerek olumlu rapor yazan üst âlimler de suçludur.

Bir örnekle konuyu bağlıyoruz, Olay güzel ülkemizde geçiyor. İlini sormayınız, 81 ilimizde de yaşanmış olabilir. Üniversite yönetim kurulu

toplanmış, beş bilgin profesörden dosyalar gelmiş, bir doçentin profesörlüğe yükseltilmesini değerlendirilecek. İlk rapor hem de anlı şanlı olan bir profesörden ... Üç beş satır ve olumlu... (Elde var birrrr). İkincisi beş sekiz satır ve olumlu... (Etti ikiiii). Üçüncüsü yarım sayfa ve o da olumlu... (Etti üçççç). Artık adayın dekanı ve onu seven kurul üyeleri gizlice adayı cepten arayıp kutlayabilirler: “İlk üç rapor olumlu, gözün aydın.” O saatten sonra kalan iki raporu okumanın bir anlamı kaldı mı? Hayır, ikisi de olumsuz yazsa ne yazar! Kazın ayağı öyle değil, onlar da okunacak. Bakalım onlar da üç beş satır ile yasak savar gibi, önceden edilen telefonlara sadık kalarak, ‘Evvveeeetttt’ mi deyişmişler. Dememişler. Demek ki bu ülkede dürüst ve namuslu hocalar da var. Onlardan biri 18, öbürü ise 20 sayfalık rapor hazırlamış. Öf ki ne öf... Meğer üç dürüst (!) ve namuslu (!) hocanın uçarcasına *evet* dedikleri bu aday yabancı ülkelerde yayımlanan kitaplardan sayfa sayfa aşırma yoluna gitmiş. Bu iki namuslu ve dürüst hoca, önce asıl metni vermişler, sonra da adayın kitaplarını süsleyen özgün (!) görüşlerini... Anlatıldığına göre toplantı salonu buz kesilmiş. Rektör de şaşırılmış. Üç böyyük âlim *aferin* diyor, iki âlim de *tu kaka*... Bu arada gelen raporların çakma olumlu raporlarını öne alıp okutan üst yönetimden de kasıt izi aramamız gerekmeyecek mi? Bu bile başlı başına bir yanlışa çanak tutmak gibi geliyor.

Sonuç mu? Böyle hallerde rektörlerin bazı yetkileri vardır. İsterlerse üç başarılı raporu kabul ederek adayın sağ elini havaya kaldırıp galip ilan edebilir. Bu rektör böyle yapmamış. Ve iki üçten büyük diyerek adayı başarısız saymış. Bu aday günümüzde hâlen profesör olarak ortalarda dolaşmış. Peki nasıl olmuş? Çeşitli ihtimaller var. Mesela, başka bir üniversitede dörde karşı bir oyla başarısız bulunan bir adayının olumsuz rapor veren dört raportörü değiştirilip yerlerine mülayim efendiler getirilmiş ve sonuç da 5-0 olumlu olmuş. NOKTA.

ERESER: Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver; üniversitelerimizdeki emeklilik yaşının çok erken olduğunu, akademisyenlerin en verimli çağlarında emekli edildiklerini, oysa bu bilim insanlarımızın sağlıklarının yerinde olduğu sürece çalışmalarına devam etmelerinin gerektiğini savunur. Emekli olduktan sonra siz de Prof. Ünver Hocamızın düşünceleri doğrular tarzda çalıştınız. Bu konuda neler söylemek istersiniz?

SAKAOĞLU: Merhum hocamız yerden göğe kadar haklıdır. 67. yaşında dünyanın dört bir yanında ders verebilen bir öğretim üyesinin 68. yaşının sabahında, ‘Hocam, artık dinleniniz...’ diyerek evine göndermeniz hiç doğru değildir. Hele bir de onun alanında bir öğretim üyesi eksikliği doğacaksa...

Ben, şahsen, çalıştığım kurumda göreve devam etmeyi uygun bulmuyordum. Sadece yarım kalan ikinci yarıyı tamamlamak istiyordum.

Ayrıca hiçbir şehirde, hiçbir üniversitenin kapısını çalıp da iş istemedim. Sadece Karatay Üniversitesi daha önceleri birlikte çalışmamızı istemişti. Onu da ancak bir yıl sürdürebildim. Bir de daha emekliliğimin ilk günlerinde, Ankara'daki bir vakıf üniversitesi alanımda açacağı bölüm için kurucu eleman olmamla ilgili birçok belge gönderdi. Teşekkürlerimle belgeleri geri gönderdim. İyi ki iki işi de sürdürmemişim. Şimdi, belki de bilim hayatımın en mutlu dönemlerini yaşıyorum. Kimse, 'Ah bir emekli olsa da...' diye kendileri için ikbal ve istikbal arama çabasına girmiyor. Emekli olduğumda 12 yıllık bölüm başkanıydım. Bu demektir ki pek çok kişinin kuralları zorlayan isteklerini yerine getirmemişim. Dışarıdan gelip de derse girmek hoş olmayacaktı. Bu konuda daha fazla konuşmak istemiyorum.

Şimdi 24 saat benim... Gönümce çalışıyorum. Kısmet olsaydı, belki bir yüksek lisans, bir doktora dersine girmek isterdim. Ama o da başkalarının ekmeğine uzanmam anlamına gelecekti. Bir de toplum size, 'Hâlâ para peşinde...' diye yargılamaya değil, karalamaya çalışacaktı. Yazıyorum, okuyorum, konuşuyorum... Ne güzel... Çok farklı dergi ve bildiri kitaplarında kaybolmaya yüz tutan yazılarımı kitap bütünlüğünde bir araya getiriyorum. Küçük çapta da olsa, yeni kitaplar yazıyorum... Birkaç kitabımın sürekli olarak yeni baskıları yapılıyor, onlarla ilgileniyorum. Hatıralarımı tuşlara döküyorum. Sanki emekli olmamışım gibi pek çok yerden bilgime başvurma söz konusu... İnanınız, onların çoğuna yetişemiyorum. Kısacası, emeklilik, çok şükür bana yaradı. Sağlığım elverdiği sürece de çalışacağım.

ERESER: Ekleme istediğiniz başka konular var mıdır?

SAKAOĞLU: Olmaz olur mu, elbette vardır, hem de fazlasıyla. 'Mesela...' başlamayalım, sonu gelmez. Atalarımız, 'İnsan âlemde hayal ettiği müddetçe yaşar.' demiş. Ve ben de o güzel hayallerin peşine takılıp gidiyorum.

ERESER: Sayın hocam, verdiğiniz bilgiler için teşekkür ediyorum.

SAKAOĞLU: Güzel bir konuşma oldu. Galiba söyleyeceklerimin tamamına yakının dile getirme fırsatını yakalamış oldum. Ben de teşekkür ediyorum. Sağ olunuz.

Bahaettin KARAKOÇ

***HİÇ BİNMEDİM LEYLÂSIZ
TRENLERE***

*Artık zevâl vakti, akşam oluyor;
Göklerin kapısı hâlâ aralık...
İnce bir sızıyla içim doluyor,
Her zaman sökmüyor gözü karalık.*

*Sanki bütün kuşlar dağlarla sözlü,
Sanki hepsinin de gözleri çakır...
Benim gördüklerim hep eylül yüzlü,
Ufuklar kıpkızıl yekpâre bakar.*

*Yüreğimde kışner en soylu atlar,
Toynak seslerinde dinginlik çok zor.
Biçimden biçime girer bulutlar,
Özlemin rengiyse hiç değişmiyor.*

*Düşlerimin burgacında dönüyor
İpek ve baharat yüklü bir kervan.
İçimdeki lâmba birden sönüyor
Deve kızıp kaçmış, şaşırmış sârbân.*

*Görünüp görünüp kaybolan kaçak
Çıkınında taşır totemlerini...
Bu mühürü söküp kapı açacak
Kim varsa söylesin biri yerini.*

*Karşımda bir çift göz, kavrulmuş badem,
Ansızın bıçaklar hassas yanımdan...
Aşkıma tanıktır çiçek seccadem,
Üstüme damlarken yürek yürek kan.*

*Sular kırılır da Leylâ kırılmaz;
Bir renk cümbüşüdür, kemiksiz ışık...
Gizemdir, ritimdir, bitimsiz ilkyaz
Ne canlar tanıdım Leylâ'ya âşık.*

*Gün batar her şeyi koynuna alır;
Şahlanan dağ, deli ırmak kadife...
Gün doğar, ne yüzü ne izi kalır,
Kalan salt imzasıdır Leylâ diye.
Beni böyle esrik / aylak görenler
Sanırlar ki işim bitmiş tastamam.
Yüreğimden geçer bütün trenler
Leylâ'sız dünyayı hiç umursamam.*

*Kural bu: acıma, vurunca düşür!
Sanki hiç sevmedin, kalem tutmadın.
Sabır burcundaki bayrağın üşür,
Morgda çıplak yatan hep senin adın.*

*Leylâ salınarak bahçeye iner,
Tavusa dönüşür her dokunduğu.
Kokusu yerlere, göklere siner
Havuzda yüzerken bir siyah kuğu.*

*Onun eşiğine yüz sürenlere
Kilitli kapılar bir bir açılır.
Hiç binmediğim Leylâ'sız trenlere
Leylâ'sız köprüler nasıl geçilir? ...*

Nafiz NAYIR

BENİM DÜNYAM

*Bir imkânı olsa ah!
Olsam bir garip seyyah,
Kanatları bir sabah
Rüzgâra açsam gerek.*

*Ne âlim ne de nadan
Görmesem bir tek insan,
Uzaklaşsam dünyadan
Topraktan kaçsam gerek.*

*Bulsam bir yeni yıldız
Orada yapayalnız
Tasasız, dersiz, gamsız
Bir hayat açsam gerek.*

*Sahiplenip o yurdu,
Komasam kuşu, kurdu.
-Ah, ne güzel olurdu!-
Gögünde uçsam gerek.*

DEMİRCİNİN İTİ

Hamdi ÜLKER

Uzak memleketlerin birinde kendi hâlinde, eli kalem tutan, tuttuğu kaleminin ucu ise oldukça sivri bir yazar yaşarmış. Bu yazar, şehrin hastanelerinden birisinin acil servisinde yaşadığı bir sıkıntıyı tek güvendiği silahı olan kalemi ile şehrin gazetelerinden birisinde yazmış. Akabindeki gün şehirde fırtınalar kopmuş, tabiri caizse yer yerinden oynamış. Şehirde akliselim birkaç insan dışında hemen herkes daha düne kadar kendilerinin de rahatsız olduğu bu acil servis rezaletlerini unutmmuş, yazarın orada çalışanları rencide ettiği düşüncesine kapılmışlar. Oysaki acil serviste hastalarla ilgilenilmiyor, özellikle geceleri çalışanların lakayt davranışlarından dolayı gelen hastalar sıkıntı yaşıyorlarmış. Sonra öfkeler kabarmış ve herkes şehrin kıytırık bir gazetesinde bu konuyu dillendiren yazara öfke kusuyor olmuşlar. Şehirde esen öfke rüzgârlarının aksine hastanede ağızları bıçak açmıyormuş. Hekimler susuyor, hemşireler susuyor, birkaç çalışan dışında hemen herkes susuyormuş...

Birkaç gündür hastanede devam eden sessizlik meğer fırtına öncesi sessizlikmiş. Yazar hakkında suç duyuruları yapılmış, soruşturma açılmıştı. Bu girişim o güne kadar üzerlerine ölü toprağı serpilmişçesine sessizliğe gark olan hastane çalışanı bir gassal tarafından başlatılmış.

O güne kadar yılda bir ya da iki defa hastane morguna gelen sahipsiz mevtaları yıkamaktan başka bir işi olmayan bu adam hastanenin acil servisinde çalışan arkadaşlarına yapılan bu haksızlığı(!) kabullenememiş ve şikâyet girişiminde bulunmuştu. Elinden geleni ardına bırakmayacak, o densiz yazara haddini bildirecekti. Ne de olsa mektep bitirmiş, mürekkep yalamıştı. Lise tahsilinden sonra *Mekteb-i Ayan'da tedrisat eyleyüb* koca adam olmuştu. Kalır mıydı bunun altında?

Yapılan şikâyetler üzerine, Kadı Efendi olayın vahametini araştıra dursun sabık yazar vuku bulan bu baskıların ardından günlerdir kapandığı evinden çıkıp birkaç ahababı ile yarenlik edebilmek maksadı ile kendini dışarı atıvermişti. Şehrin kin kusan kaldırımlarını yumurta üzerinde yürüyor edası ile büyük bir titizlikle adımlarken, aradan günler geçmesine rağmen kendisine olan öfkenin henüz geçmediğini anlayınca hemen bir ahababının dükkânına giriverdi. Kısa bir selamlaşma ve hâl

hatır sormadan sonra esnaf, yazar dostunu dikkatli olması konusunda uyarıcı sözlerini cankulağı ile dinliyordu.

Kimdi bu meseleyi böyle namus meselesi yapan ve öfke seline dönüştüren? Birkaç gün öncesine kadar bu şehirde herkes bu hastane-deki muamelelerden muzdarip değil miydi? Neden şimdi bu kadar abartılmıştı bu olay? Bir müddet devam eden muhabbet ve nasihatın ardından esnaf, bu işin hastanede çalışan bir gassal tarafından gündemde tutulduğunu söyledi.

Yazar, dinlediği bir dizi nasihatın ardından bıyık altından hafifçe gülümsüyor, yıllar önce dinlediği o meşhur "Demircinin İti" masalını hatırlıyor ve kendisine söylenen çaydan bir yudum aldıktan sonra gönül sazının teline ufaktan dokunarak o masalı anlatmaya başladı:

"Kışın çok sert geçtiği bir Anadolu kasabasında, dağda aç kalan kurtlar zaman zaman kasabaya inerek kasabayı talan edip karınlarını doyurmak için sağa sola saldırır dururlar. Durumdan rahatsız olan kasabalılar toplanarak kurtları tuzığa düşürüp öldürmeyi planlarlar."

"Yine bir gün kurdun biri kasabaya iner ve kismetini aramaya çalışır. Kasabaya girdiğinde kendisine tuzak kurulduğunu fark eder ve dağa doğru kaçmaya başlar. Kasaba halkı kurdun peşinden ateş ederse de vuramazlar. Ancak kasabada bulunan esnafın köpekleri kurdun peşine takılarak dağa doğru kovalamayı sürdürür. Kurt, can havliyle dağa tırmanır. Kaçarken de arada bir geriye dönerek köpeklerin peşini bırakıp bırakmadığını kontrol eder. Yol uzadıkça köpeklerin birer ikişer peşini bıraktığını görür. Kurt yorgunluktan bitap düşmüştür. Fakat bir tane köpeğin peşini bırakmadığını görür. Bu inatçı köpeğin, kimin köpeği olduğunu anlamaya çalışır. Biraz dikkatli baktığında bunun "Demircinin İti" olduğunu anlar. Bu durum kurdun çok ağırına gitmiştir. Çünkü demircinin köpeği hâlâ peşini bırakmamakta ısrar etmektedir."

Kurt biraz düşünür ve şöyle der:

"Fırıncının iti olsan anlarım, çünkü zaman zaman fırına dalıp ekmeğini çaldım."

"Manavın iti olsan anlarım, çünkü zaman zaman sebzesini, meyvesini çaldım."

"Kasabın iti olsan anlarım, çünkü zaman zaman etini çaldım."

"Yahu demircinin iti! Ben sana ne yaptım? Bu sendeki gayret nedir böyle? Hepsi peşimi bıraktı sen hâlâ beni kovalıyorsun, der..."

"İşte mirim, olay bu minval üzeredir ve böyle nihayet bulur. Lakin zoruma giden şey; hekimler, hemşireler dururken benimle bir gassalin uğraşma telaşesidir..." diyordu sabık yazar...

Şaban ÇETİN

SİTEM

*Bekledim baharla gelirsin diye
Cemreler yerini aldı, gelmedin!*

*Bir münadi gibi açtı kardelen
Sırrını faş etti kara toprağın
Yaktı kandilini en güzel çağın
Şuledir o mahcup güneşle gelen*

*Halimi bir tek sen bilirsin diye
Aklım bir hayale daldı, gelmedin!*

*Çiğdem çiçeğiyle güldü tabiat
Erik dallarında gelin duvağı
Nevruzlar süsledi dumanlı dağı
Boy verdi papatya rüzgâra inat*

*Bütün efkârımı alırsın diye
Gönül sende karar kıldı, gelmedin!*

*Badem dallarını sardı bir neşe
Allı morlu gelincik ile leylak
Salınınca lâle sümbül ferahnâk
Şarkularla cihan oldu pürneşe*

*Muradımı Hak'tan dilersin diye
İçimde bir ukde kaldı gelmedin!*

*Nergisler açıldı gözlerin gibi
Tuttu tüm cihanı sarhoş eden bû
Gönlümü ardınca sürüdü âhû
Elem derya oldu, bulunmaz dibi*

*Bekledim baharla gelirsin diye
Âleme gör neler geldi, gelmedin!*

Harun ÖZMEN

ŞUBATTA MİT

*Gündüz gecenin başucunda.
Bekaretin gururuyla siyahı çıkarmakta
Yalnız ve tutkulu
İnceden bir yolculuk başlıyor
Zeus'a isyankar.
Beyaz düşlere düşer gibi.*

*Prometheus'a sevdalı,
Kanat çırpan sayısız güvercinle
Üşüyen bir hayalin peşinden koşmaktadır bu.
Telaşlı bir soğğun koynuna girip
Ocak başında sonra
Ter ter beyazlamaktır bu.*

267

*Şubat'ın gizli bir hesabı mı var?
Her sessiz beyaz düşüşte
Takıp mevsimini peşine
Neşeli çocuksu bir melodiyle
Ateşiyle Prometheus saklı.
Gözyaşıyla okşayıp toprağı,
Biriktirip kanatlarında ütopyayı
Sonra yavaşça gerip yayı,
Gökten milyonlarca oklar fırlattı.*

*Sen Prometheus!
Zeus karanlığından ümide götür bizi.
Yarını bizim için gör,
Uçsuz bucaksız bir beyazla kutsa
Koru günümüzü.*

*Kuğular gibi gizli göllerde
Sert buzullar gibi kutuplarda
Şubat Zeus'a isyancı
Gölge gölge,
Duman duman,
Nota nota,
Kol kola girmiş,
Her kar tanesinde cemreler saklı.
Siyah sıyrıldı günün üzerinden.
Pak bir rüyadan uyanmak gibi.
Sarılp kefenine ölürken,
Anne sütünde yıkanmak gibi.*

*Bu Şubat,
Nasıl da sessiz ve gururlu
Dağda, ovada, koyakta
Çatıda, bacada, yaprakta*

*Geniş yaylardan atılmış,
Prometheus'la barışık
Yorgun, cesur ve umutlu
Kar vurgunu yürekler saklı.*

Rifat ARAZ

SÖYLEDİM “AŞKIMI”, ZAMANA BÖYLE!..

*Gönül; çöz, sendedir sırr-ı hakikat;
Kul ol, tevekkül et Sübhân'a böyle!..
Duy “neler” söylüyor bu ölüm, hayat?
Sal yedi nefsin, irfâna böyle!..*

*Cehd et, “bedel” ister cihâd-ı ekber;
Dayan, Sen'siz değil Sen'deki Mahşer!..
Her nefes derdiğin bu derin kader;
Ezde yazılmış, fermâna böyle!..*

*Aczine “aşk” dedim aklın, iz'anın;
Maksûdu Sen oldun, dönen devrânın!..
Sesine kulak ver kopan Tûfân'ın;
Bu sevdâ sığar mı, beyâna böyle?..*

*Nedir öfke, tamah, kibir, hırs, haset?
Sevgi varken nedir bunca kin, nefret?..
Yol al, öze dönsün özdeki haslet;
Her lâhza çekildim, divâna böyle!..*

*Sırtında yük ağır; yol ince, uzun;
Oku, gör Sen'dedir o ilm-i ledün!..
Mevlâ'yı andıkça 'Gül' yüzlü hüznün;
Sarı, “tevhîd” diyen Kur'ân'a böyle!..*

*“Bildim” diyen bilmez, gizlidir Zât'ı;
Dön de zerrede gör, bir kâinatı!..
Şerh et, kevn ü mekân O'nun san'atı;
Söyledim “aşkı”, zamana böyle!..*

ÖZÜMDE, “KÖZ” OLDU HASRETİN SEN’İN!..

*Yâ Resûl, yâ Nebî, ravzâna geldim;
“Dost” ile ne hoştur, halvetin Sen’in!..
Kesrette yol açtın, vahdeti buldum;
Sevr ile yeşerdi, hicretin Sen’in!..*

*Sen; a Fahr-i Âlem, a “Tevhîd Gül”ü;
Vahiyden mi aldın hoş tevekkülü?..
Sen’inle, aştıkça her bir müşkülü;
Kalbimde dil açtı, hikmetin Sen’in!..*

*Her “Taiî” dedikçe, ağlar dileğim;
Bedir’den yükselir Arş’a meleğim!..
Uhud’ta tüterken, bu kor yüreğim;
Kâ’be’de, nûr saçar saffetin Sen’in!..*

*A saf yıldızlara, ışık veren “Nûr”;
Bildim ki Sen’dedir, o sonsuz huzur!..
A susuz çölleri, yeşerten yağmur;
Mahşer’de nefes mi, himmetin Sen’in?..*

*Nûruna, pervane olmuş bu gönül;
Cezbenle tutuşur, yanar tahayyül!..
A cümle âleme, rahmet olan “Gül”;
“Dost” ile vuslat mı, rihletin Sen’in?..*

*Sen’i, has “Habîbi” eyledi Sübhân;
O’nundur bu devrân, her ilim, irfân!..
Bu yolda neylesin his, akıl, iz’an?
Özümde, “köz” oldu hasretin Sen’in!..*

**AKRA KÜLTÜR SANAT VE EDEBİYAT
DERGİSİ YAYIN İLKELERİ**

1. Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi, uluslararası hakemli dergi olup dört ayda bir yayımlanır.
2. Derginin Türkçe kısa adı “AKRA DERGİ” kısa adı; İngilizce kısa adı ise “AKRA JOURNAL”dır.
3. Dergimizde yayımlanan yazıların her türlü (düşünsel, ilmî, hukukî vb.) sorumlulukları yazarlarına aittir.
4. Dergimizde tarihî, felsefî, dinî, edebî ve her türlü sosyal içerikli yazılar yayımlanır.
5. Dergimizdeki yazılar iki bölüm hâlinde yayımlanmaktadır:
 - a. Hakemli yazılar b. Kültür, sanat ve edebiyat yazıları (Gerekli durumlarda kent dosyaları ve kitap tanıtım yazıları son bölüme eklenir.)
- Yazı kurulundan geçen hakemsiz yazılar, kitap tanıtımları, il ve ilçe dosyaları hakemlere gönderilmez. Bu tür hakemsiz yazıları yayın kurulu değerlendirir.
6. Gönderilen yazılarda yazı sahibinin görev yaptığı kurumu, akademik unvanı, adı-soyadı, açık adresi, telefon numarası ve elektronik posta adresleri bulunmalıdır.
7. Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi’nde yabancı dillerde (İngilizce, Almanca, Fransızca...vb.) yazılmış makalelere de yer verilir. Bu tür makalelerde yazıldığı dilin özeti ve Türkçe özet de bulunmalıdır.
8. Kültür Sanat ve Edebiyat yazıları bölümünde (2. bölümde) özet ve anahtar kelime şartı aranmaz.
9. Sübjektif yönü ağır basan ve toplumumuzun mukaddes değerlerini aşağılayıcı yazılar dergimizde yayımlanmaz.
10. Gönderilen yazılarda yazım birliğin sağlanması amacıyla Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu esas alınmalıdır, ayrıca jargon ve gereksiz teknik dilden kaçınılmalıdır.
11. Yazılarda görülen yazım hatalarına yazı kurulu tarafından kısmen müdahale edilir. Ancak, belirgin hataların düzeltilmesi durumunda yazarına gerekli bilgi verilir.
12. Yayın kurulunca uygun görülen yazılar iki hakeme gönderilir. İki hakemden olumlu rapor alan yazılar yayım listesine alınır. Raporların biri olumlu, biri olumsuz olması durumunda yazının yayınlanıp yayınlanmamasına editör ve yazı kurulu karar verir.
13. Hakemlere gönderilen yazılar hakemler tarafında bir ayın içinde değerlendirilip yayın kuruluna gönderirler.
14. Düzeltme raporu alan yazılar, raporla birlikte yazarına gönderilir. Rapor doğrultusunda hareket edilmemesi durumunda yazılar değerlendirmeye alınmaz.
15. Hakemli yazılara telif ücreti ödenmez.
16. Resimler sıra ile numaralandırılmalıdır. Gerekli görüldüğü takdirde resimlerin altına gerekli açıklamalar yapılmalıdır.

Gönderilen Yazılarda Uyulması Gereken Kurallar

1. Gönderilen yazılar 11 punto ve *Times New Roman* karakterinde, sağa ve sola yaslanmış olarak düzenlenmelidir.
2. Dip notlar *Times New Roman* karakterli ve 9 punto olup ya sayfa altında veya yazının sonunda sıra numarasına göre düzenlenmelidir.
3. Kaynakça, *Times New Roman* karakterli ve 9 punto olmalıdır.
4. Yazarın adı, yazı başlığının altında olmalı ve akademik unvanı (*) yıldız karakterli dip not olarak verilmelidir.
5. Yararlanılan kaynaklar sayfa sonunda veya makalenin sonunda toplu olarak

AKRA KÜLTÜR SANAT VE EDEBİYAT
DERGİSİ YAYIN İLKELERİ

veriliyorsa yazarın soy adı başa gelecek şekilde *soy adı ve yazar adı, kitap adı, basıldığı kurum, kaçınıcı baskı olduğu, basım yeri ve yılı, sayfa numarası* şeklinde bir sıra izlenerek verilmelidir.

Ör: Güzel, Abdurrahman; *Dini-Tasavvufi Türk Edebiyatı El Kitabı*, Akçağ Yayınları, 4. Baskı, Ankara 2009.

Ayrıca, Makalenin sonunda “KAYNAKÇA” mutlaka verilmelidir.

6. Yararlanılan kaynaklar *apa sistemi* ile gösteriliyorsa yazarın adı ve yayının yılı sayfa sayılarıyla birlikte parantez içinde (Tanpınar, 2006: 202-228) veya (Tanpınar 2006) şeklinde gösterilmelidir.

Eğer bir eserin bir yıl içinde birden fazla baskısı yapılmışsa ve bu baskılar aynı yazı içinde kaynak gösteriliyorsa (Kaplan, 2014a: 123), (Kaplan, 2014b: 134-135).... şeklinde gösterilmelidir.

Makaledeki kaynaklar *apa sistemi* ile gösteriliyorsa “KAYNAKÇA” da *apa sistemi* ile gösterilmelidir.

7. Dip notlarda kullanılacak kaynakçalarda künyeler şu şekilde olmalıdır:

a. Telif kitaplarda, yazarın *soy adı ve adı, kitap adı, basıldığı kurum, kaçınıcı baskı olduğu, basım yeri ve yılı* şeklinde bir sıra izlenerek verilmelidir. ör: Okay, Orhan; *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, Dergâh Yayınları, 3. baskı, İstanbul 2011.

b. Çeviri kitaplarda yazarın *soy adı ve adı, kitap adı, çevirenin adı, basıldığı kurum, kaçınıcı baskı olduğu, basım yeri ve basım yılı* şeklinde bir sıra izlenerek verilmelidir.

ör: Şebüsteri, *Gülşeni Raz*, (çev. Abdülbaki Gölpınarlı), *Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları*, 1. baskı, İstanbul 1985.

c. Kısaltmalarda TDK Yazım Kılavuzu (2012) esas alınmalıdır.

Ör:

Adı geçen eser:	age.
Adı geçen makale:	agm.
Adı geçen tez:	agt.
Bakınız:	bk.
Baskı veya basım:	bs.
Cilt:	c.
Çeviren veya çevirenler:	çev.
Hazırlayan veya hazırlayanlar:	haz.
İsa'dan Önce:	İÖ
İsa'dan Sonra:	İS
Milattan Önce:	MÖ
Milattan Sonra:	MS
Sayfa:	s.
Sayı:	S.
Türkçe:	T.
Türkiye Cumhuriyeti:	T.C.